

T.C
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ

ETHEM MENDERES YAŞAMI VE SİYASİ FAALİYETLERİ

Bervin ABDÜSSELAMOĞLU

Danışman
Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ

MANİSA-2019

T.C
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ

ETHEM MENDERES YAŞAMI VE SİYASİ FAALİYETLERİ

Bervin ABDÜSSELAMOĞLU

Danışman
Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ

MANİSA-2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1
Tez Savunma Sınavı Tutanağı			

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

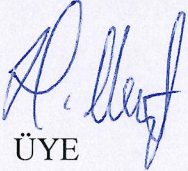
Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 08/08/2019 tarih ve 28/25 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından “Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9. Maddesi” uyarınca Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Tarih Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Bervin ABDÜSSELAMOĞLU’nun; “Ethem Menderes Yaşamı Ve Siyasi Faaliyetleri” konulu tezi incelenmiş ve aday 23.08.2019 tarihinde saat 13:30’da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

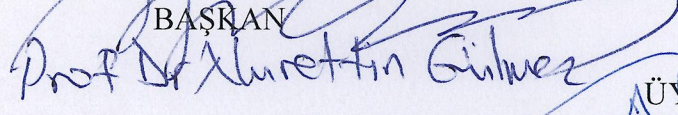
Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

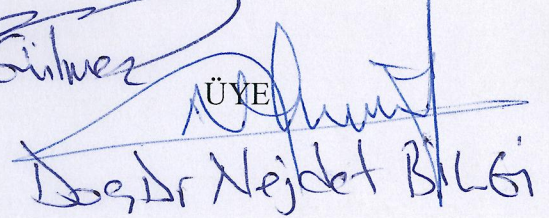
BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ

DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU

RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

ÜYE

BAŞKAN

ÜYE

Prof. Dr. Hasan MERT
Evet Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımını gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Ethem Menderes Ve Hayatı” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2019

Bervin

ABDÜSSELAMOĞLU

İmza

ÖZET

ETHEM MENDERES YAŞAMI VE SİYASİ FAALİYETLERİ

Ethem Menderes Türk siyasi yaşamının en çalkantılı yıllarında önemli vazifelerde bulunmuş kilit isimlerden biri olmuştur. Ethem Menderes'in yaşamı ile ilgili araştırma yaparken, hakkında edindiğim bilgiler sayesinde bir döneme farklı açıdan bakma imkânına sahip oldum. Adnan Menderes'e olan yakınlığı, Ethem Menderes'in yaşamını araştırma konusunda en ilgi çekici yanlardan biri olmuştur. Ethem Menderes ve Adnan Menderes'in yakınlıkları, Aydın'ın siyasi ve sosyo-ekonomik hayatındaki yeri, Aydın ilinde 15 yıl bilfiil CHP Belediye Başkanlığı, Parti İl Başkanlığı şeklindedir. Ethem Menderes Aydın'nın şekillenmesinde önemli bir yer edinmiş, aynı zamanda Adnan Menderes'in de içinde bulunduğu muhalif grubun kurduğu DP'nin 1946'dan itibaren Aydın örgütlenmesini sağlayan kişi olmuştur.

4 Mayıs 1950'de DP'nin iktidara gelmesi ile Ethem Menderes içinde daha radikal değişiklikler yaşandığı bir dönem olmuştur. 1950 yılında parlamentoya girmiş, ilk olarak 1952 yılında İçişleri Bakanlığı yapmış daha sonra Milli Savunma Bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı yapmış, farklı dönemlerde tekrar bu bakanlıklara getirilmiştir. Özellikle ülke gündemi için zor dönemlerde kritik görevlere getirilmiştir. Ethem Menderes'in siyasi arenada daha çok akılda kalması 1960 askeri darbesinde Milli Savunma Bakanı olması ile olmuştur. Milli Savunma Bakanlığı sırasında ülkede ve ordu içerisinde yaşanan gerginliklerin sonucunda Ethem Menderes hakkında bazı spekülasyonlar ortaya çıkmasına neden olmuştur. 27 Mayıs darbesinden sonra Yassıada'da yargılanmış hatıra defteri pek çok davada sanıklar hakkındaki iddianamelerde yer almıştır. Bu durum DP'lilerin pek çoğunun kendisine karşı tutumunu değiştirmiştir. Yargılamalar sonucunda on yıl ceza almış, 1964 yılında cumhurbaşkanlığının af kararı ile cezası son bulmuştur. Hayatının bundan sonrası için hakkında daha fazla bilgiye rastlayamıyoruz. Pek çok DP'li gibi o da bir çeşit inziva hayatı yaşamış olduğunu görüyoruz.

Siyasi tarihimizin aktörlerinden biri olan Ethem Menderes'in hayatını ve siyasi faaliyetlerini tarafsız bir şekilde değerlendirmeye çalıştım. Yaptığım bu çalışmanın tarihimizin bir bölümüne az da olsa ışık tutabilmiş olması oldukça önemlidir.

ABSTRACT

ETHEM MENDERES LIFE AND POLITICAL ACTIVITIES

Ethem Menderes has been one of the key figures who have served in important positions during the most turbulent years of Turkish political life. When I was researching the life of Ethem Menderes, I had the opportunity to look at a period from a different perspective thanks to the information I learned about him. His proximity to Adnan Menderes has been one of the most intriguing aspects of exploring the life of Ethem Menderes. The proximity of Ethem Menderes and Adnan Menderes, aydin's place in political and socio-economic life, is actually chp mayor for 15 years in Aydin province, party provincial presidency. Ethem menderes has taken an important place in the shaping of Aydin, but he has also been the person who has enabled the organization of Aydin since 1946, founded by the opposition group including Adnan Menderes.

With the DP in power on 4 May 1950, there were more radical changes within Ethem Menderes. Entered parliament in 1950, first served as Interior Minister in 1952, then the Ministry of National Defense, Ministry of Public Works, was brought back to these ministries in different periods. Especially in difficult times for the country's agenda has been put to critical tasks. Ethem Menderes was more memorable in the political arena when he became Minister of National Defence in the 1960 military coup. As a result of tensions in the country and within the military during the Ministry of National Defence, some speculation about Ethem Menderes has emerged. After the May 27 coup, the memoir sought in Yassiada appeared in indictments against the defendants in many cases. This has changed the attitude of many DPs towards him. As a result of the proceedings, he was sentenced to ten years and in 1964 his sentence was terminated by the decision of the presidential pardon. We can't find any more about him for the rest of his life. Like many DPs, he's had some kind of retreat.

I tried to evaluate the life and political activities of Ethem Menderes, one of the actors in our political history, in an impartial manner. It is very important that this work I have done has shed some light on a part of our history.

TEŞEKKÜR

Çalıőmamın her aőamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Nurettin Gülmez'e, teknik konular ve düzeltmelerde çok yardımcı olan sevgili kardeőime ve değerli öğrencim İlke Bircan'a, öğrenim hayatım boyunca beni manevi olarak destekleyen ve hep yanımda olan anneme yürekten teşekkür ederim.

Bervin ABDÜSSELAMOĞLU
Manisa,2019

KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

“Ethem Menderes Yaşamı ve Siyasi Faaliyetleri” isimli tez konumu çalışırken, en fazla yararlandığım kaynaklar; gazeteler ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) belgeleri olmuştur. Birinci bölüm olan Aydın Belediye Başkanlığı döneminde kendisi hakkında en geniş bilgilere İzmir Kent Arşivinde yaptığım tarama çalışmaları sonucu ege gazetelerinden, özellikle Aydın gazetesinde ulaştım. Yine Adnan Menderes’in hayatı ile ilgili yazılan çeşitli kaynaklarda Ethem Menderes’in adının geçtiği bazı hatıralar oldukça aydınlatıcı olmuştur. Ancak bu belgelerde yer alan bilgilerin hem kısıtlı hem de benzer bilgiler olduğunu gördüm. Yararlandığım kaynaklar içerisinde Aydın hakkında yapılan tezler ve akademik dergilerde yayımlanan makalelerin katkısı olmuştur. Aydın kütüphanesine kaynak bulmak amacıyla yaptığım ziyarette birkaç sayfa gazete yazısından başka kaynağa ulaşamadığım gibi Aydın Büyükşehir Belediyesi’nde yaptığım görüşmelerde de Aydın Büyükşehir Belediyesi resmi internet sitesinde yer alan bilgilerden başka bir veriye erişemedim. Bu arada Adnan Menderes’in oğlu Adnan Menderes’e ulaşmak amacıyla çaba sarf etsem de kendisinin bu tür görüşmelerde asla bulunmadığını öğrendim. Ethem Menderes’in de Yassıada yargılamalarından sonra herhangi bir yere röportaj vermemesi, bazı DP’liler gibi hatıralarını yayımlamaması bu fikirlerini göstermiştir.

İkinci Bölümden itibaren, DP iktidarı ve Ethem Menderes’in Bakanlık dönemleri yer almıştır. Ethem Menderes’in siyasi faaliyetleri başlığı kısmını dolduracak en önemli birinci elden kaynaklar, BCA belgeleri, gazeteler, TBMM Zabıt Tutanakları ve kısa süre önce eriştiğim Bilgen Yetkin’in İbrahim Ethem Menderes (Siyasi Hayatının Demokrat Partili Yılları) adlı doktora tezi oldukça önemli bir kaynak vazifesi görmüştür. Benimde elimde olan hatıra defteri bahsettiğim doktora tezinde Osmanlıcadan çevrilerek kullanılmıştır. Özellikle hatıra defteri Yassıada yargılamalarında, Adnan Menderes’in ve diğer partililerin 27 Mayıs darbesine giden süreçte yaşadıkları bazı olayları ve DP’nin dinamiklerinin farklı açıdan incelenmesini sağlamıştır.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
TEŞEKKÜR.....	III
KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	VI

GİRİŞ

ETHEM MENDERES'İN HAYATI

1.1. Ethem Menderes'in Ailesi ve Eğitimi.....	1
1.2.Ethem Menderes ve Adnan Menderes Yakınlığı.....	1
1.3. Milli Mücadele Yıllarında Adnan Menderes ve Ethem Menderes.....	4
1.4. Soyadı Meselesi.....	7
1.5. Ethem Menderes'in Evliliği.....	8
1.6. siyasi Faaliyetleri ve Ölümü.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

ETHEM MENDERES'İN SİYASİ HAYATA GİRİŞİ

1.1. SCF Aydın Teşkilatlanmasında Ethem Menderes'in Rolü.....	11
1.1.1. Aydın İlinde CHP Belediye Reisi Seçilmeden Önceki Faaliyetleri.....	12
1.2. Aydın'ın CHF İl Başkanlığı ve Belediye Başkanlığı.....	13
1.2.1. Ethem Menderes Döneminde Parti Teşkilatlanması.....	14
1.2.2. Ethem Menderes'in Halkevi Faaliyetleri.....	16
1.2.3. Ethem Menderes'in Ocak ve Halkevi Konuşmaları "Parti Prensiplerini Yayma İlkesi".....	16
1.2.4. Ethem Menderes'in Aydın Gazetesi Aracılığıyla Halka Seslenişi.....	20
1.2.5. Aydın Gazetesine Yansıyan Belediyenin Yaşadığı Anlaşmazlıklar.....	21
1.2.6. Belediye Başkanlığı Sırasında Mesai Arkadaşları.....	36
1.3. ETHEM MENDERES'İN II. BELEDİYE BAŞKANLIĞI DÖNEMİ	40
1.3.1. Belediyenin Senelik Raporu ve Faaliyetleri.....	41
1.3.2. 1944 Vilayet Kongresi.....	46
1.3.3. Ethem Menderes Zamanında Aydın'ın İktisadi Hayatı.....	47

1.3.3.1. Aydın Kooperatifinde Ethem Menderes'in Yönetimi.....	47
1.3.4. Ethem Menderes Döneminde Kültürel ve Sosyal Alandaki Faaliyetleri..	53
1.3.4.1. Ethem Menderes Dönemi Aydın Halkevleri Faaliyetleri.....	53
1.3.4.2. Kongreler.....	60
1.3.4.3. Ethem Menderes'li Yıllarda Aydın'da Yazınsal Hayat.....	62
1.3.5. Aydın'da İmar, Ulaşım ve Geliştirme Faaliyetleri.....	67
1.3.6. Diğer Alanlardaki Faaliyetleri.....	80
1.3.6.1. Soğutma Sorunu.....	82
1.3.6.2. Aydın'da Ekmek Sorunu.....	83
1.3.6.3. Aydın Belediyesinin Yardımları.....	85
1.3.6.4. Sağlık Alanında Faaliyetler.....	86

İKİNCİ BÖLÜM

DP İKTİDARI VE ETHEM MENDERES'İN İÇİŞLERİ BAKANLIKLARI

2.1. Çok Partili Yaşama Geçiş Ve Aydın'da Demokrat Parti Teşkilatlanması.....	89
2.1.1. Çakırbeyli Çiftliğinde Cinayet.....	94
2.1.2. Aydın'da 1946 Seçimleri.....	95
2.2. ETHEM MENDERES'İN BİRİNCİ İÇİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ (1Ağustos 1952- 17 Mayıs 1954).....	98
2.2.1. Demokrat Parti İktidarı.....	98
2.2.2. İçişleri Bakanlığının İlk İcraatı; Trafik Kanunu.....	100
2.2.3. Doğu İllerinde Kalkınma Projesi.....	101
2.2.4. Ethem Menderes'in DP İçişleri Bakanı Olarak Türkiye'nin Ezeli Meselesine Bakışı.....	104
2.2.5. Ethem Menderes'in Anadolu- Ege Gezileri ve Tetkikleri.....	107
2.2.6. Ethem Menderes'in Geçmişten Gelen Belediyecilik Misyonu.....	110
2.2.7. İktidar ve Muhalefet Partisi Arasındaki İlişki.....	112
2.2.8. İçişleri Bakanı Ethem Menderes'in 1953-1954 Yılı İçişleri Bakanlığı Bütçe Görüşmeleri ve Çıkarılan Yasalar.....	113
2.2.8.1. Yerel Yönetimler.....	113
2.2.8.2. Asayiş Sorunu.....	116
2.3. İKİNCİ İÇİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ (30 Eylül 1955-12 Ekim 1956)	118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ETHEM MENDERES'İN MİLLİ SAVUNMA BAKANLIKLARI

3.1. ETHEM MENDERES'İN BİRİNCİ MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI (17 Mayıs 1954- 15 Eylül 1955).....	124
3.1.3. Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in Yabancı Ülkelerdeki Tetkik ve Temasları.....	126
3.1.2. NATO Üyeliği Hakkında.....	128
3.1.3. 1954-1955 Meclis Bütçe Görüşmeleri ve Yedek Subaylık Kanunu.....	129
3.2. ETHEM MENDERES'İN İKİNCİ MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI (19 Ocak 1958-27 Mayıs 1960).....	133
3.2.1. Dokuz Subay Olayı.....	135
3.2.2. Öğrenci Propagandaları Hakkında Milli Savunma Bakanlığı Açıklaması	138
3.2.3. Milli Savunma Bakanı Olarak Doğu Gezisi.....	141
3.2.4. Astsubay Sınıfı Hakkında Kanun.....	143
3.2.5. 1959 Yılı Milli Savunma Bütçesi Hakkında Ethem Menderes'in Konuşması.....	143

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ETHEM MENDERES'İN DIŞİŞLERİ VE BAYINDIRLIK BAKANLIĞI

4.1. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI.....	146
4.1.1. Dışişleri Bakanlığı Yurtdışı Temasları.....	149
4.1.2. Müttefik Birlikler ve Amerikan Yardımları Hakkında Görüşler.....	151
4.1.3. Jokey Kulübü Başkanlığı.....	153
4.2. BAYINDIRLIK BAKANLIĞI (12 Ekim 1956-19 Ocak 1958).....	154
4.2.1. İstanbul'un İmar Planı.....	155
4.2.2. Su İşleri, Barajlar ve 1957-58 Bütçesinde Ethem Menderes'in İzahatı.	156

BEŞİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960'TAN ÖLÜMÜNE KADAR ETHEM MENDERES.....	159
5.1. 27 MAYIS 1960 DARBESİ.....	163
5.1.1. Ordu ve Basına Yansıyan şekliyle Cuntacıların Ortaya Çıkışı.....	163
5.1.2. Harbiye Yürüyüşü.....	168
5.1.3. 27 Mayıs Darbesinin Gerçekleşmesi.....	169
5.1.4. Namık Gedik'in İntiharı ve Ethem Menderes.....	172
5.1.5. Cemal Gürsel'in Ethem Menderes'e Mektubu.....	174
5.2. ETHEM MENDERES'İN YASSIADA YARGILANMALARI.....	183
5.2.1. Demokrat İzmir'in Tahribi Davası.....	184
5.2.2. Anayasayı İptal, Tagyir ve Tebdil Davası.....	186
5.2.3. İstanbul-Ankara Olayları.....	188
5.2.4. Harbiye Yürüyüşü Davası.....	190
5.2.5. Haksız İktisap Davası.....	195
5.2.6. Ethem Menderes'in Varlık Beyanı.....	196
5.2.7. Görevi Kötüye Kullanma Davaları.....	198
5.2.8. Zimmet Davaları.....	205
SONUÇ.....	209
KAYNAKÇA.....	210
EKLER.....	214

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri
C.	Cilt
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
Ed.	Editör
MSB	Milli Savunma Bakanlığı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
s.	Sayfa
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırka
ss.	Sayfa Sayısı Aralığı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Vb.	Ve benzeri

GİRİŞ

ETHEM MENDERES'İN HAYATI

1.1. Ethem Menderes'in Ailesi ve Eğitimi

İbrahim Ethem Menderes, 1899 yılında İzmir'de doğmuştur.¹ Hüseyin Ağa oğlu Kadri Efendi, Aydın Koçarlı kazasının Sabunca köyünden Kadri Efendi'dir.² Dayısı ve Germencik müderrisi Hafız Ali Efendi sayesinde medrese eğitimi görmüş ve İzmir'e göçerek burada Aşar ve Reji idarelerinde memurluklarda bulunduğu biliyoruz.³ Bornovalı Suyolcu İzmirli Hacı İbrahim Ağa'nın kızı⁴ Huriye Hanım ile evlenmiş, Ethem Menderes bu çiftin çocuğuydu.⁵ Maarifin ilk mektebinde okuttuktan sonra, Bornova'da Frerlerin idare ettiği bir Fransız mektebine vermişler, anne ve babasının okumaya ve okutmaya meraklı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu okula vermeleri çevreleri arasında hoşnutsuzluk yarattığı için ertesi sene bu okuldan alarak idadi'ye kaydedildiği, Ethem Menderes'in yabancı dillere meraklı olduğu, idadi'den İngiliz Skoç mektebine geçmiş sonra tekrar idadi'ye geçmiştir.⁶ Gençliğinde Ethem Menderes'i tanıyanlar, fizik güzelliğinin "*Hazreti Yusuf kadar çarpıcı*" olduğunu söylemekteydiler.⁷ İzmir İttihat ve Terakki İdadisi'nde lise tahsilini tamamlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar Amerikan Kolejine gitmiştir.⁸ Ethem Menderes eğitimini uzun bir aradan sonra Ankara Hukuk Fakültesinde tamamlamıştır.⁹

1.2. Ethem Menderes-Adnan Menderes'in Yakınlığı

Adnan Menderes ile ilk temaslarının bu okulda başladığını bilmekteyiz. O dönemde Adnan Menderes'in İzmir Amerikan Kolejinde okuduğunu ancak koleji tamamlamadan İzmir İttihat ve Terakki İdadisi'ne geçtiği ve burada tanıştıkları

¹TBMM Albümü (1950-1980), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:1.

²Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, 19. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2019, s.34.

³Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.34.

⁴Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.34.

⁵Soner Yalçın, **Efendi- Beyaz Türklerin Büyük Sırrı-**, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, s.360.

⁶Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.34.

⁷Mükerrem Sarol, **Bilinmeyen Menderes 1**, İnkılâp Kitabevi Yayınları, 2014, s. 134-135.

⁸Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.34.

⁹TBMM Albümü,(1950-1980),TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:1.; Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.98.

nakledilenler arasındadır.¹⁰ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar Amerikan Kolejinde Adnan Menderes'le buluşmuşlardır.¹¹

Ancak asıl ilişkilerinin I. Dünya savaşı sırasındaki yedek subaylık zamanlarında başladığını öğreniyoruz. *"I. Dünya savaşına Ali Adnan da çağırıldı. Ethem Menderes de oradaydı. İzmir'den okul arkadaşı Menderes ondan bir sınıf öndeydi. İttihat ve Terakki mektebinden sonra yolları ayrılmıştı, Ali Adnan Amerikan Kolejine Ethem Menderes Fierler okuluna gitmişti."*¹² Adnan Menderes, 1916 Ekiminde silâh altına davet edilmiş, Ethem Menderes ile tekrar İstanbul'da yedek subaylık talimğâhında bir araya gelmişlerdir.¹³ Ancak Ethem Menderes'in hem askere alınışı hem de talimğâhı bitirişi Adnan Menderes'ten öncedir: 18. Mürettep ve sicil numarası 16,0003...¹⁴ Yedek subaylıkları sırasında arkadaşlıklarının ilerlediği birlikte dolaştıkları, dertleştikleri ve şehre indiklerinde aldıklarını paylaştıkları anlaşılıyor. 1917 yılında Ethem Menderes'in Çanakkale'ye Adnan Menderes'in ise Suriye'ye gönderilmesi ile yolları ayrılmıştı.¹⁵ Ethem Menderes Çanakkale bölgesine sevk edildiğinde Çanakkale'de artık savaş bitmişti.¹⁶ Ethem Menderes 1 Kasım 1918' yılında terhis olmuştur.¹⁷

"Mütareke sırasında Ethem, Çanakkale'dedir. Mütareke üzerine o da İzmir'e gelir. İki arkadaş buluşurlar. Ama henüz terhis edilmemişlerdir. Ne yapacaklarını ne edeceklerini de pek bilmezler. İkisi de öğrenim çağında mekteplerinde alınmışlardır. İkisi de mesleklerini yapmamışlardır. Şimdi ne olacaktır?" bundan sonrasında iki arkadaş İzmir Kestelli'de Karanlık sokakta bir eve yerleşmişler, cephelerde kullanmadıkları cephanelerle evin bodrumunda talimler yapmışlardır.¹⁸ Bu dönemde İzmir'in işgali dedikoduları ve eğitimlerinin tam olmaması her iki arkadaşını düşündürmeye başlamıştır.

Kızılçullu'daki Amerikan Kolejine geri dönerler, yanlarına iki arkadaş daha bulmuş ve bir basketbol takımı kurmuşlar bunlar: Adnan, Ethem, Hilmi Malik ve Cumaovalı Mehmet Ali Yeğen'dir. Okul dışındaki günlerde Kestelli'deki evde vakit

¹⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, III. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s.72.

¹¹ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, 34.

¹² Yalçın, **Efendi**, s. 360. ; Mehmet Teber, "Adnan Menderes Üzerine Bir Biyografi Çalışması", Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2002, s.3.

¹³ Zühtü Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, TBMM- IX. Dönem 1957-1960, TBMM Kültür ve Sanat Kurulu Yayınları, No.156., 2011, ss.174-175.

¹⁴ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.34.

¹⁵ Nimet Arzık, **Menderes'i İpe Götürenler**, Kurtuluş Matbaası, Ankara, 1966, s.15.

¹⁶ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.51.

¹⁷ Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.174.

¹⁸ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.38.

geçirmişlerdir. Ordu olmadığından yedek subaylık da kalmamıştır. Tam bu sıralarda Adnan Menderes'in neredeyse bütün ailesini kaybetmesine neden olan verem salgını kendisini de bulmuş, bu süreçte en yakınında Ethem Menderes olmuştur. Hatta Doktor Adnan Menderes ile ilgili ilk teşhisini Ethem Menderes'e söylemiştir.¹⁹ Adnan Menderes'in hastalığı atlatmasının ardından İzmir'in de işgal edilme durumu ile iki arkadaş Çakırbeyli Çiftliğine gitme kararı alırlar. Her ikisi de eğitimlerini tamamlayamadılar. Şevket Süreyya Aydemir, bu günlerden; *"Bu geniş toprakların akla gelmesi bile, o zaman iki delikanlıyı ürkütür. Çiftliğe dönmek? Korkunç bir rüya! Ama İzmir'de kalmak da boş, maksatsız, hatta tehlikeli. Hulasa o günler, hedefsiz günlerdir... ,"* şeklinde bahsetmektedir.²⁰ Çakırbeyli Çiftliğine geri dönmek demek; *"Adnan ve Ethem, artık kaderlerini birleştireceklerdi. Hayat yolunda beraber mücadele edeceklerdi."*²¹

Ethem Menderes'ten Adnan Menderes'in "ilk ve son" arkadaşı olarak bahsedilir. Yassıadada da Ethem Menderes'ten başka kimseyi görmek istemediği bu durumda son arkadaş olduğu fikrini desteklediğini göstermektedir. *"Ve bu ilk ve son arkadaşlıktan Adnan, hayatının sonuna kadar, hayal kırıklığına uğramadan fayda ve gönül hoşluğu duydu,"* denilmektedir.²² Adnan Menderes son yolculuğa çıkarken de gördüğü son kişi Ethem Menderes'tir. Özellikle Adnan Menderes'in babaannesini kaybettikten sonra Ethem Menderes'e daha çok bağlanmıştı. Kendisi de babaannesinin ölümünden sonra dünya da tek başına kaldığını, Ethem Menderes'in kendisi için bir teselli olduğunu şefkat ve sadakat dolu niteliklerle babaannesinin yerine gerçek bir kardeş olarak göndermiş olduğuna inandığını anlatırdı.²³ Aslında kişiliklerinin birbirinden farklı olduğu, Ethem Bey'in dengeli, realist ve geçilecek yolları seçmekte hesaplı ve Adnan Menderes için önemli bir dayanak olduğunu adeta ona sığındığını söylenmekteydi. Adnan Menderes zeki ve yumuşak mizaçlı; Ethem Menderes kurnazlığa yatkın, bağışlamasız ve sert.²⁴ Öyle ki çiftlik işlerindeki karışıklıklarda, *"...realist, yani gerçekçi, işlerinde hayale yer vermeyen, bunun için de ruh düşkünlüğü bilmeyen, vefalı bir yardımcısı vardır: İlk ve son arkadaşı Ethem... Bu gibi hallerde söz, artık Ethem'in olur. Ve karışmış işlerin içinden*

¹⁹ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.39.

²⁰ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.34.

²¹ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.43.

²² Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.443.

²³ Sarol, **Bilinmeyen Menderes 1**, s. 134.

²⁴ Sarol, **Bilinmeyen Menderes 1**, s. 137.

mutlaka çıkılır,"²⁵denmektedir. Bazı anılarda da, "*Aydın'da, iki Menderes vardır; ikisine de dikkatli olacaksınız!... Biri, belediye Başkanı ve CHP reisidir, diğeri milletvekili... Kardeş değildirler ama kardeşten ileri bir beraberlikleri vardır. İkisi de son derece sevimlidirler... İkisi de güleçtir, esprilidir. Adnan konuşarak insanın yüreğine girer. Ethem gülümseyerek... Adnan Ankara'da olduğundan, pek karşılaşmazsın ama Ethem'le her gün yüz yüze gelebilirsiniz... uysal, yumuşak, güleç olduğuna sakın aldanayım deme... Hiçbir gevşekliği bağışlamaz...*"²⁶

Menderes'i İpe Götürenler kitabı yazarı Nimet Arzık ise Ethem Menderes ve Adnan Menderes tanışıklığının kaynağı olarak Ethem Menderes'in Adnan Menderes'in kâhyasının oğlu olmasını göstermektedir. Bu iddiasını ise kendilerine çok yakın yaşadığını ve pek çok şeye tanık olduğunu söyleyerek, "*Başlarında tandır tandır hasır şapkalar, tarlaları dolaşıyorlar,*" şeklinde anlatmıştır.²⁷

1.3. Milli Mücadele Yıllarında Adnan Menderes ve Ethem Menderes

Mondros Mütarekesi'nin ardından 1919'lu yılların başlarında Ethem Menderes ve Adnan Menderes terhis olmuş, Kestellideki Yahudi mahallesinden çıkarak Çakırbeyli'ye gelmiştir.²⁸ Aydın Menderes bu durumu; "*Bizim Aydın'da bir çiftliğimiz olacaktı... Çakırbeyli Çiftliği... Şimdi bir kâhyanın elindedir. Gel, seninle varıp şu çiftliği adam edelim, geçinir gideriz...*" şeklinde anlatmıştır.²⁹ İkisi de Çakırbeyli'ye geldikten sonra Yunanlıların İzmir'e çıkartma yapacaklarına dair söylentiler çıkmaya başlamıştı.

Çiftliktekiler bir çete kurmuş, başına da Menderes'in aile yakınlarından topçu üsteğmeni Selami Bey geçmiştir. Adnan ve Ethem Menderes diğer iki çete kurucusudur. Bu durum Çiftlik içinde güvenlik sağlamıştır.³⁰ Aydın Menderes de babasıyla Ethem Menderes'in tanışıklığının burada başladığını söylemektedir.³¹ "*Milli Mücadelede rahmetli Adnan Bey, Ethem Bey, baba tarafından akrabası Sami Bey yine Çakırbeyli köylülerinden bir Ay- Yıldız çetesi kurarlar.*

²⁵ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s. 69.

²⁶ Sarol, **Bilinmeyen Menderes 1**, s.9.

²⁷ Arzık, **Menderes'i İpe Götürenler**, s.15.

²⁸ Aydın Menderes, **Babam ve Ben**, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2012, s.131.

²⁹ Teber, "Adnan Menderes Üzerine...", s.3.

³⁰ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s. 53.

³¹ Menderes, **Babam ve Ben**, s.131.

Böylece Kuva-yı Milliyeci olarak Milli Mücadeleye iştirak ederler. İkinci Malgaç Köprüsü'nde bizzat bulunurlar. Aydın geri alınır,” şeklinde bahsetmiştir. Bundan ayrı olarak, bu çetenin gerçekliğini her iki şahsiyetinde bu mücadelede emek harcadıklarını ispat eden bir başka kaynak da Sabahattin Burhan'ın “Ege'nin Kurtuluş Destanı-Yörük Ali Efe” kitabında (Nesil Yayınları, İstanbul, 1998) rastlamaktayız. Ethem Menderes ve Adnan Menderes kurulan bu çete ile Milli Mücadele'ye milis kuvvetler olarak katılmış olduğunu, Adnan Menderes'in Çakırbeyli, Ethem Bey'in de Boydere köyünde örgütlenmelerin başında olduğunu oradaki milis kuvvetleri birleştirmekle kalmayıp başlarına geçerek lider pozisyonunda buldukları bilinmekteydi.³² Adnan Menderes ve Ethem Menderes, Aydın Menderes'inde bahsettiği köprü olayında birlikteydiler. “*Köprüden geçen Yunanlılar İtalyan bölgesine sarkarak Türkleri rahatsız ediyorlardı. Bunun üzerine Emrez köyün altındaki ahşap köprüünün patlatılmasına karar verildi. Yörük Ali Efe, etrafındakilere bunu açtığında Adnan Bey gönüllü oldu.*”³³ Yörük Ali Efe Aydın'daki Milli Mücadele neredeyse lider denebilecek pozisyondaydı. Köprü patlatılması gündeme geldiğinde Adnan Bey dinamitleri kendisiyle birlikte bile patlatabileceğini söylemiş bunun üzerine Yörük Ali Efe görevi Adnan Bey'e vermişti. Adnan Bey, Ethem Bey, Umurlulu Osman Çavuş gizlice köprüünün yanına kadar sokulmuşlar Adnan Bey derenin kıyısından sessizce yaklaşmış, üzerlerine de kamufle olmak için dal bağlamışlardı. Köprüünün altından sarka sarka ortasına kadar ulaşmış, Adnan Bey önde diğerleri arkada üçü de dinamitleri köprüünün ayaklarına bağlamış ve köprü bu şekilde patlatılmıştı. Aydın Menderes'in de anlattığı gibi Kuva-yı Milliyeci teşkilatlanmada yer almalarına verilebilecek en önemli örnek olarak bu bilgiler bulunmaktaydı.

Aydın'da o sıralarda İtalyanların denetimi altında bulunmaktaydı. Bunların yaşandığı tarihlerde Adnan Menderes zehirli sıtma-malarya-denilen hastalığa yakalanmıştı. Hatta aynı dönemde Ethem Menderes'in de bu hastalığa yakalandığı, hastalık nedeniyle köyden birer birer tabutlar çıkmaktaydı.³⁴ Aydın'da ise doktor yoktur. Tire'de İtalyan bir doktordan bahsedilir ve Adnan Menderes'le Ethem Bey birlikte Tire'ye bu doktorun yanına giderler.³⁵ Burası Bersaglieri Çekista birliğinin

³² Erdal Şen, **Başbakan Adnan Menderes'in Hayatı Bir Yiğit Vardı**, Yitik Hazine Yay. , İstanbul, 2010, s.37.

³³ Şen, **Başbakan Adnan Menderes'in Hayatı...** , s.42.

³⁴ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.55.

³⁵ Menderes- Akyol, **Demokrasiden Darbeye Adnan Menderes**, ss.163-164.

kumandanı Kapitan Aldo Moro'nun yeri, burada yardım görmelerinde Ethem ve Adnan Menderes'in yabancı dil bilmeleri, okumuş gençler olmaları avantaj sağlamıştır.³⁶ Doktoru beklerken bayılan Adnan Menderes'i, Ethem Menderes kucaklar ve hemen İtalyan doktorun yanına götürür. Burada yardımcı olunmaya çalışılır ancak uygun şartlar olmadığından Çine'ye İtalyan karargâhına götürülmesi gerektiği söylenir bu yolculuğa dayanması oldukça zordur. Karargâha ulaşılmış bir süre geçtikten sonra Adnan Bey bu hastalığı atlattı, Ethem Bey de canlandı.³⁷ İşte belki de Ethem Bey'le Adnan Menderes'in arasındaki bağın en sıkı düğümünü atan olay bu olmuştu. Adnan Menderes'in olumsuz bir şey olduğu vakit, "*Tamam, ama benim de ona bir can borcum var,*" demesi bunun en büyük deliliydi.³⁸ Ethem Menderes ve Adnan Menderes'in dostluklarının belki de bu vefa duygusuyla yıllarca devam ettiği de en çok dile getirilenlerdendi. Kuvay-ı Milliye birlikleri gittikçe büyümüş, Ethem Menderes de Yenipazar müzaheret bölüğü kumandan yardımcılığına atanmış, sayısı üç yüz elli olan ve atlarıyla gelen gönüllülerden oluşan bir müzaheret bölüğü ile Sandıklı cephesine gönderilmişti. Bu bölükler kendi atlarıyla gelen gönüllü seyyar birliklerdi.³⁹ Böylece Ethem Menderes 13 Aralık 1920'de yeniden silâh altına alınmıştır.⁴⁰ 23 Ağustos 1923'te Büyük Taarruz sonrası terhis olmuştur.⁴¹

Adnan Menderes, Aydın'ın toprak sahibi zengin hatırı sayılır ailelerindendi. Üstelik bu toprakların da kendisinden başka bir varisi bulunmamaktaydı. Sadece Çakırbeyli çiftliği 30.000 dönümdü. Adnan Menderes'in daha toprak reformundan çok önce kendi arazilerini köylülere dağıttığını biliyoruz. Hem kendi köylülerine hem de çevre köylerden köylülere 100'er 300'er dönüm araziler vermiş veya çok az rakamlara satmıştı. Ethem Menderes de Adnan Menderes'in bu toprak dağıtımlarından nasibini almıştı. Ethem Menderes'e 500 dönüm arazi hibe etmişti.⁴² Ethem Menderes ile Adnan Menderes ilişkileri anlattığımız gibi başlamış ve bu şekilde yükselmişti. Gelinek noktada artık Ethem Bey, ailesini veremden kaybetmiş ve kendisinde pek çok sıkıntı ve hastalık atlattı ve bu sıkıntılı zamanlarında Adnan

³⁶ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.56.

³⁷ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, ss.56-57.

³⁸ Menderes- Akyol, **Demokrasiden Darbeye...** ss.163-164.

³⁹ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.54.

⁴⁰ MSB, <https://www.msb.gov.tr/Bakanlar/Detay/ibrahim-ethem-menderes> (e.t: 05.06.2018); Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.173.

⁴¹ MSB, <https://www.msb.gov.tr/Bakanlar/Detay/ibrahim-ethem-menderes> (e.t: 05.06.2018); Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.54.; Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.173.

⁴² Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.124. ; Şen, **Başbakan Adnan Menderes'in Hayatı**, s.57.

Bey'in yanında kalan en yakın kişi olmuştu. Evlenene kadar en yakını evlendikten sonrada geçmişinden elinde kalan hayatı boyunca çok güvendiği, siyasi yaşamında da yol arkadaşı olacak en önemli mevkilere, en önemli zamanlarda getirilmiş olan bir arkadaş, bir dost, aynı soyadını paylaşarak hayat yolculuğunda birbirlerinin en yakın eşlikçileri olmuştu.

1.4. Soyadı Meselesi

Bilindiği gibi Ethem Menderes ve Adnan Menderes'in soyadları aynı fakat aralarında herhangi bir kan bağı, akrabalık yok. Durum böyle olunca kimin kime soyadını verdiği konusu oldukça muallâk konulardan biridir. Adnan Menderes'in oğlu Aydın Menderes, “ *Babam kendisine vermiş. Sonrasında Ethem Menderes parti başkanı, belediye başkanı, milletvekili, vekil, toprak vermiş, ailecek öyle bir şeyi olmuş,* ”⁴³ diye bahsetmekteydi. Yine Nezip Fazıl Kısakürek de Adnan Menderes'in ona soyadına kadar her şeyi vermiş olduğunu ancak ihanetten başka bir şey görmediğini yazmıştır.⁴⁴

Fakat elimizdeki bazı bilgiler, soyadı kanunundan sonra bir ara Ertekin soyadını alan Adnan Menderes'in “Menderes” soyadını, Soyadı Kanunu'ndan bir sene sonra, Ağustos 1935'te CHP Genel Sekreterliğine Konya'dan yollanmış “Menderes” soyadının aldığı bildirilen bir telgrafı vardır. Soyadını değiştirmiş olduğu bilgisi başka kaynaklarca da desteklenir.⁴⁵1935 yılında Ertekin soyadını kullanırken, Adnan Bey'in eşi Berrin Hanımla ilgili Şubat 1935 tarihinde yapılan haberde; “*Sayın Berrin Ertekin'in kültür yuvası ve sosyal yükselme ocağı olan Halkevimize karşı gösterdikleri bu alakaya karşı teşekkürlerimizi bildiririz,*” denilmektedir.⁴⁶Adnan Menderes'in Ethem Menderes ile aynı soyadını almak amacıyla mahkemeye başvurarak değiştirdiğini söylenmekteydi.⁴⁷ “*Bunun Adnan*

⁴³ Menderes- Akyol, **Demokrasiden Darbeye...** ss.163-164.

⁴⁴ Bilgen Yetkin, **İbrahim Etem Menderes (Siyasi Hayatının Demokrat Partili Yılları)**, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Tez, Konya, 2018, s.283.

⁴⁵Müslime Güneş, “Aydın Halkevleri ve Adnan Menderes”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, s. 147.

⁴⁶Müslime Güneş, “Aydın Halkevleri ve Adnan Menderes”, ss. 141-155.

⁴⁷ Soner Yalçın, **Efendi**, s. 361.

Bey'de bu soyadı çok sever ve onu kendi nüfusuna yazdırır."⁴⁸ Bu soyadını muhtemelen Ethem Menderes'ten duyarak beğenmiştir.⁴⁹

Adnan Menderes'in oğlu Aydın Menderes'in de soyadı meselesini daha sonradan öğrendiği, eski soyadlarından haberi olmadığı, "... *Aydın Bey asıl soyadınızı buldum*"; *çok sarsıldı, mert karşıladığını hatırlıyorum. "Ertekin" Adnan Bey'in asıl soyadıdır, çok kısa taşıdı, değiştirdi...*" şeklinde anlatılmıştır.⁵⁰

1.5. Ethem Menderes'in Evliliği

Ethem Menderes ilk evliliğini 1930 yılında Emin Zahir Hanım ile yapmış ancak 1943 yılında boşanmıştır. İkinci evliliği hakkındaki bilgilere de Aydın gazetesinde haber olarak yer verilmişti. Ethem Menderes'in eşi Şadan Hanım'ın ismini ilk olarak Halkevinde bir mecmua çıkarılması için alınan kararın ardından mecmuayı çıkaran ekip içerisinde görülmektedir. 5 Mayıs 1944 yılında Belediye Reisi Ethem Menderes'in Ticaret Ortaokulu Tarih ve Fransızca öğretmeni Şadan Benler ile nişan haberleri Aydın gazetesinde; "*Ödemişli avukat rahmetli Süreyya Bey kızı Ticaret ortaokulu tarih ve Fransızca öğretmeni Bayan Şadan Benler'le belediye ve C.H.P.vilayet idare heyeti reisimiz B.Ethem Menderes'in nişanları dün akşam B.Ethem Menderes'in evinde şehrimizde bulunan Maarif vekilliği teknik öğretim müsteşarı ile umum müfettişler, vali, komutan, mektupçu, parti vilayet daimi ve belediye encümen azaları, Beden terbiyesi asbaşkanı, maarif ve okul müdürleri, gazeteciler ve dostları huzurları ile yapılmıştır.*"⁵¹

Belediye başkanının genç, çalışkan ve münevver biriyle hayatını birleştirmesinin ne kadar mutluluk verici olduğu belirten Vali yüzüğü takmış, Aydın'ın ileri gelenlerinden Fevzi Germen de; "*Aydın sosyetesine asil ve kültürlü bir hanım kazandıran reisimize teşekkür ederek tebrikte bulundu.*" Nişandan 3 ay sonra 6 Ağustos 1944'de evlenme törenleri olmuştu.⁵² Törene şehrin ileri gelenleri katılmıştı. Ethem ve Şadan Menderes çiftinin nikâhlarını belediye reisi vekili Ziya

⁴⁸ Teber, "Adnan Menderes Üzerine Bir Biyografi Çalışması", s.6.

⁴⁹ Erman Şener, "Demokrasimizde DP Damgalı Dönemeç 1946-47'nin Öyküsü", **Milliyet**, 21.09.1987, s.11.

⁵⁰ Yalçın Küçük, "Menderes'in Kitabı: 'Babam ve Ben'(1)- (Tamamı)", 21.01.2013, <http://www.aydinlikgazete.com/menderesin-kitabi-babam-ve-ben-i-tamami-makale,18606.html> (e.t: 22.07.2018)

⁵¹ **Aydın**, 05.05.1944, s.1.

⁵² **Aydın**, 05.05.1944, s.1.

Evren kıymış Vali Salim Gündoğan ve Parti Bölge Müfettişi Şerafettin Bürge şahitliklerini yapmışlardı.⁵³

Bu evlilikten 1945'te İbrahim Adnan adında bir oğlu olmuş, Ayşe Abla Özel İlkokulu'nda, İngiliz Erkek Lisesi'nde ardından Ankara Koleji'nde okumuştur.⁵⁴Eğitime önem vermişler, özellikle sergi ve müze dolaşmak özel ilgi alanları olarak hatıra defterlerinde yer verilmiştir. Selçuk müzesi, Gordiyon Harabeleri, Mevlana'yı ziyaret etmişlerdir.⁵⁵ Bu meraklarının Şadan Hanımın mesleğinden de ileri geldiği düşünülebilir.⁵⁶

1.6. Siyasi Faaliyetleri ve Ölümü

Ethem Menderes, Aydın'ın siyasi yaşamında 1930'lu yıllardan itibaren aktif rol oynamıştır. Siyasi yaşama Serbest Cumhuriyet Fırkası ile başlamıştır. ⁵⁷1930 yılında Adnan Menderes ile SCF Aydın örgütlenmesini sağlamışlardır. SCF'nin kapatılmasının ardından CHP'nin Aydın teşkilatına dâhil olmuştur. 1938-1945 yılları arasında Aydın Belediye Başkanlığı yapmıştır.⁵⁸ 1945'te Aydın il başkanlığından ayrılarak, 1946 yılından itibaren DP örgütlenmesinde dört buçuk yıl müteşebbis heyet ve il idare kurulu başkanlıkları yaptı. ⁵⁹

*"IX. ve X. Dönemlerde Aydın milletvekili olarak Meclis'te bulundu. 1957 seçimlerinde aldığı 110092 oyla yeniden milletvekili seçildi."*⁶⁰

- 1 Ağustos 1952-17 Mayıs 1954 tarihleri arasında İçişleri Bakanlığı
- 17 Mayıs 1954–15 Eylül 1955 tarihleri arasında Milli Savunma Bakanlığı
- 15 Eylül 1955–30 Eylül 1955 tarihleri arasında Devlet Bakanlığı
- 30 Eylül 1955-12 Ekim 1956 tarihleri arasında İçişleri Bakanlığı
- 12 Ekim 1956–19 Ocak 1958 tarihleri arasında Bayındırlık Bakanlığı
- 19 Ocak 1958–27 Mayıs 1960 tarihleri arasında Milli Savunma Bakanlığı,

görevlerinde bulunmuştur. 27 Mayıs 1960 darbesi sonucunda Yassıada Yüksek Adalet Divanı tarafından yargılanmış, Anayasayı ihlal suçlamasıyla 10 yıl ağır hapis

⁵³ Aydın, 06.08.1944,s.1.

⁵⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 10-900-261-800-7.

⁵⁵ Yetkin, İbrahim Etem Menderes..., s.11.

⁵⁶ Aydın, 05.05.1944, s.1.

⁵⁷ Arslan, Türkiye Parlamento Tarihi, s.173.

⁵⁸ Arslan, Türkiye Parlamento Tarihi, s.173.

⁵⁹ Arslan, Türkiye Parlamento Tarihi, s.174.

⁶⁰ Arslan, Türkiye Parlamento Tarihi, s.174.

cezası almıştır. 1964 yılında Cemal Gürsel tarafından af kararı verilmiştir.⁶¹ Ardından 1974 yılında anayasada yapılan değişiklik ile Ethem Menderes'in siyasi hakları iade edilmiştir.⁶² Ethem Menderes'in bundan sonraki yaşamı ile ilgili yeterince bilgiye ulaşamıyoruz. Bir daha siyasete girmemiş, 18 Eylül 1992 tarihinde vefat etmiş ve Aydın'da Telli Baba Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁶³

⁶¹CA, 40063334/1786333.

⁶²CA, 60000146/114.

⁶³ Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.174.

BİRİNCİ BÖLÜM

ETHEM MENDERES'İN SİYASİ HAYATA GİRİŞİ

1.2. SCF Aydın Teşkilatlanmasında Ethem Menderes'in Rolü

Türkiye tarihinde çok partili yaşama geçiş denemelerinin ikincisi olarak, Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 Eylül 1930'da Atatürk'ün isteği ile Ali Fethi Okyar tarafından kurulmuştur.⁶⁴ SCF örgütlenmesinde Fethi Okyar İzmir'den Balıkesir'e kadar yaptığı gezilerde, CHF'nin Ege'de halkın desteğini ve güvenini yitirmiş olduğunu, bir seçim sonucunda iktidarı da kaybedebileceğini görmüştü.⁶⁵ SCF Aydın'da da teşkilatlandırılmıştır. SCF Aydın örgütlenmesi, ilk olarak Aydın'da Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde (1925-1928) belediye reisliği yapmış olan Şahinzadelerden Fuat Beye⁶⁶ (Soyadı kanunundan sonra Fuat Şahin Erlaçin) verilmesi düşünülmüştür. Ancak belediye başkanlığı döneminde yıprandığı gözlenildiğinden ve Anadolu gazetesinin kendisi hakkında yaptığı olumsuz eleştirilerden dolayı bir kampanya gelişmişti. Bunun üzerine teklif Adnan Menderes'e yapılmış Adnan Bey de siyasete atılmayı istememesine rağmen görevi üstlenmişti. Adnan Menderes'in Aydın'da Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurarak örgütlenmeyi sağlamış, Ethem Menderes de partiye katılmıştır.⁶⁷ *"Ethem Bey gerçi başka tip bir insandır. Adnan Bey gibi dışarıya dönük, hayalci, bir genç değildir. Daha ziyade içe dönük, soğukkanlı, hesapçı ve geç karar veren bir insan olarak tanınır. Ama Adnan Beyle yol arkadaşlığında ve bir nevi kader birliğinde, samimi ve sebatlıdır. Serbest Fırkaya girişinde bu kader birliği devam eder. Çiftliğin müşterek yürütülüşünde de idareci, tanzimci odur. Gördüğü, duyduğu karşılaştığı veya karşılaşması muhtemel çevre adamları hakkında, bilgi ve sezgilerini muntazaman not eder. Hulasa, Ethem Bey, Adnan Beyi birçok noktalarda tamamlar. Siyasete atılırken de, elbette yanında olacaktır."*⁶⁸ O dönemlerde Ethem Menderes Aydın'ın önemli

⁶⁴ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyet'inde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931**, Beşinci Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s.251.

⁶⁵ Günver Güneş, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2006, XXV, 39, 117-147.

⁶⁶ Fuat Erlaçin

⁶⁷ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.73. ; Tunçay, **Türkiye Cumhuriyet'inde Tek Parti...**, s.258.; Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.173.

⁶⁸ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.73.

insanlarından biri olmuş, Adnan Bey ile el ele ilerlemektedirler.⁶⁹ 9 Eylül 1930'da tamamlanan Aydın SCF il teşkilatlanmasında Adnan Menderes, üyeler Osman Fuat, Dr. Mukadder, Dr. Nafiz, Manifaturacı Osman, Mühendis Hıfzı, Avukat Yusuf ve Selahattin Beyler vardı.⁷⁰ Bayar'ın yakın arkadaşı Vasıf Çınar, Bayar'a Aydın'daki genç ve yetenekli bir çiftçiden söz eder. CHF'nin Aydın İl Başkanı Ethem Menderes'in yakın akrabası olan bu genç (Adnan Menderes) de Serbest Fırkayı kurmuş, il başkanı olmuştur. İki Menderes, orada seviyeli bir iktidar muhalefet diyalogu oluşturmuşlardır. Vasıf Çınar bütün bunları anlattıktan sonra onun "kazanılmasının çok faydalı olacağından" söz eder.⁷¹

SCF, 1930 seçimlerinde yeni kurulan ve örgütlenmeye yeni başlayan bir parti olmasına rağmen beklenenden iyi sonuçlar almıştı. Özellikle Ege bölgesinde oldukça başarılı olmuştu. Sadece Aydın'da 8 belediye elde etmişti. Bu Aydın'da gelişecek olan muhalefette hızlıca benimsenmesinin sinyali olarak da düşünülebilir. Ancak malum sebeplerden dolayı SCF girişimi, ülke çapında sona erdirilmişti. Kendisine rica ile SCF teşkilatlandırılması verilen Adnan Menderes'e bu seferde rica ile CHF yapılanması teslim edilmek isteniyordu. Celal Bayar, Vasıf Çınar gibi üyelerden oluşan bir heyet toplantı yapmış ve çoğu SCF'li 10 kişi tarafından yeni CHF teşkilatlanması oluşturulmuştu. Adnan Menderes bu işi kabul etmiş ancak şartları vardı. Aydın'da pek çok sorun yaratan seçimlerin tekrarlanması şart olarak sunmuştu. Bunun sonucunda seçimler yenilenmiş ve seçimi eski SCF yeni CHF teşkilatı kazanmıştı.⁷²

1.1.1. Aydın İlinde CHP Belediye Reisi Seçilmeden Önceki Faaliyetleri

Ethem Menderes'in siyasi hayata, 4 Mayıs 1933 yılında Aydın İli Daimi Encümen üyeliğine seçilerek siyasi yaşama adım atmıştı.⁷³ Ethem Menderes Belediye Reisi olmadan önce Aydın'da birçok resmi görevde bulunmuştu. Adnan Menderes ve Ethem Menderes Serbest Fırkanın kapatılmasından sonra Bayar'ın ilgisini çekmişti. "*Celal Bayar Aydın'da Fevzi Lütüfî Karaosmanoğlu'nun yarı ciddi yarı şaka olarak "Aydın Beyleri" diye isimlendirdiği Adnan Menderes ve Ethem*

⁶⁹ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s.73.

⁷⁰ "Aydın Vilayet Ocağı Azaları", **Hizmet**, 11 Eylül 1930.

⁷¹ **Milliyet**, 30.05.1989, s.13.

⁷² Güneş, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ...," s. 117-147.

⁷³ Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.173.

Menderes ile ilgilenmiş, ikisini de Serbest fıkranın kapanmasından sonra CHP'ye kazandırmıştı."⁷⁴Böylece siyasetin farklı aşamalarında rol bulmaya başlamışlardı. Kronolojik olarak Ethem Bey'in siyasi yapılanmadaki görevlerine bakacak olursak; 1937 yılının Eylül ayında Parti İl Yön Kurul üyesiydi.⁷⁵ 1938'in Şubat ayında ise, Vilayet Umumi Meclisi Asbaşkanlığı görevini üstlenmişti. Aynı tarihlerde Halkevinde yapılan komite seçimlerinde de Dil, Tarih ve Edebiyat şubesi komitesine seçilmiştir.⁷⁶ Mart 1938'de Vilayet Umumi Meclisi Daimi encümen üyeliğine tekrar seçilmişti.⁷⁷ Yine 1938 yılında C.H.P. İl Yön Kurul Başkanlığı'ndan yapılan seçimlerle Belediye Meclisi Asıl üyesi olmuştur.⁷⁸ Ethem Bey, Aydın siyasetinin bu kadar içerisindeydi, bu durum siyasi mevkisini daha çok arttırmış, vizyonunu daha görünür kılmıştı. Bu etkin rolünde en yakın arkadaşı Adnan Menderes'in faktörü büyük olsa gerekti. Belediye başkanlığı öncesinde Ethem Menderes başlıklı bölümümüzde de bahsinde bulunduğumuz gibi Adnan Menderes'le olan dostlukları, Adnan Menderes'in Serbest Cumhuriyet Fırkasının Aydın örgütlenmesinde yer alması ve daha sonra CHP teşkilatlanmasının üstlenmesi büyük ihtimal Ethem Menderes'in gözünde siyasi yaşamı daha görünür kılmıştı. Adnan Bey'in, 1931 yılında milletvekili olmasının ardından Ethem Bey'in Aydın'da daha çok ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.

1.2. Aydın'ın CHF İl Başkanlığı ve Belediye Başkanlığı

Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminin ardından Aydın'da taze kan SCF'lilerden gelmiş oldu. Adnan Menderes'in en yakın arkadaşı olan Ethem Menderes de yeni yönetimde Adnan Menderes'in yanında yer almıştı. Adnan Menderes'in bu şekilde siyaset hayatına girmesi, Ethem Menderes'inde hayatında bir dönüm noktası ve hayatının rotasını siyasete kaydirmişti. Ethem Menderes Aydın İli Daimi Encümen üyesi⁷⁹ olarak 1945 yılına kadar Aydın Parti Vilayet İdare Başkanlığı görevini ifa edecekti.⁸⁰ 1937 yılında Aydın'da Belediye Başkanlığı görevini Nafiz Karabudak yapmaktaydı. Ethem Menderes ise İl Yönetim Kurulu

⁷⁴Cumhuriyet, 17.07.1965, s.4.

⁷⁵Aydın, 17.09.1937, s.1.

⁷⁶Aydın, 05.02.1938, s.1.

⁷⁷Anadolu, 16.03.1938

⁷⁸Aydın, 02.10.1938

⁷⁹ Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.173.

⁸⁰ Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.173.

üyeliğinde bulunmakta idi.⁸¹Adnan Menderes milletvekili seçilmesinden sonraki dönemde⁸² 1 Kasım 1938 tarihinde Aydın Belediye Başkanlığı görevine seçilmiştir.⁸³Ethem Menderes'in CHP il başkanlığına getirilmiş olduğunu görüyoruz. Ethem Menderes, uzun yıllar bu görevde bulunacaktı, üstelik CHP'nin tüzüğünde yer alan "...19 Kasım 1942 tarih ve I/2376 sayıyla yayımlanan genelgede ise kesin ihtiyaç hissedilmedikçe belediye başkanlığı ile parti il başkanlığı görevlerinin aynı şahısta toplanmaması CHP Genel Sekreterliği'nden istenmiştir."⁸⁴Bu karara rağmen Ethem Menderes 1945 yılına kadar belediye başkanlığı ve parti il başkanlığı görevlerinin ikisi de birlikte yürütecekti. Bu durum 1944 yılının sonunda yapılan CHP Aydın il kongresinde kadar il başkanlığına tekrar seçilen Ethem Menderes belediye başkanlığı görevini bu defa bırakmak durumunda kaldı. Buna neden ise şuydu; Nazilli ilçe başkanı seçilen Emin Bilgen aynı yerin belediye başkanlığı görevini de yapmaktaydı. Belediye başkanlığından istifa edip sadece parti başkanı olarak kalmak istemesinden sonra sanki bu prensip yeniden hatırlatılmış gibi 30 Aralık 1944 tarihinde de Ethem Menderes Belediye Başkanlığı'ndan istifa edip sadece parti il başkanlığı görevini tercih etmiştir.⁸⁵

1938 yılında belediye meclisi ekim ayının ilk günü yaptıkları toplantı ile Belediye Parti İl Yönetim Kurulu ve Vilayet Daimi Encümen azalığı görevleri için seçimler yapılmıştır.⁸⁶ Ethem Menderes uzun yıllar Aydın'ın sosyal ve siyasi hayatında etkin bir rol oynamış. Ondan sonrada siyasi hayatının en belirgin başlangıç ögesi olarak belediye reisliği görevini üstlenmişti.

1.2.1. Ethem Menderes Döneminde Parti Teşkilatlanması

CHP parti teşkilatlanmasında dönemin CHP Denizli Bölge Müfettişi Mardin Mebusu Dr. Ali Rıza Levent'in teftiş raporları Ethem Menderes'in Belediye Başkanlığının ilk yılı ve daha sonraki yıllarda resmi raporlara yansımıştı. 1938'in Kasım ayında Belediye Başkanı seçilen, Ethem Menderes'in belediye işleri için; "*Vilayet idare heyeti reisi Ethem Menderes, parti işlerinde tam arzu edilen şekil ve derecede çalıştığı ve partinin bütün ruhuyla meşbu olarak çalıştığı görülmektedir,*"

⁸¹Aydın, "Partide İl Yön Kurul Toplandı" 17.10.1937, s.1.

⁸²TBMM Albümü, (1931-1935), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:1

⁸³ Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.173.

⁸⁴ Güneş- Akdağ, "Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde...",s.191.

⁸⁵ Güneş-Akdağ, "Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde...", s.191.

⁸⁶Aydın, 04.11.1938, s.1.

denilmekteydi.⁸⁷1940 yılının Nisan ayında CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen Teftiş Raporunda Müfettiş Ali Rıza Levent, Parti yönetimi ile ilgili; haftada bir defa toplantılarını yaptıklarını, Parti Vilayet Heyetinin üye sayısının arttırılması için tüm vilayette çalışmalar yaptığını, üyelere toplanan aidatların zamanında toplanarak masrafları zamanında temin ettiği ifade etmiştir. Raporlarda belirtilenlere göre parti yönetimiyle ilgili senede birkaç kere teftiş edilmesi gereken kazalara sadece bir kere gidilmesi konusu ise eleştirilen noktalar arasındaydı. Dikkat çekilen bir husus da bütün önemli, tahsilli, halkın tümü tarafından sevilip sayılan kişilerin partiye üye olarak kaydedilmiş olup olmadığıdır.

Parti teşkilatlanmasının Ethem Bey döneminde oluşan en önemli gelişmesi kuşkusuz parti başkanlıklarının valilerin görev kapsamından çıkarılma kararının başkanlık divanınca onaylanmasıdır. Aydın ilinde de Parti Vilayet İdare Heyeti seçimlerinde Ethem Menderes, Parti İl Yönetim Kurulu başkanlığına seçildi.⁸⁸

*“1932 yılından parti başkanlıklarının valilerle birleştirildiği güne kadar partimiz idare heyeti başkanlığını yapan ve o zamandan beri vilayet idare heyetinde aza olarak çalışan bay Ethem Menderes'in başkanlığa seçilmesi Aydınlıları çok sevindirmiştir.”*⁸⁹ Aydın Parti Bölge Müfettişi Dr. Ali Rıza Levent ile bu konu ile ilgili yapılan röportajda, Ethem Menderes, seçilen parti yöneticileri ve Aydınlıların parti ruhu ve prensiplerini öteden beri sahiplendikleri ve içselleştirdiklerini bunları fiiliyatta da gösterdiklerini belirtmişti. Aydın'da gelişme sağlayacak proje ve kararların olduğunu da ayrıca dile getirmişti.⁹⁰

Parti Vilayet İdare Reisliği görevinin valilerin görevleri arasından alınması valilerin, siyasi olarak biraz da olsun geri çekilmesine neden olmuş, CHP örgütlenmesinin daha sivil bir kimliğe bürünmüş olması demektir. Uzun bir süre daha ağırlığını devam ettirecek olan CHP tek parti egemenliğinde sadece kişiler değişmiş oluyordu. CHP, aslında şartlar gereği sadece bir parti olarak değil, devlet olarak, hükümet olarak denetimlerde bulunmaktaydı. Çünkü CHP demek hem devlet hem hükümet demektir. Yani Türkiye için CHP bütün siyasal, örgütsel, idari, kültürel kapsamda her şeyin toplandığı, karar verildiği yönetildiği ve temsil edildiği kurumdur. Durum böyle olunca örgütsel olarak özellikle de yerel yönetimlerde, teftiş

⁸⁷BCA, 490-01-621-38-1-1.

⁸⁸Aydın, 05.04.1939.

⁸⁹Aydın, 21.07.1939, s.1.

⁹⁰Aydın, 25.07.1939.

raporları ve belediyelerin bir yıl içerisinde kendi faaliyet ve durumlarını anlattıkları çalışma raporları değerlendirmede birinci el kaynakları oluşturmaktaydı

1.2.2. Ethem Menderes'in Halkevi Faaliyetleri

Aydın'ın siyasi yaşamına Encümen üyesi olarak giren Ethem Menderes Halkevi başta olmak üzere pek çok kurumda ve vilayeti ilgilendiren organlarda etkin görevler almıştı.⁹¹ Halkevinde de Ethem Menderes'in faaliyet ve görevlerinden bahsetmek gerekir. Aydın Halkevini temsilen İstanbul'da yapılan Tarih Kongrelerine iştirak etmişti. Daimi encümen üyeliğiyle girdiği siyasete Vilayet Umumi Meclisi Asbaşkanlığı görevi ile devam eden Ethem Menderes aynı zamanda Halkevinde yapılan komite seçimlerinde dil, tarih ve edebiyat şubesi komitesine seçilmişti.⁹² Tüm bunların ardından belediye başkanı olmasından evvel 2 Şubat 1938 CHP İl Yönetim Kurulunda belediye meclisi asıl üyesi olmuştu.⁹³

1.2.3. Ethem Menderes'in Ocak ve Halkevi Konuşmaları “Parti Prensiplerini Yayma İlkesi”

Parti Başkan Vekili ve Belediye Reisi Ethem Menderes halkın içine girerek temas halinde olmuştur. Gerek Halkevi gerekse de parti, ocak kongrelerinde Ethem Menderes, Aydın halkını, köylüsünü bilinçlendirme adına çeşitli konularda söyleşiler, konferanslar vermiştir. Bu hem bilinçlendirme hem de mevcut dönemde tek parti düzeninde CHP politikasını aslında, bir devlet ideolojisini halka anlatma biçimiydi. Bu dönemde idare heyeti tarafından parti prensiplerinin yayılması için çalışmalar yapılıyordu. Halk hatipleri seçilerek kürsülerde, muhtelif yerlerde ve bilhassa merasim günlerinde çeşitli mevzularda halka hitap ediyorlardı.

Konferanslardan ayrı olarak Halkevlerindeki hoparlörlerle Ankara radyosu konferansları halka dinletilmektedir. “...suretiyle Parti prensiplerinin yayılmasına çalışılmıştır.”⁹⁴ Halkevlerinde Ankara Radyosunun yayınının halka dinletirilmesinin yanında Halkevlerinde verilen konferansların önemli bir amacı da eğitim, kültür seviyesi bakımından müreffeh bir düzeye çıkma gayretidir diyebiliriz.

⁹¹Aydın, 17.10.1937, s.1.

⁹²“Sayın İlbayımız Özdemir Günday”, Aydın 02.03.1938, s.1.

⁹³Aydın, 02.02.1938.

⁹⁴BCA, 490-01-621-37-1-35.

Merkezden gönderilen genelgeleri açıklamak hususunda öğretmenler, halk hatipleri ve parti idare heyeti azaları da çalışmalar yapmışlardır.⁹⁵ Gönderilen genelgeler eksiksiz çoğaltılarak kazalar ve nahiyelere de gönderilmekteydi. Ayrıca konferans vermek için gelen mebusların konferans metinleri broşür haline getirilerek ocaklara kadar gönderilmekteydi. Ethem Menderes de parti prensiplerinin yayılmasını temel alan bu konferans ve faaliyetler konusunda takdir almaktaydı. Parti kongrelerinde vilayet veya belediye tarafından talep edilen kongre dileklerinin direk parti kongresi kararıdır, diyerek direk kabul ediliyor olması takdirle karşılanmaktaydı. “...parti reisimiz kongre dileklerinin yerine getirilmesi için belediye riyasetine taalluk eden işlerde ve diğer vilayet işlerinde azami gayreti göstermekte olduğu müşahede edilmektedir,” denilmekteydi.⁹⁶ Vilayet İdare Heyeti Başkanı Ethem Menderes, ülkenin hali hazırdaki konuları hakkında kaza merkezlerinde konferanslar vermiştir. Ethem Menderes konferanslar yanında merkezden gönderilen tamimleri izah ederek halkı aydınlatmıştır.

Ethem Bey’in Belediye Başkanı olmasından sonra parti işleri ve ülke gündemi bağlamında verdiği konferanslardan biri; CHP Cuma Ocağında verilen, "Umumi Manada İhtilal Ve İnkılâp Vasıfları" ile "Türk İnkılâbının Hususiyetleri" mevzuunda konferans vermiştir.⁹⁷

Bu konferansta Ethem Menderes, Türk inkılâbının diğer inkılâplarla karşılaştırmasını yapmıştır. Konferansta parti il yönetim ve ilçe yönetim kurul üyeleri ile birçok yurttaşlar bulunmuşlardır.⁹⁸ “Aydın vilayet idare heyeti reisi, gerek merkezde ve gerek kazalarda Halkevleri mefhumlarını ve parti umdelerini konferans vermek suretiyle izah etmiş ve muzır propagandalar hakkında da görüşmeler yapmıştır.”⁹⁹ Bu bağlamda parti ocaklarında, konferanslarda ve Halkevlerinde yaptığı konuşmaların hangi konularda olduğunun bir başlık altında toparlanması o günün konjoktörünün görülmesi açısından pek önemli bir delildir. CHP örgütlenişinin halkı bilinçlendirerek inkılâplara bağlılığın sağlanması için etkili bir araç olarak kullandığının da delilidir. Parti prensiplerini yayma hususunda yine radyo ve Aydın gazetesi önemli araçlardır. Gazeteye direk Vilayet idare heyeti ilgilenmektedir. Gazetede parti prensiplerini yaymak için yazılan bu yazıların

⁹⁵BCA, 490-01-621-40-1-63.

⁹⁶BCA, 490-01-621-40-1-77.

⁹⁷Aydın, “CHP Cuma ocağında verilen konferans” 24.01.1939, s.1.

⁹⁸Aydın, 24.01.1939, s.1.

⁹⁹BCA, 490-01-621-38-1-32.

yanında, Aydın havalisinin haberleri bunun yanında köycülük, kooperatifçilik gibi konularda yazılar yazılmaktaydı. Bundan ayrı olarak da verilen konferansların tam metinleri gazetede de yer almaktadır.

Gazete bir yandan Aydın halkının bölge için haber alma özgürlüğünü sağlarken bir yandan da verilen konferanslar, yazılan makaleler ve yapılan yeniliklerin hemen halka aktarılması görevini yerine getirmekteydi. Gönderilen genelge ve tebliğlerde halka gündem ne ise onun hakkında açıklamalar yapılması veyahut çıkan yasa ve devletin verdiği iç ve dış meselelerle ilgili kararlarının halka izahı ile benimsetilmesi için bu konferansları amaca hizmet eden birer araç haline getirilmişti. Verilen konferanslarda dikkat edilen noktalar dönemin şartlarına, ülkede ve dünyada meydana gelen olaylar ve bu olayların yarattığı gündeme göre bir dizayn söz konusuydu. 1940'lı yıllarda da dünyanın gündemi II. Dünya Savaşı olduğundan halka Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış siyaseti anlatılarak, ülkenin dış siyaseti konusunda zihinlerdeki soru işaretleri giderilmeye çalışılmaktaydı. Dünyada hal böyle iken İsmet Paşa'nın o ünlü çekimserlik politikası ortaya çıkmıştır. İsmet İnönü Türkiye'yi daha toparlanmadan ikinci bir savaşa sokmanın intihar olacağını düşünüyordu. Bu yüzden de bir denge politikası izlemeye koyuldu. "Girseydik kazançlı çıkardık ya da iyi ki girmedik toparlanamazdık", gibi pek çok kişisel ve tarihsel verilere dayalı tez ortaya atılmıştır. Dünyadaki durumlar böyle olunca memleketimizin vaziyeti hakkında genelgeler daha bir kıymetli hale geldi. Halka durumu anlatıp tam destek alınmalı, herkes tam bir birliktelik içerisinde olmalıydı. Bunun içinde adımlar hızlı bir şekilde atılmaya başlandı. Tabii ki bu işin aracı da Parti Ocakları ve Halkevleriydi. Devreye hatipler, mebuslar, okumuş insanlar, muallimler girmiş adeta herkes seferber olmuştu. Merkez vilayetlerden kazalara ve nahiyelere tebliğ edilmiş genelgeler halk hatipleri, muallimler ve parti idare heyeti azaları tarafından memleketin ahvali konusunda konferanslar verilmiştir. Vermiş oldukları konferansların metinleri hemen bastırılarak bütün ocaklara gönderilmiş ve hatipler bunları halka iletmişlerdir. Vilayet Parti Reisi Ethem Menderes, Halkevi Reisi Neşet Akkor ve İdare Heyeti azasından Raif Aydoğdu da bu konular hakkında halkı bilgilendirmişlerdir. Merasim günlerinde halk hatiplerden istifade etmiş ve Halkevinde onların seviyesine uygun konferanslar verilmiştir.

Buna örnek olarak; Ethem Menderes Çayyüzündeki çay bahçesine giderek orada bulunan halka, “Harici Siyaset Hakkında” bir söylev vermiştir.¹⁰⁰ Yine Umurlu nahiyesinde 29 Ekim 1940’da yapılan kongreye katılan vilayet idare heyeti azalarından, Neşet Akkor burada “Dünya Ahvali ve Türkiye’nin Durumu” başlıklı bir konuşma yapmıştı.¹⁰¹

II. Dünya Savaşı ile ilgili, “*Bünyesinde taşıdığı iktisadi ve mali müşküllerle beynelmilel ticari münasebetleri ihlal eden ve memleketimizi de az çok tesiri altında bırakan dünya ahvalinin fevkalade karışık bulunmasına ve Avrupa kıtasının büyük buhranlar ve krizler geçirmekte olmasına rağmen Cumhuriyet hükümetimizin bütün devletlerle iyi geçinmek esasına dayanarak...*”¹⁰² bir politika oluşturduğu ortadaydı.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Dünya Ahvali konusunda bilgiler verilmesi yalnızca siyasi durumumuzun anlaşılması için değildi. Dünyanın içerisinde bulunduğu durum siyasi, sosyal, iktisadi açılardan da tedbir almayı gerektirmekteydi. “*Lüzumsuz ve fena propagandalar kapılmamaları için ayrıca Vilayet parti başkanı Bay Ethem Menderes tarafından da bir konferans verilmiş ve herkesin işiyle gücüyle meşgul olarak fazla mahsul elde etmesi için çalışması icap ettiğini izah etmiştir. Bu da kasaba halkı üzerinde çok iyi bir tesir bırakmıştır.*”¹⁰³

Ethem Menderes Belediye Meclisine sunduğu raporunda, “*Dünya’nın misli görülmemiş ve facialarla dolu büyük bir harp felaketi geçirdiği bu senelerde yapacağımız fedakârlıklar ve katlanacağımız mahrumiyetler daha şümüllü ve belki de daha ezici olabilir.*”¹⁰⁴ Aydın ileri gelenlerinin yanında konferans da devlet büyüklerinin de konferanslarını görüyoruz. Hikmet Bayur (1933-1934 Milli Eğitim Bakanı) ve Milletvekili Mümtaz Ökmen’in Aydın’da ve Nazilli’de konferans vermişlerdir.

¹⁰⁰ Aydın, 14.07.1939.

¹⁰¹ Aydın, 29.10.1940, s.1.

¹⁰² Aydın, 06.11.1940, s.1.

¹⁰³ BCA, 490-0-001-000-000-622-41-1.

¹⁰⁴ Aydın, 06.11.1940, s.1.

1.2.4. Ethem Menderes'in Aydın Gazetesi Aracılığıyla Halka Seslenişi

Aydın Vilayet İdare Başkanı Ethem Menderes kendisinin genel müdürü olduğu, CHP matbaasında basımı yapılan Aydın gazetesi aracılığıyla zaman zaman halka birebir seslenebilmek, Belediye Başkanı olarak dileklerini ve uyarılarını geniş kitlelere yaymak amacıyla Aydın gazetesini araç olarak kullanmıştır.

Aydın gazetesinin halk ile belediye arasındaki bu aracılık misyonunun örneğini ilk olarak Ethem Menderes'in belediye başkanlığının 8. ayında görmekteyiz. Ethem Menderes'in kaleminden çıktığı belirtilen bu metinde Ethem Bey kendisine gelen dilek ve şikâyet mektuplarının imzasız olmasından şikâyet etmekteydi. Ethem Menderes Belediye işlerine gösterilen bu ilgilinin memnun edici olduğunu kendisinin de bunlardan faydalanacağını ifade ediyor ve ekliyordu, *“Yalnız yapılan her teklif ve yazılan her dileğin belki mevzuatla ters düşmesi veya bugünün şartlarının müsait olmaması bakımından tatbik kabiliyetleri yoktur. Belki de kendilerinin yanlış ve noksan öğrendikleri malumat vardır. Bunları kendilerine cevap olarak bildirmek isterim. Bunun için yapılacak müracaatların ya doğrudan doğruya sözle veyahut yazılacak mektuplara adres ve isim koymak suretiyle yapılmasını ve bu suretle bana meşgul olmak imkânını verilmiş olmasını rica ederim.”*¹⁰⁵

Ethem Menderes'in bu ricasından anlaşılmaktadır ki; belediye, dışarıdan halk tarafından gönderilmekte olan şikâyet ve isteklerinin gazetede dile getirecek kadar yoğunlaştığı bir dönemden geçmektedir. Bu seslenişlere bir diğer örnek de yapılmakta olan imar faaliyetleri ve şehir düzenlemeleriyle ilgiliydi. Cadde ve sokakların düzenlenmesi dikilen ağaçlar hususunda verilen bilgilendirmenin ardından halka; *“Şehirde ne kadar çok ağaç yetiştirmeye ve büyütmeye muvaffak olursak vazifemizi ve şehre karşı hizmetimizi o kadar kolay başarmış oluruz.”*

*“Vatandaş Ağacı sev, vaktinde sula ve muhafazasına itina et,”*¹⁰⁶deniliyordu.

Halka her dikilen fidan için kendileri yetiştiriyormuşçasına özen göstermelerini ve kendilerine bu şekilde yardım etmeleri ile hizmetlerini daha da kolaylıkla başarmış olmalarını sağlayacaklarını dile getiriyorlardı. Ethem Menderes'in özellikle gelişmekte olan Aydın şehrinde Aydınlıları'nda gerekli ilgi ve desteği göstermesi amacıyla Aydın gazetesinden halka seslenme yolunu başka mevzularda da devam ettirecekti.

¹⁰⁵Aydın, 17.09.1939, s.1.

¹⁰⁶Aydın, 04.01.1941, s.1.

1.2.5. Aydın Gazetesine Yansıyan Belediyenin Yaşadığı Anlaşmazlıklar

Yayınlanan habere göre Belediye ile Valilik arasındaki anlaşmazlığa neden olan durumlardan biri; Belediyenin şehri yeni baştan imar planının şehri maddi olarak bir sıkıntıya sokmasıydı. Belediye girdiği bu maddi sıkıntı nedeniyle Eytam Sandığından 25000 lira borç almıştı.¹⁰⁷ Kurtuluş Savaşı'nın ardından tüm ülkede olduğu gibi Aydın şehrinde de düşman işgalinden kurtulmuş tek bina yoktu. Yanmış yıkılmış şehri, baştan kurmak için elbette para kuvveti lazımdı. Şehir nüfusunun azlığı ve belediye gelirlerinin yetersizliği sebebiyle bu borç istenilmek durumunda kalınmıştı.¹⁰⁸ Eytam sandığından alınan borç bir süre sonra Hazine-i Maliyeye devroluyor. Durum böyle olunca da artık alacaklı mevkiinde Maliye, borçlu mevkiinde ise Aydın Belediyesi oluyordu. Bu borca karşılık Belediye'nin çarşıdaki bütün dükkân ve mağazaları ipotek usulüyle haciz altına alınmış oluyordu. Durum böyle olunca Maliye 1933 senesinde ipotekli malları müzayedeye çıkararak 9134 liralık kısmı satmış, 12000 liralık kısmı da hazine-i maliye namına teferruğ¹⁰⁹ edilmiş. Bundan başka belediye 13584 lira 52 kuruş makbuz mukabilinde mal sandığına ve 1.124 lira 30 kuruşunu da icra dairesine teslim etmek suretiyle 35.843 lira 7 kuruş ödemiş olduğu halde defterdarlık hala belediyeyi 24.000 lira borçlu çıkmakta ve aleyhinde icra tatbikatı yapmıştır.

Gazetenin haberinde; *“Bu hususta malumatına müracaat ettiğimiz salahiyet sahibi bir zat bize şu izahatı verdi. Yirmi beş bin lira borca karşı şimdiye kadar 35843 lira 7 kuruş ödediğimiz kayden sabit olmakla beraber maliye hala 24 bin lira alacak için icra takibatı yapmakta ve belediyenin yeniden iki bahçesine haciz koyarak müzayedeye çıkarmış bulunmaktadır. Bundan başka tapu dairesine gönderdiği bir tezkere ile de bütün belediye emvaline (mallarına) ihtiyati haciz konduğunu bildirmiştir. Bir kere böyle toptan haciz koymak kanuna uygun bir muamele olmadığı gibi amme müessesesinin faaliyetini felce uğratmak itibariyle de doğru bir hareket sayılamaz.*

Yaptığımız tetkikata göre defterdarlığın, hesapları mürekkep faiz usulüyle yürüttüğü anlaşılmıştır. Bununla beraber icra itiraz merciine müracaat ederek

¹⁰⁷Aydın, 27.01.1940, s.1.

¹⁰⁸Aydın, 27.01.1940, s.1.

¹⁰⁹Teferruğ: Satın alınan bir taşınmazın tapuda devir işleminin yapılmasıdır.

hesapların yeniden tetkikini istedik. Neticede belediyenin haklı çıkacağını tahmin ediyoruz.”¹¹⁰

Yani Aydın Belediyesi ortada bir yanlışlık ve kanunsuzluk olduğunu iddia etmiştir. Böylece gerekli mercilere başvurulmuştur. Defterdarlığın, gazetenin haberine açıklama yazısı göndermesinin ardından gazete de tekrar açıklamalar yapılmıştır. Gazete birazda hırçın bir dille “*Defterdarlığın gönderdiği bu tavzih birkaç gün sütunlarımıza aksettirilmesini icap eden fevkalade bir tarafı yoktur diyordu.*” Çıkarılan hesapların aşağı yukarı yazdıklarıyla eşit olduğunu yazıyordu.¹¹¹

Devamında Aydın gazetesi kanun önünde fertlerle müesseselerin aynı olduğunu devlete borcu olan bir vatandaşın nasıl icara takibine uğruyorsa müesseseler içinde geçerli olduğunu, “*Biz Cumhuriyet devrinde herhangi bir işin 'alelusul' nevinden yapılmasını istemiyoruz. Her iş kanun dairesinde ve kanunun çerçevesi içinde, hakka, adalete ve kanuna dayanılarak yapılmalıdır. Hâlbuki bu hadisenin keyfi ve haksızlıklarla dolu birçok tarafları vardır,*”¹¹²denilmektedir.

Ethem Menderes’in yayın müdürlüğünü yaptığı Aydın gazetesi Belediyenin olanlar karşısındaki cevabını bu şekilde aktarıyor. 1940 yılında bir CHP belediyesi Defterdarlığı alelusul ve keyfi iş yapmakla bir yerde suçluyordu. Anadolu gazetesi de Maliye’nin Aydın gazetesine bir tavzih göndererek belediyenin faizsiz 6696 lira borcu kaldığını, yalnız belediyenin icraya verdiği 1124 liranın mal sandığına alındığına dair kanıt bulunmadığını yazmıştır. Hâlbuki bu paranın maliyeye teslim olduğu yönünde belgeler de yayınlamıştır.¹¹³Yine gazetenin dikkat çektiği nokta Defterdarlığın 24.000 lira borç olduğunu söyleyip haciz muamelesi yapması ardından bu borcun 6696 lira olduğunu bildirmesidir.¹¹⁴

Öte yandan belediye ve valilik arasındaki başka bir sorunda teftiş raporunda karşımıza çıkmıştır. 1938 yılında Vali, Belediye ve Halkevleri arasındaki ilişkide Vali Sabri Çıtak’ın kayıtsızlığından bahsedilmiş, halkevlerini gereksiz görerek bunlar için gönderilen tahsisatların verilmesinde zorluklar çıkartmış olduğu; “*Vilayet parti reisimiz partiye ait olan ve bütçelere konmuş olan paraları almak için hemen her gün Vali’ye yalvarırcasına şifahi ve tahriri müracaatlar yaptığı halde ve para mevcut olduğu bilindiği halde Vali tarafından güçlük ve pek az miktarda bir para*

¹¹⁰Aydın, 27. 01. 1940, s.1.

¹¹¹Aydın, 03.02.1940, s.1.

¹¹²Aydın, 03.02.1940, s.1.

¹¹³Anadolu, 03.02.1940, s.1.

¹¹⁴Anadolu, 03.02.1940, s.1.

verilmiştir. Gerek hususi muhasebe ve gerek parti bütçesinde yazılı olan paraların verilmesi ve alınmaması yüzünden bugün bu vilayet içinde halkevleri çalışamayacak hale gelmişlerdir. Vali parti ve Halkevlerini de benimsememektedir,”¹¹⁵ şeklinde anlatılmıştır.

Ancak daha sonra 1940 yılında Aydın Valisi Sabri Çıtak’ın gittikçe artan bir alakayla parti işlerine gereken kolaylıkları göstermeye başladığını söylenmiştir.¹¹⁶ Aydın Belediye Başkanı Ethem Menderes içinde belediye icraatlarında, “*Vilayet idare heyeti reisi Ethem Menderes, parti işlerinde tam arzu edilen şekil ve derecede çalıştığı ve partinin bütün ruhuyla meşbu olarak çalıştığı görülmektedir.*” denilmektedir.¹¹⁷ Vilayet İdare Heyetinin toplantılarını düzenli yaptıklarını, üye sayısının arttırılması için tüm vilayette çalışmış aidatlar zamanında toplanmış masraflar zamanında temin etmiştir.¹¹⁸ Aydın Belediyesiyle ilgili memnuniyet temelli ilerleyişler gerçekleşmiştir.

Ethem Menderes’ten Belediye işlerindeki çalışmalarından memnuniyet bu şekilde belirtilirken, Vali Sabri Çıtak ile ilgili gelişmeler bir ara raporlara olumlu şekilde yansımış olsa da Vali Sabri Çıtak ile Aydın Vilayet İdare Heyeti arasında gerginlikler devam etmiştir. Bu gerginliğin nedeni, Aydın Valisi Sabri Çıtak’ın kaza ve nahiyelere göndermiş olduğu bir genelgeydi. Bu genelgede mahalli idarelere mensup kuruluşların bütçelerine herhangi bir siyasi parti veya cemiyet için yardım ödeneği konulmasının uygun olmayacağını bildirmişti.¹¹⁹ İşte gelen bu genelge ile köy bütçelerine parti için tahsisat konulmaması üzerine Vilayet İdare Heyetine bildirimler gelmeye başlamıştı. Bunun üzerine CHP Aydın Vilayet İdare Heyeti Başkanı Ethem Menderes, konuyu Vilayet Makamına bir yazı ile bildirmişti. Yazıda: “*Meselenin yanlış anlaşılmış olduğuna ve yanlışlığın uyandırdığı tesirin izalesi icabının yüksek makamınızca teemmül ve temin buyrulacağına kani bulunarak keyfiyeti hürmetlerimle arz eylerim,*” demektedir.¹²⁰ Vali Sabri Çıtak ise bu yazıya karşılık olarak gönderdiği metinde, köy bütçelerine konulan bu tahsisatın hata olduğunu bu hatayı düzeltmek içinde kazalara ve merkez nahiyelere bu geneleleri göndererek tebligat yaptığını, merkez ve kaza bütçelerini de bu duruma göre düzelttiğini söylüyordu. Ethem Menderes’in kendisine yazdığı yazıyı kastederek;

¹¹⁵BCA, 490-01-621-37-1-36.

¹¹⁶BCA, 490-01-621-38-1-1.

¹¹⁷BCA, 490-01-621-38-1-1.

¹¹⁸BCA, 490-01-621-3-81-1.

¹¹⁹BCA, 490-1-0-0-1573-405-106.

¹²⁰BCA, 490-1-0-0-1573-405-105.

“İşarınıza (yazı ile bildirmenize) göre bazı sathi (yüzeysel) düşünenlerin bütçelerden bu yardım kaldırılmasından dolayı hükümetle parti arasında bir ayrılık olduğu zehabına (zannına) düşmüşlerdir. Böylece bir düşüncenin asla varit olmayacağını (akla gelmeyeceğini) izahan tekrar bir tamim gönderdim. Bunun bir suretini leffen (iliştirilmiş olarak) sunuyorum. Parti teşkilatımız münasip suretle tenvirini (aydınlatılmasını) rica eder, saygılarımı sunarım.”¹²¹

Bu tahsisatın kaldırılmasını resmi yazılardan da anlayacağımız gibi Ethem Menderes kazalardaki yöneticilerin gönderilen genelgeyi yanlış anlamasına bağlamıştı. Ancak aldığı cevap ortadaydı. Vali Sabri Çıtak bunun yanlış anlaşılma olmadığını usulen bu bütçelerden, yardım paralarının kaldırılması gerektiğini bir kez daha vurgulamıştı. Tam bu sıralarda Aydın Bölge Müfettişinin, Aydın Vilayet İdare Heyetine tebliğinde bildirilen eksik ve usulsüz kimi muamelelerden dolayı Ethem Menderes, CHP Genel Sekreterliğine 16.08.1940 tarihli bir yazı göndererek burada yazılan eleştirilere cevaplarını maddeleştirerek vermişti. Gönderdiği yazısının 4. Maddesi bu konuyla ilgiliydi. Ethem Menderes, Vilayet bütçesine tahsis olunan paraların başlıcalarının özel idare ve belediye bütçelerinden alınan yardım paraları olduğunu, belediyeden alınan yardım paralarının düzenli bir şekilde tahsil ediliyor olmasına rağmen, “...hususî idareden geçen seneden beri muntazaman ve zamanında para almak imkânını bulamıyoruz. Nitekim bu sene mali senenin üçüncü ayında bulunduğumuz halde 31,500 liraya karşı henüz 1,000 lira alınabilmiştir. Vilayet heyetimiz bu işi çok sıkı alaka ile takip etmekte ise de muvaffak olunamamaktadır,”¹²² diyerek müfettiş tarafından da eleştirilen konuya bu madde ile böylece açıklık getirmişti. Vilayet İdare Heyeti ile Valilik arasındaki tahsisat sıkıntısının varlığından daha öncede bahsetmiştik.¹²³ Ancak bu durum bir açıdan farklıydı. Bu konuda ortaya çıkan şikâyet direk olarak Aydın Vilayet İdare Heyeti Reisi tarafından Genel Sekreterliğe bildirilmiş olmasından dolayı, olay daha ciddi bir aşamaya geçmiş oluyordu.

Aydın Vilayet İdare Heyeti Başkanı Ethem Menderes 16 Ağustos 1940 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine hitaben yazdığı yazının ardından 23 Ağustos 1940 tarihinde “*CHP Genel Sekreterliğine*” başlıklı bir yazı daha kaleme aldı. “*Bu yazı, 16/VIII/940 tarihli ve 12/2644 sayılı yazımızın 4 üncü maddesine ektir,*” diye

¹²¹BCA, 490-1-0-0-1573-405-106.

¹²²BCA, 490-1-0-0-1573-405-112.

¹²³BCA, 490-01-621-37-1-36.

başlamaktaydı. “*Vilayet Hususi idaresinden para almakta zorluk çektiğimiz hakkındaki bu yazımızdan sonra Vali ile yaptığım tahriri (yazılı) ve şifahi (sözlü) temaslara tatminkâr netice aldım,*” diyordu ve durumu idare edebileceklerine inanarak Vali hakkında şikâyet yapıldığı hissini uyandırmamak için kendisine Genel Sekreterlikçe herhangi bir bildirim yapılmamasını rica ediyordu.¹²⁴

Vilayet İdare Heyeti Başkanı olarak Ethem Menderes bizzati bu ricada bulunsa da tahsisat hususunda Vali'nin tavrının değişmediğini, genelgeyi geri çekmediğini 1941 yılının ilk teftiş raporundan anlamaktayız. Parti Müfettişi, Vali'nin geçen seneki genelgesinden dolayı bu senede köy ve belediye bütçelerine parti ve halkevleri için yardım parası konulmasına tereddüt edildiğini ifade etmekteydi. Bu konuda önlem alınması için Genel Sekreterliğe çağrıda bulunarak gelecek aylarda düzenlenecek olan bütçelere Parti ve Halkevleri için tahsisat kabul edilmesi ve bütçelerin bu şekilde tasdik edilmesi için hükümetin vilayete tebligat yapmasını istemekteydi. Böylece Vali'nin genelgesinden dolayı zor durumda kalmış olan parti teşkilatı desteklenmişti.¹²⁵

Genel Sekreterlik ile yapılan bu yazışmalardan anlaşıldığı üzere, bu konularda Vilayet İdare Heyeti yanında tarafını almıştı. Genel Sekreterlikten gönderilen yazıda, CHP Aydın Bölge Müfettişi Dr. Rıza Levent'e hitaben yazılmıştı. “*Kaza kaymakamlarıyla nahiye müdürlerinin parti ve teşkilatına yardım olarak belediye ve köy bütçelerine konan paralar adı geçen bütçelerden çıkarılmadıkça bu bütçeleri tasdik etmedikleri ve bunu Valinin bir tamiminin yanlış anlaşılmasından ileri geldiği ve Atça nahiye belediyesinin bütçesi müsait olduğu halde belediye reisinin parti idare heyetiyle arasının açık olmasından parti ve halkevine pek az yardım ettiği ve bir de hususi idare bütçesinden alınan yardım tahsisatının kazalara tevziinde vilayet idare heyetince nispetsizlik yapıldığı bildirmekteydi.*” Yazının devamında kaza kaymakamları ve nahiye müdürlerinin parti yardımları bütçeden geçmedikçe bütçeyi onaylamadıklarını, 04.12.1939 tarihli raporunda Müfettiş Ali Rıza Levent'in bildirdiğini, gereken işlemlerin yapılması için 03.05.1940 tarihli Genel Sekreterlikçe yazılan yazıda bu kişilerin isimlerinin bildirilmesinin istendiğinin fakat buna lüzum olmadığını gerek Müfettiş gerekse de Vilayet İdare Heyeti tarafından halledilmesi hususunda çalışıldığını bildirmişti.¹²⁶

¹²⁴BCA, 490-1-0-0-1573-405-111.

¹²⁵BCA, 490-1-0-0-1573-405-93.

¹²⁶BCA, 490-1-0-0-1573-405- 88.

Her ne kadar Genel Sekreterliğe bilgi verilmiş olsa da yinede Genel Sekreterlik araya sokulmadan halledilmek istenilen bu durum karşısında Sekreterlik, teşkilatın tekrar gelişecek aynı durum üzerinde nasıl hareket edeceklerini ve konunun takipçisi olacaklarını belirtmiş ve, “*Vilayetin tamiminden mütevellit olan ve mahalli bütçelere konacak paraların Parti namına değil, hayır kurumları adına konarak Parti tarafından tahsili ve hayır kurumlarıyla parti teşekküllerine Parti eliyle tevziinin yapılması bir usul ve teamül olduğunun lazım gelenlere anlatılması ve bazı anlaşmazlıkların izalesi ve Vilayet Parti İdare Heyetince hususi idareden alınan paraların kazalar ihtiyacı nazarı dikkate alınarak tevzi edilmesi gibi hususların yoluna konması şifahen (sözlü) lazım gelenlere bildirilerek ikazda bulunulması makamı alilerine ait vezaif (görevleri) cümlesinden olmakla bu bapta yüksek alaka ve teşebbüslerinizin... neticesinin bildirilmesini rica eder, saygılarımı sunarım,*” şeklinde anlatmıştır.¹²⁷

Görüldüğü üzere CHP Genel Sekreterliği bu konuda Parti Vilayet İdare Heyetine açık olarak desteğini vermişti. Kurumlar arası bu yazışmalardan sonra da Vilayet, Valilik ve Genel Sekreterlik arasında Vali Sabri Çıtakla alakalı olarak Vilayet bütçesinden partiye gereken yardımı yaparken bu görevini, kendisinin parti prensiplerine olan sadakatinden dolayı değil de parti meclis üyelerinin temayüllerini yerine getirmek amacıyla yapacağı işleri zorlukla yaptığının sezildiğinden bahsedilmekteydi.¹²⁸ Vali'nin parti işlerine gereken (zorlada olsa) yardımı yaparken Parti İdare Heyeti ve Aydın Bölge Müfettişi Ali Rıza Levent Bey'in her türlü teşebbüsünü pek de iyi kabul etmediğini, bu açıdan gelen her türlü rica ve müracaatı sanki devlet işlerine müdahale ediliyormuş gibi görmekte olduğundan bahsedilmekteydi. Üstelik bu durumun Vilayette sadece Vali için geçerli olmadığı bazı idare amirlerinde de bu durum gözlenmiş olduğu eklenmişti. İçinde bulunulan şartlardan dolayı çeşitli dilek ve şikâyetlerde bulunan halkın taleplerine aracılık eden idare heyetlerine, onların görüşlerine karşı da idare amirlerinin soğuk oldukları belirtiliyordu.¹²⁹ Vali dâhil idare memurları ile parti bileşenleri arasında bir yetki paylaşımı sorunu olduğu bunun kanıtı olarak da parti müfettişinin, “*Herhangi bir kaymakam veya Nahiye müdürü veya memur hakkında şikâyet etmek için çok iyi*

¹²⁷BCA, 490-1-0-0-1573-405- 88/89.

¹²⁸BCA, 490-01-621-40-1-13.

¹²⁹BCA, 490-01-622-41-1-24.

tahkikat yapmadan ve kanaat getirilmeden teşebbüse girişilmemekte ve yazılmamaktadır,” ifadesi oldukça önemlidir.¹³⁰

Tahsisatlarla ilgili sorunlar da devam etmekle beraber parti ile CHP Genel Sekreterliği arasında da partinin borçlu olmasından dolayı Ankara’da sıkıştırmalar ve teftiş raporlarında eleştiriler olmaktadır. Örneğin, 1942 yılı parti borcu 1440 lira gösterilirken bunun sadece 408 lirasının ödenmiş olması bu durumun önemini göstermektedir.¹³¹ Parti borçlarının ödenmesine öncelik verilmişti.

Vilayet İdare Heyetinin yardım paralarını almakta yaşadıkları sıkıntı, yapılmakta olan parti binasının inşa süresini de uzatmıştı. Vali, *“Sene ortası olduğu halde Parti ve Halkevlerinin paralarını vermemiştir.”*¹³² Ethem Menderes, *“Vilayet bütçesine tahsis olunan paraların başlıcası hususi idare ve belediye bütçelerinden alınan yardım paralarıdır. Belediye yardım paraları muntazaman tahsil olunuyorsa da hususi idareden geçen seneden beri muntazaman ve zamanında para almak imkânını bulamıyoruz. Nitekim bu sene mali yılın 3. ayında bulunduğumuz halde 31,500 liraya karşı henüz 1,000 lira alınabilmiştir. Vilayet heyetimiz bu işi çok sıkı ve alaka ile takip etmekte ise de muvafık olmamıştır,”*¹³³ diyerek bütçe konusundaki zor durumlarını anlatmaktaydı. Her ne kadar İdare Heyeti; *“Halkevinin yaşama ve gelişmesi için lazım olan geliri ve himayeyi yapmaktadır,”* denilse deteftiş raporlarında vilayetin eksikliği olarak geçen parti ve halkevlerinin binalarının yapılmamış olmasını Aydın ilinde görülen yolsuz ve usulsüz muameleler içerisinde beş maddede sıralamaktaydı. *“İnşaat parasının yarısı başka yerlere sarf edildiğinden Aydın Halkevi binasının inşaatına arız olmuştur,”*¹³⁴ iddiasından sonra; Ethem Menderes, inşaat parasının başka yerlere sarf olunmadığını, inşaat tahsisatı olarak devrolunan bir miktar olduğunu, geri kalanının ise avans hesabına devrolunduğunu açıklayarak, 1939 Temmuzunda hususi muhasebeden para alınamayınca halkevlerine buradan gönderildiğini hususi muhasebeden para alındıkça da bu paranın inşaata devredildiğini açıklama gereği duymuştur. Ethem Menderes inşaatın vaktinde tamamlanmamasının nedenini, binanın önce parti ve spor teşkilatı için yapılmış olduğunu, ancak spor teşkilatı için ayrı bir tesisata girildiğinden binanın tekrar düzenlenerek bazı kısımların düzenlenmesi gerektiğinden inşaatın

¹³⁰BCA, 490-01-622-41-1-24.

¹³¹BCA, 490-1-0-0-1573-405- 52.

¹³²BCA, 490-01-621-37-1-52.

¹³³BCA, 490-1-0-0-1573-405-117.

¹³⁴BCA, 490-1-0-0-1573-405- 125.

tamamlanmasının daha da uzadığını gönderdiği bu izahat raporunda açıklamıştı.¹³⁵ Bu; “Görülen yolsuz ve usulsüz muameleler” listesinde en az halkevi binasının durumu kadar geniş bir yer kaplayan diğer bir konu da matbaa ve matbaaya ödenen paralardı.”*Parti paralarının pek çoğu matbaaya sarf edilmekte ve mukabilinde hemen hiçbir fayda temin edilememektedir.*”

Gönderilen raporda, matbaa ile olan bu soruna da açıklık getirilmişti. Söylendiği gibi üst üste 5.000 lira avans verilmediği, 3429 lira 3 kuruşun 1938 yılında kullanılan sermaye olarak verildiği ve o zamandan devrederek geldiği, 1939 yılında da 1500 kusura lira verildiğini onun da yıl içerisinde geri aldıklarını eski avanslar da hesaplanarak 762 lira indirildiğini açıklamıştı. Aydın matbaasını kurmak için 1937 yılında 4500, 1938 senesinde 1500 lira verildiği, yani bahsedildiği gibi daha sonra üst üste 5.000 lira avans verilmediğinin kanıtının bu hesap olduğunu bildiriyordu. Ancak 1939 senesinde bu rakamlar en asgari seviyeye indirilmiştir. 1939 yılında matbaanın vaziyeti gittikçe bozulmaya başlamıştı ve idare heyeti tasfiyesine karar vermişti. Böylece matbaa kiraya verilmişti. Matbaada basılmakta olan Aydın gazetesinin bu durumdan etkilenmemesi için bütçede bulunan mevcut ödenekten, Parti ve Halkevleri teşkilatı abone paraları ödenmişti. Yani matbaa, elden çıkarıldıktan sonra Parti ve Halkevlerine gönderilen gazetelerin ücretinin teşkilat tarafından Aydın gazetesine ödendiği ifade edilmekteydi.¹³⁶

Ödenekler konusunda sıkıntılar yaşansa da Ethem Menderes vilayetin imar faaliyetleri için çalışmalarına devam ediyordu. Vilayetteki problemler yukarıdaki gibi bir bir sıralanırken Ethem Menderes de vilayetin diğer pürüzlü işleri için aktif bir şekilde uğraşmakta olduğunu ve önemli temaslar gerçekleştirdiğini görüyoruz. Aydın gazetesi bu konuda teferruatlı haberlerle halkı bilgilendirmekteydi. Hatta kimi zaman Ethem Menderes’in ilgili konularla vilayete gönderdiği telgraflar gazetede yayınlanmıştı. Aydın ilinin imar ve geliştirme faaliyetleri kapsamında ziyaret ederek maruzatlarını bildirdiği Ticaret Bakanıyla yaptığı görüşmede hangi dileklerde bulunduğunu vilayete bildirmişti.

"Muhterem ticaret vekilimiz B.Nazmi Topçuoğlu ile vilayet ve belediye istikrazları, Aydın-Muğla yolunun devlet yolları arasına alınması, Almanya'dan getirilecek olan Aydın içme suyu tesisatına ait filtre cihazı ve su boruları ile vilayetimiz için pek ziyade muhtaç buldukları ziraat makinelerinin kolaylıkla temin

¹³⁵BCA, 490-1-0-0-1573-405-118.

¹³⁶BCA, 490-1-0-0-1573-405-117.

edilebilmesi imkânlarının tetkiki, ziraat ve sanayi makinelerinde kullanılan motorin ihtiyacı üzerinde konuştum. Ticaret Vekilimiz maruzatımı dikkat ve alaka ile dinlediler. Bu işler şimdiden ele alınmış bulunmaktadır. Neticeyi ayrıca bildireceğim."¹³⁷

Maruzatlarını bildirdiği konularda vekiller ilgilenmiş ve vekillerden sözler almıştır. "Ankara, Mebusumuz ve Ticaret vekilimiz B.Nazmi Topçuoğlu ile birlikte İnhisarlar Vekilimiz B.Raif Karadeniz ile konuştuk. İnhisarlar Vekilimiz İncir Suma Fabrikası için Aydın'da tetkikat yapılması esasını kabul ettiler."

"Ankara, Muhterem Münakalat Vekilimiz B.Ali Çetinkaya ile konuştum. İstasyon meydanının parke ihtiyacı, yeni istasyon binasının inşası hakkındaki maruzatımla yakından alakadar oldular. Parke işini Afyondan takip edeceğim."¹³⁸Böylece Ethem Menderes, Ankara'da Aydın'ın vilayet-belediye istikrazları, içme suyu tesisatının tamamlanmasına mani olan eksiklikler, ziraat makineleri ve bunların temini konusunda yardımlarını istemiştir.

Yine bunlardan ek olarak Aydın'da başlayan imar hareketinin parçası olan istasyon binasının yapımı ve meydanın parke ihtiyacına dair maruzatlar bir bir aktarılmıştır. Ve görüşülen Ulaştırma, Tekel Bakanlarının konuyla yakından alakadar olduğu ve tetkikat sözleri verildiği Ethem Menderes tarafından bildirilmiştir.

Aydın Vilayet İdare Heyeti Başkanı Ethem Menderes girişken bir siyaset adamı olduğunun idi. Ethem Menderes bu girişkenliğini gezilerle de göstermekteydi Ankara'dan Karabük, Zonguldak, Amasra'ya giderek asfalt ve tozsuz yollar üzerinde tetkikat yapmıştır. Yapılan bu tetkikat karayollarının yeni yeni geliştiği yıllar olması dolayısıyla Aydın'ın da yeni asfalt yollara olan ihtiyacı dikkate alınarak yerinde tespit ve yakından görme amacıyla yapıldığına kuşku yoktur.¹³⁹

Bahsettiğimiz girişken yapısının örneklerinden biri de aradan çok zaman geçmeden İzmir'e gelen Ulaştırma Bakanı Ali Çetinkaya'yı ziyaret ederek daha önce iletildiği maruzatlar hakkında tekrar hatırlatmada bulunmasıdır. Bu girişimler meyvelerini vermiş ve Ulaştırma Bakanı Ali Çetinkaya, Aydın'da etüt çalışmalarının yapılmasını ve planlanmasını emir vermişti. Ethem Menderes ilk aşamayı tamamlamıştı. Hükümetin ilgi ve desteğini elde etmişti. Sıra bu işlerin resmiyete

¹³⁷Aydın, 30.05.1940.

¹³⁸Aydın, 30.05.1940.

¹³⁹Aydın, 11.06.1940, s.1.

kavuşmasına gelmişti.¹⁴⁰ İzmir'e giden Ethem Menderes, İzmir Belediye Başkanı Behçet Uz ile de görüşmelerde bulunmuştu. Behçet Uz, İzmir Belediyesi olarak Aydın'ın imar faaliyetlerine samimi bir yaklaşımda bulunmuş ağaçlandırma vs. gibi konularda yardımların yapılacağına sözünü vermiştir. Belediye Başkanı Ethem Menderes bir yandan hükümetten yardım almaya çalışırken bir yandan da çevre illerdeki belediyelerle ilişkiler kurarak Aydın'ın gelişimini tamamlayacak konularda bu belediyelerden fikir ve yardımlar alma yolunda önemli girişimlerde bulunmaktaydı.¹⁴¹

1940 yılının son ayında yapılan parti kongresinde Ethem Menderes tekrar Parti Başkanı seçilmişti. "*Vilayet idare Heyeti B.Ethem Menderes'i riyasete, Halim Aysin'ı muhasipliğe ve Neşet Akkor'u Halkevi reisliğine intihap etmişti.*"¹⁴² İdare Heyetine yeniden Bayan Ruhiye Tellioglu ile Ethem Menderes, Neşet Akkor, Halim Aysin, Raif Günaydın, Raif Gündoğdu, Dr. Ziya İşeri, Eczacı Şevket Levend, Salahaddin Eğriboz ittifaka yakın bir ekseriyetle yeniden ve seçilmişlerdi.¹⁴³ 1941 yılında yeni Parti İdare Heyeti kadrosu değişmemişti.¹⁴⁴

Bölge Müfettişi ayrıntılı bir şekilde madde madde eleştiren bir rapor sunmuştu. Raporda şunlar yer almaktaydı:

- 1- *Avans, borcuna ve icraların tahsil işlerine ehemmiyet verilmiyor.*
- 2- *Partiye ait bazı binaların tapuları alınmamıştır.*
- 3- *Fazla avans verilmekte ve müddeti zarfında mahsup olunmamaktadır. Altı aydan beri muhtelif yerlere verilen 400(4000) liranın henüz mahsubu yapılmamıştır.*
- 4- *İcar bedeli olarak bütçeye 1660 liraya mukabil ancak 60 lira tahsil edilmiştir. Matbaadan (980) lira icar alınması lazım geldiği halde alınmamıştır.*
- 5- *Paraları olduğu ve bugüne kadar 12 bin lira tahsil ettikleri halde ufak tefek borçları ödememişlerdir.*
- 6- *Hususi idareden alınan yardım parasından kazalar Halkevlerine pek az para ayrıldığı ve bunların da zamanında gönderilmediği anlaşılmıştır. Bu teftiş raporuna, görülen usulsüzlüklere karşılık olarak Belediye Başkanı Ethem Menderes*

¹⁴⁰ **Aydın**, 28.06.1940, s.1.

¹⁴¹ **Aydın**, 28.06.1940, s.1.

¹⁴² **Aydın**, 29.12.1940, s.1.

¹⁴³ **Aydın**, 29.12.1940, s.1.

¹⁴⁴ **BCA**, 490-01-621-39-2-11.

“Teftiş Raporuna Karşılık” başlığıyla bir yazı kaleme alarak raporda değinilen tüm maddelere teker teker açıklamalar getirmiştir.¹⁴⁵

Kiraya verilen matbaanın kira parasından 8,5 aylık tutarı bütçemize eklenmiştir. Geri kalan 3,5 aylık kira parası da 1940 yılı bütçesine alınmıştır. 500 lira avanstan 4300 lirası 939 senesinde geri alınacağı hesaplanmıştır.

- a) Vilayetten vaktinde ve lüzumu kadar para alınmadığı için Halkevlerinin paralarının gönderilmesi gecikmiştir.
- b) Tapusu alınmayan iki gayrimenkul kalmıştır. Bunların gecikmesi, belediye ve köy kanunları formalitelerinin tamamlanması lüzumundan ileri geliyor.
- c) Demirbaş eşya defterindeki numaralar eşya üzerine yapıştırılıyor.

Ethem Menderes yazının devamında ekler kısmı vererek kazalarla ilgili ayrıntılara da yer vermiştir. Bu ayrıntıların bazıları şu şekildedir.

- İncirliova parti binasının tapusu evvelce vardı. Bina tamamlanınca yenisi alınıp gönderilmiştir. Sigortası da yapılacaktır.
- Teşkilatımızda nizamname ve talimatnamelere aykırı vaziyetler ıslah olunmaktadır.
- Sultanhisar Halkevi ve parti binasının partiye mal edilmesi mümkün değildir. Esasen bu bina ihtiyacı da karşılamamaktadır. Sırası gelince burada da bir parti ve Halkevi yaptırmak kararındayız.
- Çine Parti binasının tapusu alınmış ve gönderilmiştir. İdare heyetimizin 16.8.1940 tarihli 76. toplantısında konuşularak tespit olduğunu derin hürmetlerimle arz eylerim.¹⁴⁶

Müfettişlik raporuna cevaben Belediye Başkanı Ethem Menderes’in yanıtları, bu şekilde bir bir sıralanmıştı. Aynı zamanda Vali hakkındaki görüşlerin bildirmesinin ve Aydın’ın sorunlarının tam olarak anlaşılması için halkın şikâyetlerinden bazılarını şu şekilde açıklamıştır:

- İki üç aydan beri vilayetin merkez ve bütün kazalarda un, ekmelik buğday ile tohumluk buğday hakkında umumi bir şikâyet,
- Halkın iaşesi için lazım olan bu buğdaylar vaktinde getirilmediği için şehirde ve kasabalarda ekmek buhranı ortaya çıkmaktadır.

¹⁴⁵BCA, 490-1-0-0-1573-405-48.

¹⁴⁶BCA, 490-01-621-40-1-80.

- Denizli’den veya başka yerden buğday gelmediği zaman sıkıntılar başlamaktaydı.(bu durum 2 aydır devam etmekteydi.11.04.1941)

Ocak ve kaza kongrelerinde tohumluk buğday işi görüşülse de kati bir tedbir alınmamıştı. Tohumluk için vilayetin ihtiyacı 1000 ton iken taleplerde bu şekilde vuku bulduğu halde neden 250 ton verileceği söylenmişti. Bu verileceği söylenen 250 ton buğdayın bir buçuk aydan beri tamamı gönderilmemişti. Ve ekim tarihinde geçmişti.

-Bundan ayrı olarak gönderilen tohumun gönderildikten sonra tohumluk olmadığı anlaşılmış ve çiftçiler Sarayköy’den yüksek fiyatla tohumluk buğday almak zorunda kalmışlardı.

-Gönderilmiş olan tohumluk buğdayın dağıtım işi formaliteler yüzünden bir türlü halledilememiş, haftalar sürmüştü. Şöyle ki; tohumluk buğdayın fiyatı belirtilmediği için sadece bir hafta fiyat yüzünden geç dağıtılmıştır.

Bu işler iyi organize edilmiyordu. Sadece telgraflar, feryatlar yağdıktan sonra geçici tedbirler alınıyordu.¹⁴⁷Halkın burada dile getirmek istediği, memlekette yeteri kadar buğday olmasına karşın çekilen buğday sıkıntısını yaratanların idareciler olduğuydu. Alakalı makamların tedbirsizliklerini buna sebep olarak görmekteydiler. Halk, harp durumu dolayısıyla payımıza ne düşerse çekeriz diyor fakat eksikliği çekilen ürünlerin ülkede var olduğunu bildiklerini bu durumun nedeninin Vali, Parti Müfettişi, Belediye Başkanları tarafından kendilerine açıklanmasını istiyorlardı. Yalnız halkın şikâyet ettiği nokta, o kadar da ciddi manada bir yokluk yokken (hükümetin açıklamalarından anlaşılan) temel ihtiyaç maddelerine istenilen oranda ulaşamamasıydı. Memlekette bahsedilen tek yokluk maddesi olmayan veya az bulunabilen buğday değildi. Yağ, şeker, gaz, kahve azlığı da gündemi meşgul edenler arasındaydı. Öyle ki ekmeğin, yağın karneyle alındığı zamanlar gözüküyordu.

Aydın’da özel bir teşebbüsle çıkarılan “Halkın Dili” gazetesinde dönemin bu türden sorunlarından birine yer verilmiş; “Kahve Tevziati” konusunda bir makale kaleme alınmıştı. Aydın’a gelen 78 çuvallık kahvenin kaç günlük ihtiyaca karşılık olduğunun sorgulanmasıydı. Hatta bu durumu Türkiye’ye gelen kahve miktarı ile karşılaştırmışlardır. Ve bu konuyla ilgili, *“Belediyemizin, uğradığımız hayal sükûtundan bizi çabuk kurtaracağına ve bu maksatla cevaplarını geciktirmeyeceklerine inancımız henüz sarsılmamıştır.”*¹⁴⁸

¹⁴⁷BCA, 490-01-622-41-1-24.

¹⁴⁸Halkın Dili, 26.02.1941, s.1.

Aydın'da muhalif bir tutum içinde bulunan Halkın Dili gazetesi Gazete haberlerinin yanı sıra köşe yazılarında da Aydın'ı ve Belediyeyi ilgilendiren konularda yazılar yazılmıştır. Kahve tevziatı, sinema sahibi Hakkı Darcan'ın şikâyeti gibi hususlardaki yazılar konusu da bu konular arasındaydı. yaptıkları haberin ardından sırada sinema salonu sahibi Hakkı Darcan'ın sinema salonu hakkında belediye ile girdiği münakaşa hali vardı. Hakkı Darcan'ın belediyeye hitaben yazdığı açık mektubu Halkın Dili gazetesinde yayınlanmıştır.

Mektupta, sinemanın küçük eksiklikleri yüzünden verilen cezanın fazla olduğu bundan daha önemli sorunlar olarak görülmesi gereken gıda maddelerinin temizliği veya vurgunculuk yoluyla aşırılan paraların hesabının sorulması gerekirken sinemanın iç yollarına fazla konulan sandalyeler için cezalar kesilmesinin üzüntü verici olduğu söylemekteydi. Ayrıca sinemadan duyulan rahatsızlıkların ya da eksikliklerin giderilebileceğinin, insanların o eksiklikler yüzünden bir müddette olsa o zevk ve eğlenceden mahrum kalabileceklerini ancak sular kesildiğinde kötü sularla ekmek yapılmasının, yemeklerin pişirilmesinin esas olarak çözülmesi gereken sorunlar olduğuna vurgu yapılmaktaydı.

Halkın Dili gazetesine de halkın şikâyet ve arzularını dile getireceklerini ilk sayılarında belirttiklerinden cesaret alarak gönderdiğini ilave etmişti.¹⁴⁹ Bu kapsamda belediyeyi eleştiren bu yazı Sinema sahibi Hakkı Darcan'a kesilen cezadan ve kendisinin Halkın Dili gazetesinde yayınlanan mektubundan 2 ay sonra sinemalardan alınacak ilan ve reklam vergilerinin kesilen bilet sayısına göre olması kararı encümence kararlaştırılmıştı. Kararın mektuptan sonra alınması elbette düşündürücüdür. Birkaç ay sonra 05.05.1941 tarihli belgeden anladığımız kadarıyla sinema ile ilgili yine sorun çıkmıştır. Bu defada sinema sahibi Hakkı Darcan tarafından Halkevinde 15-20 gün üst üste filmler gösterilmesi soruna neden olmuştur. Bu konuya müfettişlik raporunda açıklık getirilerek, Hakkı Darcan oldukça sert bir dille eleştirilmişti. Halkevinde bu film gösterimlerinin yedi defasının merkezden gönderilen geri kalan onsekizinin de okul himaye heyetlerinin ricası üzerine onlara tahsis edilerek gösterildiği, bunlardan gelen gelirinde yine okul himaye heyetlerine verilmiş olduğu, dolayısıyla Aydın Halkevinin talimatname ve merkezden gönderilen emirlere uyduğu ifade edilmiştir.

¹⁴⁹Halkın Dili, 26.02.1941, s.1.

Aydın Bölge Müfettişi Dr. Ali Rıza Levent Hakkı Darcan için, şikâyetçi olan Hakkı Darcan'ın Halkevinde, Halkevi görevleri dâhilinde yapılan aile toplantıları, temsil ve konserleri dahi kendi yararına aykırı geldiği için daima şikâyet ettiği, “Halkevlerinin de merkezden gönderilen filmleri talimatname gereğince bütçeden ayrılan para ile hariçten celbedilen bazı filmlerin bedava gösterilmekte olduğunu paralı filmlerin gösterilmemesinin bildirildiğini izah etmişti”.¹⁵⁰ Müfettiş raporlarında şikâyetleri yapan Hakkı Darcan'ın belediye ve halkevleri hususunda muhalif tavır takındığının üzerinde ısrarla durmuştur. Anladığımız kadarıyla Halkevlerinin de okul himaye heyetine destek amacıyla dışarıdan almış olduğu yani Hakkı Darcan'ın bilet satışlarının düşmesine bu durumda sürtüşmeye neden olduğu ortadadır.

Halkın Dili gazetesinin uzun yıllar devamlılığının olmamasında bu siyasi karşıtlığın payı olduğu düşünülebilir. Aydın Gazetesi İdare Heyeti, yani Vilayet İdare Heyetiyle devamlı bir rekabet içerisinde olan bu gazeteye karşı partililer de mesafeliydi. Aydın Müfettişi, Aydın'da iki gazetenin yaşamasına imkânın olmadığını söylemiştir. Bu imkândan kasıt sadece siyasi sürtüşme değil maddi imkânsızlıklarında etkili olduğu görülür. Gazetenin özellikle son sayılarında parşömenlere basıldığı görülmektedir. “... Esasen söylendiğine göre bu gazete sırf bu maksatla çıkarılmaya başlanılmıştır. Aydın gibi ufak bir yerde iki gazetenin yaşamasına imkânı maddi yoktur. Her iki gazetede şimdilik günde birer yaprak ve ender olarak ikişer yaprak çıkmaktadır.”¹⁵¹ Aydın gazetesi yayın hayatını devam ettirmek için partiden yılda 600 lira almaktaydı. Halkın Dili gazetesinin böyle bir ödeneği yoktu. Halkın Dili gazetesinin masrafı şahsi olarak yapılmaktaydı. Gazetenin devamlılığı için uğraşılsa da bu sebeplerden dolayı başarılı olunamıyordu. Köylerde abone temini için gazeteler köylere gönderilmeye çalışılmaktadır.¹⁵²

“Hatırlatabilir miyiz?” başlığı altında haberler ve eleştiriler devam etmiştir.¹⁵³ Örneğin; 24 Temmuz 1941 tarihli bir şikâyeti temel alan bir köşe yazısında belediyece satılmakta olan lastiklerin esas değerlerinin çok üstüne bir kar konarak satıldığı haberi verilmişti. Haberde eğer belediyenin yaptığı bu usulsüzlük doğru ise benzin ve lastik fiyatlarının yüksekliğinin bahane edilerek nakliye ücretlerini kabartanların eline bir savunma silahı olarak verildiği belirtilmişti. Ve

¹⁵⁰BCA, 490-01-824-261-1-94.

¹⁵¹BCA, 490-01-622-41-1-98.

¹⁵²BCA, 490-01-622-41-1-98.

¹⁵³Halkın Dili, 30.09.1941, s.1.

fiyat denetleme heyetlerinin bu gibi durumlarda ne kadar etkili oldukları tartışılmış ve bu satışın belediyece yapıldığını ve bunu anlayamadıklarını ekleyerek bu konunun belediye tarafından açıklığa kavuşturulmasını istemişlerdi.¹⁵⁴

Bu ve benzeri haberler, Aydın Vilayet İdare Heyeti'nin zor durumda kalmasına neden olacaktı. Yazılan raporda; Belediye Başkanı Ethem Menderes'in uzun yıllardır bu görevi yapmakta olduğunu parti hizmetlerinden dolayı birçok nüfuzlu kişilerle karşılaşmak ve çekişmek durumunda kaldığını ve zaman zaman üzüntüde çekmiş olduğunu belirtmekteydi. Bu kişilerin şahsi menfaatlerine zedelenen veya şahsi menfaatleri desteklenmeyen kişiler olduğunu kendisine karşı çıkan bu kişilerden bazılarının halk tarafından da sevilmeyen, kimilerinin ise ılımlı insanlar olduğu söylenmiştir. Bu kişilerin de kendilerine yer verilmediğinden dolayı gücenmiş zatlar olduğunu bu türden geçimsizlikten doğan rekabetlerin özellikle seçim zamanlarında ortaya çıktığına da dikkat çekmekteydi.¹⁵⁵

1941 yılının ortalarında Aydın Belediye başkanı Ethem Menderes ihtiyat subayı olarak göreve çağırılmıştı. İkinci Dünya savaşı başlamış, ihtiyat subaylarının çağırıldığı aylarda Türkiye ile Sovyet Rusya arasında saldırmazlık halini duyuran bir bildiri yayınlanmış ardından Nazi Almanyası ile Sovyet Rusya arasında saldırmazlık paktı geçerliyen Balkan Seferleri başlamıştı. İşgal olacağı ihtimali üzerine baskı yapan müttefiklere rağmen Türkiye savaşa girmedi. Savaşa girmedi ama iki taraftan da gelen tehlike üzerine tüm ihtimalleri düşünerek ihtiyat subaylarını göreve çağırılmıştı. Aydın Vilayet İdare Heyeti Başkanı ve Belediye Başkanı Ethem Menderes de göreve gidenler arasındaydı. 4 Nisan 1941'de çağrılan Ethem Menderes, 1 Ağustos 1942'de terhis olmuş ve 21 Ocak Üsteğmenliğe yükseltilmiştir.¹⁵⁶ İhtiyat subayı olarak bulunduğu Ağustos 1942'ye kadar onun yerine reis vekilleri; Neşet Akkor, Raif Aydoğdu, Dr. Nafiz Yazgan vekâlet etmişlerdir. Ethem Menderes askeri görevine devam ederken işlerin rutiniyle devam etmesi için seçim yapılmış, birinci reis vekilliğine Dr. Hulusi Eralp, ikinci reis vekilliğine Ömer Ayaydın kâtipliklerine Ekrem Çiftçi ve eczacı Ziya Evren seçilmişlerdir.¹⁵⁷

¹⁵⁴Halkın Dili, 24.07.1941, s.1.

¹⁵⁵BCA, 490-01-621-40-1-12.

¹⁵⁶MSB, Bakanlarımız, <https://www.msb.gov.tr/Bakanlar/Detay/ibrahim-ethem-menderes> (e.t: 05.06.2018)

¹⁵⁷Aydın, 02.09.1941,s.1.

Ethem Menderes'siz geçen 1941 yılının senelik raporunda genel bir değerlendirmeye; “Üç yıldan beri bütün şiddetiyle devam etmekte olan ikinci dünya harbinin haricinde kalmış olmamıza rağmen beynelmilel ticari ve iktisadi münasebetlerde husule gelen gayri tabiliklerden memleketimizin de büyük ölçüde müteessir olduğu ve bu sebeple birçok ihtiyaçlarımızın teminine imkân bulunmadığı yüksek heyetinizce de malum bulunduğundan bu hususta fazla söz söylemeye lüzumsuz görerek belediyenin icraat ve faaliyetine geçiyorum.”¹⁵⁸

Aydın belediyesinin raporlarda gördüğümüz çok büyük olmayan ancak düzensiz bir işleyişin olduğu hesap konularındaydı. Aydın Vilayetiyle ilgili olarak “teşkilatlandırmak ve intizama sokmak işi aceledir. Parti hesap işlerinde avans, borç ve kiraların tahsili işlerini daha ehemmiyetle takip etmek lüzumu vardır.”¹⁵⁹

Hesap İşleri: Aydın belediyesinin hesap işleri ile ilgili kasa defterleri vesaire her şey düzgündür. Hesap işleriyle ilgili temel sorun fazla avans verildiği ve bu avansların bir ayda içinde ödenmesi gerekirken bu sürelerin uzadığı altı ayı bulduğu görülmüştür. Aynı şekilde kira paralarından 1660 lira bütçenin gelirler kısmına alınmalıydı. Ancak bu paradan 60 lira tahsil edilmiş ve gerisi alınamamıştır. Bu paraların tahsiline gidilmemiştir. Bu konuların acilen düzeltilmesi gerekir diyerek not almışlardır. “Hesap işlerinde verilen avansların mahsuplarının yapılması, partiye ait malların kira bedellerinin tahsil edilmesi ve bütçede yazılı borçların bir an evvel düzelmesi ve hususi muhasebeden halkevlerine temin edilen paraların halkevlerine verilmesi tarafımdan idare heyetine tahriren bildirilmiştir.”¹⁶⁰

1.2.6. Belediye Başkanlığı Sırasında Mesai Arkadaşları

Aydın idare heyetinin başında bulunan Ethem Menderes'in özellikle bu göreve başladığı dönemlerde siyaseten Aydın'ın ileri gelenleri ve kendisinin mesai arkadaşlarının içerisinde ismini en çok duyduğumuz, Neşet Akkor'u görüyoruz.

Neşet Akkor, Aydın yerel siyasetinden milletvekilliğine kadar devam eden bir siyasi geçmişe sahiptir. Neşet Akkor'un mesleği avukatlıktır. Ancak çeşitli yerlerde maiyet memurluğu görevlerinde bulunmuş. Kaymakam vekilliği, kaymakamlık yapmıştır. Kastamonu İstiklal Mahkemesi üyeliğinde de bulunmuştur. Aydın'da

¹⁵⁸Aydın, 28.11.1941, s.1.

¹⁵⁹BCA, 490-0-001-000-000-622-41-1-66.

¹⁶⁰BCA, 490-0-001-000-000-622-41-1-66.

Belediye avukatlığı, il genel meclisi ve daimi encümen üyeliği yapmıştır. Neşet Akkor bu dönemde Halkevi başkanlığı görevini uzunca bir süre devam ettirmiştir. Aydın Halkevi başkanlığını yürüttüğünü gerek BCA belgelerinden gerekse de gazetelerden bilmekteyiz. Neşet Akkor, Ethem Menderes'in uzun yıllar çalışma arkadaşlığı yapmışlardır. 1946 yılındaki genel seçimlerde Neşet Akkor Aydın VIII. Dönem milletvekili olarak meclise girmişti.¹⁶¹ Mesai arkadaşlarından bir diğeri ise; tüccar Halim Aysin idi. Aydın eşrafında sevilen Halim Aysin için, "... Karakter ve zekâsı ile dürüstlüğü ve ciddiyeti dolayısıyla muhitçe çok tutulmuştur," denilmekteydi. Raif Aydoğdu: "*Parti işlerinde alaka ile çalışan bir kimsedir. Şahsi nüfusları halk tarafından tutulmaları dolayısıyla her zaman nazarı dikkate alınmış ve alınacak birer şahsiyettir.*" Raif Aydoğdu Ethem Menderes'in belediye başkanlığını bırakmasından sonra 1945-1946 yılları arasında Aydın Belediye Başkanlığı görevine seçilmiştir. Heyette bulunan Ruhiye Tellioglu tek bayan azadır. Kendisi ortaokul müdürünün eşidir. Dr. Ziya İşeri, Yusuf Salahattin Eğriboz halk tarafından sevilen insanlar olmakla beraber, üye adedini tamamlamak amacıyla diğer arkadaşlarıyla dayanışmak amacıyla heyete girmişlerdir. Yine ismini duyduğumuz Dr. Nafiz Yazgan, Merkez Kaza Parti Reisliği görevini yapmış ve Kızılay başkanlığı görevini de yıllarca sürdürmüştür.¹⁶² Aydın'ın sevilmiş şahsiyetlerinden biri ve parti riyasetinde olması önem arz eden bir şahsiyet olduğunu öğreniyoruz. Bu kişiler için; "*Senelerden beri ve bu vaziyetleri daima artan bir şevkle ve hevesle ifa etmekte ve muvaffak olmaktadır,*" denilmektedir.¹⁶³

1941 teftiş raporunda, Aydın vilayet ve merkeze bağlı olan yerlerde bu kadroya karşı olanların, Ethem Menderes'i ve Neşet Akkor'u sevmedikleri ve onların hakkında, "*idare heyetinde bulunmamalarını arzu edenler vardır. Muarızlardan (karşı koyanlardan) müfrit (aşırı) olup heyeti devirmek için çalışanlar mevcut olduğu gibi her iki taraf cereyanına kapılmamış ve kendisini ortaya atmamış gayri memnun münevver eşhas da vardır. Aşırı olan bu kişiler halk tarafından seilmeyen idare heyetine geçmeleri arzu edilmeyen birkaç şahıstır ki bunların ehemmiyeti yoktur,*" sözlerini sarf ettiklerini öğreniyoruz.¹⁶⁴

¹⁶¹TBMM Arşivi, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yay. No:1, Ankara 2010, s.478-479.

¹⁶²BCA, 490-01-621-40-1-16.

¹⁶³BCA, 490-01-621-40-1-13.

¹⁶⁴BCA, 490-0-1621-39-2-12.

Bu eleştirinin yanı sıra, idare heyeti için kendi içlerine çok kapandıkları ve başka kimseleri kabul etmedikleri yönünde çok sivri olmayan ama bu hareketin şehrin ileri gelen ve partide emekleri olan kişileri küstürdüğü yönünde bazı eleştiriler yapılmıştır. “ *Asıl mühim olan cihet muhitçe sevilmiş ve sayılmış parti hizmetlerinde bulunmuş olup da şimdi hariçte bırakılan kimselerle bazı mebuslar ve doktorların günden güne memnuniyetsizliklerinin arttığı hissedilmektedir. Geçimsizlik ve sevgisizlik parti işlerine ve parti prensiplerine karşı olmayıp şahısların yekdiğerlerini çekememezlikten ve her iki taraf toleransının az olduğundan ileri geliyordu.*”¹⁶⁵

Parti Müfettişinin bu yöndeki kanaatleri partiye emekleri geçen, Aydın ilinin ileri gelenlerden bazılarının dikkat çekecek şekilde idare heyetinden uzak bırakılmaları ileriki dönemlerde şehirde istenmeyen durumlara yol açabileceği yönündeydi. Bu durumu önlemek maksadıyla idare heyetine bir öneri getirdiğini de raporda dile getirmişti. “*Eski ve yeni idare heyeti kongre seçimlerinde tavsiye ettiğim şekilde mutedil (ılımlı) tanınan ve mahallince sevilen ve muarızların da emniyetini temin etmiş bulunan 2-3 şahıs yeni idare heyetine almak imkânı bulunmuş olsaydı tezayüt eylemek istidadında bulunan âdemi memnun eşhas tahdit (sınırlanmış) edilmiş olacaktı. Maalesef idare heyeti bu cihete temayül etmedi ve aralarına hiçbir kimseyi almak cesaretini gösteremediler. Ve aralarına başka bir kimseyi alırlarsa mütesanit (dayanışma içinde olan) bir heyet olmaktan mahrum olacaklarını zannettiler.*”¹⁶⁶

İlerleyen yıllarda da aynı sorunlardan bahsedilmiştir. Ethem Menderes döneminde de ileri çıkan birkaç isim olduğu net bir şekilde görülmekteydi. Bu durum sadece Ethem Menderes dönemine özgü değildi. 1933-1938 yılları arasında Aydın Belediye Reisliği görevine yapan Nafiz Karabudak zamanında da Karabudak’ın yanında Ahmet Emin Arkayn ismi de sık sık görülmekteydi. Ahmet Emin Arkayn hem encümen üyeliği hem daimi vilayet meclisi üyeliği hem de tayyare cemiyeti reisliğini görevini ifa etmekteydi. Burada dikkat çekilecek nokta, Aydın’da yönetime gelenlerle ilgili belli sıkıntılar zaman zaman baş göstermekteydi. Ethem Menderes’in başkanlık zamanında Neşet Akkor’un isminin duyulması, bu ikili önemli işleri ele geçirmekle ve başka kimselere görev, sorumluluk vermemekle suçlanmıştı. Tüccar Mahir Koçak tarafından yapılan şikâyetlerin başında iktisadi, içtimai ve siyasi teşekküllerin başındaki kişilerin ellerinde kamu yararı için bulundurdıkları güçleri

¹⁶⁵BCA, 490-01-621-39-2-12.

¹⁶⁶BCA, 490-01-621-39-2-12.

şahsi ve kötü maksatlara alet ettiklerini ve bu zaafın bu güçler ellerinden çıktıktan sonra gücü kaybeden aleyhine bir silah olacağını söylemiştir. Ardından Aydın ilinin uzun yıllar iki önemli mevkii işgal eden Ethem Menderes ve Neşet Akkor'un görev aldıkları ki bütün görevleri ellerinde tutmuşlardır. Şöyle ki:

*“ İl içinde belediye başkanlığı, Daimi Encümen azalığı gibi idari işlerden başlayıp küçük veya büyük bütün iktisadi teşekküllere kadar giden hiçbir müessesede, maddi ve menfaat temin eden bir sandalye yoktur ki- parti nüfuzuna dayanarak- bu iki şahsın eline geçmiş bulunmasın.”*¹⁶⁷Ethem Menderes'in il parti başkanlığından başka, belediye başkanı, Aydın Zirai Satış kooperatifi idare kurulu başkanı, Aydın kooperatifleri birliği idare kurulu üyesidir. Macit Koçak, Ethem Menderes'in Genel Sekreterlik emriyle Belediye başkanlığı bırakıldıktan sonra kendisine bunun tavizi için İl Daimi Encümen üyeliğine seçildiğini iddia etmiştir.¹⁶⁸

Neşet Akkor ise Parti İl İdare Kurulu ikinci başkanı, bunun yanında Halkevi, Aydın Kredi Kooperatifi, Tarım Satış Kooperatifleri birliği başkanlıkları ile Milli Aydın Bankası ve Aydın Pamuk Kooperatifleri idare kurulu üyeliklerini şahsında toplamış olduğu söylenmekteydi. *“Sanki Aydın gibi bir ilde bu iki kimsenin yokluğu bütün idari ve iktisadi teşekkülleri idaresiz bırakacakmış gibi,”* Macit Koçak'ın iddiasına göre Ethem Menderes ve Neşet Akkor idarenin başında oldukları zaman yaptıkları ehliyetsizlikler yüzünden acı ve haklı tenkitlere maruz kaldıklarını bundan dolayı da ilk önce Tarım Satış Kooperatifleri birliği idare kurulu ve üyeliklerinden çekildiklerini beyan etmektedir. Buna rağmen kendisinin iddiasına göre yeniden eski sandalyelerine kavuşmak parti nüfuzunu resmen kullanmaya başlayacaklarını söylemekteydi. Tarım Satış Kooperatifleri birliğinde kendi dönemleri içerisindeki hesap işleri ikinci kez incelenecekti. Bu 25 Haziran'da yapılacaktı ve 24 Haziran için ortaklardan bir kısım bir toplantı yaparak dilekler hakkında hazırlık konuşması ve anlaşması yapmak için partinin iznini dilemişlerdi. *“Dileğin güya dışarıdan geldiği ve bütün ülkeyi ilgilendiren kuvvetli bir temenni karşısında partinin işe karıştığı ifade edilmek istenmektedir.”*¹⁶⁹Ancak bu teklif on binlerce kooperatifçi içinden iki kişiden çıkmıştı. Şahsi emelleri için partiyi kullanma fikrinde olduklarını hesap verme durumunda oldukları anda parti nüfuzuna dayanarak oturumda kendilerine koruyucu bir zümre oluşturmayı amaçladıkları ortadadır

¹⁶⁷Cumhuriyet, 03.07.1945, s.1.

¹⁶⁸Cumhuriyet, 03.07.1945, s.1.

¹⁶⁹Cumhuriyet, 03.07.1945, s.1.

demektedir. “Parti otoritesinin bu kadar hasis maksada alet edilmesi çok çirkin ve utandırıcı netice vermiştir. Aydın Kooperatiflerinin birlik umumi heyetine gönderdiği dört yüze yakın delegeden bu hususi içtima yalnız 15 kişi gelmiş ve Aydın parti başkanının resmi davetiyle yapılan bu yolsuz toplantı da İzmir valiliğinin emriyle polis tarafından dağıtılmıştır.”¹⁷⁰ Bu duruma İzmir parti başkanı engel olmuş bu toplantı polis nezareti altında hasis bir maksadın tahrik ettiği usulsüz toplantı Aydın için yüz kızartıcı olmuştur. Bu şekilde parti nüfuzunun şahsi işlere nasıl karıştırıldığına delil olduğunu ve parti nüfuzunun, otoritesinin her şeyin üzerinde olması gerektiğine inanmış samimi bir partici sıfatıyla bunu partiye bildirmeyi vazife addettiğini ifade etmiştir. Bundan ayrı olarak Aydın ve İzmir’de tahkikat yapılmasının bu durumları meydana çıkarmaya yeterli olacağını belirtmekteydi.¹⁷¹

1.3. ETHEM MENDERES’İN II. BELEDİYE BAŞKANLIĞI DÖNEMİ

1942 yılının Ekim ayında yapılan belediye seçimlerine Aydın’da, 7910 seçmenden 5195’i katılmıştı. Asil üyeler: Ethem Menderes, Raif Aydoğdu, Raif Günaydın, Halim Aysın, Emin Emnalar gibi isimler olmuştu. Böylece Ethem Menderes Aydın Belediye başkanlığına tekrar seçilmişti. Bu seçim ile Aydın ili Ethem Menderes Belediye Başkanlığındaki 5.yılımı geçirecektir.¹⁷² Vilayet İdare heyeti üyeliklerine seçimler yapılmış Ethem Menderes, Neşet Akkor, Halim Aysın, Raif Günaydın, Mustafa Adalı, Dr. Necip Aydın, Ekrem Çiftçi, Doktor Rüştü Erinçer, Dr. Nuri Erkan seçilmişlerdir.¹⁷³

Vilayet idare heyeti parti başkanlığına da yine Ethem Menderes, Halkevi başkanlığına Neşet Akkor, sayman üyeliğine Halim Aysın, kâtip üyeliğine Ekrem Çiftçi seçilmişlerdir. Belediye seçimlerinden bir süre sonra verilen bir raporda, Ethem Menderes’in, “... *Son zamanlarda psikolojik ve ailevi sebeplerden dolayı eski enerjisini gösterememeye başlamıştır. Kendisine icap eden teşvik ve telkinleri yapılarak dikkati çekilmiştir.*” Halkevi başkanı, parti vilayet heyeti üyesi Neşet Akkor’un da aynı raporda uyarıldığı görülmektedir. Akkor Halkevi işlerinin durgun gitmesinden dolayı parti müfettişi tarafından “... *Halkevi işleriyle eskiden olduğu*

¹⁷⁰BCA, 490-01-245-973-1-81.

¹⁷¹BCA, 490-01-245-973-1-81.

¹⁷²Aydın, 09.10.1942, s.1.

¹⁷³Aydın, 09.10.1942, s.1.

gibi veya daha ziyade faaliyette bulunması tavsiyeye lüzum hâsıl olmuştur,” denerek uyarıldığı görülmüştür.¹⁷⁴

1.3.1. Belediyenin Senelik Raporu ve Faaliyetleri

Seçimlerden sonra yapılan meclis toplantısında belediyenin senelik raporu görüşülerek kabul edilmişti. Toplantının ilk konusu, ekmeklik hububattı. Sorunu çözmek amacıyla Denizli’de bir fabrika ile anlaşıldığı bildirilmiştir. Daha sonra sırasıyla elektrik ve su işlerine geçilmiştir. Elektrik motoru ve su tesisatında konuları görüşülmüştür.¹⁷⁵

Öte yandan meclis toplantısından sonra yapılan Aydın parti kongresinde şehir için öne çıkan dilekler konuşulmuş, belediyenin yapacağı faaliyetler ve girişimler konuşulmuştu. *“Aydın’da bir lise açılması evkaf işleri, zeytinlerin ıslahı için taze aşı dağıtılması, bir tasirhane¹⁷⁶ kurulması, umumiyetle denilecek derecede faaliyetlerini durduran zeytinyağı fabrika ve yağhanelerin çalışmalarını temin için tedbir alınması, sulama işleri bulunuyordu.”¹⁷⁷*

Aslında bu konu sadece tarımsal, ekonomik bir soruna neden olmamış aynı zamanda yerel yöneticilerle devlet memurları arasındaki sürtüşmelerin de net olarak dile getirildiği bir olay olmuştur. Aydın vilayetinde işini düzgün yapmayan memurların Vali’yi ve diğer yöneticileri yanlış yönlendirmiş oldukları düşünülmüş ve Vali tarafından şikâyet edilmişlerdi. Durum şöyleydi; tohumluk için vilayete gönderilen 23 bin lira paranın, muhtaç ve layık olmayanlara dağıtılması bu paranın sınırlı kişilerin tekeline girmesine neden olmuştu. Ziraat Müdürü Halil Ünsal’ın, kışlık için vilayete lazım gelen buğday, arpa vesaire tohumları vaktinde getirmediği ve bunların dağıtılmasında ise ekim mevsiminin geçmesine neden olmuştu. Müfettiş raporunda, Ziraat Müdürü Halil Ünsal’ın buradaki görevinden alınarak ziraat işleri sınırlı olan başka bir yerde istihdamını istemektedir.

Ziraat müdüründen başka Bayındırlık Müdürü ve Sıhhat Müdürünün de yetersizlikleri görülmüştü. Bozdoğan Kaymakamı, İncirliova, Yenipazar nahiye müdürleri de buldukları yerlerde parti ve halkevi idare heyetleriyle belediye teşkilatları arasında iş ve fikir beraberliğini sağlayamamış olduğundan dolayı onların

¹⁷⁴BCA, 490-01-62-242-1-84.

¹⁷⁵Aydın, 07.10.1942, s.1.

¹⁷⁶Tasirhane: Yağhane

¹⁷⁷Anadolu, 23.12.1942, s.2.

da değiştirilmesi isteniyordu. ¹⁷⁸ Bu gibi sorunların yanında ülke çapında, 1942 yılında hükümetin resmi açıklamasına göre "olağanüstü savaş koşullarının yarattığı yüksek kârlılığı vergilendirmek" amacıyla Türkiye'deki Azınlıklara Varlık Vergisi uygulanmıştır.¹⁷⁹

Belediye Başkanlığı görevini devam ettirirken, Ethem Menderes'in Muğla'dan milletvekili adayı olduğunu, "*Belediye ve parti vilayet idare heyeti reisimiz B.Ethem Menderes parti riyaset divanınca Muğla mebusluğuna namzet gösterilmiştir. Yıllardan beri millet ve memleket işlerine nefsinin ve hizmetini vakfetmiş olan B.Ethem Menderes'i tebrik eder ve başarılar dileriz,*"¹⁸⁰ haberiyle görmekteyiz.

Ethem Menderes 28 Şubat 1943'de yapılacak milletvekili seçiminde Muğla'dan milletvekili adayı olarak gösterilmişti. İncelediğimizde Ethem Menderes seçimleri kazanamamış, Aydın da Belediye Başkanlığına görevine devam etmişti. İlerleyen yıllarda, Türkiye'nin umudu olarak görülen kurucusunun en yakını olduğu bir partide görev alacaktı. Hem de neredeyse aralıksız olarak bakanlık yaparak. Daha mebusluk seçimlerinin ardından çok geçmemişti ki, 1943 yılı Aydın Belediye seçimlerinin devlet şurasınca iptali kararı gelmişti. Seçim esnasında kanuni usulsüzlük yapılmasından dolayı seçimler iptal edilmişti. Aydın Belediye seçimlerinde, açıkça yazılmış olmasına rağmen seçim hakkına sahip olanlardan 80 seçmenin 200 seçmen yerine seçim defterlerindeki isimleri hizasına vekâleten oy kullanarak imzalarını atmışlardı. "*...13 mahalleye ait olan 13 intihap defteri üzerine yapılan tetkikattan anlaşılmuş bu suretle yapılan intihap 1580 sayılı belediye kanununun 41.maddesinin sarih hükmüne mugayir bulunmuş olmasına binaen vaki intihabın iptaline karar verilmiştir.*"¹⁸¹

Böylece seçimin yenilenmesi durumu ortaya çıkmıştı. Bu arada meydana gelen bir başka olayda seçimleri daha gerilimli bir hale getirmişti. Aydın Vilayetinde bazı isimlerin, geçerli olan mevcut üye aday listesinden farklı bir liste hazırlayarak seçimlere kendi üyelerini de katmak istemekteydiler. Bu şehirde ikiliğe neden olmuştu. Üstelik isimleri aday listesinde olan bazı kimseler bu durumdan haberleri

¹⁷⁸BCA, 490-01-622-41-1-133.

¹⁷⁹ Osman Yalçın, Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulanması, *Avrasya İncelemeleri Dergisi* (AVİD), İstanbul Üniversitesi, I/I(2012), ss.313-354.

¹⁸⁰Aydın, 24.02.1943,s.1.

¹⁸¹Aydın, 06.04.1943, s.1.

olmadığını belirterek, Aydın Gazetesi yazı işlerine gönderdikleri yazılarda durumla ilgili açıklamalarda bulunmuşlardı.

“Ben Milli Şefimizin başında bulunduğu partinin azası olmakla şeref duymaktayım. İstanbul’da bulunduğum esnada haberim olmadan Faik Germen imzasıyla neşredilen bir beyannamedeki listede adımın yazılı olduğunu gördüm. “Kendisine böyle bir salahiyyet ve hak vermedim. Ben parti mensubuyum. Böyle işlerimle meşgulüm. Böyle işlere aklım ermez. Muhterem Aydınlılara vaziyeti tavzih ederim.” Tüccar Muharrem Salcı¹⁸²

“Belediye seçimi münasebetiyle Faik Germen imzasıyla neşredilen bir beyannamedeki listede ismimin yazılı olduğunu İzmir’den gelince öğrendim. Daha evvel bana yapılan müracaatı partili olduğum için nizamname hükmüne göre reddetmişim. Listede ismim malumatım ve iznim olmadan yazılmıştır. Milli Şefin başında bulunduğu partinin mensubu olmaktan şeref duyan ve bu gibi hareketlerin memleket için zararlı olduğuna kani bulunan bir vatandaşım. Keyfiyetin muhterem gazetenizle neşrini rica ederim.” Tacir Mehmet Kara¹⁸³

Kimi partililer isimleri geçen bu liste için tekzip açıklamaları yaparak tüm Aydın’a duyurmuşlardı. Bu durum kim tarafından ve neden ortaya atılmıştı? Bu konuda ayrıntılı bilgiyi Genel sekreterliğe yazdığı yazı ile bu durumdan mağdur olduğunu bildiren Parti Ocak üyelerinden Esnaf Macit Pehlivanoğlu’nun yazısından öğreniyoruz.¹⁸⁴ Bir grup Aydınlı, Aydın’da parti üyelerinin iki katına çıkarılmasını istemişler ve kendi aday listelerini hazırlamışlardı. Bu isteklerini de belirten bir dilekçe kaleme alarak ilgili makamlara Vilayet İdare Heyetine, Vilayet makamına, Müfettişliğe, Genel Sekreterliğe göndermişlerdi. Kendisinin adı da seçimlerde üyelerin iki misline çıkarılmasını isteyen bu dilekçede yer almaktaydı.

İsimleri geçen muhalif kesimin içerisinde geçen Faik Germen, (Mazhar Germen’in akrabası- milletvekili)¹⁸⁵ matbaacı Hilmi Tükel gibi isimleri görmekteyiz. Seçimin ilk günü Vilayet makamından beyannamenin yayınlamasını isteyen Faik Germen, Aydın matbaasından olumlu yanıt alamayınca Matbaacı Hilmi Tükel’in bu işi halletmiş olduğunu, basılan bu beyannamelerin kendinde de bulunduğunu fakat hiçbirinin dağıtılmadığını kendisinin de seçim günü yine parti üyelerine oy kullandığını belirtmişti. Macit Pehlivanoğlu ertesi günü kendisi için partiden geçici

¹⁸²Aydın, 25.05.1943, s.1.

¹⁸³Aydın, 25.05.1943, s.1.

¹⁸⁴BCA, 490-01-245-973-1-44.

¹⁸⁵TBMM Albümü, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, No:1

çıkarılma kararı alındığını bunu hak edecek bir şey yapmadığını belirterek Ethem Menderes ile ilgili, “...üç gün sonra Parti reisi ile bir konuşmada bu sırrı kendilerine bütün samimiyetimle ifade ederek beyannamelerin yedimde ve emniyette bulunduğunu bunların hiçbir zaman kullanılmayacağını vaat ettim,”¹⁸⁶ demişti.

Macit Pehlivanoglu Vilayet İdare Heyetiyle ilgili; seçimler esnasında sanki ortada kendisinin işlediği bir suç varmış gibi yetkilerini kullanarak saldırmasının şahsi öfkelerden kaynaklanan çocukça tedbirler olarak nitelendirmekteydi. “Memleketin koca ekseriyeti on beş yıldan beri bütün memleketin işlerinin hep aynı zatlar tarafından görülmesinin mahzurlu olduğunu, artık yetişen bazı gençlerin işe alıştırmaları ve memleket işlerinde (nöbet değiştirme) yapılmasını arzu ederken yoklamayı yapan mahalle ile delegelerinin huzurunda bir zatın müstakbel azaların listesini okuyarak hep birden el kaldırmanın belki parti işlerinin yolunda gittiğini ifade eden hareketler olabilir,” demiş inkılâpçılık prensiplerinde şahsiyet olmadığını ifade etmişti.¹⁸⁷

Yazının devamında Faik Germen’in tüm sorumluluğu alarak beyannameyi ilan ettiğini, aleyhte çalışma yapmadığını ikinci üye listesini hazırlayan, amacı iktidar ve makam olan bu zatların aleyhinde çalıştığını kendisine yöneltilen iddialar karşısında dile getirmiş, Genel sekreterliğin bu durumu düzeltmek için yardımcı olmasını istemekteydi.¹⁸⁸

Daha sonra eleştirilerine ticari alanda devam eden Macit Pehlivanoglu memleket ticaretinin kendi ticari menfaatleri peşinde koşan bir yığın tüccarın elinde olduğunu, devlet büyüklerinin gençleri vazifeye çağırarak piyasalara hitap ettiğini fakat yine de bunun etkili olmadığını devlet ve millet davalarını anlamaktan uzak menfaat düşkünlerinin egemen olduğunu belirtiyordu. Bu konu üzerinden Ethem Menderes’e yüklenerek, “Yüksek müsaadelerinizle hakkımda en kötü hislerle meşbu sayın parti başkanımızdan bahsedeyim,” diyerek Ethem Menderes ile ilgili olarak, Aydın şehrinin Milli Mücadele’ye bütün varlığıyla katıldığını, şehri imar etmenin, gizli olan varlıklarını toplamanın, Kemalist rejimin en muvaffak beldesi olmak gücünde olduğunu söylemekteydi. Ancak Ethem Menderes’in, gençleri ekarte etmeye çalışan bir yaklaşım içerisinde olmakla ve bütün mali ve idari müesseselerin

¹⁸⁶BCA, 490-01-245-973-1-44.

¹⁸⁷BCA, 490-0-245-973-1-45.

¹⁸⁸BCA, 490-01-245-973-1-46.

başında bulunmak illetine kapılarak ihtiraslarının kurbanı olduğunu ifade etmekteydi.¹⁸⁹

*“Bu memleket çocuklarının yaşamak hakkını bahş eden, onlara içtimai, ticari sıfatlar ihsan eyleyen fakat sandalye ve ikbal yerine memleket işleri için biraz kendinde konuşmak isteyenlere karşı parti nizamnamelerini açıp salahiyetlerini tecavüz eden, belediye memurlarını, gizli polis vazifesi ile takip ettiren, kendisi için her şeyi mübah telakki eden, yedi baş ile (162)ci maddeyi göremez olan garip bir şahsiyettir.”*¹⁹⁰Özellikle vurguladığı nokta, Vilayet İdare Heyeti Reisi Ethem Menderes’in, bizzati Vilayet İdare Heyeti ve Parti İdare Heyeti Reisliği görevleri mukabilinde insanlar üzerinde yetkilerini kullandığını ve Aydın’da belirleyici bir rol kazanma isteğinde olduğuydu. Kendisinin de aykırı söylemlerde bulunduğundan dolayı parti üyeliğinden atıldığını buna bağlamaktaydı.¹⁹¹

Seçimlere geri dönecek olursak, 15 Nisan’da gazetede *“Belediye kanununun 43.maddesine göre herkesin kendi reyini kendi eliyle sandığa atmak mecburiyetinde bulunduğu unutulmamalıdır. Reylerin sandığa nasıl atılacağını tarif eden kanun maddesini aynen yazıyoruz.”*¹⁹²Ayrıca tüm vatandaşların nüfus cüzdanlarıyla gelmeleri ve yardımcılarının verecekleri oy pusulalarını düzgün bir şekilde atmaları gerektiğinin vatani bir hizmet olduğu önemle vurgulanıyordu. *“Rey hakkını kullanmak her medeni insanın ve vatandaşlık hukukunun en mukaddes bir vecibesi olduğundan bu hakkımızı kullanırken sağdan ve soldan gelecek tesirlere asla kulak vermeyerek reylerimizi inandığımız ve güvendiğimiz kimselere yani cumhuriyet halk partisinin namzetlerine vermek suretiyle siyasi terbiyemizin olgunluğunu ve partiye bağlılığımızı ispat etmiş oluruz.”*¹⁹³

Yenilenen seçimlerde yeniden Ethem Menderes, Aydın Belediye Reisi olarak çıkmıştı. *“Meclis adedini teşkil eden yirmi dört üyeden 23’ü hazır bulunmuş ve gizli oyla yapılan seçim neticesinde mevcudun ittifakıyla eski belediye reisi B.Ethem Menderes tekrar şehrimiz belediye reisliğine intihap edilmiştir.”*¹⁹⁴ Ethem Menderes, Avukat Neşet Akkor, Halim Aysın, Raif Günaydın, Mustafa Adalı, Doktor Necip Aydın, Ekrem Çiftçi, Doktor Rüştü Erinçer, Doktor Nuri Erkan yeniden

¹⁸⁹BCA, 490-0-245-973-1-45.

¹⁹⁰BCA, 490-0-245-973-1-45.

¹⁹¹BCA, 490-01-245-973-1-46.

¹⁹²Aydın, 14.05.1943,s.1.

¹⁹³Aydın, 14.05.1943,s.1.

¹⁹⁴Aydın, 26.05.1943, s.1.

seçilmişlerdir.¹⁹⁵ “Aydın’da gizli veya aşikâr olarak sınıfçı, zümreci, mantıkacı veya beynelmilelci fikir cereyanlarına kapılanlar ve partimize karşı menfi fikir ve duygular taşıyan fert veya zümre halen bulunmamaktadır. Mamafih halkın ekserisinin cahil olması ve tarikat cereyanlarına meyyal bulunması dolayısıyla bunlara mani olmak için otoritenin her zaman kuvvet bulması zarureti vardır.”¹⁹⁶

Yenilenen seçimlerin ardından Belediye Başkanı Ethem Menderes, tetkik gezilerine çıkarak denetlemelerde bulunmuş, Meşrutiyet ve Mesudiye mahallerinin parti kongrelerinde belediyeye dair buldukları dileklerle alakalı memurlarla birlikte bu mahallelerde tetkiklerde bulunmuştu. Parti ocak kongrelerinde de Ethem Menderes hem Belediye Başkanı olması hasebiyle hem de CHP Aydın Vilayet İdare Heyeti Başkanı olması hasebiyle kongrelerin tümüne iştirak etmiş, merkez kazaya bağlı Kemer mahalle ocak kongresinde Ethem Menderes kongreye sunulan dilekler üzerinde izahatta bulunmuştu. Kongreden sonra Ethem Menderes, “Bugünkü Dünya Vaziyeti, Harp Durumu ve Milli Birlik” hakkında bir konuşma yapmıştı. Mahalle ve ocak kongreleri benzer şekillerde sonlanmaktaydı. Örnek olarak; Kemer mahalle ocak kongresini vermiştik. Kongrenin sonunda Halkevi bandosu milli havalar çalmış ve zeybek oyunları oynanmış olduğu mütemadiyen verilen parti, ocak kongre haberlerinden anlıyoruz.¹⁹⁷

1.3.2. 1944 Vilayet Kongresi

Kongreden sonra toplanan idare heyeti reisliğine tekrar Ethem Menderes, sayman üyeliğine Halim Aysın, kâtip üyeliğine Ekrem Çiftçi ve Aydın halkevi başkanlığına da Avukat Neşet Akkor ittifakla seçilmişlerdi. Vilayet kongresi dolayısıyla Ethem Menderes’in başında bulunduğu idare heyeti Halkevinde 200 kişilik bir yemek vermiş, bu yemekte Muğla, Aydın valileriyle CHP genel idare heyeti üyelerinden Hüsnü Kitabacı, Milletvekili General Refet Alpman, daire müdürleri, umumi ve şehir meclis azaları kongre delegeleri ve gazeteciler ve partililerle Halkevliler bulunmuştur. Yemekte Milli mücadelede değerli hizmet etmiş Efeler de bulunmuş milli ve zeybek oyunları oynamışlardı.

¹⁹⁵Aydın, 17.11.1942, s.1.

¹⁹⁶BCA, 490-01-621-38-1-45.

¹⁹⁷Aydın, 19.11.1943, s.1.

Ethem Menderes Aydın Belediye Başkanlığı görevini 24 Şubat 1945 tarihinde bırakmıştı.¹⁹⁸ Belediye Başkanlığı görevini bırakan Ethem Menderes, CHP Aydın İl İdare Kurulu başkanlığı görevine devam etmekteydi. Kendisinden sonra gelecek olan Belediye Başkanı için partide yapılan yoklamalarda teamüllere uymayan davranışlarından dolayı partiden bazı üyeler için Genel Sekreterliğe durumu anlatan bir yazı yazılmıştı.

Bu belediye seçimlerinde Raif Aydoğdu, partinin adayı olarak öne çıkmış ve çoğunluğun oyunu almıştı. Ancak yazıda belirtildiğine göre üyelerden Hüsnü Cihan'ı seçtirmek adına Vali'nin girişimi olduğu merkeze bildirilmekteydi. Hüsnü Cihan, Ethem Menderes'in Belediye başkanlığı görevini bırakmasından sonra Vali'nin Belediye Başkanı olarak encümeden atadığı encümen üyesidir.¹⁹⁹ Anlaşılan o ki şehrin idari amirleri ile devam eden bir yetki paylaşımı sorunu söz konusuydu. Öyle ki valinin kendisine yakın bulduğu bir ismi bu koltuğa oturtmaya çalışıyor olduğu ve böylece taraf olduğu, CHP Aydın İl İdare Kurulu başkanı olarak Ethem Menderes, bu konuyla ilgileneceğini belirterek merkezi bilgilendirmişti.²⁰⁰ Bu bilgilendirmenin ardından konuyla ilgili Hüsnü Cihan'ın İl İdare kurulunun uyarılarına rağmen oyunu kendisine kullandığından tüzük hükümlerine aykırı hareketinden cezasının onaylanması istenmekteydi.²⁰¹

1.3.3. Ethem Menderes Zamanında Aydın'ın İktisadi Hayatı

1.3.3.1. Aydın Kooperatifinde Ethem Menderes'in Yönetimi

Kooperatif teşkilatlanmaları Aydın için üretileni doğru değerlendirme ve birlik içerisinde ekonominin teşkilatlandırılması için ilk girişimlendendi. Aydın'ın iktisadi temelleri tarım faaliyetleri üzerineydi. Ticareti sağlamlaştırmak daha doğrusu belirli temeller altında, birlik içerisinde toplamak ve geliri arttırmak birinci koşuldu.

Bildiğimiz gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarından DP'nin iktidarına kadar Türkiye'nin ekonomisi tarım endeksliydi Durum böyle olunca bunun ekonomik boyutu düşünülerek bir örgütlenme içerisine girmek Aydın için hem birlikteliği

¹⁹⁸BCA, 490-01-245-973-1-28.; Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.174.

¹⁹⁹BCA, 490-01-245-973-1-28.

²⁰⁰BCA, 490-01-245-973-1-25.

²⁰¹BCA, 490-01-245-973-1-13.

sağlayacak hem de bu konuda daha bilinçli ve daha kazançlı bir yapılanma meydana getireceği umuluyordu.

Bu fikirler altında Aydın'da ilk kooperatifler kuruldu. Aydın da pamuk ziraatının yükselmesi ile satış işlerinin tam bir teşkilata bağlanması için kooperatiflerin teşekkülüne başlanılmıştı. Aydın merkezinde Koçarlı, Dalama gibi yerlerde de pamuk satış kooperatifleri kurulmuştu.²⁰²Ethem Menderes aynı zamanda Aydın Pamuk Satış Kooperatifi umumi heyetinde ortaklar reisliği görevini de icra etmekteydi. Aydın Pamuk Satış Kooperatifinin kuruluşu ve amaçlarını, neye hizmet ettiğini Ethem Menderes'in nasıl bir görev aldığını daha iyi açıklamak maksadıyla amacı ve tarihçesini aktarmak faydalı olacaktır.

“1860’lı yıllardan itibaren İzmir-Aydın Demiryolunun işletmeye açılmasıyla, Aydın Vilayetinin sosyo-ekonomik yapısında gelişmeler başlamış, demiryoluna yakın yerleşim birimlerinde başta incir, pamuk, zeytin, zeytinyağı ürünlerinin ticareti hız kazanmıştır. Ticareti elinde bulunduran yabancı tüccarların zenginleşmesiyle Türk köylüsünün fakirleşmesi aynı tarihlere rastlamaktadır.

- 1900’lü yıllara gelindiğinde üreticilerin dayanışma çalışmalarının başladığını görüyoruz. İzmir’de İncir Ticareti yapan Fransız Tüccarların 1912 yılında İncir tröstünü kurmasıyla karşı hareket olarak da kooperatifçilik sayılabilecek örgütlenmeler de başlamıştır.

- 1913 yılında üreticilerin yaşadığı olumsuzlukların ancak bir kooperatif çatısı altında birleşerek önlenebileceğini gören Nazmi Topçuoğlu, Kazım Nuri Çörüş, Ahmet Sarı ve arkadaşları bu yönde çalışmalar yapmışlar, 21 Ağustos 1915 tarihinde Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi kurulmuştur. Bu tarih TARİŞ’in kuruluş tarihi olarak kabul edilmekte olup, bu kuruluş da üretici kooperatifçiliğinde ülkemizin ilk kuruluşları arasında sayılmaktadır.

- 1935 yılında çıkarılan 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri Kanununa göre kurulan kooperatifin kuruluş tarihi 1940 olarak tescil edilmesine rağmen ildeki kooperatif türü örgütlenme çalışmaları yukarıda sözü edildiği gibi daha eski tarihlere uzanmaktadır. Halen 2000 ‘i aşkın ortağı bulunan kooperatifin kurucu ortakları olan,

- 1 Nolu Ortak Ethem Menderes
- 2 Ortak Neşet Akkor

²⁰²Yeni Asır, 23.02.1940, s.1.

- 3 Ortak Fazıl Köprülü
- 4 Ortak Zeki Başaran
- 5 Ortak Sadık Aksarı
- 6 Ortak Nuri Baysal
- 7 Ortak Rıza Bahşi
- 8 Ortak B.Ali Yalın
- 9 Ortak Ali Demir
- 10 Ortak Şaban Mantar

Aydın Pamuk Satış Kooperatifi 1935’de resmi olarak tescil edilmiştir. Kurucu ortakların en başında Ethem Menderes gelmekteydi. Ethem Menderes 1 numaralı ortak olarak geçmekteydi ve Aydın Pamuk Satış Kooperatifinin başkanlığı görevini de yapmaktaydı.²⁰³

Kuruluş öyküsünü anlattığımız Aydın Pamuk Satış Kooperatifinin ilk toplantısı 03.04.1940 tarihinde Milli Aydın Bankası binasında toplandığında, Ethem Menderes kooperatifin amacı ve sağlayacağı faydalar üzerinde toplantıya katılanlara bilgiler vermiş, konuşmalardan sonra seçimde kongre başkanlığına Ethem Menderes ve kâtipliklerine Zeki Başaran ve Fadıl Safi seçilerek gündemin müzakeresine geçilmiş ve ardından kooperatif idare heyetine Ethem Menderes, Neşet Akkor, Mehmet Böcekli ve Rıza seçilmişlerdir. ²⁰⁴Bu girişimin Aydın’ın iktisadi gelişimi, ekonomik bütünlüğü, örgütlenme ve kaynakları bir araya getirme gibi pek çok gereksinimine hitap etmesi en belirgin özelliğiydi. Aydın’ın en önemli tarım ve geçim kaynakları pamuk ve incirdir.

1942 yılında da Ethem Menderes toplantıyı açmış ve kongre başkanlığına Fuat Şahin Erlaçın ve kâtipliklerine de Tevfik Karabey ve Cemal Ekinci seçilmişlerdi. ²⁰⁵ Kongrede yapılan seçimler sonucunda 2 üye yerine idare heyetine tekrar seçilenlerden biri Ethem Menderes idi.

Kooperatifin 1942/1943 yılı idare işletme masraf bütçesi görüşülmüş, 114.488 lira olarak belirlenmiş ve Milli Aydın Bankasına ortaklara yaptığı önemli miktardaki para yardımından dolayı teşekkürler bildirilmişti. Tarım Satış Kooperatifleri Milli Aydın Bankası sermayesinin bir milyon liraya ulaşması hakkında yapılan tekliflerle onaylanarak 1943 yılı verilecek mahsulden yüzde 5 ile

²⁰³Aydın Tariş, Tarihçemiz, <http://aydintaris.com> (e.t: 28.05.2014)

²⁰⁴Aydın, 04.05.1941, s.1.

²⁰⁵Aydın, 02.09.1942, s.1.

bankanın hissesine katılması ittifakla kabul olunmuştu. Kooperatif toplantısında kararlar alınmış, bütçe belirlenmişti. Alınan önlemlere rağmen Aydın'da çiftçinin şikâyetlerini dindirmekte kooperatif yeterli değildi. Sorun köklüydü ve bu sorunları çözebilecek hükümetin kanunlarıydı. Zaten bu şikâyetlerde sadece Aydın'ın değil tüm ülkenin şikâyetleriydi.

Umurlu kongresinden çıkan sonuç Aydın için sorunu belirleyici ve daha göze görünür kılmıştı. Esas sorun Toprak Mahsulleri Vergisi ve tatbik şekliydi. “*Mebuslar Dr. Mazhar Germen, Dr. Ali Rıza Levent, Ağâh Sırrı Levent ve parti vilayet idare heyeti reisi Ethem Menderesle azadan Halim Aysın gittikleri yerlerde halktan Toprak Mahsulleri Vergisi ve incir fiyatları hakkındaki dileklerini dinlemişler ve bu sorulara gerekli izahlarda bulunmuşlardı.*”²⁰⁶Toprak Mahsulleri Vergisi'nin milli bünyeye uyacak şekilde değişiklik ile topraksız köylüye toprak temini ve bunun yanı sıra çiftçinin ziraat alet ihtiyacı gibi meselelerdi.²⁰⁷

Bu yıllarda CHP Toprak Kanunu çalışmalarına girişmişti. Toprak Kanunu çalışmalarında Adnan Menderes, de komisyon çalışmalarına katılmıştı. Adnan Menderes Toprak Kanunu komisyonunun sözcülüğüne getirilmişti. Çalışmalar ilerleyip kanunun çıkması yaklaştığı zaman başbakan Recep Peker, tasarıya müdahalede bulunmuş komisyonda gerekliliği hiç tartışılmayan maddeler eklenmişti. İşte bu durum üzerine Adnan Menderes'in 15 yıl süren siyaset hayatında ilk sivri çıkışı olmuştu. Adnan Menderes Mayıs ortasında meclis grubunda tartışılmaya başlanan kanun ile ilgili söz alarak kanunu şiddetle tenkit etti. Adnan Menderes'in kendisini göstermesi açısından önemli çıkış olmuştur. Aslında kanunun tamamına muhalif değil özellikle 17. Maddesine karşı çıkmıştı. Bu 17 madde kamulaştırma ve istimlâkle ilgili kanun maddesiydi.²⁰⁸

1945 yılı İzmir incir ve üzüm tarım satış kooperatifleri birliği kongresi, 37 kooperatife mensup 561 delege ile yapılmıştı. Ethem Menderes kooperatifin bir önceki dönem idare meclisi üyesiydi. Ve kooperatifin bir önceki döneme ilişkin olarak çeşitli sorunlarla Ethem Menderes'in de içerisinde bulunduğu çeşitli ithamlarla karşı karşıya bulunduğu anlaşılmakta idi. Bu kongrede söz alan Ethem Menderes şu sözlerle bir izahatta bulunmakta idi. “8 aydan fazla bir zamandan beri

²⁰⁶ **Aydın**, 14.10.1944, s.1.

²⁰⁷ **Aydın**, 10.10.1944, s.1.

²⁰⁸ Meral Balcı, Yeşim Karadeniz, “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Siyasetteki Muhalif Oluşuma Etkisi Ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 57. Sayı, Temmuz 2018, ss. 271-279.

huzurunuzda suçlu ve sanık olmak ıstırabını çektik. Bir heyet bütün muamelatı tetkik etti ve neticeyi size arz etti. İdare heyeti de bir rapor verdi. Bu rapora göre yine huzurda hesap vermek mevkiinde bulunuyoruz. Biz prensip kararı bir bir tatbik eden ve hadiseleri hatırında tutan bir arkadaşımızdır. Rica ederim, biz de konuşalım, Haluk Şaman da konuşsun. Bunu validen rica ediyorum,” diyerek bir açıklama girişiminde bulunmuş vali de Ethem Menderes’i celseyi uzatmaya çalışmakla itham ettikten sonra bir idare meclisi ya kazanır ya da kaybeder raporların vaziyeti rakamlarla açık bir şekilde izah edilmiş olduğunu ortada sorun yaratacak herhangi bir durumun olmadığı söylemişti. 8 yaşındaki bu müessesenin geleceği açısından bu türden şeyleri konuşmanın doğru olmayacağı söylenmiş ve ardından kooperatifin bilançosu, eski idare meclisinin temize çıkarılması oylanmış, hepsinin oybirliğiyle kabul edilmesinden sonra kongreye son verilmişti.²⁰⁹

*Gazetelerde, “Dünkü kongre çok hararetli oldu, Adnan Menderes ve diğer delegeler şiddetli tenkitler yaptı.”*²¹⁰

Adnan Menderes, Ethem Menderes artık saflarını belli etmiş Demokrat Parti bu tarihlerde kurulmuş bulunmaktaydı. Belki de bu yüzden daha ateşli daha sistemli bir karşı çıkışın içerisine girilmekteydi. 1965 yılında Cumhuriyet gazetesi yazarı Cihad Baban bu kongreyi yazarken “*Adnan Menderes ve arkadaşları Ethem Menderes ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu Nazmi Topçuoğlu grubuna karşı hücumla geçmişlerdi,*” sözleriyle 20 yıl sonrasında o kongrenin gerginliği bir kez daha dile getirmiştir.²¹¹ Kongre gerginliği ilk andan beri hissedilmiş, hükümet komiserinin geç kalması ile bekleyişte olan kongre delegeleri birden isyana başlamıştı. Kürsüye gelen Ethem Menderes de, “*Arkadaşlar saat 14’te toplanacaktık saat 15.30 oldu. Hükümet komiseri henüz gelmemiştir. Burada bekleyenler 35 bin ortağın yüzlerce mümessilidir. Bu -gecikmeden istihdaf manası çıkmaktadır. Umum müdür, bizi tenvir etsinler,*” demekteydi. İlk karşı çıkış bu şekildeydi. Toplantıda bunun ardından raporlar okunmuş toplam bütçe kabul edilmişti. Rapor neticesi ayrıca verilmişti. Harbin ertesi yıllarında kooperatif hakkında aykırı düşünenlere rağmen geniş ölçüde fayda sağladığı kooperatifin artık devamlı bir iktisat sistemi haline geldiği artan bir şekilde tecrübe ve kazanç sağladığı ortadaydı.²¹²

²⁰⁹Cumhuriyet, 26.06.1945, s.1.

²¹⁰Cumhuriyet, 12.08.1947, s.1.

²¹¹Cumhuriyet, 17.07.1947

²¹²Cumhuriyet, 12.08.1947, s.1.

Kooperatifin sadece bu şekilde olumlu yönleri yoktu. Mesela Selçuk Kooperatif ortakları imzalı bir önerge vererek 1947-1948 devresi için düzenlenen incir bareminin ortakları tatmin etmediğini, tüccarın kötü durumdaki incirin tanesini 50 kuruşa aldıklarını, durum böyle olunca da ortakların kooperatife mal teslim edemeyeceklerini, bu yüzden de kooperatifi tasfiye etmek mecburiyetinde kalacaklarını kongrede dile getiriyordu. Ve katılanların bir karar verilmesini talep ediyordu.²¹³

Kongre başkanı geçen seneye dair olan bu bilançoların konulması zaman alacağı söylemiş buna ilk karşı çıkan da Ethem Menderes olmuş başkana tesir yapmaması gerektiğini hatırlatmış. Derken Adnan Menderes DP milletvekili olarak kürsüye alkışlar içersinde çıkmış ve idare heyetini, idare heyetinden ve Demokrat Parti genel merkez idare kurulu üyesi Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nu, Selçukluların önergesine kötü cevap verdiğinden dolayı tenkit etmişti. Burada Ethem Menderes ve Adnan Menderes devreye girmiş kooperatifte onların muhalif bakış açıları da yansımaya başlamıştı. Aslında ilginç bir durum söz konusuydu. Yukarıda da belirttiğimiz gibi sonuçta Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu DP genel merkez kurulu üyesiydi. Durum bu şekilde düşünüldüğünde kendilerindendi. Aslında Bunu iki şekilde düşünebiliriz. Birincisi belki de gerçekten haklı buldukları Selçuk kooperatif, ortaklarını halkı bulmaları ve onların haklarını savunmak ve onları haklı çıkarmak olabilirdi. Diğer açıdan o dönemdeki her kurum ve kuruluşun olduğu gibi kooperatif içinde egemen olan CHP'ye karşı çıkıştı.²¹⁴ Bunlardan ayrı ekonomiyi geliştirmek adına, milli ekonomi ve yerli mallar haftalarının Aydın'da kutlanmış olduğunu bu hafta kapsamında da her vatandaşa Ziraat Bankası'ndan tasarruf kumbarası veya hesabı açtırılmaya çalışıldığı anlatılmaktaydı. Bu bağlamda haftanın amaçlarına ulaşması için afişler, levhalar hazırlanmış ve etkinliğe bir milli görev bilinciyle yaklaşılmıştı. Yerli malları ve ekonomi haftası Aydın için yerel olarak ürettiklerini tanıtmaya ve kendi ürettiklerini tüketmeye teşvik için daha önemli satılla ithaf edilmişti.²¹⁵

²¹³Cumhuriyet, 12.08.1947, s.1.

²¹⁴Cumhuriyet, 12.08.1947, s.1.

²¹⁵Yeniasır,13.12.1938, s.3.

1.3.4. Ethem Menderes Döneminde Kültürel ve Sosyal Alandaki Faaliyetleri

1.3.4.1. Ethem Menderes Dönemi Aydın Halkevleri Faaliyetleri

Ethem Menderes'in Aydın Belediye Başkanlığı görevinde bulunduğu yıllarda kültürel alandaki faaliyetler kapsamında Halkevi aktiviteleri, kurulan yardım kuruluşları ve bu kuruluşların etki alanları, Aydın'da yazınsal hayat gibi konular bu kısmın belirleyici başlıkları olacaktır.

İçinde bulunulan yıllarda kültürel faaliyetler kapsamında özellikle Halkevlerine ayrı bir önem vermekteydi. Halkevleri, topluma kültürel ve siyasi manada ekilmek istenilen tohumların arazisi olarak görülmekteydi. 19 Şubat 1932'de Aydın Halkevi açılmıştı. Açılışında bizzat Adnan Menderes bulunmuştur.²¹⁶ Aydın vilâyet sınırları içinde 20 Şubat 1945 tarihine kadar toplam 15 halkevi açılmış ve faaliyette bulunmuştur: Bunlar Aydın, Nazilli, Söke, Çine, Bozdoğan, Germencik, Horsunlu, Karacasu, Kılavuzlar, Sultanhisar, Umurlu, Yenipazar ve Kuyucak halkevleridir. Ayrıca İncirliova ve Sümer'de de birer halkevi açıldığı bilinmekle beraber bu halkevlerinin açılış tarihlerini tespit edilememiştir.²¹⁷

Halkevleri Başkanı 1932 Ekim'inden beri bu görevi sürdüren Neşet Akkor'du.²¹⁸ Ethem Menderes'in Belediye Başkanı olduğu 1938 yılında da yine Halkevi Başkanı Neşet Beydi. Neşet Akkor, bu görevini Aydın VIII.Dönem milletvekili olarak meclise girdiği 1946 yılına kadar devam ettirmişti.²¹⁹ Neşet Akkor Aydın halkı içerisinde kendisini sevdirmiş bir şahsiyetti.²²⁰

Aydın Halkevinde de tüm memleket genelinde olduğu gibi hizmet verenlerin çoğu öğretmen, memurlar ve Aydın'da görev yapmakta olan doktorlar olduğu belirtilmekteydi.²²¹ Aydın İl Teftiş raporlarında da belirtildiği gibi, Aydın il bazında küçüktü fakat Aydın'ın küçük olmasına rağmen Aydın'da ilk ve orta dereceli mektebin bulunuyor olması şehirde pek çok aydın insanın yetişiyor olmasına ve Halkevlerinin eleman konusunda sıkıntı çekmemesini sağlamıştır.²²²

Aydın Halkevi 9 şubeden oluşmaktaydı. Bu şubeler;

²¹⁶ M. Güneş, "Aydın Halkevleri ve Adnan Menderes", ss. 141-155.

²¹⁷Mustafa Özsarı, "Ege Bölgesi Ege Bölümü Halkevleri ve Yayın Çalışmaları", Balıkesir, 2002, s. 404. (e.t: 01.08.2019)

²¹⁸BCA, 490-01-622-42-1-52.

²¹⁹TBMM Albümü, (1946-1950), Basın ve Halkla İlişkiler Yayınları No:1, ss.478-479.

²²⁰BCA, 490-01-621-39-1-43.

²²¹BCA, 490-01-621-38-1-21.

²²²BCA, 490-01-621-40-1-42.

Dil, Tarih ve Edebiyat, Sanat, Gösteri, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kitap saray ve Yayın, Köycülük şubelerinden oluşmaktaydı. Halkevlerinde bu şubelerin her birinin başında konuyla ilgili bir uzman bulunması esastı. Ancak Aydın Halkevinde bazen alanına göre uzman bulunmamaktaydı. Örneğin; Köycülükte Vilayet Daimi Encümen azasından hava kurumu müdürü, Müze ve Tarihte; belediye hesap işleri müdürü vardır. Raporlarda bu kişilerin ellerinden geleni yaparak çalıştıkları ama yine de yerlerine şubelerin içeriğe uygun uzmanlar bulunması halinde onların geçmesinin daha uygun olacağı tavsiyeleri verilmekteydi.²²³

Türkiye’de Halkevleri ne demektir? Nasıl kurulmuştu ve amacı neydi? Halkevleri faaliyetlerini anlamak için kısa bir bakış açıklayıcı olacaktır. CHP Vilayet idare heyeti reisi Ethem Menderes tarafından verilen Halkevleri Nedir? Adli konferansta; Aydın Halkevinin tarihçesini anlatarak konuya giriş yapan Ethem Menderes, Halkevinin 12 yıldan beri faaliyette bulunduğunu ve Türkiye’de açılan ilk 13 Halkevinden biri olduğunu ifade etmiştir.

“... Başımızdan geçen son felaketli badirelerden de yine bir mucize gibi sıyrılan ve istiklalini kurtaran, sesini bütün dünyaya işittirmeye başlayan Türk milleti birçok inkılâpları başarırken bir taraftan da ilerlemiş milletlerle aramızda açılan mesafeleri en kısa zamanda doldurmak için en seri hamlelerle ileri atılması lazım geliyordu. Tedrici tekâmül kanunlarını da bir kenara çekerek...

İşte Atatürk bu lüzumu bir dava olarak ortaya attı ve bunu C.H.P.'ye mal etti.

*Dava şu: Türk milletini medeniyet saflarında layık olduğu mevkiine, yani en yüksek mertebeye çıkarmak”.*²²⁴

Atatürk’ün ortaya çıkardığı bu davanın çözümü de partinin ikinci adamı İnönü tarafından gelmişti. İsmet İnönü, önlerinde duran davayı ete kemiğe büründürmüş ve bunun halk teşkilatına bağlama esasını ortaya atarak Halkevleri fikrini meydana çıkarmıştı. Konuşmasının devamında İnönü’nün verdiği esaslar dâhilinde oluşturulan bir heyetin bu müessese talimat ve programını hazırladığını, pek çok siyasi aktörün önemli katkılarıyla Halkevlerinin doğduğunu belirtmekteydi.

Halkevlerinin dayandığı fikir ve prensipleri sıralayan Ethem Menderes şunları eklemiştir; *“Bugünün dünya şartlarına göre, bir milletin, istikbale hazırlanması için klasik vasıtalar olan mektepler kâfi görülemiyor. Muasır milletler, milli bir*

²²³BCA, 490-01-622-42-1-52.

²²⁴Aydın, 01.03.1944, s.1.

mevcudiyet olarak yetişip teşkilatlanmak için, mektep tahsilinin yanında bir halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada, birlikte çalıştırmak esasını kuruyorlar. İşte, kısaca ifade edilen bu esası, halkın bu maksatlarla bir araya toplanması ve birlikte çalışması lüzumunu ortaya koyuyor. Halk terbiyesi dedik, imtiyaz ve sınıf tanımayan Türk camiasında herkesi kendi kabiliyeti nispetinde en yüksek seviyeye çıkarmak ülkümüz oluyor. Bu nerede olacak? Bu milli çalışmanın yeri halkevleridir.”²²⁵

Halkevlerinin amacını ve bu amacın yetiştirmek istediği vatandaş tipinin “Yüksek vasıflı, sağlam karakterli, vatanperver bir millet varlığı yaratmak...” olduğunu bu yüzdenden yeterliliğe sahip yurttaşların diğer yurttaşlar için de uğraşması gerektiği fikri vurgulanmaktaydı. Bu fikrin herhangi bir yükümlülüğünün bulunmadığını ifade eden Ethem Menderes, dayandığı nokta konusunda şöyle bir örnek vermektedir: “... Hepimiz kendimizi ve ailemizi düşünerek bir hayat teminatı kaygısı taşırız. Yaşamızın ilerleyeceği ve dermandan düşeceğimiz zamanlar için önceden hazırlık yapmayı düşünürüz. İşte bu kadar da millet varlığının hayat teminatı için halkevlerinde vazife almak boynumuza borç oluyor. Çünkü şahsi hayat teminatı eksiksiz yerinde olsa bile, milletin birlik hayatı lüzumu kadar kuvvetli olmadıkça hiçbir şahsi varlığın kıymeti ve faydası olmuyor.”

Bu fikirle bakıldığında Menderes tüm meslek kollarından vatandaşların bu konuda üzerlerine düşen vazifeleri aldıklarını, “Memur, çiftçi, esnaf, tüccar, doktor vesaire evet bunlar, fertlere yaşama imkânını veren maişet yolları olduğu için, buraya fertleri tabiat, zaruri olarak sevk eder ve bağlar. Ve bu çalışmanın da muhassalası olarak bir cemiyet, bir millet ayakta durur ve yaşar.”²²⁶ Burada memleketin gelişimine katkılarının gönüllü olduğunu, askerlik ve vergi gibi katkıların da yapıldığını ancak bunların kanuni müeyyidelere dayandığını Halkevlerinde yapılan çalışmalar ise herhangi bir zorlama olmadan tamamen isteğe bağlı gelişmiş olmasının önemi dile getirilmekteydi. Burada Halk için düşündürülmek istenilen, bireysel olarak kazandıkları birikimlerin aslında bütün milletin gayreti ve emeği sayesinde kazanılmış olduğu fikridir.

“Müktesebatımızı kendi gayretlerimizden ziyade milletin millet olarak yaptığı fedakârlığa borçluyuz. Hiç kimseyi(kendim yetiştirdim)diyecek vaziyette görmüyoruz. Hepimizi yetiştiren bilgi sahibi yapan, maddi varlık sahibi yapan milletin verdiği vergiler, vatanın ve istiklalin muhafazası uğrunda döktüğü asil kanlar, feda ettiği

²²⁵Aydın, 01.03.1944, s.1.

²²⁶Aydın, 01.03.1944, s.1.

canlardır. Millet camiası içinde fertlerin manevi ve maddi varlıkları bu sayede meydana gelmiştir. Bu borcumuzu, Türk cemiyetini teşkil eden fertlerin eksikliğini tamamlamak ve mümkün olduğu kadar onlara vermek suretiyle ödeyebiliriz. Bu da mutat mesaimiz haricinde kendimize kalmış serbest saatlerimizin bir kısmını halkevlerinde bu büyük ülkeye tahsis etmek suretiyle olacak,”²²⁷ işte bu yüzdendir ki herkes üzerine düşen görevi bilmeli ve yerine getirmeliydi.

Belediyecilik dönemi öncesinde de Ethem Menderes Halkevinde önemli görevler ve başkanlıklarda bulunmaktaydı. Bu yüzden Ethem Menderes’in Halkevi faaliyetlerini belediyecilik döneminde yaptıkları ile sınırlandırmak yanlış olur. Halkevlerinin ilk kurulduğu yıllardan belediyecilik dönemine kadar da aktif olarak görev aldığı Halkevlerinde hiçbir görev ayırt etmeden çalıştığı il teftiş raporlarından ve gazete haberlerinden net bir şekilde anlaşılmaktadır. Ethem Menderes’in Halkevleriyle alakalı olarak ismini duyduğumuz ilk aktivitesi, Aydın Halkevini temsil amacıyla İstanbul’da yapılan Tarih Kongrelerine iştirak etmesi olduğunu ve ardından da Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi komitesine seçilmesi ve uzun yıllar bu görevi devam ettirmesinden biliyoruz.²²⁸

Aydın’da Halkevlerinin 8. yıldönümü dolayısıyla vermiş olduğu konferans, ilk konudur. Ethem Menderes’in Aydın’da konferanslar verecek düzeyde olması onun aydın, tanınan, saygın bir konumda olduğunu işaretliydi.

Halkevindeki Dil ve Edebiyat şube başkanlığı görevinde Ethem Menderes bulunmaktaydı. Şubenin Aydın’ın kültür hayatına ilişkin etkinlikleri bulunmaktaydı. 15 günde bir Halkevinde edebiyat gecesi yapılması kararlaştırılmıştı.²²⁹ Yapılan edebiyat geceleri Aydınlıların ilgisini çekmekteydi.²³⁰ Ethem Menderes, bu görevdeyken şubede bulunan mesai arkadaşlarıyla tertip ettikleri bir edebiyat gecesinin içeriği Aydın gazetesinde şu şekilde verilmekteydi; *Öğretmen Hüseyin Bayındır Hakkı Baha parsın muhayyilesiyle Osman Atilla'nın (tuna) şiirlerini okudu.*

Diş hekimi Veysel Kültür'de Akif'in edebi hayatının kısa bir tahlilini yaparak Balkan Harbi hakkında yazdığı bir şiirini sonrada Orhan Seyfi'nin (Fırtına) ve (Kar) icra etti.

“Öğretmen İsmail Gün geldi. Yarın için büyük ümitler vadeden değerli genç (Türk Halk edebiyatının tekâmülü ve Aydın ilinde yetişen şairler)mevzulu

²²⁷Aydın, 01.03.1944, s.1.

²²⁸Aydın, 06.02.1938, s.1.

²²⁹Aydın, 29.01.1941, s.1.

²³⁰BCA, 490-01-621-40-1-108.

konusmasını yaptı. İsmail Gün ilkçağ Türk edebiyatından numuneler alarak ve o devre ait şiirler okuyarak 13.asırdan itibaren yetişen başlıca Türk şairlerinin hayatını anlattı ve eserlerinden parçalar okudu.”

*“En son kürsüye gelen Ortaokul Direktörü Refik Yıldırım Tellioglu (Üstat Ekramın edebi hayatı) mevzulu çok değerli bir konuşma yaptı. Ve Tevfik Fikret vesaire Mehmet Emin’in, üstat Ekramın (Tevhit) ve (Hülyada bir temaşa) şiirlerini muvaffakiyetle inşa etti.”*²³¹Görüldüğü gibi, bu gecelerde yerel bilgilerin toplanılıp halka aktarılmasının yanında, memlekette bulunan pek çok şair ve yazar hakkında bilgiler verilerek eserleri icra ediliyordu. Ethem Menderes’in Dil ve Edebiyat şubesi reisliğini uzun yıllar devam etmişti. 1944 yılına geldiğimizde bu görevi Hulusi Akdoğan’ın üstlendiğini öğrenmekteyiz.²³²

Halkevleri faaliyetleri kapsamında Ethem Menderes ve başında bulunduğu Dil, Tarih ve Edebiyat Şube kolu bir projeye imza atıyordu. Bu proje Aydın’ın sözlü mirasının ve nakli mümkün olabilecek eserlerin bir araya toplanılmasının kararlaştırılmış olmasıydı. Bu da tabii ki Aydın için oldukça kıymetliydi. Yapılan Halkiyat toplantısına katılan tüm delegelerin, Aydın’daki mahalli parti ve halkevleri teşekküllerin yardımıyla harekete geçmeleri ve Aydın’la ilgili olan tüm folklorik eserlerin Dil, Tarih ve Edebiyat şubesinde toplanarak tasnif edilmesi kararlaştırılmıştı.²³³ Aydın’ın yerel değerleri, deyişleri, türküleri, halk şiirleri bu yöntemle toplanmaya başlanılmıştı. Böylece Ethem Menderes Aydın folklorunun kaybolmaması için bir derlemeye öncü olmuştur. (Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi, Folklor Dergisi, 1937)²³⁴

29 Ekim’de yayınlanan Aydın gazetesinde Halkevleri için, *“En ileri bir medeniyet yaratmak davası, ulusu en yüksek kültür sahibi yapmak ülküsüyle kurulan halkevleri ve halkodalarımız, partimizin 6. Büyük Kurultayında ‘Türk cemiyetinin ilk muhtaç olduğu kurumlar’ olarak telakki edilmiştir,”* denilmekteydi.²³⁵ Ama gün gelecek 1952 yılı DP iktidarında halkevlerinin dağıtılması üzerine CHP Başkanı İsmet İnönü’nün Halkevlerinin çöle döndürüldüğü söylemesi üzerine açıklama yapan Ethem Menderes Halkevleri mallarının hazineye devredilmesi ile asıl şimdi Halkevlerinin tamamıyla millet hizmetinde olduğunu belirten bir konuşma yapacaktı.

²³¹Aydın, 23.03.1941, s.1.

²³²Aydın,02.02.1944, s.1.

²³³Aydın, 24.05.1938, s.1-3.

²³⁴ Güneş, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Aydın’da Basın Yayın Hayatı”, s.57.

²³⁵Aydın, 29.10.1943, s.1.

Halkevleri mallarının hazineye, belediyelere, köylere ve cemiyetlere intikal eden gayrimenkuller ve diğer mallar teker teker sayılmış, Zafer gazetesi bu haberi; “*Halkevleri Asıl Şimdi Millet Hizmetindedir*” başlığıyla vermişti.²³⁶

1938’den önce Aydın’da beş Halkevi olduğunu bunlardan üçünde 19 şube açılmış olduğunu, 132 kadın 850 erkek ki toplamda 982 yurttaşın öğrenme ve öğretme savaşında buldukları, aradan geçen beş yıldaki gelişmeler verilmiştir.

Tablo 1: Ethem Menderes döneminde Aydın’da bulunan Halkevi ve Halkodalarına kayıtlı kişi sayısındaki artış verilmiştir.²³⁷

	Kadın	Erkek	Toplam
Halkevi (14)	464	3125	3589
Halkodası (2)	2	253	255

Tablo 2: Halkevlerinde 1938-1943 yılı kültürel faaliyetlerin gelişimi verilmiştir.²³⁸

	1938	1943
Konferanslar	193	1081
Kongreler	113	486

Tablo3: 3589 üyesi bulunan Halkevinde, 1943 yılı içerisinde kitap sayısı ve okuma oranları verilmiştir.²³⁹

Kitap Sayısı	4025
Kitap Okuyan	432
Gazete ve Dergi Okuyan	4614

Halkevi, hem Vilayet İdare Heyetinden hem de belediyeden yardım alarak faaliyetlerini devam ettirmekteydi. Örneğin; 1941 yılı bütçesinde vilayetten 4900 belediyeden ise 2000 lira, toplamda 7899,5 lira tahsisat olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Ancak vilayetten alınan tahsisatlarda aksama olduğundan, ayrıntılarıyla bahsetmiştik. “... *Belediyeden temin edilen gelir kolaylıkla alınmıştır.*

²³⁶Zafer, 16.12.1952, s.1.

²³⁷BCA, 490-01-622-42-1-52.

²³⁸Aydın, 29.10.1943, s.1.

²³⁹BCA, 490-01-622-42-1-52.

Hususi muhasebeden temin edilen 4300 liradan 2013 lirası bugüne kadar alınmamıştır. Bu paranın verilmesi için hususi muhasebeden emir verilmiştir. Mamafih halkevinin sinema borcu için bu geri kalan paradan 1500 lirası bir an evvel alınarak Halkevinin borcuna yatırılması için not verilmiştir.”²⁴⁰

Aydın Valisi Sabri Çıtak, Parti ve Halkevlerini gereksiz bir teşekkül olarak görmüş, Ethem Menderes’in bu ödenekleri almak için girişimleri; “*Vilayet parti reisimiz partiye ait olan ve bütçelere konmuş olan paraları almak için hemen her gün Valiye yalvarırcasına şifahi ve tahriri müracaatlar yaptığı halde ve para mevcut olduğu bilindiği halde Vali tarafından güçlkle ve pek az miktarda bir para verilmiştir. Gerek hususi muhasebe ve gerek parti bütçesinde yazılı olan paraların verilemesi ve alınmaması yüzünden bugün bu vilayet içinde halkevleri çalışamayacak hale gelmişlerdir. Vali parti ve Halkevlerini de benimsememektedir,*” şeklinde ifade edilmişti.²⁴¹

Parti Vilayet İdare Heyeti ve Belediye Başkanı Ethem Menderes’i oldukça uğraştırdığı görülen, Aydın’da yapılması gereken faaliyetleri aksatan Vali Sabri Çıtak’ın Aydın Valiliği görevinden ayrılmasından sonra Aydın’da gerek vilayet ve parti işlerinde gerekse de Halkevleri tahsisatlarında bu gibi sorunlar görülmemektedir.

Aydın Halkevi, Aydın halkı tarafından oldukça rağbet görmekteydi. Toplantı, merasim ve önemli günlerde doluluk oranı daha da artmaktaydı. Aydın Halkevine gösterilen alakanın ve yardımın pek çok Halkevine nasip olmayacak derecede özverili olduğu görüşler arasında yer almaktaydı. Halkevine gerek eleman olarak gerekse de yaralanma açısından katılımının yüksek olması, Halkevinin kalitesini ve Aydın’ın prestijini üst seviyeye çıkarıyordu.²⁴²Bu kadar çok rağbet görmesindeki etkenlerden biri de sinema gösterimlerinin yapılmasıydı. Gerek Genel Sekreterlikten gerekse vilayette kendi imkânlarıyla bulunan filmler insanları Halkevlerine çekmekteydi.²⁴³ Halkevleri faaliyetleri, balolar, müsamereler, yapılan radyo yayınları, radyo hoparlörlerinin şehre yaptıkları yayınlardan ve özellikle şehirde çıkarılan ve doğrudan parti idare heyetine ait olan Aydın gazetesi en temel araçlardı.

²⁴⁰BCA, 490-01-621-40-1-42.

²⁴¹BCA, 490-01-621-38-1-32.

²⁴²BCA, 490-0-1621-38-1-28.

²⁴³BCA, 490-01-621-40-1-42.

“Gazetede parti prensiplerini yaymak için ara sıra yazılar yazılmakta olduğu görülmektedir. Bu gazeteden her gün bir miktar parasız olarak vilayet dâhilindeki ocaklara gönderilmektedir.”²⁴⁴ Ethem Menderes de belediyeçilik yaptığı zaman zarfında Halkevlerinde ve parti ocaklarında halkı bilgilendirmek ve bilinçlendirmek adına pek çok konferans vermek amacına hizmet ettiğinden bahsetmiştik. “Parti prensiplerinin halka yayma yolunda vilayetin parti teşkilatında ve halkevlerinde faaliyete girişildiği, Halkevlerinde konferanslar, müsamereler, görüşmeler yapıldığı, balolar verildiği, aile toplantıları yapıldığı, kurslar, sergiler açıldığı ve Halkevlerinde hemen hepsinde radyolar alınıp halkın istifadesine konulduğu görülmektedir. Milli günlerde hatiplerin faaliyete getirildiği ve ayrıca konferanslar verildiği görülmüştür”²⁴⁵ verilecek olan konferansların kimler tarafından nerede verileceği önceden belirleniyordu.²⁴⁶

1.3.4.2. Kongreler

Genel Sekreterlikten gelen genelgeler, nahiyelere ve ocaklara gönderiliyordu. Paraşütçülük, muzır politikalar, zehirli gazlardan savunma, ahvali hazıra ve pasif korunma gibi konulardaki genelgelerin kaza heyetlerince yapılması yönünde bilgilendiriliyorlardı.²⁴⁷ Sadece Menderes ve Aydın ileri gelenlerinin değil pek çok tanınmış devlet büyüğünün, bürokratların, milletvekillerinin Halkevlerinde konferansları olmuştur. Daha önce de pek çok tanınmış şahsiyet gelmiş, çeşitli konularda bilgilendirmeler yapılmıştı. En önemlilerinden biri Prof. Dr. Fuat Köprülü’ydü.

Prof. Dr. Fuat Köprülü 1944 yılında Aydın Halkevinde “Dünya Tarihinde Türkler” adlı bir konferans vermek için gelmişti. Bu ziyareti esnasında Aydın gazetesi muhabiri kendisiyle bir söyleşi gerçekleştirmiş, bu söyleşisinde Prof. Fuat Köprülü Aydın için; Aydın’ı büyük bir istikbalin beklediğini ve çok iyi çalışmaların yapıldığını bu çalışmaların gelecekte daha iyi görüleceğini belirtiyor ve “*Harp olmasaydı her şey daha iyi olurdu,*” diyordu. Aydın Halkevinin çalışmalarını değerlendiren Köprülü 1944 yılı Halkevi için “*Aydın Halkevinin çalışmalarını çok planlı ve çok verimli buldum. Gençler çok güzel bir usulle ve metotlu olarak*

²⁴⁴BCA, 490-01-621-38-1-32.

²⁴⁵BCA, 490-01-621-38-1-32.

²⁴⁶Aydın, 13.04.1941, s.1.

²⁴⁷BCA, 490-01-621-40-1-64.

çalışıyorlar”, demişti. Halkevinde idealist gençlerin çalıştığını, bunun başta olanların toparlayıcı kabiliyetlerinden kaynaklandığını söyleyerek kendi deyişle Aydın’ın genç belediye reisinden bir de istekte bulunmuştu; *“Buranın en eski ve güzel eserlerinden biri ve şehrin ziynet ve serveti olan Üveys Paşa Camisinin muhafazasını genç belediye reisinden bekliyoruz.”*²⁴⁸

Bu konferanstan sonra kendisine teşekkür eden Ethem Menderes; *“Profesör Fuat Köprülü memleketin irfan hayatında ilmi varlığını her gün bizlere belli ediyor ve fasılasız mesainin yüksek mahsullerini sayısız eserlerinden takip etmekteyiz. Bütün Aydın için fevkalade bir hal varsa o da Sayın Profesör’ün şimdi bizzat aramıza ve içimize girerek kendi ses ve sözü ile feyiz vermiş olmasıdır. Bunu Aydın’ın en kıymetli bir hatırası olarak daima kalplerimizde yaşatacağız. Bu lütüfkârlıkları münasebetiyle kendilerine teşekkür etmeyi vazife sayarım.”*²⁴⁹

Örneğin, Aydın’da Belediye Meclisi’nin 1940 yılı Kasım ayı toplantısında, belediye başkanının meclise verdiği rapor sonucunda kongre ve konferanslar, tek tek bölümlere ayrılarak konular hakkında bilgiler verilmişti. *“Medeniyet ve ilerleme asrında yaşıyoruz. Büyük davamız, Türkiye’yi ve Türk milletini muasır ve medeni milletler seviyesinden üstün bir seviyeye yükseltmektir. Bu büyük ve milli davanın tahakkuku için elbirliğiyle ve bütün milletçe son gayretimizi sarf ederek çalışmaya mecburuz. Yine bu büyük ve milli davanın tahakkuku için bir takım fedakârlıklara ve belki de mahrumiyetlere katlanmak zarureti vardır.”*²⁵⁰

Bu dönemde verilen bazı konferans başlıkları şu şekildedir;

- Bugünkü Dünya Vaziyeti Karşısında Türk Varlığı
- Türkiye Cumhuriyeti’nin Siyaseti
- Muzır Politikalar
- Hatay Meselesi
- Parti Prensipleri ve Muzır Politikalar²⁵¹
- Parti Prensipleri, Halkevlerinin Kuruluş Maksatları ve Muzır Politikalar²⁵²
- Milliyetçilik ve Halkevleri ve Muzır Propaganda²⁵³
- Türk Tarihi

²⁴⁸ Aydın, 08.03.1944, s.1.

²⁴⁹ Aydın, 08.03.1944, s.1.

²⁵⁰ Aydın, 06.11.1940, s.1.

²⁵¹ Aydın, 15.03.1940, s.1.

²⁵² Aydın, 29.03.1940, s.1.

²⁵³ Aydın, 19.03.1940, s.1.

- Halkevleri Çalışmaları ve Muzır Propagandalar²⁵⁴
- Dünya Ahvali ve Türkiye'nin Durumu²⁵⁵
- Dünya Ahvalinin Son Vaziyeti²⁵⁶
- Ortaçağda Anadolu'nun Rolü²⁵⁷

1.3.4.3. Ethem Menderes'li Yıllarda Aydın'da Yazınsal Hayat

Ethem Menderes'in Aydın'da Belediye Başkanlığı görevine gelmeden evvel Aydın'daki münevver şahsiyeti ve Belediye Başkanı olduktan sonraki gelişmeleri kapsamaktadır. Ethem Menderes Parti İdare Heyeti Başkanlığı görevine başladığı 1930'lı yıllarda Aydın'ın kültürel yaşamına dair girişimleri vardı.

1920'li yıllarda Aydın işgal altındayken biri Nazilli diğeri Söke'de olmak üzere bu merkezlerde iki gazete çıkarılmaktaydı. Söke'de çıkarılan gazetenin adı "Işık" idi. Söke'nin ilk mahalli gazetesi olan Işık, 1922 yılında İzmir'e taşınmış orada basılmaktaydı.²⁵⁸

Bu siyasi gazete ile ilgili bilgiler 1940'lı yıllarda çıkan "Akış" dergisinin bir araştırmasından edinilmektedir. İşgal yıllarında Aydın Yunanlılar tarafından işgal edilince merkez Söke'ye nakledilmiş, buna bağlı olarak da Aydın'ın ileri gelen şahsiyetleri de bu merkezde toplanmıştı. "*...İzmir, Aydın, Manisa gibi Ege'nin büyük kültür merkezleri düşman işgaline kurban gidince buralarda çıkan Türk gazeteleri kapatılmıştır. 25 Temmuz 1921' de Kardeş Yurdu ile beraber kurulmuş olan Işık gazetesi bu yüzden büyük bir boşluğu doldurmuştur. Gazetenin sahipleri Avukat İbrahim Ethem, İstihbarat Müdürü Hüseyin Fehmi, Talat Beylerdir... Gazetenin Başyazarlığını Hüseyin Fehmi Bey, Yazı İşleri Müdürlüğünü Talat Bey ve Mes'ul Müdürlüğünü Avukat İbrahim Ethem Beyler yapmışlardır. Işık gazetesi Cumartesi günlerinden başka her gün çıkmaktaydı ve fiyatı 2,5 kuruştur. Gazetenin 21 Nisan 1922 tarihine kadar çıkan sayılarından ancak 78 ve 112 sayılı nüshalarına ulaşılabilmektedir. 112 no'lu sayıda gazetenin adı "Anadolu' da Işık" a çevrilmiştir.*"²⁵⁹

²⁵⁴ Aydın, 29.03.1940, s.1.

²⁵⁵ Aydın, 23.10.1940, s.1.

²⁵⁶ Aydın, 11.04.1941, s.1.

²⁵⁷ Aydın, 23.04.1944, s.1.

²⁵⁸ Güneş, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Aydın'da Basın Yayın Hayatı", s.26-27.

²⁵⁹ Güneş, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Aydın'da Basın Yayın Hayatı", s.26-27.

Ethem Menderes'in Milli Mücadele yıllarına katkıları arasında bu işi de sayabiliriz. Bir siyasi gazete veya dergi çıkarmanın oldukça zor olduğu işgal yıllarında yereldeki insanlara bilgi aktarmanın gerekliliği ve zorluğu birleşmişti. Ethem Menderes de bu gazetenin sorumlu müdürlüğü görevini üstlenmişti. Yazının gücünü ilk burada görmüş, tecrübesinin kaynağını oluşturmuştur.

Aydın'da yazınsal hayatın bir başka ayağı da Ethem Menderes'in de içerisinde bulunduğu Halkevleri yayınlardır. Bilhassa Aydın Halkevi en fazla kitap ve dergi yayınlayan Halkevleri arasındadır. Halkevleri yayınlarını süreli yayınlara, edebî eserler, broşürler, araştırma eserleri, tercümelemler, konferans metinleri ve öğüt kitapları olmak üzere yedi grupta toplamak mümkündür.²⁶⁰ Aydın'da özellikle Nazilli ve Söke halkevleri yayın, konferans, temsil v.b. çalışmalarıyla dikkati çeker. Halkevleri çalışmalarını halka Aydın'da çıkan Ant gazetesi ve Kültür dergisi gibi yayınlarda duyurmaktaydı. Adı geçen yayın organlarında halkevi sayfaları açılmıştır.²⁶¹ Aydın Halkevlerinin özellikle araştırma eserleri ve öğüt kitapları türü yayınlarda iyi işler meydana getirmiş olduğunu biliyoruz.

*“Araştırma eserleri türü yayınlarda, İzmir Aydın, Bergama ve Manisa halkevleri bu alanda başarılı çalışmalar yapmışlardır. Yörenin tarihi, ziraatı, etnografyası, edebiyatı, folkloru, musikisi, âdetleri ve daha birçok özellikleri üzerinde yapılan ve yayımlanan bu eserlerin çeşitli bilimsel sahalardaki araştırmalarda ehemmiyeti inkâr edilemez bir gerçektir. Bu eserler arasında öyleleri vardır ki başlı başına bilimsel araştırmalardır; Hatta temel bir başvuru kaynağıdır. Bunlar bölgenin belirli ölçüde bilimsel hazinesini oluşturacak mahiyettedir.”*²⁶² Ethem Menderes'in Belediye Başkanlığından evvel Aydın Halkevinde yaptığı Aydın'la ilgili olan tüm folklorik eserlerin tasnifi meselesini buna net bir örnek olarak gösterebiliriz.²⁶³

“Aydın Halkevinin ikinci iyi olduğu yayın türü öğüt kitapları türü olmuştur. Çünkü Türkiye'de yayımlanan eserlerin hemen hiç biri halka ve köylüye hitap etmez, edemez. Bizde aydınlar halka ve köylüye okumaz gözüyle bakarlar ve onlara hitap eden ve bilhassa onların hayatını anlatan konular üzerinde çalışmak mümkün olmaz. Bu sebeple Ege halkevleri bilhassa halk ve köylüye ait yeni ve orijinal bir kütüphane kurmuştur diyebiliriz. Yayımlanan eserlerden 19'u halk ve köylüyü bilinçlendirmeye

²⁶⁰ Özşarı, “Ege Bölgesi Ege Bölümü Halkevleri...”, s.408.

²⁶¹ Özşarı, “Ege Bölgesi Ege Bölümü Halkevleri...”, s.404.

²⁶² Özşarı, “Ege Bölgesi Ege Bölümü Halkevleri...”, s.414.

²⁶³ Aydın, 24.05.1938, s.1,3.

yönelik öğüt kitaplarıdır. Aydın ve İzmir halkevleri bu alanda diğer halkevlerine göre biraz daha mesafe almışlardır. İncircilere, tütüncülere, pamukçulara, hayvan yetiştiricilerine yönelik olarak yazılan bu kitaplar basit, köylünün anlayacağı bir dille yazılmış, resimli kitaplardır.”²⁶⁴Derken 1944 yılında, Halkevinde bir dergi çıkarılması fikri parti kongresince karar verilmiş ve hazırlıkları başlatılmıştı. Halkevi dergisi için Parti Vilayet İdare Heyeti Başkanı Ethem Menderes, Ticaret okulu tarih ve coğrafya öğretmeni Şadan Benler, Ortaokul Müdürü ve Halkevi neşriyat komitesinden Kemal Özkaynak, tarih öğretmeni ve Halkevi dil ve edebiyat komitesi reisi Hulusi Akdoğan ve komite azasından Hikmet Şölen’den oluşan ekip Halkevinde toplantılar yaparak mecmuanın içeriği plan ve çerçevesinin hazırlanması çalışmaları yapılmıştı.²⁶⁵

Yapılan çalışma haberlerine rağmen Aydın Halkevinin bir dergi çıkardığı bilgisine erişemiyoruz.²⁶⁶ Bunlar sadece girişim olarak kalmıştı. Aydın’da Ethem Menderes’li yıllarda yazınsal hayat denildiğinde ilk akla gelen süreli yayınlar olarak yerel gazetelerdi. Aydın’da 1940’lı yılların ortasına kadar gündemi belirleyen en uzun soluklu, en önemli gazete Aydın gazetesi olmuştu. Aydın gazetesi 29 Ekim 1933 yılında Cumhuriyetin onuncu yılı münasebeti ile CHP tarafından çıkarılmaya başlanmıştır.²⁶⁷ 1931 yılında kurulan Aydın matbaasında basılan Aydın gazetesinin ilk imtiyaz sahibi Neşet Akkor’dur.²⁶⁸ Aydın gazetesi ilk yayın dönemini bitirdiği 12 Mayıs 1935 tarihine kadar haftada 6 gün çıkarılmıştı. 1934 yılında gazetenin imtiyaz sahibi ve umumi neşriyat müdürü Dr. Nafiz Yazgan olmuştu. Bu süre içerisinde gazeteyi yazılarıyla ayakta tutan Osman Hilmi ve Enver Demiray olmuştu.²⁶⁹

Aydın gazetesi 12 Mayıs 1935 tarihinde çeşitli nedenlerden dolayı yayını durdurmak zorunda kaldı. Gazetenin tekrar faaliyete geçtiği tarih 27 Temmuz 1937 olmuştu. Yazar Asaf Gökbel, Aydın gazetesinin neden ikinci kez yayın hayatına başladığını şöyle aktarıyor: “...Coğrafi mevki itibarıyla Türkiye’nin en zengin bir parçası sayılan vilayetimiz, içtimai bünyesi itibarıyla münevver bir muhittir. Münevver bir muhitin ise daima kendisini düşünen, daima kendisinden bahseden zirai, iktisadi hareketlerini günü gününe kaydetmek suretiyle kültürel vazifesini sadakat ve samimiyetle yapan bir gazeteye ihtiyacı vardır. Ve bu ihtiyaç gün geçtikçe

²⁶⁴ Özseri, “Ege Bölgesi Ege Bölümü Halkevleri...”, s. 415.

²⁶⁵ Aydın, 24.02.1944, s.1.

²⁶⁶ Güneş, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Aydın’da Basın Yayın Hayatı...”, s.56.

²⁶⁷ Güneş, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Aydın’da Basın Yayın Hayatı...”, s.39.

²⁶⁸ Güneş, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Aydın’da Basın Yayın Hayatı...”, s.39.

²⁶⁹ Güneş, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Aydın’da Basın Yayın Hayatı...”, ss. 39-40.

daha çok artmakta ve aranmaktadır. İşte “Aydın” bu ihtiyacın bir mahlası olarak çıkıyor.” Gazetenin yeniden çıkış amacı aynı yazıda şöyle ifade edilmiştir: “...Gazetenin orijinal dünya havadislerinin en doğru ve taze haberlerle dolu olarak her gün çıkacağını...” belirttikten sonra Aydın gazetesinin memleketin ortak malı olduğu, genç istidatları kucaklayan, birlik ve beraberlik duygularını besleyen, köylünün, çiftçinin ve bütün halkın umumi ihtiyaçlarına karşı sıkı bir alaka ile bağlı bulunan samimi bir dost ve sıcak bir arkadaş” olacağı belirtilmiştir.²⁷⁰

“Gazetenin 1937’den sonra çıkan ikinci seri yayınında imtiyaz sahibi Etem Kadri Menderes, Umumi Neşriyat Müdürü Raif Aydoğdu olmuştu,”²⁷¹ bundan birkaç ay sonrada, “1938 yılından itibaren gazetenin hem imtiyaz sahibi hem de umumi neşriyat müdürlüğünü bu tarihlerde siyaseten Aydın’ın en güçlü ismi Ethem Menderes üstlenmiştir.”²⁷² Bu görevi ara ara kesintiye uğramıştı. Ethem Menderes’in yedek subay olarak askere çağırıldığı 1941 yılından tekrar göreve başladığı 7 Ağustos 1942 tarihine kadar gazetenin İmtiyaz Sahibi Adnan Menderes, Umum Neşriyat Müdürü Dr. Nafiz Yazgan olarak görülmekteydi.²⁷³

Aydın gazetesi ikinci kez yayınlanmaya başladıktan kısa bir süre sonra parti prensiplerini yayacak yazılar yazılmadığı ve çok masraf yapıldığı söylenerek parti prensiplerini yaymak için daha fazla yazılar yazma hususunda uyarılmıştı.²⁷⁴ Gazete günün haberlerini ve bölgenin ilanlarını yazmakta ve ayrıca her gün bir iki sütun Halkevlerine ve parti işlerine tahsis etmekteydi.²⁷⁵ Gazetede, Aydın havalisinin haberleri bunun yanında köycülük, kooperatifçilik, sosyal, siyasal, hayvancılık, sağlık sorunları gibi konularda yazılar yazılmaktaydı. Yazarlarından Asaf Gökbel hayvancılık, Enver Demiray ve Osman Becerik gibi isimler de siyasi ve sosyal konularda yazılar kaleme almaktaydılar. Bunlardan ayrı Ethem Menderes’in Aydın’da en etkili olduğu, 1938-1944’li yıllarda, CHF’nın parti prensiplerinin yayılması hususunda ve kooperatiflerin yükselmesi ile ilgili de yazılar yer almaktaydı.²⁷⁶ Örneğin; Belediye ve hükümet kurumları arasındaki gerginliklerde Belediye'nin cevap mekanizması olmuştu.²⁷⁷ Kimi zamanlarda sadece gazetede ki haberler veya köşe yazılarıyla da değil bizzat Belediye başkanının kendisinin

²⁷⁰Güneş, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Aydın’da Basın Yayın Hayatı...”, s.42.

²⁷¹ Güneş, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Aydın’da Basın Yayın Hayatı...”, s.43.

²⁷² **Aydın**, 02.07. 1938, s.1.

²⁷³ **Aydın**, 07.08.1942, s.1.

²⁷⁴ **BCA**, 490-01-621-39_1-45.

²⁷⁵ **BCA**, 490-01-621-38-1-45.

²⁷⁶ **BCA**, 490-01-622-41-1-153.

²⁷⁷ **Aydın**, 27. 01. 1940, s.1.

gazeteden halka hitap ettiğini görüyoruz. Ethem Menderes'in bu hitaplarının hemen hemen hepsi belediyenin, Vilayet İdare Heyetinin dilekleri doğrultusunda uyulması gereken istekleri duyurmaktaydı.²⁷⁸ Belediye yasaklarına uymayanların isimleri, uymadıkları kurallar, aldıkları cezalar gazetede yayınlanmıştır.²⁷⁹ Böylece gazetenin içeriği, halkı ve bölgeyi alakalandıracak ve parti prensiplerini ve programını yayacak yazılardı.²⁸⁰ Aydın gazetesi CHF'nın Aydın'daki resmi yayın organı gibi çalışmaktaydı. Parti ve Vilayet toplantıları, vilayete ilgili alınan kararlar en hızlı ve en etkili şekilde gazete aracılığıyla halka aktarılmaktaydı.²⁸¹

Halkevlerinde ve Parti Ocak Kongrelerinde verilen konferansların önemli görülenlerinden bazılarında da gazetede yer verilmekteydi. Özellikle de ülke çapında önemli konularda; Ethem Menderes'in 1939 yılı içerisinde Türkiye ve Dünya gündemini meşgul eden Hatay Meselesi üzerine Aydın Halkevinde verdiği "Hatay Bayramı Münasebetiyle" başlıklı söylev, Aydın gazetesinde aynen yayınlamıştı.²⁸²

1943 yılında, Aydın gazetesi artık zayıflama sinyalleri veriyordu. Aydın gazetesi abonelerinin kimi zamanlar abone ücretlerinin geciktirmeleri ile gazetede ilanlara sebep olmuşlardı. "*Şimdiye kadar abonelerini ödemeyen bazı karilerimizin gazetelerini aybaşından itibaren keseceğiz. O zamana kadar ödeyenlerin gazetelerini göndermekte bittabi devam edeceğiz. Bizi hiç olmazsa posta parasından ve işçilerimizi beyhude meşguliyetten kurtarmak için borçluların borçlarını ödeyerek abonelerini ondan sonra kestirmeleri insaniyet borcudur. Borçlarını ödememekte ısrar edenler hakkında kanuni muameleye başlarsak bizi mazur görmelerinin rica ederiz.*"²⁸³

Anlaşılan o ki ileri seviyeye gelen abone ücretlerinin ödenmemesi ile gazete zor durumda kalmış abone bedellerini ödemeyenlerin en azından çalışanlarının boş çabalamalarına engel olmak gerektiğini buna karşılık yinede borçlarını ödemeyenler hakkında kanuni işlem zorunluluğunda kalacaklarını bildiriyorlardı.²⁸⁴ Aydın'a çeşitli nedenlerle gelmiş olan Bakanlar, milletvekilleri ile de çeşitli röportajlar yapılmıştı. Aydın Gazetesinin günlüğü 100 para, yıllık aboneliği 6 liraydı. Gazete

²⁷⁸ **Aydın**, 17.09.1939, s.1; **Aydın**, 04.01.1941, s.1.

²⁷⁹ **Aydın**, 08.10.1942, s.1; 25.11.1942, s.1.

²⁸⁰ **BCA**, 490-01-622-42-1-101.

²⁸¹ **Aydın**, 30.01.1940, s.1; **Aydın**, 26.10.1942, s.1.

²⁸² **Aydın**, 30.07.1939.

²⁸³ **Aydın**, 25.11.1943, s.1.

²⁸⁴ **Aydın**, 25.11.1943, s.1.

pazartesi günleri hariç her gün 4 sayfa olarak çıkmaktaydı.²⁸⁵ İlk sayfasında, Enver Demiray'ın diğer bazı yazarların bir makalesi yer almaktaydı. Çoğunlukla Türkiye'den haberler, dış ülkelerden ve dış siyasetten haberler verilmekteydi. Gazetenin her sayısında ilk sayfada Parti, Halkevleri, Belediye Encümen ve Vilayet Parti Heyeti toplantıları için bir sütun ayrılmaktaydı.²⁸⁶ İkinci sayfada ise, diğer ülkelerle ilgili bir özel haber, sağlık konularıyla ve Başvekil veya Bakanların demeçleri, kongre haberleri ve ülkenin gündemini meşgul eden diğer haberler verilmekteydi. Üçüncü sayfada, birinci ve ikinci sayfadaki haberlerin devamları, spor haberleri, Aydın yereline dair haberler yer almaktaydı.

Öte yandan Fuat Erilaçın tarafından çıkarılmakta olan Halkın Dili gazetesinde çoğunlukla görülen eleştiri yazıları, muhalif bakış açısının daha baskın olduğu izlenimini vermektedir. Halkın Dili gazetesinin genellikle kinayeli bir üslubu vardı. Şehrin eksik işlerini veya yapılması gereken ancak yapılmayan konuları gündeme getirdiği “*Hatırlatabilir Miyiz?*” başlıklı yazılarda bu dil daha çok göze çarpmaktaydı.²⁸⁷ Halkın Dilli Gazetesi, ilk sayfasında “Pazardan Başka Hergün Çıkar Siyasi Gazete” başlığı ile çıkmaktaydı. Haftada 6 gün, 2 sayfa olarak çıkan gazete 3 kuruş'a satılmaktaydı.²⁸⁸ 1942 yılında yaşanan kâğıt buhranından dolayı günlük çıkması gereken gazete hafta bir bazen iki defa çıkmak durumunda kalmaktaydı.²⁸⁹

1.3.5. Aydın'da İmar, Ulaşım ve Geliştirme Faaliyetleri

Ethem Menderes Belediye Başkanı olduktan sonra Aydın'ı geliştirme faaliyetleri de hız kazanmıştır. Ethem Menderes Cumhuriyet'in kurulmasının ardından Aydın'da 5. Belediye reisiydi. Kurtuluş Savaşı'ndan çıkan tüm vilayetler gibi Aydın vilayetinde de çağın modern koşullarına yetişmek açısından ihtiyaçlar doğrultusunda hedefler koyulmuş çalışmalar bu yönde hız kazanmıştı.

En önemli konulardan biri tabii ki elektrik tesisatıydı. Elektrik tesisatı ve su tesisatı konuları Aydın'ın birincil sorunları olarak görülmekteydi. Bunu Ethem Menderes'in Belediye Başkanı olduktan sonraki belediye encümen toplantılarında

²⁸⁵ Güneş, “Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Aydın'da Basın Yayın Hayatı...” s.44.

²⁸⁶ **Aydın**, 23.09.1941, s.1; **Aydın**, 15.08.1941, s.1.

²⁸⁷ **Halkın Dili**, 12.11.1941, s.1.

²⁸⁸ **Halkın Dili**, 17.10.1941, s.1.

²⁸⁹ **BCA**, 490-01-622-42-1-153.

gündemi oluşturan maddelerin bu iki mesele olmasından anlıyoruz.²⁹⁰ Şehre elektrik sağlayan motorun ihtiyacı karşılamaması üzerine ek motor ilavesi kararına varılmıştı.²⁹¹ Yeni bir motor devreye girmeden yeni abonelerin ihtiyaçlarına cevap verilmesi mümkün değildi.²⁹² Ethem Menderes elektrik, su tesisatını ve yeni imar projesinin kabulünü bakanlık nezdinde halletmek üzere Ankara'ya gitmiş ve gerekli yardımları almıştı.²⁹³ Elektrik tesisatı için gerekli adımlar atılmıştır.²⁹⁴ Elektrik motoru bu haliyken yetersizken gündüz de yarı zamanlı elektrik verilmesi talebi belediyeye iletmış, belediye de bunun genel bir ihtiyaç olduğuna karar vermişti.²⁹⁵ İtalya'dan istenen elektrik motoru II. Dünya Savaşı nedeniyle tedarik edilememiş, Ethem Menderes bu durum için, "*Motorun geleceği hakkındaki umudumuz pek zayıftır. Gerek su filtresi ve gerekse motor işinin harp sebebiyle akamete uğramasını memleket halkı için bir talihsizlik eseri olarak kaydederim*", diyordu.²⁹⁶

Başka sorun da su tesisatı ile ilgiliydi. Su tesisatı için su saatleri için abonelik kayıtları alınmaya başlanmıştı.²⁹⁷ Ancak Almanya'dan beklenen tesisat ekipmanının II. Dünya Harbi nedeniyle gelmemesi hayal kırıklığı yaratmıştır. Elektrik motoru gibi su tesisatı da sekteye uğraşmıştı.²⁹⁸ Filtre cihazı ve ikinci kısım tesisat borularının Türkiye'ye nakli için geliş güzergâhı değişmek zorunda kaldı. Durum böyle olunca nakliye bedeli daha da artmış olacaktı. Buda belediyece kabul edilmişti.²⁹⁹ "*Ethem Menderes'in bu uğurda gösterdiği faaliyet ve planlı çalışma, cidden takdire değer bir harekettir,*" şeklinde değerlendirilmiştir.³⁰⁰

Ethem Menderes bütün bu aksamalar nedeniyle; "*Su ve elektrik tesisatı için ağır bir istikraz altına girmiş olmamıza rağmen malum sebeplerle içme suyu tesisatından henüz bir gelir temin edememiş bulunmamızın belediyemizin mali vaziyeti üzerinde ehemmiyetli bir surette müessir olduğunu ve karşılıksız kalan taksitleri diğer varidatımızla kapamak zaruretinde kaldığımızı ve bu sebeple ileride ciddi bir sıkıntıya maruz kalmamız muhtemel görüldüğünü ifadeye mecburum.*"³⁰¹,

²⁹⁰ Aydın, 08.11.1938, s.1; Aydın, 17.11.1938, s.1.

²⁹¹ Aydın, 17.11.1938, s.1.

²⁹² Aydın, 07.11.1939, s.2.

²⁹³ Aydın, 11.03.1939, s.1.

²⁹⁴ Aydın, 18.06.1939, s.1.

²⁹⁵ Aydın, 02.07.1939, s.1.

²⁹⁶ Aydın, 06.11.1940, s.1.

²⁹⁷ Aydın, 18.07.1939, s.1.

²⁹⁸ Aydın, 06.11.1940, s.1.

²⁹⁹ Aydın, 06.02.1941, s.1.

³⁰⁰ Anadolu, 14.04.1940.

³⁰¹ Aydın, 06.11.1940, s.1.

diyordu. Ayrılan bütçeler için Ticaret Vekâletine başvurulmuş, su tesisatında ise belediyeler bankasından alınan borçların ödenmeyen taksitleri için İçişleri Bakanlığı uyarıda bulunmuştu.³⁰²

1941 yılı senelik mesai raporunda da; “Azalar, elektrik meselelerine temas etmişler elektrik cereyanından mühim bir kısmı abonelere verilmek suretiyle sokaklar karanlıkta bırakılarak belediyenin asıl olan vazifesinin ihmal edildiğinden bahsetmişler ve şiddetle tenkitlerde bulunmuşlardır. Azadan diğer bir zat geçen sene hükümetçe ışıkların söndürülmesi ve karartılması mecburiyeti tatbik edildiği zaman tasarruf edilen elektrik cereyanının, bu mecburiyet kaldırıldıktan sonra tekrar kesilmek şartıyla abonelere verildiği ve mukaveleye buna ait bir maddede ilave edildiği halde encümen kararına ve mukavele hükümlerine niçin riayet edilmediğini sormuş ve sebebinin izahını istemiştir.”³⁰³

Bu çıkışı yapan insanlar, abonelere elektrik vermek uğruna belediyenin sokakları karanlıkta bıraktığını dolayısıyla belediyenin temel görevini ihmal ettiğini yani esas görevinin para karşılığı abonelere hizmet etmek olmadığını tüm halka kapsayacak düzeyde hizmetler vermesi gerektiğini söyleyerek tenkitlerde bulunmuşlardı.³⁰⁴ Belediye gelen şikâyetleri dikkate almış, elektrik motoru işini halletmeden abone kabul etmiyordu.³⁰⁵ Bütün yollar denenmiş, tekrar Ticaret bakanlığına müracaat, telgraflar, mektuplar hepsi cevapsız kalmıştı.³⁰⁶

Su tesisatı da aynı çıkmaz içerisindeydi. İspanya’da kalmış olan filtre cihazı bir türlü getirtirilemiyordu. Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti de suyun filtresiz bir şekilde şehre aktarılmasının yanlış olacağı kanaatindeydi.³⁰⁷ İçme suyu tesisatı için üyelerden bazıları önerilerde bulunmaktaydı. Bu önerilerden şehrin tamamına su aktarımının henüz gerçekleşmediğini anlıyoruz.³⁰⁸ Bir sene aradan sonra filtre cihazı gelmişti. Fakat işleme sokulması için elektrik motorun gelmesi gerekmektedir.³⁰⁹

Bu kadar uğraştan sonra 1944 yılında elektrik motorunun montajı Aydın’da törenle başlatılmıştı. Aydın’ın ileri gelenleri, Vali, Belediye reisleri, meclis ve şehir meclisi azaları, parti vilayet, merkez, kaza, ocak reisleri ve halkevleri heyetleri, okul müdürleri, öğretmenler gazeteciler ve kalabalık bir halk kitlesi açılış törenine

³⁰² Aydın, 17.04.1941, s.1.

³⁰³ Aydın, 02.09.1941, s.1.

³⁰⁴ Aydın, 02.09.1941, s.1.

³⁰⁵ Aydın, 02.09.1941, s.1.

³⁰⁶ Aydın, 02.09.1941, s.1.

³⁰⁷ Aydın, 02.09.1941, s.1.

³⁰⁸ Aydın, 03.07.1943, s.1.

³⁰⁹ Aydın, 07.10.1942, s.1.

katılmış ve Belediye Başkanı Ethem Menderes, “Yeni kurulacak olan motorun harpten evvel sipariş edilip fevkalade ahval yüzünden bin müşkülata dört sene sonra bir şans eseri olarak hudutlarımızdan içeri girdiğini ve bugüne kadar da kanuni ve fenni merasimin tamamlandığını izah ettikten sonra, bu motorun herhalde kendi fabrikasının ecnebi mühendisleri tarafından kurulacağı fikrine karşı, genç bir Türk mühendisin ortaya çıkararak bunu başarma işini uhdesine alması milli bir gurur meselesi olduğunu ilave etti. Ve genç Türk mühendisi Hurşit Çağlar ile tecrübeli Türk montörü Hüseyin Ercan'ı huzurunda tanıttı.”³¹⁰

Ethem Menderes'in ardından konuşma sırası Vali Salim Gündoğan'a gelmiş ve Vali başta Belediye reisi Ethem Menderes olmak üzere motorun montaj işinde emeği geçen herkese teşekkür etmişti.³¹¹

1944 Yılı Belediye'nin çalışma raporunda, belediyenin elektrik işleri üzerine verdiği izahatta elektrik motoruyla ilgili sorunun çözülerek artık sonunda çalıştırıldığı beyan edilmekteydi. Kurulumunun gecikmesinden dolayı belediyeyi suçlayan, karalayanların belediyenin bütün her yere elektrik verme kudretini kazandığı halde elektrik motorunun kurulumundan itibaren abone sayısının az olduğu yazılmaktaydı. Raporda yeni motorun nakliyesi ve montajı dâhil masrafının belediyeye 71312 liraya mal olduğu açıklanmıştır.³¹²

Su, Aydın için sadece içme için önemli değildi. Zira Aydın tarım alanları geniş bir memleketti. Sulamada da en mühim sorun Menderes nehriydi. Su işleri hakkında etüdler ve projeler yapılmakta ise de tatbikat sahasına henüz geçilmemişti. Böyle olunca şikâyetlerin dozu artmakta bu da hükümet memurları ve halk arasında çekişmelere neden olmaktaydı.³¹³

Pirebeyli sulama kanalı açılarak tarım arazilerinin daha kolay sulanabilmesi amaçlanmaktaydı. Ethem Menderes konuşmasında; “Her yıl köylerde parti ocaklarının mütevazı çatuları altında toplanır dertleriniz dileklerinizi söylersiniz. On seneden beri devam eden bu parti kongrelerinde ortaya atılan bütün bu dileklerin mühim bir kısmı yapıldı ve yapılmaktadır. Bunların yerine getirildiğini, çıkarılan kanunlardan gözlerimizin önünde yükselen eserlerle öğrenir yine parti kongrelerinde hepsinin cevaplarını alırsınız. Kurtuluş Harbi'ni sizler yaptınız. Bu toprakların her karış yeri Türk milletinin asil ve temiz kanıyla yoğruldu. Şimdide kurtardığınız bu

³¹⁰Aydın, 21.03.1944, s.1.

³¹¹Aydın, 29.06.1944, s.1.

³¹²Aydın, 03.11.1944, s.1.

³¹³BCA, 490-01-622-42-1-53.

memleketin her köşesini yine sizler imar ediyorsunuz. Bunu da partinin köy kongrelerinde başlayan ve söylenen dileklerinize, emeklerinize verdiğiniz vergilerle yine sizler yaptırıyorsunuz. Görüyorsunuz ki yurdun imarı halkın refahı bakımından parti kongrelerinin ehemmiyeti büyüktür.”³¹⁴

Ülkenin kurtulmasının ardından şartlar olgunlaşıp ülke düze çıkınca kalkınmanın gerçekleştiğinin kanıtı olarak yapılan eserleri, imar faaliyetlerini, fabrikaları yani iktisadi gelişimleri gözler önüne sererek her şeyin rayında gittiğini göstermektedir.

“Orada millete, devlet idaresine iştirak hakkı en geniş manada verilmiştir. Orada, halkçılık esasımız, milletin şuurlu iradesine kaynak oluyor. Bu toplantılarda yurdun yükselmesi ve milletin refahı hesabına her şey konuşulur, istenir. Bu dilekler kademelerde de yine sizlerin murahhaslarınız arasında konuşularak ve süzülerek hükümete BMM’ ne ve diğer alakalı makamlara arz edilirler. Nihayet maddi imkân, sıra ve diğer şartlar yerinde olunca gözünüzün önünde işte bugün başlama merasimini yaptığımız, bu sulama kanalı gibi eserler yükselir. Bugün bu mesut günü kutlarken valiniz, mebuslarınız hep aranızda sevinçlerinize iştirak ediyorlar.”³¹⁵

Konuşmalarında Cumhuriyet ve saltanat yılları arasındaki farklardan bahsetmiştir; *“Sultanlar devrinde valinizle mebuslarınızla devlet büyüklerinize bu kadar serbest şartlar içinde haşır neşir olasıya buluşamazdınız. Bugün halk hükümetinin Cumhuriyet devletinin mebusları sizin aranızda en küçük bir imtiyaz etiketi taşımadan sizlerle beraber düşüp kalkıyor. Her türlü dertlerinizi dileklerinizi dinliyorlar. İşte halk hükümeti ve Cumhuriyet’in en büyük ve saadet vadeden nimetlerinden biri de bu..Daha yıllarca memleket işleri üzerinde dilekler yapacaksınız bunların hepsi yapılacak Cumhuriyet’in feyizli eserlerinden birisi olan bu kanalın daha ilerlerde diğer köylerin önlerinden geçtiğini ve oralarda oturan halkın böyle sizin gibi mesut günler bayram geçirdiğini göreceğiz. Daha birçok sulama kanalları açılacaktır. Bu işiniz kutlu olsun.*”³¹⁶

Ethem Menderes’in Belediye Başkanlığı döneminde Aydın’da imar faaliyetlerinin önemli noktalarından biri şehir imar planı çekmekteydi. Dönemin Valisi Özdemir Günday ile Ethem Menderes hummalı çalışmalar yapmışlardır. Aydın’a bir ziyaret gerçekleştiren Adalet Bakanı Fethi Okyar’a Belediye Başkanı ve

³¹⁴Aydın, 30.08.1939, s.1.

³¹⁵Aydın, 30.08.1939, s.1.

³¹⁶Aydın, 28 Ocak 1939.

Vali, Aydın'ın imar planı hakkında bilgi vermişlerdir. Fethi Okyar da hemen kadastro umum müdürlüğüne bir telgraf çekerek şehir planı mütehasısı gelmesi konusunda emir vermişti.³¹⁷Şehrin imar planını görüşmek amacıyla uzun toplantılar ve harita üzerinde etüt çalışmaları yapmışlardır. ³¹⁸Yapılan etüt çalışmalarının ardından Ankara'dan şehir mütehasısı gönderilmiştir. Gelen mütehasısı Menderesle birlikte şehrin belirli noktalarını gezip tetkiklerde bulunmuştur.³¹⁹

Tetkikler neticesinde Bayındırlık Bakanı şehircilik mütehasısı tarafından Aydın şehri imar planı hazırlanmış ve Aydın'a gönderilmiştir. Planlar, Vali'nin reisliğindeki vilayet imar komisyonunda tetkik ve tasvip edilmiş, sonra da Bayındırlık Bakanlığına gönderilerek imar sahasının detay planları yapılmıştır. ³²⁰

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi artık detay planları aşamasına gelinmiş, toplanılan Belediye Meclisinde şehir mütehasısı tarafından bir açıklama hazırlanmıştır. İmar planının hangi esaslara istinaden hazırlandığı, şehrin bugünkü ve gelecekteki nüfus vaziyetleri, mektepler, parklar, stadyum, hipodrom, istasyon, mezbaha, hayvan pazarı, büyük ve küçük sanayi mıntukaları, yeşil sahalar özetle şehrin bütün hayati ihtiyaçlarını teşkil eden tesislerin yerleri hakkında ilmi ve sıhhi esaslara dayanan izahat verilmiştir.³²¹

Aydın'ın imar meselesinde Vali Özdemir Günday, imarın tatbikini mümkün kılacak mali imkânların ayarlanacağını imar işinin bütçe işi olduğunu açıklamıştı.³²²Ondan sonra gelen Vali Sabri Çıtak tarafından da oldukça önemsendiği belirtilmekteydi.³²³

Şehir imar planına göre şehirde yapılanmalar başlamıştı. Hayvan Pazarı ve Santral Garajının yapımına başlanması ilk girişimlendendi. Belediye encümeninin müzakereleri sonucunda şehirde dağınık yerlerde duran ve denetlenmesi zor olan otobüs ve kamyonlar için umumi bir yer yapımının gerekliliği baş göstermiş, santralin yeni gelişen kentin düzeni bakımından önemi yüksekti.³²⁴ Belediyenin imar planları, dâhilinde bir yüzme havuzu da olduğunu haberlerden anlamaktayız. O günkü Aydın merkezin bir kilometre uzağında bir ılıca mevcuttu onun yerine yüzme

³¹⁷Aydın, 17.02.1940, s.1.

³¹⁸Aydın, 12 Ocak 1939.

³¹⁹Aydın, 28 Ocak 1939.

³²⁰Aydın, 15 Nisan 1939.

³²¹Yeni Asır, 13.04.1939, s.2.

³²²Yeni Asır, 07.05.1939, s.5.

³²³Aydın, 06.11.1940, s.1.

³²⁴Aydın, 02.08.1940, s.1.

havuzu planlanmaktaydı. Vali ve belediye reisi Ethem Menderes burada tetkikatlarda bulunmuş ve etüt çalışmaları yapılmıştır.³²⁵

Belediye reisi imar projesi kapsamında pek çok kere Ankara'ya planlar dâhilinde yapılacak işleri devlet nezdinde tek tek en yetkili muhataplarıyla görüşerek sonuçlandırma girişimlerinde bulunmuştu. İmar projesinin Bayındırlık Bakanlığınca tasdik işinde özellikle meşgul olmuştur. Ethem Menderes'in Ankara'da Aydın'ın çeşitli meselelerini hallettiği yönündeki haberler gazetelerden okunmaktadır. Aydın gazetesi bu konuda ayrıntılı haberlerle Aydın halkını bilgilendirmekteydi. Hatta konuyla ilgili Ethem Menderes'in gönderdiği telgraflar gazetede aynen yayınlanmaktaydı.

*"Muhterem Ticaret Vekilimiz B.Nazmi Topçuoğlu ile vilayet ve belediye istikrazları, Aydın-Muğla yolunun devlet yolları arasına alınması, Almanya'dan getirilecek olan Aydın içme suyu tesisatına ait filtre cihazı ve su boruları ile vilayetimiz için pek ziyade muhtaç buldukları ziraat makinelerinin kolaylıkla temin edilebilmesi imkânlarının tetkiki, ziraat ve sanayi makinelerinde kullanılan motorin ihtiyacı üzerinde konuştum. Ticaret Vekilimiz maruzatımı dikkat ve alaka ile dinlediler. Bu işler şimdiden ele alınmış bulunmaktadır. Neticeyi ayrıca bildireceğim."*³²⁶

Ethem Menderes belediye başkanı olarak Aydın'ın sorunlu konularını çözüme kavuşturmak adına, bizatihi bakanlarla ile görüşmüş ve vekillerden sözler almıştır.

"Ankara,—Mebusumuz ve Ticaret vekilimiz B.Nazmi Topçuoğlu ile birlikte İnhisarlar Vekilimiz B.Raif Karadeniz ile konuştuk. İnhisarlar Vekilimiz incir soma fabrikası için Aydın'da tetkikat yapılması esasını kabul ettiler."

*"Ankara,—Muhterem Münakalat Vekilimiz B.Ali Çetinkaya ile konuştum. İstasyon meydanının parke ihtiyacı, yeni istasyon binasının inşası hakkındaki maruzatımla yakından alakadar oldular. Parke işini Afyondan takip edeceğim."*³²⁷

Böylece Ethem Menderes Ankara'yı ziyaretinde, imar planı, (istasyon binasının yapımı ve meydanın parke ihtiyacına dair maruzatlar) su tesisatı konusunda bir türlü gelmeyen filtre cihazı, ziraat işlerinin kolaylaşması için ihtiyaç olan

³²⁵Anadolu, 11.07.1939.

³²⁶Aydın, 30.05.1940, s.1.

³²⁷Aydın, 30.05.1940.

makineler ve kurulacak sanayi teşkilatları gibi Aydın'ın gelişimi için gerekli sorunları bildirmiştir.

Ethem Menderes ziyaretlerini Ankara ile sınırlı tutmamış, Karabük, Zonguldak, Amasra gibi şehirlere giderek Aydın'da da yakın zamanda yapılacak olan yeni asfalt yollar için tetkiklerde bulunmuş, buralardaki asfalt ve tozsuz yollar üzerinde tetkikat yapmıştır. Gezilerde sadece incelemelerde bulunmamış, Aydın'a dönüşünden önce Afyon'a uğramış karşılıklı diyalogların ardından belediyeler arası yardımlaşma örneği olarak Afyon belediye başkanı Aydın'ın Hükümet Bulvarı için ihtiyaç olan parke taşı temin edeceklerini vaat etmiştir.³²⁸ İzmir'e Ulaştırma Bakanına maruzatlarını bildirmek için giden Menderes, İzmir Belediye Reisi Behçet Uz ile de görüşmelerde ve asfalt yolların tetkikinde bulunmuştur. Behçet Uz, İzmir Belediyesi olarak Aydın'ın imar faaliyetlerine samimi bir yaklaşımla ağaç v.s. gibi yardımların yapılacağını sözünü vermiştir.³²⁹

Ethem Menderes bir yandan hükümetten yardım almaya çalışırken bir yandan da çevre illerdeki belediyelerle içten ilişkiler kurarak Aydın'ın gelişimini tamamlayacak konularda bu belediyelerden fikirler ve yardımlar alma yolunda önemli adımlar atıyordu.

Ethem Menderes'in bu girişimlerinden övgüyle bahsedilmekteydi. Yolların ve kaldırımların bozukluğundan bahsettikten sonra, *"...Şimdi, vilayet ve belediyenin müşterek çalışması sayesinde hükümet ve Gazi Bulvarlarıyla İstasyon Caddesi'nin yaya kaldırımları ve refüjleri yaptırılmış, Hükümet Bulvarı'na parke döşetilmiştir. Şehrin ağaçlandırma işleri de süratle ilerlemektedir. İki şerit gibi hükümete giden yolun orta yerinde sıra ile birçok palmiye ve çam ağaçları dikilmiştir. İstasyon binaları hep bu imar planına göre, yeniden tanzim ve inşa edilecektir. Devlet demiryolları idaresi bu iş için lazım gelen hazırlıklara başlamıştır. Şimdi istasyon başında durunca, ta karşıda hükümet binası ve önündeki tertemiz ve güzel meydan o kadar hoş bir manzara arz ediyor ki bunun her zaman böyle olmadığına ve bu sahada birçok çirkinliklerin kapattığına bir müddet sonra kimse inanmak istemeyecektir,"*³³⁰ diyerek Aydın'ın imar işlerinin ne kadar da olumlu bir şekilde ilerlediğini kısa zamanda gözle görünür bir değişim sağlandığını ifade ediyordu.

³²⁸Aydın, 30.05.1940.

³²⁹Aydın, 30.05.1940.

³³⁰Anadolu, 06.11.1940, s.1.

Ethem Menderes de 1940 yılının Kasım ayı toplantısında merkeze gönderdiği raporda imar faaliyetleri için, imar planının Aydın şehri için yapılması zor ve büyük bir sorun olmaktan çıktığını, avans projesine dayanarak esas ve ayrıntılı planların işinin ehli mimarları tarafından yapılmaya başlandığını aktarıyordu.

“Daha şimdiden hükümet ve istasyon meydanlarının tanzimine mütedair olan vaziyet planları hazırlanmıştır. Bu hayırlı ve uğurlu başlangıçla imar planının arazi üzerinde fiilen tatbikine girilirken halkımızın ve belediyenin mali kudretini nazarı itibara alarak uzun yıllar tahakkuku mümkün görülmeyen ve hatta bir hayal muhali hükmünde bulunan fazla masraflı ve çok külfetli teşebbüslerden tevakki eylemeyi esas prensip olarak kabul ettik. Bu bakımdan imar planının tatbiki gerek şehir halkına ve gerekse belediyemize bir sıkıntı vermeyeceğini, bilakis az para ile ve en kısa zamanda şehrin umumi manzarasında iyiye ve güzele müteveccih bir tahavvül husule getirebileceğini sizlere temin edebilirim.”³³¹

İmar planları da bölümlere ayrılmıştı. Daha başarılı ve daha çok verim almak amacıyla imar planının bölümlere ayrılması ve önce hedef konulan ilk kısım bittikten sonra diğer bölüme geçilmesi kararlaştırılmıştı.³³²

Görüşmelerin yapılmasının ardından çok zaman geçmeden İzmir’e gelen Münakalat Vekili Ali Çetinkaya’yı İzmir’e giderek ziyaret eden Aydın Belediye Başkanı Ethem Menderes, imar planı konusunda görüşmüş ve Münakalat Vekili etüt yapılmasını ve planlanmasını emir vermişlerdi.³³³ Ethem Menderes ilk aşamayı tamamlamıştı. Hükümetin ilgi ve desteğini elde etmişti. Artık sıra bu işlerin resmiyete kavuşmasına gelmişti. Bu karar üzerinden Aydın imar planında ilk hedefin şehir merkezi olduğu raporda açıklanmıştı. Raporda, Şehitler Abidesinden, Nazilli Köprüsü’nden Eskiye camiiye kadar Hükümet Bulvarıyla İstasyon Caddesi’ni ihtiva eden birinci imar mıntıkası olarak tarif edilen kısımlarda çalışmalar yapıldığı açıklanıyordu.

İlerleyen ve başarı kaydedilen bu girişimler sonucu Aydın imar çalışmalarından Ege gazeteleri tarafından Aydın belediyesini takdir eden, öven makaleleri görmekteyiz. Aydın’ın çehresinin çok hızlı değiştiğini, yeniliklerin birkaç gün içerisinde dahi gözle görünür bir şekilde var olduğunun gözlenildiği yazıyordu.

³³¹Aydın, 06.11.1940, s.1.

³³²Aydın, 06.11.1940, s.1.

³³³Aydın, 30.05.1940

“Şehrin imarı, sosyal ve kültürel kalkınması, şehri güzelleştirmek, tanzim etmek, sokak açmak, yol yapmak ve şehri ağaçlandırmak hususunda Vali Sabri Çıtak ile belediye reisi Ethem Menderes'in bu uğurda gösterdikleri faaliyet ve planlı çalışma, cidden takdire değer bir harekettir. Aydın'ın yakın bir zamanda mamur bir vilayet merkezi haline gireceği muhakkaktır.”

İmar faaliyetleri ile ilgili müspet gelişmeler yaşanır ve çevre tarafından takdir edilirken bir yandan da eksiklikler tetkik edilmekte, yönlendirmeler devlet büyüklerinden gelmekteydi. Aydın Valisi Süheyp Karafakoğlu, Aydın mebusu Adnan Menderes ve Belediye Başkanı Ethem Menderes Bayındırlık Müdürüyle ilde tetkiklerde bulduklarını görüyoruz.³³⁴ Meclis dün Asbaşkan Ethem Menderes başkanlığındaki toplantısında Aydın-Çine yolunu yaptırmak üzere 100 bin liralık borçlanma yapılmasını daha önce kabul edilen kanun gereğince kabul etmiştir.³³⁵

Sorunlardan biri de Menderes nehrinin taşkınlarıydı. Düzeltilmeye çalışılan yolların her yıl taşkınlardan dolayı aynı şekle girdiği, bu yüzden de taşkınlara nihai bir çözüm bulmanın önemi üzerinde durulmaktaydı. 1940 yılı raporlarında Menderes nehrinin aktığı çay mecralarının düzeltilmesi, Bayındırlık Bakanlığı tarafından ıslah edilmesi isteniyordu.³³⁶ Aydın'da Bayındırlık işlerinin çok ihmale uğradığı, vilayette 450 km'lik yoldan sadece bir kısım yolun düzgün olduğu, Menderes üzerindeki köprülerden de biri dışında beşinin durumunun kötü olduğu bunların halledilmesinin gerekliliği dilekler arasındaydı.³³⁷ Vilayetin, Bayındırlık Bakanlığında ıslah çalışmalarının yanı sıra, çay üzerinde köprü yapılması, böylece köylere geçiş yolu açılması, senelerden beri dilekler arasında bulunmaktaydı.³³⁸ Üç senelik programa dâhil edilmiş yolların ikmal edilmemiş olduğu o yolların iyi halde oldukları, ancak Menderes nehrinin taşkınlarından dolayı nahiye ve köy yollarının iyi durumda bulunmadığı, bunlarında köy kanunu gereğince tamir ve ıslahlarına girişildiği Valiliğin bildirimlerinden anlaşılmaktaydı.³³⁹ Menderes üzerindeki 5 köprü'nün kullanılmayacak durumda olduğu acele olarak yapılması gerektiği söylenerek partinin önem vermesinin faydalı olacağı önerisinde bulunuyordu.

Aydın Bölge Müfettişi Kocaeli Mebusu Dr. Şerafettin Bürge'nin Aydın'ın Nafiasına dair sunduğu raporda üçer senelik mesai programlarının itina ile

³³⁴ **Aydın**, 16.10.1942, s.1.

³³⁵ **Aydın**, 08.10.1938, s.1.

³³⁶ **BCA**, 490-01-621-38-1-16.

³³⁷ **BCA**, 490-01-622-42-1-53.

³³⁸ **BCA**, 490-01-621-40-1-104.

³³⁹ **BCA**, 490-01-622-42-1-23.

yürütüldüğü, örneğin; 172 km'lik bir yolun yapıldığı, Aydın-Tire yolunun yapılmayan kısmının yine üç senelik programa dâhil edildiği bildirilmişti.³⁴⁰ İlçeler arası yollar, ilçeleri vilayetlere bağlayan yollar da yapılması zaruri işler arasındaydı. Söke-Milas, İncirliova-Koçarlı ve Aydın-Çine yolları Menderes'in taşkınları ile sürekli tahrip olduğu her sene bunların yarattığı tahrip ayrı bir masraf doğurmaktaydı.³⁴¹

Ekim 1943'de bir başka mühim mesele de hastanelerde görülmekteydi. Aydın Bölge Müfettişliği raporuyla Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Dr. Hulusi Alataş'ın ilgisini çektiği mevzu, Aydın Memleket hastanesinin bakımsız ve intizamsız haliydi. Bu konu üzerine eğilen Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Genel Sekreterliğe bir yazı yazarak, toplumsal yardım kuruluşlarının ihtiyaçlara göre planlanarak tahsisatlar alındıkça erişilmesi uzak yerlerde dispanserler açılması kararı ile buna bir ilk teşkil edecek olan Nazilli'de belediyenin yardımıyla bir dispanser açılması Aydın valiliğine bildirildiği ve gerekli takibatın Vekâletçe takip edileceği bildirilmişti.³⁴²

Yine Aydın imar planıyla alakalı olarak Aydın Belediyesi tarafından davet edilen İzmir Kültür Park ve Fuar Müdürü Yüksek Mimar Ferruh Örel Aydın'a gelerek Aydın'ın muhtelif imar işleri hakkında Vali Salim Gündoğan ile görüşmüş ve Aydın Belediye Reisi Ethem Menderes ile Aydın'da gerekli mevkiileri gezmişlerdi. Mimar; şehrin imarı, harita ve planlar üzerinde tetkikat yapmıştı. Güzel eserler meydana getirmesi dileğinde bulunuluyordu.³⁴³

Aydın'ın imar konusunda ve benzer konularda bazı işleri Aydın'ın ileri gelenleri de üstlenmekteydi. Burada da bir nevi imece usulü yardımlaşma ile de bazı işlerin yapıldığı, belediyeye ait yükün biraz da olsa özel girişimlerle hafifletilmeye çalışıldığını görüyoruz.³⁴⁴ Tabi ki bu türden yardım haberlerinin de Aydın gazetesinde özellikle yayınlandığı, bu haberlerin sadece yardımı edene teşekkür manası taşımadığı, aynı zamanda şehrin ileri gelen zengin eşraftan yardımların artması beklendiği açıktır.³⁴⁵ Örneğin; Ethem Menderes'in istasyon ve cami civarının ağaçlandırılması konusunu yerinde görmek ve planlamak amacıyla encümen azası ve Aydın'ın kereste tüccarlarından Muharrem Salcıoğlu ile çıktığı gezide Muharrem

³⁴⁰BCA, 490-01-622-42-1-21

³⁴¹BCA, 490-01-622-42-1-22.

³⁴²BCA, 490-01-622-42-1-33.

³⁴³Aydın, 03.02.1944, s.1.

³⁴⁴Aydın, 03.03.1944, s.1.

³⁴⁵Aydın, 04.02.1944, s.1.

Salcıoğlu kendi ekibiyle fidanların dikilme işlemlerini halledeceği sözünü vermişti.³⁴⁶

Bir yandan özel girişimli, ölçeği küçük faaliyetler devam ederken bir yandan da resmi çalışmalarda sürmekteydi. Örneğin; Yenipazar'da yapılan Parti ve halkevleri binası, Yenipazar ve çevre nahiyelere giden yolların da yapımı Aydın Milletvekili General Refet Alpman ile Ethem Menderes ve parti mimarı Neşet Akatay ile yerinde teftişlerde bulunmuşlardı. Ardından Dalama ve Karacasu gibi Aydın'ın pek çok ilçesinde benzer teftişlerde bulunulmuştu.³⁴⁷ Parti mimarı Neşet Akatay tarafında Aydın'da yapılan faaliyetler, şehirdeki yol yapımlarından başka tarihi eserler üzerinde de yaptığı tetkik ve teftişler neticesinde raporlar hazırlayarak parti genel sekreterliğine iletliyordu.³⁴⁸ Ticaret Ortaokulu, Kız Sanat Enstitüsü gibi yapılması planlanan binalar için arsa tahsisi konusunda izinler, mülkiyet işlerinin Maarif Vekilliğine devrine karar verilmişti.³⁴⁹

Ethem Menderes Aydın'daki eğitim kurumlarıyla ilgili de tetkiklerde bulunmuş, Vilayet idare heyeti azaları ve şehrin ileri gelenleriyle Ticaret Ortaokulunu ziyaret etmişti. Ziyaret esnasında ortaokulun eksikleriyle ilgilenilmiş, gerek su ihtiyacı ve gerekse okulun yol ihtiyacı gündeme getirilmişti. Aydın'ın ileri gelen tüccarlarından Nabi Koçak Ticaret Ortaokulu'nun yol ihtiyacını üstlenmişti.³⁵⁰

1944 yılında Aydın'da yalnız lise değil ticaret ortaokulu, köy enstitüsü, bir de kız sanat enstitüsü açılmıştı.³⁵¹

Ethem Menderes, 1939 yılından beri lise yapılması talebini dile getirmekteydi. ³⁵²“*Aydın muhiti ve hinterlandı için merkez vilayetinde bir lisenin açılması, hakikaten Nazilli, Söke, Muğla gibi beş on şehrin orta mektep talebelerini okutmak için sair yerlere nazaran Aydın'da bir lisenin açılmasına kat'i ihtiyaç vardır.*”³⁵³İlerleyen zamanlarda lisenin, orta mektep binasının üzerine kat çıkılmak suretiyle açılmasına karar kılındığını, daha önce açılmış olan ticaret ortaokuluna yeni bir binanın inşası, Ortaklar mevkiinde mevcut hazineye geniş bir arazi üzerine köy enstitüsü tesisi, bir de erkek sanat enstitüsünün birkaç ek ile genişletilmesi hususları dile getirilmiş ve bu durum başka bir sorunu ortaya koymuştu. Talebe yurdu

³⁴⁶Aydın, 04.02.1944, s.1.

³⁴⁷Aydın, 30.08.1944, s.1.

³⁴⁸Aydın, 30.08.1944, s.1.

³⁴⁹Aydın, 13.11.1944, s.1.

³⁵⁰Aydın, 08.02.1944, s.1.

³⁵¹BCA, 490-01-621-38-1-1.

³⁵²BCA, 490-01-621-37-1.

³⁵³BCA, 490-01-621-38-1-14.

gerekliliği, yeni yapılacak okullara çevre ilçelerden okumak amacıyla gelecek öğrencilerin barınma sorunu olarak meydana çıkmıştı.³⁵⁴ Talebe yurdu fikri oluşmuş Ethem Menderes bunu bir dilekçeyle merkeze bildirmişti. Ethem Menderes talebe yurduyla ilgili dilekçesinde aynen şöyle diyordu;

“...fakat bu mekteplere vilayet mülhakatından (dışından) ve mücavir (komşu) vilayetlerden gelecek talebe için de mahallen birer kız ve erkek talebe yurdu inşası lüzumunu ortaya koydu. Bu teklifi kabul etmemizle mekteplerin tesisi kati bir duruma bağlanmış oldu. Son günlere kadar keyfiyeti herkese duyurmakla meşgul olduk.”

*“Son hafta içinde başta Valimiz Salim Gündoğan olmak üzere Aydın’da (50-100) kız ve (150-200) erkek talebe için bir yurt kurma faaliyetine geçtik.”*³⁵⁵ Sonrasında Ethem Menderes, bir halk toplantısında halka duyuruyu yaptıktan sonra bağışların başladığını, Vali’nin başta olduğu bir heyet huzurunda taahhütler alındığını ve paraların Aydın Milli Bankası hesabına yatırılmaya başladığını ifade etmiştir. Tüm bunlar açıklandıktan sonra Genel Sekreterliğe bunun yazılma sebebi açıklanmıştır:

“Valimizin arzusuyla keyfiyeti yüksek katınıza arza ve aşağıdaki esaslar dâhilinde talimat istemeğe karar verildi.”

Yapılacak olan yurdun İstanbul ve Denizli’de olduğu gibi partinin malı olarak inşa ve tescil edilmesi fikri ortaya atılmış, Fakat daha sonrada gelişmelerden anlayacağımız gibi Aydın’da böyle bir teşekkülün oluşturulmasına CHP Genel Sekreterliği tarafından müsaade edilmemişti. *“Parti adına talebe yurdu yönetilemeyeceği, bu sebeple bu işlerin başka teşekküllere bırakılması hakkında, şifahi emir üzerine”* bütün yapılan girişimler sona erdirilmiştir. Nihayetinde görüleceği gibi bunlar Ethem Menderes’in son ciddi girişimleriydi.³⁵⁶

Ethem Menderes’in reisliğindeki Aydın Vilayet İdare heyeti Aydın Bölge Müfettişi, Aydın’da talebe yurdu yapılması hususunda yazılan yazı karşılığında Şerafettin Bürge; *“Birçok okullar ile bezenen Aydın’a tahsil için gelecek gençleri muntazam bir binada barındıracak, iyi yetişmelerini sağlamak üzere tamamen mahalli yardım ve gayretlerle bir talebe yurdu inşa ve tesisi hususundaki teşebbüsünüzü büyük memnunlukla karşıladım. Bu gibi sosyal memlekete ölçüsünde geniş sinamalarla partimizin ön ayak olması gayet doğru ve yerindedir. Memlekete*

³⁵⁴BCA, 490-01-621-38-1-1.

³⁵⁵BCA, 490-0-001-000-000-1176-129-2 /36.

³⁵⁶BCA, 490-0-001-000-000-1176-129-2 /36.

aydın gençler yetiştirecek olan bu hayırlı işi önemle ele alan ve yardımlarını esirgemeyen Sayın Valimiz Salim Gündoğan ile idare heyetiniz ve tekmil partili arkadaşları candan tebrik eder ve başarılar dilerim.”

Bu girişimin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği hususunda direktifler vermişti. Talebe yurdunun yapılmasında, merkezden yardım yapılamayacağı, mahalli yardımlarla bu işlerin yapılması gerektiği işin yarıda kalmaması için ihtiyatlı davranılması, kullanılabilirliği açısından nasıl yapılması gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.³⁵⁷ Böylece Aydın’da yapılacak olan Talebe yurdunun büyük oranda halkın yardımıyla gerçekleştirileceği belirtilmişti.

Talebe yurdunun temel atma merasimi için yardımcı olan zatlara ve tüm Aydınlılara davetiyeler gönderilmişti. Aydın gazetesinde de yayınlanan davetiyede; *“Aydın talebe yurdunun temel atma merasimi bugün 29.12.1944 Cuma günü saat 15’te Cumhuriyet alanındaki arsasında yapılacaktır. Bu hayır işine davetlisiniz.”*³⁵⁸

Parti adına talebe yurdu yapmak için Milli Aydın Bankasında toplanan bağış için işin başarısız olduğundan dolayı başka teşekküllere aktarımı düşünülmüştü. Ancak bu konuda da halkın partiye olan güveninin sarsılması ve bağışçıların parasının iadesini istemesi üzerine bankada toplanan paraların sahiplerine geri verilmesi kararlaştırılmıştır. Tüm para dağıtılmış ve böylece parti adına talebe yurdu fikri gerçekleştirilmeden sona erdirilmiştir. Tabii ki bağışçıların paralarının yanında Valiliğin ve belediyenin sağladığı gelirlerin tamamı da geri ödenmiştir. Onların da başka teşekküllere kaymadığı direkt iade edildiği görülmektedir.³⁵⁹

1.3.6. Diğer Alanlardaki Faaliyetleri

Aydın’da gerek sosyal gerekse de kültürel faaliyetler yanında çevre aktiviteleri de görülmekteydi. Yapılan Ağaç Bayramı buna en güzel örnektir.

Aydın’da ağaç bayramı Ethem Menderes’in belediye başkanı olmadan önce de bu sosyal aktivite yapılmakta mıydı? Bu sorunun net bir cevabı yok. Ancak Yeni Asır gazetesinde yayınlanan haberde *“Ağaç bayramı bundan sonra her yıl, Şubat’ın*

³⁵⁷BCA, 490-0-001-000-000-1176-129-2 /23.

³⁵⁸Aydın, 29.12.1944, s.1.

³⁵⁹BCA, 490-0-001-000-000-1176-129-2 -8.

ilk Pazar günü muntazaman kutlanacaktır,” denilmekteydi.³⁶⁰ O dönemlerde Türkiye’de resmi olarak kabul edilmiş bir ağaç veya orman günü veya haftası gibi bir özel gün yoktu. Aydın’da ağaç bayramı olarak kabul edilen 1939 tarihinden 32 yıl sonra, “...21 Mart 1971 tarihi Birleşmiş Milletlerce “Dünya Ormancılık Günü” olarak kabul edilmişti. Ülkemizde de 1975 yılından beri dünya ormancılık günü çeşitli etkinliklerle kutlanmaktadır.”³⁶¹ Aydın’da ağaç bayramı da yapıyor başlığıyla verilen 1939 tarihli haber aynen şu şekildeydi; “...bu bayram kapsamında ziraat, veteriner, orman, maarif, sanat ve ortaokul müdürleriyle ilkokullar başöğretmenleri toplanmış programın içeriği hakkında bir toplantı yapmışlar ve merasimin içeriği belirlenmişti. Aydında ağaç bayramı Vali ve CHP ileri gelenleri katılmışlardı. Öğrenciler ve halk belirlenen yerlere fidanlar dikmişler ve bu bayramın her yıl Şubat ayının ilk Pazar günü muntazaman kutlanması ve etkinliklerin yapılması kararlaştırılmıştı.”³⁶² Bayram gününde, Aydın’da Halkın da ağaç bayramına büyük alaka gösterdiği Ziraat Müdürü ile Orman Başmühendisi (ağaç ve ehemmiyeti) hakkında birer nutuk verdikleri ve arkasından öğrenciler ve halkın beraber, tohum ve fidan dikilerek neşeli bir gün geçirdikleri anlatılmaktaydı.³⁶³

Aydın’da ağaç bayramı etkinlikleri yapılmaya başlanması kuşkusuz güzel ve sağlıklı bir faaliyetti. Türkiye’nin de içerisinde bulunduğu bugünün BM’lerce kabul edilmesi ile tabii ki bu Aydın’daki kutlamalar da yerelden çıkartılarak bir resmiyet kazandırılmıştı. Ve böylece her yılın 21 Mart’ında Dünya Ormancılık Günü olarak ülkemizde ve Aydın’da da kutlanmaktadır.³⁶⁴

Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde milli bayramlar oldukça coşkulu kutlanmaktaydı. Yeni Asır gazetesinde Aydın’ın 23 Nisan kutlamaları ayrıntısıyla verilmiş, Cumhuriyet’in 17. yılında bayramlar, 23 Nisan Aydın’da sabahın ilk saatlerinden itibaren halkın sokaklara çıkması ile başlamış ve önceden parti tarafından hazırlanan ve adeta bir kutlama seferberliği içerisinde parti önünde başlayan merasimlerin gece Halkevinde son bulmasına dek devam eden bir programdı. Program, Ortaokul Müdürü Refik Yıldırım’ın bir hitabeti ile bir giriş

³⁶⁰Yeni Asır, 11.04.1939, s.6.

³⁶¹TBMMZC, 21. Dönem 72. Birleşim 21.03.2001, s.12.

³⁶²Yeni Asır, 11.04.1939, s.6.

³⁶³Yeni Asır, 15.04.1939, s.2.

³⁶⁴ Aydın’da Dünya Ormancılık Günü Etkinlikleri, Basın Bülteni, **Milliyet**, 21.03.2014, <http://www.milliyet.com.tr/aydin-da-dunya-ormancilik-gunu-etkinlikleri-aydin-yerelhaber-103291/> (e.t: 06.12.2015)

ardından resmigeçit töreni başlamış, tören hükümet meydanında okullar, Vali, Parti, Halkevi ve kurumlar adına çelenk bırakarak resmi törene son verilmişti.

Kutlamalar öğleden sonra Halkevinde devam etmiş, çocuklar namına Halkevinde bir balo düzenlenmiştir. Aydın'ın 23 Nisan'ı böyle geçmişti. Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm illerinde olduğu gibi Aydın'da da Şenlik Komitesi bu tür kutlamaları organize etmek adına oluşturulmuştu. Tabii ki bu komitenin neden kurulduğu neye hizmetin amaçlandığı az çok tahmin edilebilir. Bu tür organizasyonla milli birlik ve beraberlik bilincini taze tutma ve hatırlatma işlevi görmesi sağlanılmaya çalışılmaktaydı. Öyle ki Şenlik Komitesinin toplantıları Vali başkanlık etmekteydi. Bir 23 Nisan etkinliği bu şekilde başlamış ve son bulmuştu. Her ayrıntı ince bir şekilde düşünülerek ve toplumun tüm kesimlerine sirayet etmesi organizasyonlarla sağlanmıştır.³⁶⁵

1.3.6.1. Soğutma Sorunu

Özellikle yiyeceklerin bozulmaması ve yazın içeceklerin soğuk tutulmasına yardımcı olması açısından soğutma ihtiyacı elzem bir ihtiyaçtı. Türkiye'de ilk buzdolabı 1960 yılında üretilmişti. Çok zenginler dışında yaygın kullanımının bu yıllardan sonra olduğu düşünülürse soğutma sistemleri gelmeden ve geldikten sonra Anadolu'da soğutma için kullanılan en yaygın sistemin uzun yıllar kullanılan kar-buz uygulanan sistem olduğunu bilmekteyiz. Bu da bu dönem için elektrik, su kadar önemli konulardandı. Daimi encümen toplantılarında, şehir meclisi toplantılarında konuşulmaktaydı. Memleketin kar-buz ihtiyacı encümence tetkik ediliyor, kar satışlarında fiyat karşılaştırmaları yapılmakta, kar-buz alımı konusunda karaborsacılığın önüne geçmekti. Karları ellerinde bulunduranlar bunu bir kişiye satıyor, satın alanlar ise nereden daha çok para alırlarsa oraya satıyorlardı. Bu durum piyasada buhrana sebep oluyordu, bu durumu da belediye çözmeliydi. Belediye kanuni tedbirler aldı ve o zamana kadar yük hesabıyla yapılan alışveriş değiştirilerek karın kilo esasından alınıp satılması belediyenin tembih ve yasakları içerisine alınmıştı. Ancak bu da kökten bir çözüm getirmemişti. Bundan dolayı belediye kanunu ile buz tesisatı yapmak ve işletmek kararı alınmıştı. Belirttiğimiz gibi buz konusuna kalıcı bir çözüm getirmek fabrikayla anlaşma sağlanmış bu anlaşmaya

³⁶⁵Yeni Asır, 24.04.1939, s.1.

göre; fabrika şehrin buz ihtiyacını karşılayabilecek büyüklükte bir depo tesis edecek ve daimi suretle iki tondan aşağı olmamak üzere buz bulunduracaktı.³⁶⁶

Ve encümenince alınan karara göre kar satış fiyatları narha bağlanmıştı.³⁶⁷ Böylece 1940 Temmuz ayında bütün satış yerlerinde karın kilosu, perakende fiyatı belirlenmişti. Ve bu fiyattan satış yapmayanlar için işlem yapılacağı kararlaştırılmıştı. Alınan kararlara binaen takibatlarda yapılmıştır

Ethem Menderes'in reisliğinde kar alım-satımı yapan kişiler ve her gün fazla alım yapan kahve ve gazino sahipleriyle toplantıda bulunmuş izahat almıştır.³⁶⁸

1.3.6.2. Aydın'da Ekmek Sorunu

Buz meselesinden sonra diğer bir gıda maddesi olan ekmekte elzem konulardandı. Aslında mevzu olan yıllar düşünüldüğünde Anadolu'da her şehirde, Türkiye'nin her bölgesinde un sıkıntısı yaşanmaktaydı. Bu sıkıntıda ekmek fiyatlarında sürekli bir artışa sebep oluyordu. Mesela bir ay içerisinde üç kere tüketiciler aleyhine fiyatlar değiştirilmişti. Bu fiyat yükselmesini olağandışı bulanlar belediyeyi "*dikkatsizlik ve basiretsizlik töhmeti*" altında bırakanlar oluyorlardı. Mesela İzmir'de 11,30 kuruşa satılan ekmek Aydın'da ekmek fiyatı 12,50'den 13, 13,30'a kadar çıkmıştı.³⁶⁹

Bunun sebebi Aydın'daki fırıncıların unu serbest piyasadan almalarına bağlanıyordu. Örnek olarak da Denizli'nin de Afyon Sandıklı havalisinden almasından dolayı fiyatların Aydın'daki gibi yükseldiği belirtilmekteydi. Hatta Denizli'de 15 buçuk kuruştan satıldığı söylenerek Aydın'da ekmek fiyatlarını ucuzlatmak mümkün olmasa bile en azından çok yükselmesini engelleyebilmek amaçlı çalışmalar yapıldığı raporda yer almıştır.³⁷⁰

İzmir'den 210 çuval un getirten belediye en azından fiyat yükselişlerinin önüne geçmeyi planlamaktaydı. Böylece bu süre içerisinde buğday ve un fiyatları ne kadar yükselirse yükselsin ekmeğin fiyatının artmaması sağlanmaya çalışılıyordu.³⁷¹ Alınan önlemlere rağmen ekmek bulmak ve almak şehir için sorun

³⁶⁶ **Aydın**, 03.02.1941, s.1.

³⁶⁷ **Narh**:yani tüketiciyi korumak amacıyla özel tüketim maddeleri için resmi makamlarca belirlenen her yerde geçerli olan fiyattır.

³⁶⁸ **Aydın**, 02.07.1940, s.1.

³⁶⁹ **Aydın**, 06.11.1940, s.1.

³⁷⁰ **Aydın**, 06.11.1940, s.1.

³⁷¹ **Aydın**, 06.11.1940, s.1.

olmaya devam etmekteydi. Halkın Dili gazetesi kahve tevziatı konusuna dikkat çekmesinin ardından diğer çıkışını da ekmek konusunda yapmıştı. Bizzat gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı Fuat Şahin Erlaçın'ın kaleme aldığı köşe yazısında, ekmek bulmanın, almanın zorluğu bu zorlukların yanında belediyenin getirdiği yasaklarında bunlara ek olarak problemlere neden olduğu belirtilmekteydi.

İnsanların bir kilo ekmek alabilmek için bakkaldan başka şeylerde almaları gerektiği, bu durumun da halkı daha çok külfete soktuğu, ekmek için onun birkaç mislini ödemek zorunda kaldıklarını dile getiren bir yazıydı bu. Ekmek konusunda şikâyetler arasında belediyenin fırınlardan patronlar gelmeden ekmek satışının yasaklandığı, bu yasaklanmanın sonuçlarının da çalışan bağ, bahçeye giden halk için sıkıntılı durumlar meydana getirdiğinden dem vurulmaktaydı. Fırınlara önünde oluşan nizamsız kuyruklar, bağırış çağırışlar da çabasıydı.

Gazete, Belediyenin ya ihtiyacı karşılayacak derecede un getirmediğini ya da bir hesap hatası yaptığının ki zira unun memlekete yetmediğinin açık olduğunu söyleyerek, memlekette kıtlık olmadığını, ancak o zaman neden insanların fırınların kapılarında, çarşılarda kalabalıklar oluşturduğunu anlamadıklarını, bunun önlenmesi için un dağıtılmasının ve ekmek satışının belediyece kontrollü hale getirilmesi ve murakabe işlerinin daha sık yapılması, bu durumun üstesinden gelinmesini sağlayacaktı. *“İşin ehemmiyetine göre teşkilatlanmak lazımsa veya buğday, un, kömür, gaz, kahve, benzin gibi ihtiyaç maddelerinin sızıntılara meydan verilemeyecek surette tevzi ve taksimi işlerini görmek üzere müstakil bir heyet teşkiline zaruret varsa bir an evvel yapılmasını alakadar makamlardan rica ediyoruz.”*³⁷² Ekmek konusunda ele aldıkları köşe yazısının ardından hemen ertesi günü Fuat Erlaçın, kendisinin de ekmeksiz kaldığını bakkalda ekmek kalmadığı için alamadığını yazmış. Erlaçın sadece ekmek bulunamadığını değil, aynı zamanda ekmeklerin çok da kalitesiz olduğunu da söylemekteydi. *“Fırınlara kontrol işinin, dünya hadiselerinin karışıklığından daha çetrefilli bir iş olmadığını ve bu ekmek işinin halli lazım geldiğini hatırlatabilir miyiz?”* diyerek belediyeyi göreve çağırıyordu.³⁷³

Ekmekten sonra sıra benzine gelmişti. Benzin konusuna da kendi haklarına matbaa makinelerinin temizlenmesi için ayrılmış olan üç teneke benzinin tam dağıtılma sırasında listeden isimlerinin çıkarılmasını anlamadıklarını, Aydın'a 15 ton

³⁷²Halkın Dili, 09.10.1941, s.1.

³⁷³Halkın Dili, 17.10.1941, s.1.

benzin geldiğini de kinayeli bir dille dile getiriyorlardı. Getirilen bu benzinlerin dağıtımını için otomobil, kamyon, matbaa ve çiftlikler için listeler yapılmış, ancak bu listelerin neye ve kime göre yapıldığının bilinmediği, kendi isimlerinin de ilk listede yer almasına rağmen ikinci listeden ilgili memurlarca neye istinaden çıkarıldıklarını bilmediklerini bildiriyorlardı. Bizzat belediye başkanı tarafından düzenlendiği söylenen bu listelerin nasıl olurda itfaiye şefi tarafından bozulup karalanarak yeni bir liste yapabildiğinin düşündürücü olduğunun üzerinde durulmaktaydı. Arabaların, otobüslerin benzinsizlik yüzünden sıkıntı çektiklerini bu sıkıntı çekenlerin yanında işi karaborsaya dökerek meslek edinmiş olanların da olduğunun görüldüğüdür. Taksilerinde kısa mesafelerde bile çok fazla ücret alması benzinsizlik durumunun en elle tutulur delili olarak da sunulmaktadır.

Yazının sonunda ise bu haberleri duyurmaktaki amaçlarının ihtiyaç maddelerinin müşterilere dağıtma işini görevli olmayan memurların kendi çıkarları ve istekleri doğrultusunda yapmalarının engellenmemesi ve bu görevlerin yetkili heyetlerce belirli nizami normlara bağlanarak yapılması ve tüm maddelerin adil bir şekilde ihtiyaç sahiplerine dağıtılması talep edilmekteydi.³⁷⁴

1.3.6.3. Aydın Belediyesinin Yardımları

Aydın Belediyesi Erzincan'da 1939 yılında yaşanan depremde harekete geçerek ciddi yardımlarda bulunmuştur. Aydın Belediyesi ve halkı da Aydın adına yardım etmek adına harekete geçer. Belediye Başkanı Ethem Menderes CHP genel sekreterliğine bir telgraf çekerek "*Aydın Parti teşkilatımızın Erzincan ve havalisinde felakete uğrayan yurttaşların acılarına kalpleri kanayarak iştirak etmekte olduklarını ve partice yardım tedbirleri almak üzere olduğumuzu sonsuz saygılarımla arz eylerim,*" demiştir.³⁷⁵

Belediye eliyle gerçekleştirilmeye çalışılan yardımlarda belediye, depremin ardından depremzedelere yardım için bir yardım komitesi kurmuş, bu komite Halkevinde komite reisi Sabri Çıtak ve ikinci başkanı Ethem Menderes başkanlığında diğer komite azalarıyla depremzedelere yapılacak yardımlar hakkında mali çalışmalar yapmıştır. Bu komiteye Halkevi Sosyal Yardım şubesi de katkı

³⁷⁴Halkın Dili, 10.09.1941, s.1.

³⁷⁵Aydın, 09.01.1940, s.4.

sunmuş, şubeye mensup kadınlar Aydın'da ev ev gezerek halktan para, eşya ve erzak toplamıştır.³⁷⁶

Bu yardımlardan ayrı olarak da ileri gelenlerden belli miktarlarda nakdi yardımlar da görülmüyordu. Hatta Yeniasır gazetesinde de bu yardımların kim tarafından ne kadar yapıldığı ayrıca verilmekteydi. Halim Aysin, Ekrem Çiftçi gibi ileri gelen isimlerin verdikleri miktarlar gazetede yayınlanmıştır. Merkez Aydın kasabasından 121.139 lira 49 kuruş, merkez nahiyelerden ve kazalardan da 14.769 lira 5 kuruş toplanmıştı.³⁷⁷

Bu yardımların yanı sıra Erzincan felaketzedelerinden bir ailenin Aydın'a geldiğini ve yardımseverlerden birinin otelinde misafir edildiklerini, onları ziyarete de hemen belediye başkanı Ethem Menderes ve eşinin gittiği öğrenilmektedir. Bu ziyaretten birkaç gün sonra mahalle parti ocak heyetlerinin Halkevinde toplantısında, deprem felaketzedeleri için kurban bayramında toplanacak etlerden yapılacak kavurma işlerini konuştukları anlaşılmaktadır.³⁷⁸

Belediye sosyal yardım konularında fonlar oluşturmuştu. Belediye kendi hesabına yardım ettiklerinin başında muhtaç asker aileleri gelmekteydi. Tahsisatlar vatandaşlar arasında toplanmaktaydı. Belediyenin en önemli hassasiyeti tahsisatların adaletli dağıtımını konusunda hassas davranılması gerektiği belirtiliyordu.³⁷⁹

1.3.6.4. Sağlık Alanında Faaliyetler

Salgın hastalıklar bakımından lekeli humma yani bugünkü adıyla tifüs hastalığı o yıllarda çok yaygın olarak görülmekteydi. Lekeli humma hastalığı, "*Halk dilinde lekeli humma olarak bilinen tifüs, insana bitlerle bulaşan bir hastalıktır. Bu nedenle eskiden çok kalabalık toplumlarda ve savaş sırasında askerler arasında görülürdü.*"³⁸⁰Savaş koşulları geride kalmıştı ancak sıhhsiz ortamlarda Lekeli humma hala bir tehlike arz etmekteydi. Aydın da lekeli humma hastalığına karşı sıhhat memurları dükkânları teftiş etmiş o zaman gezdikleri dükkânlardan 898'inden 436'sına ceza verilmiş 157'sinde uyarılarda bulunulmuştu.

³⁷⁶Aydın, 09.01.1940, s.4.

³⁷⁷Yeni asır, 09.01.1940, s.4.

³⁷⁸Aydın, 19.01.1940, s.1.

³⁷⁹Aydın, 06.11.1940, s.1.

³⁸⁰Aydın, 03.11.1944, s.1.

Lekeli humma hastalığı dışında belediye hekimine başvuran hasta sayısı 1369 bunlardan 869 hastaya parasız ilaç verilmiş, 4869 kişiye çiçek 4880 kişiye de tifo aşısı yapılmıştır.³⁸¹

Sıtma ile mücadelede; Karasinek ve sivrisineklerle mücadele yolundaki çalışmaları bu yıl daha ziyade genişletilerek bütün ikametgâhlarda helâ ve lağım çukurlarına mazot veya siyah asitfinik dökülmesi, otel, han gibi umumun yatıp kalmasına ait olan binaların pencerelerine tel kafes konulması mecbur tutulmuştur.³⁸²

Daha sonra genel sekreterliğe sunulmak amacıyla hazırlanan Aydın il raporunda Sağlık memurlarının kanun ve nizamlarla belediyelere verilmiş olan vazifeleri kendilerinden beklenen şekilde ifa ettiklerini belirtmişler.

Bulaşıcı hastalıklarla karşılaşmadıkları ve her türlü esnafın gıda maddeleri satan dükkânların teftişlerinin zamanında yapıldığı ve karasinek mücadelesine de devam edildiği belirtilmekteydi.

Ayrıca bu raporda kaç kişi nerede, nasıl muayene edilmiş, ne ilaçlar verilmiş bunlarla ilgili net bilgiler verilmişti. Halkevlerine bağlı süt çocuğu muayene ve müşavere evinin halka faydalı olması için yapılan çalışmalar aktarılmıştı³⁸³

Belediye reisi Vekilin ziyaretlerinden duyduğu memnuniyeti şöyle aktarıyordu; “...*Fakat burada asıl ev sahibi ben değil sayın vekilimiz Nazmi Topçuoğlu olduğundan davetimizi lütfen kabul buyurmak suretiyle gösterdikleri alakaya teşekkür ederim. Kendilerini aramızda görmekte nihayetsiz bir sevinç duyuyoruz. Çok acele olarak tertip ettiğimiz bu toplantıda birçok eksiklerimiz ve kusurlarımız var. Mazur görmelerini ve af buyurmalarını ve çok büyük meşguliyetleri arasında ara sıra da olsa bizi bu şereften mahrum bırakmamalarını bilhassa rica ederim demiştir.*”³⁸⁴

Gazete; şehrin içinde bulunan genel tuvaletlerle ilgili defalarca yazı yazdıklarından nihayetinde seslerini duyuramadıklarından, belediyece dikkate alınmadıklarından bahsederek İzmir gazetesinin de Aydın’ın bu sorunuyla ilgili bir haber kaleme aldığını, ancak kendilerinin aylardır dile getirdikleri bu sorunun çözümünde birkaç satırın etkili olacağını düşünmediklerini vurguluyorlardı.

Vilayetin temizliği halkın sağlığının korunması gerektiği ve buna dair önlemlerin alınması gerekliliği amacıyla yukarıda sıralanan bu üç temel eksikliğin

³⁸¹Aydın, 03.11.1944, s.1.

³⁸²Aydın, 07.11.1939, s. 2

³⁸³Aydın, 06.11.1940, s.1.

³⁸⁴Aydın, 02.07.1940, s.1.

bir an evvel giderilmesi gerektiği önerisi “Hatırlatabilir miyiz?” kısmını işgal ederek sıralanan eksikliklerin arasında yerlerini almaktaydı.³⁸⁵

³⁸⁵Halkın Dili, 25.12.1943, s.1.

İKİNCİ BÖLÜM

DP İKTİDARI VE ETHEM MENDERES'İN İÇİŞLERİ BAKANLIKLARI

2.1. Çok Partili Yaşama Geçiş Ve Aydın'da Demokrat Parti Teşkilatlanması

Çok partili hayata geçişin ilk aşaması II. Dünya savaşı sonrası kurulan Milli Kalkınma Partisi ile oldu. Bu partinin kurulması tek parti döneminin resmen sona erdiğini göstermiştir.³⁸⁶ Ardından bir partinin daha kurulmasını sağlayan 1945 yılında mecliste görüşülmeye başlanan Çiftçiye Topraklandırma Kanunu gündeme gelmiş, bu kanuna meclisten dört milletvekili karşı çıkarak önerge vermişlerdir. Bu isimler; Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'dür.³⁸⁷ Önergenin reddedilmesi üzerine Vatan gazetesinde söylemleri nedeniyle Adnan Menderes ve Fuat Köprülü arkalarından da Refik Koraltan partiden ihraç edilmiş, bir süre sonrada Celal Bayar milletvekilliğinden istifa etmişti.³⁸⁸ İstifasından sonra İnönü ile görüşmüş ve yeni kurulacak parti konusunda görüş birliğine varıldı. Bu durum İsmet İnönü'nün demokrasiye geçişin aşamalı olmasını tercih ettiği böylece sürecin denetim altında kalmasına önem verdiğini göstermiştir. İnönü'nün çok partili yaşama geçiş zamanı, biçimi, rol alacak kadroların onayından geçtiği görülmüştür.³⁸⁹ Böylece 7 Ocak 1946'da DP resmen kurulmuştur.³⁹⁰

Ethem Menderes ise bu dönemde 1938'de başladığı belediye başkanlığı görevini 1945 seçimlerine aday olmayarak sonlandırmıştır. Görevini bıraktıktan sonra³⁹¹ 16 Kasım 1945 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine yazılan yazı, Ethem Menderes döneminin şikâyetlerini içerisinde barındırıyordu. Özellikle görevi bırakmasından sonra böyle bir yazının gelmesi ilginç olmuştu. Aslında Ethem Menderes'in belediye başkanlığı görevini bıraktıktan sonra, onun faaliyet dönemini eleştiren yazı imar hareketleri ile başlamıştı. Aydın'da yapılan imar işlerinin Bayındırlık Bakanı Ali Fuat Cebesoy ve Ulaştırma Vekili İncedayı zamanında,

³⁸⁶Sina Akşin ve diğerleri, *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 4. Cilt, 6. Basım Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.17.

³⁸⁷ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2017, s. 13.

³⁸⁸ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s.15.

³⁸⁹Sina Akşin ve diğerleri, *Çağdaş Türkiye...*,s.181.

³⁹⁰ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s.16.

³⁹¹BCA, 490-100-245-973-1.; Arslan, *Türkiye Parlamento Tarihi*, s.174.

onların girişimiyle yapıldığını, Aydın'ın içlerine doğru durumun bakımsızlık ve zavallılık olduğu vurgulanıyordu.

Bahsedilen konular arasında bundan önceki belediye başkanları zamanında yapılan elektrik ve su tesisatlarından başka bu belediye devrinde bir ilerlemenin olmadığı, şehre gündüz elektrik verilmediği devlet büyüklerinin geldiği zamanlar boş arsalar yapay tuğlalarla duvarları çevrelenerek maskelendiği, suların kesilip su tesisatından mahrum yerlere, tesisat olmayan sokaklara, boru döşemek için halktan fedakârlık istendiği, bunun halka haksızlık olduğu söyleniyordu. Halkın büyük bir kısmının susuzlukla baş başa bırakıldığı, mahallelerin pislikleri, yapı enkazları, kış ortasında odunsuz kömürsüz kalmış fakirlerin bulunduğu belirtiliyordu. Yazıda eleştirilen noktalar; bunları düşünmeyen yetkililerin kayıtsız ve şehre gereken ilgiyi, kıymeti vermeyen önemsemeyen kimseler olduğu yolundadır. Aydın Vilayeti'nin senede dört Vali gördüğü, Vali Salim Gündoğan Vali olarak gereken sürati göstermediği, belediye ile gereken ahenk ile çalışmadığı, Belediye reisinin görevinden istifa ettiği, zaten belediye reisliği ile parti reisliğini bir arada götürme prensibini ihlal ettiği, böylece bu durumun ortadan kalkarak bu prensibin fiili olarak uygulanması sağladığı yazılıyordu.

Yine yazıya göre; Parti başkanlığı işinin belediye işleriyle beraber gitmesinden dolayı belediye işleri atıl durumda kalmıştı. Belediye başkanının istifası *"Bu suretle şimdi gönüllerimizi ferahlık ve yarın için büyük ümitler veren bu istifa hadisesinden sonra içimizde büyük bir endişe vardır. Acaba belediye işleri ne suretle tedvir edilecek. Bugüne kadar hiçbir faydalı hareketleri görülmeyen bugünkü heyet içinden birisini kayırmak ve ayırmak suret ile gene eski ataletemi şahit olacağız. Yoksa geçmiş günleri bize unutturacak bir zatın iş başına getirileceği lütfunu mu göreceğiz işte endişemiz,"* diyerek hem bu durumdan ne kadar memnun olduklarını hem de gelecek yönetimler için endişelerini belirtmişlerdi. Nasıl birinin başa gelmesini istediklerini şu sıfatlarla tanımlıyorlardı. Bu tanımlamalarda aslında belediye reisliğini bırakan Ethem Menderes'in ardından sanki ona karşı yapılan ithamlardı. Bu tanımlamalar; kendilerinin dileğinin memleket endişesinden başka gayesi olmayan şahsi ihtiraslardan uzak, iradesi sağlam, yaptığı işi bilir, harici tesirlerden uzak, hukuki kuvvetleri şahsında toplayan bir şahıs tanımlamasında

bulunulmuştu. Bu tanımlamalardan sonra birde vilayet idaresi ile belediye reisliğinin birleştirilmesi dileğinde bulunmuşlardı.³⁹²

1945 yılında istifasından sonra³⁹³1946 yılında DP örgütlenmesinde Aydın İl Başkanı Ethem Menderes'ti.³⁹⁴ Dört buçuk yıl müteşebbis heyet ve il idare kurulu başkanlıkları yapmıştır.³⁹⁵DP, Ankara'dan kısa bir süre ikinci il teşkilatını Aydın'da kurmuştur.³⁹⁶Partinin Aydın'da kısa bir sürede teşkilatlanmasının ardında burada hazır bir alt yapı bulunması etkili olmuştur.

Adnan Menderes, Aydın'da örgütlenmeyi Ethem Menderes'e emanet etmiş, o da Dr. Mükerrerem Sarol 'u partiye girmeye ikna etmeye çalışırken, bu girişimin geçmişte kurulup batan partilere benzemeyeceğini söyleyerek DP fikrine ne kadar güvendiğini göstermişti.³⁹⁷ DP'yi anlatmak için yapılan ziyaretlerdeki konuşmalarından biri; "... demokrasinin, halk idaresinin ne demek olduğunu, yeni kurulan partinin Aydınlılar için çok acı hatıraları bulunan Serbest Fırka'ya asla benzemeyeceğini kendine has dille anlattı..." bu şekildeydi.³⁹⁸

Ethem Menderes 15 yıl CHP Başkanlığı ve belediye başkanlığı yapmış olduğundan Aydın'ı iyi tanıyordu aynı sebepten de tek parti aleyhine konuşması zordu. DP Aydın İl Komisyonu üyelerinden olan, Ethem Menderes ve Ekrem Torunlu, İçişleri Bakanlığına hitaben bir açık mektup yazmıştı. Muhalefet partisi olarak Aydın CHP yönetimine karşı faaliyetleri başlamıştır denilebilir; bu mektupta Aydın Hususi İdare bütçesinden hayır cemiyetlerine (Halkevleri ve halkodalarına yardım) verilecek olan yardım miktarı daha önceki bütçelerde olduğu gibi CHP Başkanına verilmiş olmasından şikâyet ediyorlardı. Ethem Menderes, partilerin normal gelirlerinin üyelerinin verecekleri aidat ve bağış paraları olması gerektiğini de yazmışlardı. Uygulanan bu usulün tek parti döneminde normal olduğu, ancak artık ülkede çok partili bir düzen olduğu bu yüzden de vergilerden elde edilen bu paraların tek bir parti için kullanılmasının uygun olmadığını ve demokratik şartlarda partilerin eşit haklara sahip olması gerektiği mektupta açıkça anlatılmıştı.³⁹⁹

³⁹²BCA, 490-01-245-973-1-30.

³⁹³BCA, 490-100-245-973-1.

³⁹⁴Demokrat İzmir, 13.04.1946, s.1

³⁹⁵Arslan, Türkiye Parlamento Tarihi, s.174.

³⁹⁶Menderes Akdağ, Türkiye'de Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde İlin Sosyal ve Ekonomik Şartları Işığında Aydın'da Siyaset (1946-1950), Aydın, 2007, s.38.

³⁹⁷Sarol, Bilinmeyen Menderes 1, s. 12.

³⁹⁸Sarol, Bilinmeyen Menderes 1, s. 43.

³⁹⁹Demokrat İzmir, 14.04.1946, s.1.

Dönemin İçişleri Bakanı Hilmi Uran, uygulana gelen bu temayüllerde bir sorun görmediğini söylüyordu. Şimdiye kadar bu paranın CHP başkanlarınca hayır cemiyetleri adına alındığı halde amacının dışında sarf edilmiş olduğu yönündeki bu ihbar ve itirafların senelerden beri ve yakın vakte kadar Aydın CHP Başkanı Ethem Menderes'in de bu yönde hareket ettiğini bunun da sebebinin ve hesabının kendisinden sorulmasının gerektiği şeklinde cevap vermişti.⁴⁰⁰ İçişleri Bakanı çok can alıcı bir noktayı dile getirmişti.

Ethem Menderes cevabı yine gazeteler aracılığıyla açıkça yayınlanan bir yazıda vermişti. Demokratik idare usullerine göre uygun görmedikleri bir konuda tedbir alınmasını istediklerini, İçişleri Bakanı'nın ise esastan kaçarak meselenin detayı üzerinde kayırmacılık yaparak davayı şahsileştirdiğini söylemekteydi. Ethem Menderes, tek parti idaresinde tatbik edilen bu uygulamalar hakkında hesap verilmesi gerekiyorsa kendisinin yalnız olmadığını, bu hesabı vermekte genel merkez, illerdeki idare kurulları ve yüzlerce üyesinin kendisiyle birlikte hesap vermesi gerektiğini söyleyerek ileriye sürdüğü tezi savunmuştu.⁴⁰¹ Ethem Menderes'in gazete ve ajanslarda çıkan bu cevabından sonra Adnan Menderes, Demokrat İzmir gazetesinde bu konuda bir köşe yazısı yazarak konuyu ele almıştı. Adnan Menderes de Ethem Menderes gibi bunun tek parti döneminde normal olduğunu, ancak demokrasiye doğru gidilirken halkın hayır cemiyetlerine ayrılan paranın tamamen bu kurumlara harcanmasını isteyeceğini belirtiyordu.⁴⁰²

Türkiye'de yeni partiyle birlikte şikâyetlerin tonu yükselmişti. CHP'nin şikâyeti, DP'nin ve DP'lilerin el altından "yasak konular" işledikleri idi. DP ise idare amirlerinin baskı yaparak, kuruluşlarını gayrikanunî yoldan engellenmeye çalıştıklarını ileri sürüyordu. Bu konuda ilk açık tartışma Mart ayı sonlarında kuruluşundan üç ay sonra çıkmıştı. Aydın Bölge Müfettişi Şerafettin Bürge ile Aydın DP il başkanı Ethem Menderes arasındaydı. Bürge gazetecilere; "*Ethem Menderes her gittiği yerde partisinin prensipleri üzerinde konuşsa ve partisine girenlere de aynı şekilde konuşmalarını tavsiye etse memnun olacağız. Hâlbuki kulağımıza çirkin dedikodular geliyor,*" diyordu. Ethem Menderes bu suçlamanın altında yatanın ne olduğunu anlayıp, DP ocaklarına hitaben yazılan genelgede; hoş sayılmayan propagandalar yapıldığı, bunların DP'lilere atfedildiği söyleniyordu. Güya halka

⁴⁰⁰Demokrat İzmir, 16.04.1946, s.1.

⁴⁰¹Demokrat İzmir, 17.04.1946, s.1.

⁴⁰²Demokrat İzmir, 18.04.1946, s.1.

karşı din konuları konuşulmakta olduğu ve köylerde okullar kurulmaması teşvik edildiği iddialarından bahsediliyor ve deniliyordu ki:

“Arkadaşların böyle konuşacaklarına ihtimal vermemekteyiz. Bunların partimiz hakkında iyi niyet sahibi olmayanlar tarafından uydurulduğu kanaatindeyiz. Hakkımızda bu gibi zararlı sözleri konuşanların hükümete haber verilmesini ve bize de bildirilmesini rica ederim.” Bunlar, DP’lilerin din propagandası ve okul düşmanlığı yapan DP’lilerin sözleri mi? diye soruluyordu. Ethem Menderes’in bu noktaları karanlıkta bırakmayı tercih ettiği yorumunda bulunuluyordu.⁴⁰³

DP’nin kuruluş teşkilatlanmasını anlatan bazı tanıklar; *“CHP’den yılmışık”* diye anlatıyor o yılları. *“Polis çağırır ikide bir, savcı suçlardı boyuna! Üye bulunmakta zorlanıyorduk; paramız yoktu... Mesudiye mahallesinde partinin ocağını kurduk. Çoluk çocuğumuzun nafakasını vererek bir yer edindik. Bu yer Kız Enstitüsüne yakın diyerek, bunu bahane ederek savcı hemen topladı bizi, “Hepinizi içeri atarım” diye gözdağı verdi. Neyse araya Ethem Menderes girdi, kurtardı bizleri...”*⁴⁰⁴ Her türlü parti faaliyetini gizli yapmak zorunda kaldıklarını, partiye üye kaydetmenin bile çok zor olduğunu özellikle CHP yanlısı devlet memurlarının göz açtırmadığı şikâyetleri yapıyordu⁴⁰⁵

CHP Aydın Bölge Müfettişi rapor mahiyetinde yazdığı bir yazıda, 12 Şubat 1946 tarihinde toplanan Aydın İl İdare kurulunda DP’nin kurulmasının ardından CHP ile DP arasında başlayan bu sürtüşmelerin diğer bir yönünü göstermiş oluyordu. DP için yapılan çalışmalar ve çalışanlar için; *“İkiyüzlü ajanlık eden ve ilçelerden gelen bazı partili arkadaşları evinde misafir ederek gece gizlice Ethem Menderes’in evine getirerek yeni partiye girmeleri için uğraşan partili Hikmet Şölen ile yine Demokrat Parti adına propaganda yapan, adam ayarttığını açıkça söyleyen, Aydın İlçe idare kurulumuz üyelerinden zücaciyecisi Vahit Tekmen haklarında...”* kararlar verildiğini ifade ediyor ve tüm DP yandaşlarına gözdağı veriliyordu. Bu raporlardan bir iki ay sonra 1946 seçimlerinden önce İçişleri Bakanlığınca parti işleri hakkında idare amirlerine bir genelge gönderilmişti. Bu genelgede idare amirlerinin tarafsız kalmaları bildirilmişti.⁴⁰⁶ Öyle ki bu durum Ethem Menderes tarafından Celal Bayar’a kadar aktarılmıştı. İzmir teşkilatını kurmak üzere İzmir’e gelen Bayar’ı ziyaret etmek amacıyla gidilmişti. Ethem Menderes Aydın’da halkın DP’ye ilgisini

⁴⁰³Milliyet, 23.03.1970, s.7.

⁴⁰⁴Cumhuriyet, 04.01.1990, s.1.

⁴⁰⁵Cumhuriyet, 04.01.1990, s.1.

⁴⁰⁶Demokrat İzmir, 13.04.1946, s.1.

anlattıktan sonra vali ve müfettişin birlikte kendilerini ümitsizliğe sevk etmek için ellerinden geleni yaptıklarını⁴⁰⁷ makamında ziyaret ettikleri Çine Kaymakamının da Ethem Menderes, Ekrem Torunlu ve Mükerrerem Sarol'a karşı konuşma tarzı verilen örnekler arasındaydı.⁴⁰⁸

2.1.1. Çakırbeyli Çiftliğinde Cinayet

1946 yılında Çakırbeyli'de gerçekleşen cinayet hem dönemin siyasetini hem de Ethem ve Adnan Menderes'i ilgilendirmekteydi. Ethem Menderes bu haberi duyunca ilk olarak, "*Gerçekten fena! Hem de her bakımdan fena! Demokrat Parti teşkilatında da kötü yankılar yapar! Adnan çok üzülecek bu habere,*" demiştir. Çakırbeyli Çiftliği kâhyası Mehmet Budaklı aynı zamanda Çakırbeyli bölgesinde ocak, bucak örgütlenmesini sağlayan önemli insanlardan biri, bölgedeki gezilere katılmış, sözü sohbeti yerinde biri olarak tasvir edilmişti. Adnan Menderes bu durumdan çok etkilenmiş, olayın siyasi olabileceği üzerinde durulmuş, ancak Ethem Menderes ve Mükerrerem Sarol iktidarın bu kadar aklını kaybettiğini düşünmediklerini söylemişler. Ethem Menderes olayı anlamak için hemen Çakırbeyli'ye gitmişti.⁴⁰⁹ Bu olay Celal Bayar'ın Aydın'ı ziyaretinden sonra 21 Temmuz 1946 seçimlerinden iki gün önce gerçekleşmişti.⁴¹⁰ Gazetelerde de yer bulmuş, Aydın DP başkanı Ethem Menderes, CHP milletvekili adayı olan Vali, kendisiyle görüşen gazetecilere olayın basit bir zabıta vakası olduğunu söylediğini açıklamıştı.⁴¹¹

Bu cinayetin altından ise başka hikâye çıkmıştı. Mehmet Budaklı sadece çiftliğin kâhyası değil seneler önce Adnan Menderes'in çiftliğinde çalışan ve kendisiyle bir gönül ilişkisi olduğu anlaşılan Ayşe isimli genç kızın ağabeyi ve aynı zamanda onun katiliydi. Adnan Menderes'in Ayşe ile ilişkisi fısıltılara neden olunca devreye giren ilk isim Ethem Menderes olmuş, Adnan Menderes'e bu meseleyi sormuş yarın evlenmek zorunda kalırsın dediğinde Adnan Menderes ise "*Evlenirim*" demişti.⁴¹² Ethem Menderes, böyle bir kararın yanlış olduğunu söylediğinde ikili arasında hararetli tartışmalar yaşanmış, bu tartışmalar "*Ama Ethem Nuh diyor,*

⁴⁰⁷Sarol, **Bilinmeyen Menderes 1**, s. 45.

⁴⁰⁸Sarol, **Bilinmeyen Menderes 1**, s.49.

⁴⁰⁹Sarol, **Bilinmeyen Menderes 1**, ss.34-35.

⁴¹⁰Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s.22.

⁴¹¹**Demokrat İzmir**, 20.07.1946, s.1.

⁴¹²Sarol, **Bilinmeyen Menderes 1**, ss.34-35.

peygamber demiyor, Adnan'ın Ayşe ile evlenmesinin karşısına çıkıyordu,"⁴¹³ şeklinde anlatılmıştır. Adnan Menderes, Ethem Menderes'e kızı istemesi hususunda baskı yaptığında o da başka yollar denemiş; çiftlikten uzaklaştırma, başka teselliler bulmaya çalışmış biraz da olsa başarılı olmuştu.⁴¹⁴ Kızın ailesi de durumu anlamış ve evden çıkmasına dahi izin vermemekteydiler. Adnan Menderes'in Ayşe'ye yarın Ethem Menderes'i de alıp istemeye geleceklerini söylemesinin hemen peşi sıra abisi Mehmet Budaklı tarafından köy meydanında vuruldu. Silah sesine köy meydanına koşan Ethem Menderes; *"Ne yaptın, Mehmet! Yarın sabah gelip Allah'ın emriyle kardeşini Bey'e isteyecektik! Nasıl kıydın bacına?"* demişti.⁴¹⁵ İşte Çakırbeyli çiftliğinde yıllar sonra öldürülen kardeşi Ayşe'yi öldürdükten sonra bir süre hapis yatıp ardından aftan yararlanarak çıkıp babasının yerine kâhya olan Mehmet Budaklıydı.

2.1.2. Aydın'da 1946 Seçimleri

Aydın ilinde DP ilçe teşkilatlanmaları da oluşturulmaya başlanmıştı. DP Aydın İl Başkanı Ethem Menderes bu teşkilatlanmalarda bizzat bulunmaktaydı.⁴¹⁶ DP Genel merkezinin 1946 yılındaki belediye seçimlerine girme kararı almaları ilçe teşkilatlarınca iyi karşılandığı gazete haberinde, *"Bu karar, Demokrat Partinin ideal ve karakterinin bir tezahürü olarak vasıflandırılmaktadır."*⁴¹⁷ Erkene alınan seçimler DP teşkilatlanmasının bilinçli olarak moralini düşürmeye, üyelerinin yanlış ve kasıtlı haberlerle demoralizasyona uğrattığı, teşkilatlanmanın üye kazanmasına engel oluyordu. DP'den istifaların sorulması üzerine Aydın İl Başkanı Ethem Menderes, sayının abartıldığı gibi olmadığı, istifaya da CHP'lilerin sebep olduklarını, CHP'lilerin okuma yazma bilmeyenlere istifa mektuplarını imzalattırdıklarını, CHP'li Ziraat Bankası müdürünün kredi taleplerini temin etmek için insanları DP'den istifa ettirerek CHP'ye yazılmasını sağladığını iddia etmiştir.⁴¹⁸

Bu sıralarda belediye seçimleri yaklaştıkça Aydın'da DP aleyhine müdahalelerin çoğalması üzerine DP Aydın İl Başkanı olarak Ethem Menderes Vilayete bir mektup yazarak, bu mektubunda Çine, Söke kaymakamlarının ve diğer

⁴¹³ Sarol, *Bilinmeyen Menderes 1*, ss.34-35.

⁴¹⁴ Sarol, *Bilinmeyen Menderes 1*, s.37.

⁴¹⁵ Sarol, *Bilinmeyen Menderes 1*, s.40.

⁴¹⁶ *Demokrat İzmir*, 20.05.1946, s.1.

⁴¹⁷ *Demokrat İzmir*, 16.05.1946, ss.1-3.

⁴¹⁸ *Demokrat İzmir*, 23.05.1946, ss.1-4.

bazı bucak müdürlerinin yetkileri dışında yurttaşın hak ve hürriyetine kanunsuz müdahalelerde bulduklarını bu müdahalelere son vermeleri gerektiğini Vali'den talep etmekteydi.⁴¹⁹

1946 yılında Celal Bayar ile Adnan Menderes Aydın'a gelerek halka hitap etmişler, DP'nin nasıl ve hangi şartlar dolayısıyla oluştuğunu ve CHP'nin kararlarını tasvip etmediklerini anlatıyorlardı. DP'nin gayeleri anlatılmış, karşılaştıkları zorluklardan bahsetmişlerdi. Onlara seyahatleri boyunca Ethem Menderes ve diğer ilçelerin heyetleri eşlik etmişlerdi.⁴²⁰

Bir sene sonra yapılması gereken seçimler CHP tarafından öne çekilmiş, seçimleri protesto etmek düşünülse de DP yine de aday göstermiştir. Gösterdiği 272 adaydan 62'si seçilmiştir. Adnan Menderes Aydın için; “ *Bu oyuna gelmemeliydik. Ethem'in 'Menderes' aday olmaması bizim için talihsizlik olmuştur.*” Aydın gibi bir yerde dahi teşkilatlanmayı tam olarak sağlayamadıklarını, İsmet İnönü'nün bunu planladığını söylemiştir.⁴²¹

7 Ocak 1947 tarihinde Demokrat Parti'nin ilk kongresi Ankara'da toplanmıştı. Cumhuriyet tarihinin ilk açık muhalefet kongresi olan kongreye 906 delege katılmıştı. Bu kongrede delegelere süresiz konuşma hakkı verildiğinden kongre 11 Ocak sabahına kadar devam etmişti.⁴²²

1948 seçimlerinde geldiğimizde ise, Aydın'da seçim konuşmaları, ihtilafli bir durum ortaya çıkarmıştı. Mitingde Bayar, Koraltan, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu konuşmuşlardı. Konuşmadan sonra ara seçim günü Aydın'da Ethem Menderes'in evinde bulunan Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Cumhuriyet gazetesi muhabirini gazeteye yazdığı yazıyı kendilerine göstermediğinden dolayı aramışlar ve yanlarına çağırılmışlar, iddalara göre yazısı hakkında eleştirilerde bulunmuşlar ayrıca çıkarıp eklenmesi gereken konuları telkin etmişlerdi. Menderes, “...*bazı noktalarda bunları neden yazdınız?*” diyince, “*Bunları söylediniz, yazdım,*” demiş Menderes de; “*Biz orada basit bir halk kalabalığına hitap ediyoruz ve onlara hoşlanacakları şekilde konuşuyoruz. Hâlbuki gazetelerdekini herkes okuyor. Zaten bunun için bize, yazdığınızı, gazeteye vermeden göstermeliydiniz,*” sözlerine karşılık gazeteci; “*Ben sizin propaganda memurunuz*

⁴¹⁹Demokrat İzmir, 06.07.1946, s.1.

⁴²⁰Demokrat İzmir, 18.07.1946, s.1.

⁴²¹Sarol, **Bilinmeyen Menderes 1**, s.47.

⁴²²Recep Şükrü Apuhan, **27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine Menderes**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.79.

değilim,” diye karşılık verecekti. Bu seçimlerde gazete “*Aydın’da seçim değil, sanki sayım yapıldı. Sokaklar o kadar boştu,*”⁴²³ manşetini atarak Aydın seçimlerini Türkiye’ye duyurulmuştu.

1949 yılında yapılan DP Aydın il kongresinde Adnan Menderes kongreye katılanlara bir konuşma yapmıştı. Adnan Menderes’in memleketi Aydın’da destek görmesi ve bu destekler neticesinde alacakları oylarda bir o kadar önemliydi.

Adnan Menderes’in buradaki konuşmasında delegelerden birinin sefaletin bulunduğu yerde hürriyet olmaz demesi üzerine Adnan Menderes, “*eğer millet işlerini kendi eline almış olsaydı, bugünkü sefaletin temelleri ortadan kalkardı,*” diyerek cevap vermiş. “*Demokrasinin vermiş olduğu imkânlarla yarın işbaşına geldiğimiz takdirde milleti ıstıraplarıyla baş başa bırakmayacağız. Baş başa bırakanlar, milletten rey alamazlar.*”⁴²⁴Bundan başka Adnan Menderes Aydın’daki nutkunda demokratların içerisinde nifak görülmeyeceğini, bunu vaktinde yaptıkları tasfiyelere borçlu olduklarını, milletin yenilendiğini ve seçim kanununun üzerinde milli bir meseleymiş gibi üzerinde durularak antidemokratik kanun ve uygulamalar üstesinden gelinileceği ayrıca vurgulanmaktaydı.⁴²⁵

Ethem Menderes’in bu kongrede, DP Aydın il idare kuruluna seçilmiştir. O dönemde Aydın’da onun yanı sıra DP saflarında Eyüp Şahin, Ekrem Torunlu, Cevat Ülkü, Mithat Levent, Hasan Kamil Erimez, Reşat Esenkale, Refik Gürel ve Ahmet Güçşav gibi isimler bu göreve seçilmişlerdi.⁴²⁶

19 Haziran 1949 tarihinde DP kongresine de Ethem Menderes ve delegelerin iştirak ettiklerini görüyoruz. Aydın delege heyeti için, “*Aydın delegelerinden bir grup Büyük Kongrenin demokrasi hizmetinde başaracağı işten emin olarak Ankara’ya gelmişlerdir,*”notu düşünülmüştü.⁴²⁷ Adnan Menderes yaptığı konuşmasında ülke siyasetinin durumundan bahsetmiş, sükûn içerisinde olan seçim havasını ancak hükümetin bozabileceğini söylemiş ve seçimlerde meydana gelmesi muhtemel gördükleri sabotajlardan bahsetmişti. Bir bir sıraladığı maddelerde; motorlu taşıtların çalışmaması, kendilerini araçsız bırakmak için benzin bulundurulmaması, seçim günlerinde memlekette kâğıt buhranı yaratarak yayım ve ilan imkânlarından sağlanacak faydanın engellenmesi, seçimlerin kazanılması için vatandaşlara para

⁴²³Milliyet, 25.04.1970, s.7.

⁴²⁴Cumhuriyet, 04.04.1949, s.1.

⁴²⁵Cumhuriyet, 04.04.1949, s.1.

⁴²⁶Cumhuriyet, 04.04.1949, s.1.

⁴²⁷Zafer, 19.06.1949, s.1.

dağıtılacağı gibi iddialardan kongrelerde bahsedilmekteydi. Bu gibi sa iddialarına birde siyasi provakatif söylemler olarak DP içerisinde ihtilaf olduğu söylentileri çıkardıklarını söyleyen Adnan Menderes, “*Demokrat Parti mensuplarının daima maddi ve manevi fedakârlıklarla partiye girdiklerini ve Demokrat Parti mayasının fedakârlık ve feragat hamuru ile yoğrulduğunu söylemiştir.*”⁴²⁸Kongreden bir hafta sonra DP'nin Aydın listesi açıklanmıştı. Bu listede;

- Prof. Dr. Fuat Köprülü (Milletvekili, DP Genel Kurul Üyesi)
- Adnan Menderes (Milletvekili, Genel Kurul üyesi)
- Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu (Çiftçi, DP Genel Kurul Üyesi)
- Ethem Menderes (Avukat, DP Genel Kurul Üyesi)
- Dr. Namık Gedik (Serbest hekim)
- Şevki Hasırcı (Tüccar, Nazilli DP İlçe Başkanı)
- Dr. Baki Öktem (Serbest hekim, DP Söke İlçe Başkanı) gibi Aydın'ın

önde gelen isimleri yer alıyordu. Zafer gazetesi de bu haberi, memleketin en mümtaz şahsiyetlerinin yer aldığı bu liste ile DP'nin zaferi kazanmasının muhakkak olduğu başlığıyla vermektedir. ⁴²⁹ 14 Mayıs seçimlerinden sonra Aydın başta olmak üzere pek çok Ege şehrinde Demokrat Parti büyük bir zafer kazanmıştı. ⁴³⁰

2.2. ETHEM MENDERES'İN BİRİNCİ İÇİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ (1Ağustos 1952- 17 Mayıs 1954)

2.2.1. Demokrat Parti İktidarı

Demokrat Parti 14 Mayıs 1950'de %89,3'lük katılım oranı ile gerçekleştirilen genel seçimler sonucunda ile oyların %85,4'ünü alarak 416 milletvekili ile zaferi yakalamıştır. Yıllardır iktidarda olan CHP ise, 69 milletvekili çıkarabilmişti. ⁴³¹DP'nin iktidara gelme biçimi otuz yıldan fazla zamandır tek parti hükümetleriyle idare edilen bir ülke için nadir görülen bir adaletle olmuştu. Ülke yönetimi diğer bir partiye kansız ve özgür bir seçimle bırakılmıştı. Bunu kimileri,

⁴²⁸Zafer, 21.03.1950, s.3.

⁴²⁹Zafer, 28.04.1950, s.1.

⁴³⁰Demokrat İzmir, 15.05.1950, s.1.

⁴³¹TÜİK Yayını, 1923-2011 Türkiye'de Milletvekili Seçimleri, Ankara, 2012, ss.5-9.

“kansız” veya “beyaz” ihtilal olarak nitelemişlerdi.⁴³² 22 Mayıs 1950’de açılan TBMM’ye başkan olarak Refik Koraltan seçilmişti. Cumhurbaşkanlığı için yapılan seçimde ise DP’nin Genel Başkanı Celal Bayar, en fazla oyu alarak Türkiye Cumhuriyeti’nin üçüncü Cumhurbaşkanı seçilmişti. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, hükümeti kurma görevini Aydın milletvekili Adnan Menderes’e verdi. Yeni Başbakan Adnan Menderes, Ethem Menderes’in en yakın dostu idi.

Ethem Menderes de arkadaşı Adnan Menderes gibi Aydın ilinden milletvekili seçilmişti.⁴³³ Seçimlerin tamamlanmasının ardından içerisinde Ethem Menderes’in de bulunduğu on kadar milletvekilinin Valiliklere getirileceği söylentileri yaygın bir şekilde konuşulmuştu. Hatta Milliyet gazetesinde Ethem Menderes’in Ankara Valiliğine tayininin kararlaştırıldığı, kendisinin de bu tayine olumlu cevap verdiği haberi yapılmıştı.⁴³⁴ Ancak Ethem Menderes, Ankara’da Valilik görevi almamıştı.⁴³⁵ İsminin geçtiği bu söylentiler asılsız çıkmıştı.⁴³⁶

1950 başlarında Aydın’a giden Başbakan Adnan Menderes’e Samet Ağaoğlu ile birlikte eşlik etmiş olmasından başka bir habere rastlanmamaktadır.⁴³⁷ Bu durum 1 Ağustos 1952 tarihinde İçişleri Bakanlığına getirilişine kadar devam ediyordu.

Ethem Menderes, 1 Ağustos 1952 tarihinde İçişleri Bakanlığına getirilmişti.⁴³⁸ Zafer gazetesi Ethem Menderes’in İçişleri Bakanlığına getirilmesi haberini; “*Yalnız Aydın’da değil, bütün memlekette çok sevilen ve sayılan bir sima olan Ethem Menderes’in tayini her tarafta çok iyi karşılandı,*” başlığıyla vermişti.⁴³⁹ Ethem Menderes’ten DP’ye kurulur kurulmaz katıldığı ve Aydın’da DP teşkilatını kuranların başında olduğu, maddi manevi gayretle davayı yürütüp her türlü güçlüğe göğüs gerdiği belirtilmiştir. Haberde, “*Bütün hayatı boyunca dürüst iyiliksever ve vatanperver bir zat olarak muhitinde haklı bir muhabbet yaratan Sayın Ethem Menderes’e İçişleri Bakanlığında da muvaffakiyetler temenni eder, memlekete o her mevzuda gördüğümüz örnek çalışma ve iradesiyle başarılı hizmetler ifa etmesini dileriz,*”⁴⁴⁰ diyerek haberini sonlandırıyor.

⁴³²Süleyman İnan, “**Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)**”, Yakın Dönem Türk Politika Tarihi, (Ed. Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu), Anı Yayınları, 2007, ss. 117-145.

⁴³³ Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.174.

⁴³⁴ **Milliyet**, 03.02.1952, s.1.

⁴³⁵ T.C. Ankara Valiliği, <http://www.ankara.gov.tr/icerik/eski-valiler> , (e.t: 26.07.2019)

⁴³⁶ **Cumhuriyet**, 25.12.1951, s.1.

⁴³⁷ **Zafer**, 09.03.1952, s.1.; Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.174.

⁴³⁸ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)**, 30001163/3/91/1163

⁴³⁹ **Zafer**, 02.08.1952, s.1.

⁴⁴⁰ **Zafer**, 02.08.1952, s.1.

İçişleri Bakanlığı görevine getirilen Ethem Menderes aynı zamanda DP basın işlerini yönetme işinde vazifelendirilmişti. DP'nin propaganda işlerinin başında, bunların hazırlanması ve dağıtılmasındaki çalışmalarda bulunacaktı. Ethem Bey'e bu vazifenin verilmesinin sebebi DP Genel İdare Kurulunun basın işleri ile alakalı olarak seçtiği komitede kendisinin de bulunmasıydı.⁴⁴¹ Farklı dönemlerde çeşitli nedenlerle ülkede bulunmayan bakanların⁴⁴² ve Başbakan Adnan Menderes'in⁴⁴³ yerine vekâlet ettiği görülmüştür.⁴⁴⁴

2.2.2. İçişleri Bakanlığının İlk İcraatı; Trafik Kanunu

Ethem Menderes'in İçişleri Bakanı olduktan sonra, İçişleri Bakanlığı kapsamında ele alınan ilk konu, motorlu taşıt kullanımından dolayı artan trafik kazalarına çözüm bulma konusuydu. Bu konu meclis görüşmelerinde de soru önergesi şeklinde karşısına gelmekteydi.⁴⁴⁵ Ethem Menderes, yolların genişletilmesine, fazla yük, sürat ve alkollü araba kullanımı gibi durumların kazalara sebep olduğunu söylemekteydi. Halkın motorlu araç kullanımının artmasından dolayı uyumun sağlanması için trafik ekipleri oluşturulması, belediyelerin bu konuda eksik kalmalarından ötürü gidiş-geliş işlerinin düzenli olarak sağlanması gerekliliğine dikkat çekiyordu. *“Her ilin kaza istatistik raporları Bakanlıkta tahlil edilerek kaza sebeplerinin mahiyetlerine göre gerekli tedbirlerin alınmasına yararlı emirler verilmiş bulunmaktadır.”*⁴⁴⁶ Açıklama getiren İçişleri Bakanı Ethem Menderes, Batı ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de trafik mahkemeleri kurulması ve trafik suçlarının bu mahkemelerde görülmesi Bakanlığın bu soruna bulduğu çözüm olacağına işaret edilmekteydi.⁴⁴⁷ İlk girişimlerin ardından bir senede hazırlanan İçişleri Bakanı Ethem Menderes zamanında çıkarılan yeni Trafik Kanununca, trafik zabıtası ve trafik mahkemeleri oluşturulacaktı. Adalet Bakanlığının seçeceği yerlerde kurulacak, tek hâkimli trafik mahkemelerinde özellikle trafikle alakalı davalara bakılacaktı. Trafik işlerinin tanzimi için bölge ve vilayet zabıtası meydana getirilecek, trafik şubeleri ve trafik büroları kurulacaktı. İçişleri, Adalet, Milli

⁴⁴¹Ulus, 11.11.1952, s.2.

⁴⁴²TBMMZC, 9. Dönem, 18. Cilt, 20. Birleşim, 08.12.1952, s.126.

⁴⁴³Zafer, 14.01.1953, s.1 ; Zafer, 18.01.1953 s.1.

⁴⁴⁴Zafer, 09.06.1953, s.1.

⁴⁴⁵TBMMZC,9. Dönem 18. Cilt 20. Birleşim, 22.12.1952, s. 379.

⁴⁴⁶TBMMZC,9. Dönem 18. Cilt 20. Birleşim, 22.12.1952, s.379.

⁴⁴⁷Zafer, 23.08.1952, s.1.

Savunma gibi pek çok vekâletlerin ilgili temsilcileri ile trafik kanunu tatbik etmek üzere bir Merkez Trafik Komisyonu teşkil edilecekti. Kurulan komisyonlardan başka düzenleme yapılan alanlarda vardı.⁴⁴⁸

2.2.3. Doğu İllerinde Kalkınma Projesi

Ethem Menderes İçişleri Bakanı olarak Doğu'da Tetkik gezilerine Jandarma Genel Komutanı, Generaller ve mahalli umum müdürleriyle çıkmış, bu geziler kapsamında Hakkâri, Van ve Bitlis illerine ziyaretlerini gerçekleştirmişti. Bu tetkik gezileri gazetelere “Doğu'daki Kalkınma Hamlesi” başlığıyla konu olmuştu.⁴⁴⁹ Doğu tetkiki, Menderes'in bu gezilerine en ücra ve ihmal edilmiş yerlerden başlayarak çalışma zihniyetini ve metodunu göstermiş olan⁴⁵⁰ Ethem Menderes bu gezilerinde DP teşkilatlanmalarını ziyaret ettiği gibi CHP teşkilatlarını da ziyaret etmekteydi.⁴⁵¹

Bakanlık döneminin bu ilk gezilerinde halka seslenen Ethem Menderes'in, gittiği her yerde bayram havasında karşılandığı ve halkla yakın hasbıhaller kurarak sorunlarını dinleyip cevaplandığı, DP hükümetinin yaptıklarını ve yapacaklarını halka anlatmaktaydı. Halkla Bakan olarak ilk yakın diyaloglarını gerçekleştiren Menderes, Van'da yaptığı konuşmasında yurt kalkınması hakkında konuşmuş, “*Programımızda köylünün kalkınmasını milli davalarımızın tahakkuku için esas kabul etmiş bulunuyoruz*” demiş, iki senede kat ettikleri mesafenin büyük olduğunu birkaç sene sonra memleketin manzarasının tamamen değişeceğinden bahisle gelecek projelerden söz etmişti. Bakan'dan yörenin sorunları kapsamında en çok istenen, Van Gölü kıyısında tarım arazilerini su baskınlarından kurtararak kullanılabilmesini sağlanması için önlemler alınmasıydı. Bundan başka halk Van'a bir üniversite istemekteydi. Halkın dillendirilen küçük büyük tüm isteklerine tek tek cevap veren Ethem Menderes, halka hitaben uzun bir konuşma yapmıştı.⁴⁵² Ethem Menderes bu konuşmasının temeline kendilerinin de, aralarından çıkmış olan insanlardan oldukları halk için çalıştıklarını, bu çalışmalarının halkın iradesiyle iktidara gelenler olarak Allah borcu olduğunu söylemişti. 1950 yılında bir milyar iki yüz milyon olan bütçesinin iki senede bir milyar sekiz yüz milyon olduğunu, üstelik arttırdıkları bu

⁴⁴⁸Zafer, 25.08.1953, s.1.

⁴⁴⁹Milliyet, 29.09.1952, s.1.

⁴⁵⁰Zafer, 28.09.1952, s.6.

⁴⁵¹Zafer, 22.09.1952, s.1.

⁴⁵²Zafer, 22.09.1952, s.1.

bütçeyi vergiler yükleyerek değil aksine köylüler üzerindeki ağır vergileri kaldırarak sağladıklarını belirtiyordu. “*Biz Türk milletinin fitratında mevcut cevheri sezerek ve işleterek bu başarıları temin ettik. Nurlu bir devrin arifesinde olduğumuzu bildirmek isterim. Vatandaş artık uyanmış ve açılmıştır. Hiçbir idari derdiniz ve şikâyetiniz olmadığını, yalnız iktisadi ihtiyaçlarınız bulunduğunu dilinizden dinleyerek sevinç duydum.*”⁴⁵³ Köylünün kalkınması için planlarını işletmeye başladıklarını, vergi olarak aldıklarını süratle kalkınmak için harcayacaklarını, işbirliğinde bulunan milletlerin bu tür sorunları önceden hallettiklerini, ancak onların Türk milletinin kabiliyetine hayran olduklarını gittiği her yerde dile getiriyordu.

Ethem Menderes tüm bu eksikliklerin halkın bütün bu isteklerinin gerçekleşeceğini artık Türkiye’nin makineleşme zamanında olduğunu Doğu’daki sorunları daha büyük işler yaparak çözeceklerini şeklinde belirtiyordu.

Girişteki konuya geri dönersek esas işin yolda başladığını tekrarlayan Ethem Menderes, yol olunca zabıta kuvvetlerinin süratle her yere yetişebileceklerini bu da asayiş unsurunu daha etkili bir hale getireceğini, kendisinin deyişiyle; “*Devlet kuvveti tepededir. Ben bunun karşısında parende atamam,*” derebeylerinin ve istismarcıların bazı yerleri umumi bünyeden ayrı düşüren hareketlerle kendilerini aracı konumuna getirdiklerini, bu durumu ancak devletle birebir temasla çözebileceklerini söylüyordu. İçişleri Bakanı bu temas için Doğu’daki kaymakamlara araba ve telefon hatları tahsis edildiğini, halkın elindeki silahların toplanılmasında da “*Silaha ihtiyacın yoktur. Senin emniyetini hükümet temin ediyor. Silahlarını gönül hoşluğuyla teslim et, iyi vatandaş olmanın imtihanını böyle geçir. Kısa zamanda bu tatlı muamele tarzı sayesinde aldığımız neticeler, çok memnuniyet vericidir. Baskınlarla elde edilen silahların yüzde misli birkaç gün içinde güzellikle toplanmıştır,*” bu tarz bir dil geliştirilmiş, verilen izahata göre de meyveleri de alınmıştı.⁴⁵⁴

Öte yandan yurtiçi gezilerinden başka yurtdışına yapılan gezilerde de Ethem Menderes, Başvekil Adnan Menderes’in çok yakınında olmuştu. Gerek siyasi seyahatlerde gerekse de diplomatik ilişkiler temelli çıkılan pek çok gezide Başvekil Adnan Menderes’e eşlik etmişti. Örneğin; İngiltere Kraliçesi Elizabeth’in taç giyme törenine hükümeti temsil etmek amacıyla birlikte katılmışlardı.⁴⁵⁵

⁴⁵³Zafer, 22.09.1952, s.1.

⁴⁵⁴Zafer, 27.09.1952, s.6.

⁴⁵⁵Zafer, 09.06.1953, s.1.

İçişleri Bakanı Ethem Menderes, Londra'dan döndükten sonra yurtiçi tetkik gezilerine devam etmişti. Ethem Menderes'in bir gezisi Mardin ile başlayıp güney illerinde devam etmişti.⁴⁵⁶ Tetkik gezisi mahiyetinde Mardin, Urfa, Antalya, Hatay, Gaziantep, Siirt, Diyarbakır ve ilçelerine gitmişti. Tetkikler yanında açılış ve temel atma törenlerinde bulunmuştu.⁴⁵⁷ Bütün gezilerinde yaptığı gibi CHP il teşkilatlarını da ziyaret eden Menderes, güneydeki tetkiklerine devam ederek halka hükümetin planlı icraatlarını izah ediyordu. Buradaki halka, muhtaç vatandaşlara topraklarının tapularının verildiğini, su işlerinin de planlar dâhilinde ilerlediğinin müjdesini veriyordu. Bir hükümet politikasının sonucu olarak derebeylik ve aşiret reisliğinin çoktan tarihe karışmış olduğunu, bunların artık vatandaşla hükümet arasında araç olamayacaklarını bildirmişti.⁴⁵⁸ Urfa'daki konuşmasında da hükümetin vatandaşlarının huzur ve emniyet içerisinde çalışmasına yardımcı olacağını söylüyor ve ekliyordu: "*Fakat devletin şefkatini suiistimal eden olursa devlet kuvveti icab eden şeyi derhal yapar. Namuslu vatandaşlar emin olsunlar, şerirler bundan sonra kendilerine asla zarar veremeyecektir.*"⁴⁵⁹

Doğu'daki ticareti engelleyen ulaşım sorununa yönelik olarak projeler anlatılmıştır. Eğitim ve asayişten sonra kalan iktisadi adımdı. İktisadi adım için de "*Yollarınızda işleyen motorlu vasıtalar kasabalarınızı büyük ticaret merkezlerine bağlayacak, mallarınız ve metalarınız büyük pazarlarda para edecek, yurdun ücra ve uzak köşesi tabiri bu memlekette tarihe karışacaktır. İhmal ve lakaydı yüzünden vücut bulan ve mahrumiyet bölgesi diye anılan bölgelerde maziye karışacaktır. Buralara yollar, genç mühendislerimizin ve fedakâr işçilerimizin yüksek himmet ve gayretleriyle hızla uzanıyor, memlekette ticaret ve ziraat almış yürümüştür, yeni yeni dış pazarlara açılıyor, buralardan memleketimize servetler akacak*" şeklinde iktisadi müjdelere veren İçişleri Bakanı, Amerika'nın seviyesine doğru bir yola girdiklerini beyan ediyordu. "*Sizler bize ilham kaynağı oldukça bu his ve akliselime sahip bulunduğça bu memleket sayın başbakanımızın dediği gibi Birleşik Amerika'nın seviyesine doğru hızla yürüyen bir yola girecektir.*"⁴⁶⁰ Özelden genele daha geniş

⁴⁵⁶Zafer, 15.06.1953, s.1.

⁴⁵⁷Zafer, 28.06.1953, s.1.

⁴⁵⁸Zafer, 17.06.1953, s.1.

⁴⁵⁹Zafer, 22.06.1953, s.1.

⁴⁶⁰Zafer, 27.09.1952, s.6.

perspektifli bir politika temeli bu sözlerle açıklanmış oluyordu. DP önderliğindeki Türkiye'nin nurlu bir devrin arifesinde olduğu argümanı sık sık tekrarlanmaktaydı.⁴⁶¹

2.2.4. Ethem Menderes'in DP İçişleri Bakanı Olarak Türkiye'nin Ezeli Meselesine Bakışı

Ethem Menderes ülke gezilerine devam ediyordu. Gezilen yerler Doğu Anadolu Bölgesi olunca halka hitabında yer alan konuların başında Türkiye'nin ezeli meselesi olan doğu meselesinde hem kendi hem de DP'nin politik bakış açısını da sergileyen ayrıntılar görülmüyordu. Ethem Menderes, *“Yarattığınız ve yaşattığınız şu muhteşem tablo, gösterdiğiniz bu yüksek sevgi ve kadirşinaslık bize İstanbul'u, İzmir'i Ankara'yı ve büyük merkezleri hatırlatıyor. Türk'ün değişmeyen büyüklüğünü bu uzak illerimizde görmek ve yaşamakla bahtiyarlık duyuyorum. Ağzlarında şark ve şarklı kelimelerini heceleyenlere şu ulvi manzarayı göstermek, şu insanlığı, şu asaleti ve şu yüksek seviyeyi onların ibret nazarlarına sermek isterim.”* Bu sözleriyle Doğu'nun Batı gibi yakın gözükmediğini içten içe itiraf eden Ethem Menderes, yine de ayrı olmadıklarını şark ve şarklı kavramlarını bastırarak kullananların bu manzarayı görerek konuşmaları gerektiğini söylüyordu.

Doğu'nun sorun manzarasını, planlanan çözümler ile açıklayan İçişleri Bakanı, Anadolu'yu Doğu-Batı olarak ikiye ayıran Fırat nehrine yapacakları köprü ile Türkiye'nin bir ucu Edirne'den buralara kadar hiçbir açıdan ayırım kalmadan birleştireceklerini halka anlatıyordu. Ethem Menderes'in Doğu tetkiklerini orada verdiği söylevleri gazetelerde yakından takip ediyordu. Zafer gazetesinde Ethem Menderes'in yukarıda anlattıkları için, *“Bu, yüzde yüz samimi, yüzde yüz halkçı ve yüzde yüz mütevazı bir hizmet azminin ifadesidir. Yalnız uzun yıllar değil hatta uzun asırlar kendisinden daima alınmış, maddi ve manevi servetleri durmadan israf edilmiş, hiçbir teselliye kavuşturulmadan mütemadiyen felaketten felakete sürüklenmiş bir memleket parçasının çocuklarına “Maziden bahsetmeyelim” demek suretiyle o toprakların ve o vatandaşların ızdıraplarının içinde ne kadar yaşamakta olduğunu göstermiştir,”* sözleriyle Doğu-Batı olarak ikiye ayrılmış memleket arasındaki oluşa gelmiş imtiyaz ayrımının kaldırılması yolunda atılan adımların örneklerini vermişti.⁴⁶²

⁴⁶¹Zafer, 28.09.1952, ss.1-6.

⁴⁶²Zafer, 27.09.1952, s.6.

İçişleri Bakanı'nın, "*Van gölünün bugünkü karanlık kıyıları, bu cennet gibi güzel, şirin yurt ve parçaları, bu kasabalar birkaç sene sonra pırıl pırıl elektrikle nurlanmış olacak, medeni şartlara ve hayata kavuşacak, sularınız gelecek, yollarınız yapılacak, mektepleriniz açılacak, bu sefer yepyeni, daha iyi ve daha üstün ihtiyaçlarla karşılaşarak bizden yeni yeni şeyler isteyeceksiniz*" sözleri gösterilmekteydi.⁴⁶³

Ethem Menderes hükümetin kırılğan olan bu hadiseye bakışını bu konudaki faaliyetlerini gazeteci Ahmet Emin Yalman'a verdiği röportajda şöyle anlatıyordu: "*Yeni köprüyü, yekpare bir yurdun bir sembolü diye kabul etmek caizdir. Fakat asıl mesele, vatan birliğini yalnız iktisadi sahada bırakmayarak, kültür, asayiş, adalet, idare, vatandaşa müsavi hak ve fırsat temini sahalarına da sokmaktadır.*"⁴⁶⁴

Kendisinin de dediği gibi Fırat üzerinde yapılacak olan köprüye sembolik olarak maddi ve manevi anlamda bir değer yüklenmişti. Sözlerine devam eden İçişleri Bakanı doğu vilayetlerinin her ne kadar hukuken memleketin bir parçası olsa da fiili olarak memlekete bağlanmış sayılmayacağını, hiçbir sosyal devlet izinin olmadığını memleketteki ortak kültürün buralarda egemen olmadığı kendisinin deyimiyle yaygın olanın; "...ağalık, şeyhlik, zorbalık yoluyla vatandaşları haraca bağlayan, esir gibi kullanan Türk vatandaşına ait haklardan, imkânlardan mahrum eden kimseler türlü türlü fırsatlar..." bulanlar olduğuydu.⁴⁶⁵

Ethem Menderes zorbalık kullananların memlekette ikilik yarattığını, derebeylerin silah dağıttıklarını hal böyle olunca da Doğu vilayetlerinde asayişin kalmadığını, devlet nüfuzunun bu şekilde milletin aleyhine kullanıldığını, "*Eski devirlerde takip edilen yanlış siyaset; bu halleri tasfiye edecek yerde zorla teşvik ediyor; Türk-Kürt farkını devam ettiriyordu. Hamidiye Alayları derebeylik sistemini normal ve meşru bir hale koyuyor, bütün kaynaşmasına ve kültür birliğine doğru gitmesine mani olduğu gibi, dili Türkçe olanları da Yemen'e gönderilmek gibi gudubetlerden kurtulmak için Kürt görünmeye ve Hamidiye Alaylarına girmeye sevk ediyordu,*"⁴⁶⁶bu sözlerle Osmanlı dönemi askeri siyasetin toplumsal hayata yansıyan sonuçlarını da eleştirmiş oluyordu.

Ethem Menderes, milletin içerisine girdiği bu hali "*yanlış bir vatandaşlık telakkisi*" şeklinde tanımlıyordu. Sosyal tabanlı sorun olarak nitelenen bu konuya,

⁴⁶³Zafer, 27.09.1952, s.6.

⁴⁶⁴Zafer, 27.09.1952, s.6.

⁴⁶⁵Zafer, 03.09.1953, s.1.

⁴⁶⁶Zafer, 03.09.1953, s.1.

DP siyasetinin çözüm stratejisi olarak getirdiği iki ayaktan biri eğitimdi. Buralarda okullar açmak suretiyle yeni, daha doğru kendi ifadesiyle yanlış vatandaşlık telakkisi kavramının DP siyaseti doğrultusunda doğrusunu yetiştirmekti. Okullardan başka doğudan askerler Batı'ya gönderilerek buradaki nüfusla temas ederek ortak kültürlerini öğreneceklerdi. Bu kadar emek sadece doğru vatandaş yetiştirmek amaçlı değildi. *“Bugünkü hükümet, yol ve mektep yapmayı, yalnız iktisadi ve içtimai bir iş diye değil, aynı zamanda asayişin ta kendisi diye telakki ediyor. Şark vilayetleri halkı çok kıymetli bir vatandaş cevheridir. Çalışkan uysal, zeki, iyiye hasretli insanlardır. Yeni şartlara çok çabuk ayak uyduruyorlar.”*⁴⁶⁷Doğu illeri için girişilen her gelişim faaliyeti eğitim, iktisadi, asayiş gibi temel düsturları bir arada getiriyordu. Çünkü orada hepsi eksikti.

Bu konunun meclise yansıyan tarafı sadece bu değildi. Diyarbakır mebusu Yusuf Azizoğlu'nun bazı gazetelerin memleket birliğini bozan tecavüzkâr yayınlar yaptığını, bunların tahkik edilip edilmediğine dair bir sözlü soru sormuştu. İçişleri Bakanı Ethem Menderes'in bu soruya cevabı DP'nin Doğu'ya bakışının, hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren oluşturulan perspektifiyle paraleldi. Söz konusu memleket olduğu zaman ülkede doğu, batı, kuzey ve güneyin sadece coğrafi tanımlama olacağını söylüyordu. *“Bizim için ve hakikatte de, memleketin ne şarkında, ne garbında, ne de şimal ve cenubunda Kürt diye bir vatandaş kitlesi, zümre veya unsuru mevcut değildir.”*⁴⁶⁸Mevzuatta suç unsuru sayılacak durumların oluşmadığını oluşsa adli makamların harekete geçeceği şeklinde cevaplamıştı. Memleketi ayırıştırarak, birbirinden ayrılmış unsurlar varmış gibi göstermenin elbette suç sayıldığını ancak böyleymiş gibi göstererek kasıtlı bir yaygara koparmanın yanlış olduğunu şöyle ifade ediyordu: *“bundan bir kısım unsurların 'istifade ederek memleket aleyhine tahrik yapmak suretiyle istismara teşebbüsleri mülâhazasıyladır ki, hükümet olarak müteenni bulunmaktayız.”*⁴⁶⁹Ethem Menderes; bu sözlerini, memleketin yeni demokratik bir rejime girmiş olmasından, bu rejime karşıda haince emeller besleyen muzır unsurların cesaretlendirip teşvik etmesinin tabii olduğunu ifade ediyordu. *“...Memleketimizin herhangi bir bölgesinde hususi bir endişe kaynağı teşkil edecek hiçbir fevkalâdelik mevcut değildir. Memleketin hiçbir tarafında, meslek, sanat ve hüviyeti ne olursa olsun, buna cesaret edebilmesine;*

⁴⁶⁷ Zafer, 03.09.1953, s.1.

⁴⁶⁸TBMMZC, 9. Dönem 25. Cilt 5. Birleşim, 16.11.1953, s.262.

⁴⁶⁹TBMMZC, 9. Dönem 25. Cilt 5. Birleşim, 16.11.1953, s.262.

maksadı ne kadar hainane, niyetleri ne dereceye kadar mütecasir bulunursa bulunsun hiçbir kimsenin ayaklanmasına imkân olmadığını, Şark'ta yaşayan takrir sahibi arkadaşın yakinen bilmesi ve endişelenmemesi lâzım geldiğini arz eylerim."⁴⁷⁰

Sırayla kendisine yöneltilen sorulara geçen İçişleri Bakanı, içişleri bakanlığı denilince direk idare amirlerinin akla geldiğini, DP'nin iktidara geldiği günden itibaren valilerden başlamak üzere tüm idari amirlerin siyasi cereyanlara kapılmadan tamamen devlet memuru olarak kamunun hizmetinde olarak çalıştıklarını, dile getiriyordu. Milletvekillerinin önceden değindiği hudut meselesinde, pek çok insanın birbirine girmiş olduğunu, bu konuda mesafe kaydederek pek çok işin halledildiğini ancak yine de çok işlerinin olduğu belirtilmişti.⁴⁷¹

Bu ezeli mesele TBMM'de de çeşitli yerlerden çıkan tartışmalarla sesli halde dile getirilmişti. 1954 yılı İçişleri Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde konuşanlardan ilki Tunceli mebusu Hıdır Aydın, İçişleri Bakanlığının ilgilendiği en önemli sorunla konuya başlamıştı. Vekil, Türklük ve Kürtlük davası gütmek, irticai mahiyette geniş ölçüde çalışmak gibi Tuncelili vatandaşlara isnatlar yapıldığını ileri sürmüştü. Vekilin bu sözlerine karşılık söz alan DP Tunceli Milletvekili Hasan Remzi Kulu, Asil ruhlu, *"Tunceliler asil Türktür, tarih bunu yazmıştır. Tunceliler için kim Türktür, Kürttür sözünü çıkarmışsa asıl o Tuncelileri hakir gören ve Tunceli'nin asaletini inkâr eden insan, o insandır,"* diyerek karşılık vermişti. Bu konuşmalardan sonra kürsüye gelen Ethem Menderes, bu konuyla ilgili olarak, *"Bir kelime ile ifade etmek lazım gelirse, millet vahdeti, Türklük vahdetinden başka hiçbir şey mevcut değildir. Ve bunun hilafında söylenen bütün sözler hilafı hakikattir ve hatalıdır. Hepinizin gönüllerinde doğduğu ve yaşadığı gibi, sizlerden terekkep eden bu devletin ve hükümetin noktai nazarı da bundan gayrı bir şey olamaz arkadaşlar"*⁴⁷² diyerek Tunceli üzerinden ortaya çıkan bu netameli konuyla ilgili, hem devlet hem de İçişleri Bakanlığı olarak politikalarını ortaya koyan bir açıklama getirmişti.

2.2.5. Ethem Menderes'in Anadolu- Ege Gezileri ve Tetkikleri

Ethem Menderes doğu illerinin yanı sıra hudut boylarını da gezmişti. Gezisine Karadeniz'de Artvin'den başlamıştı. Burada da 30 senedir devlet elinin

⁴⁷⁰TBMMZC, 9. Dönem 25. Cilt 5. Birleşim, 16.11.1953, s.262.

⁴⁷¹TBMMZC, 9. Dönem 28. Cilt 48. Birleşim, 23.02.1954, s.757.

⁴⁷²TBMM ZC, 9. Dönem 28. Cilt 48. Birleşim, 23.02.1954, s.757.

buraya uğramadığı, kendilerinin hudut kapılarına kadar geldiği söylemlerini etkili bir biçimde kullanmıştı. Buradaki sorunlar Doğu'daki gibi değildi. Doğu'da eğitim, ekonomi, gelişmemişlik, asayiş, ikilik gibi sorunlar vardı. Karadeniz hudut boylarının ise gelişmemişliğe bağlı ekonomik sıkıntıları vardı. Kazanın su ve elektrik ihtiyacına değindikten sonra millet ve hükümet birbirine güvendikçe aşılamayacak güçlüğü olmayacağı, Doğu'da dağlar delerek yol yaptıklarından birkaç sene zarfında her yerde yolun erişemediği hiçbir kasaba ve köyün kalmayacağını söylemekteydi. DP'nin halka hizmet siyaseti konusunda örnek teşkil eden söylemlerinden biri ise köprü istemek için Ankara'yı ziyaret etmek isteyenlere, “*Böyle haklı bir dava için Ankara'ya gelmeye ne lüzum var? Öyle bir devir içindesiniz ki, bu devir Ankara'yı sizin ayağınıza getiriyor. İşte hükümetin mesul bir bakanı olarak Ankara'dan davalarınız ve ihtiyaçlarınız için geldim,*” sözleriyle karşılık veriyordu.⁴⁷³

Karadeniz'e gelen Ethem Menderes Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Murgul ziyaretinde yanındaydı.⁴⁷⁴

Tetkik gezileri ile halkla yakın temasta bulunan İçişleri Bakanı mecliste de gerek içişleri hususunda gerekse de Başbakan Adnan Menderes'in izahat vermesi gereken konularda, vekâleten açıklama yapıyordu. Sadece bu da değil ilk İçişleri Bakanlığı görevini 17 Mayıs 1954 yılına kadar devam ettiren Ethem Menderes, bu süre zarfında, aslında buna tüm iktidar süresince diyebiliriz, Bakanlık görevi ne olursa olsun Başvekil Adnan Menderes'in Ankara dışına çıktığı zaman ya yanında yer almış ya da mutlaka uğurlama ve karşılama törenlerinde bulunmuştur.⁴⁷⁵

Başbakan Adnan Menderes'in sözlü olarak cevaplandırması için; meclise verilen takrirlere de Başbakan yerine cevap vermekteydi.⁴⁷⁶ Örneğin; İçişleri Bakanlığını ilgilendiren önerge hakkında izahat veren Ethem Menderes, Mardin Milletvekili Aziz Uras'ın Mardin ilinin asayiş durumunun bozuk olduğu ve bir türlü asayişin temin edilemediği yolunda verdiği bir sözlü soruyu cevaplandırmıştı.

Bu soruya verdiği izahatında Ethem Menderes, bazı illerin diğer illere nazaran kalabalık olduğunu, “*Fakat bu hadiselerin mahiyetleri tetkik edilince, asayişin mevcut olmadığı kanaatine varmak için sebep bulunmadığı görülür*”

⁴⁷³Zafer, 03.10.1952, s.1,4.

⁴⁷⁴Zafer, 04.10.1952, s.1,4.

⁴⁷⁵Zafer, 14.01.1953, s.1. ; Zafer, 18.01.1953 s.1.

⁴⁷⁶Zafer, 29.11.1952, s.1,6.

tespitinde bulunuyordu.⁴⁷⁷ Bu soru önergesinin verilmesine sebep olan vakaların yer, zaman ve sayısını veren Menderes, bu vakaların öteden beri yaşanan aşiret kavgalarından dolayı olduğu, bu olaylara karışanların cezalandırıldığını ifade ediyordu. Dile düşen asayiş durumlarının öykülerine değinen İçişleri Bakanı, Ulus gazetesinde çıkan ağa ve aşiret mahkemelerinin sürdüğü iddialarına ise daha önce değinilmiş olduğunu, bunların doğru olmadığını “*hükümetimiz her şeyde olduğu gibi bunda da çok hassas ve müteyakkızdır,*” diyerek cevaplandırdı. Bunların anarşiyi andırır asayiş durumları olmadığı, yinede huzur ve emniyeti sağlamak için gerekli tedbirlerin alınacağını ve bölgeye seyahat ettiğinde daha tatminkâr açıklamalar yapacağını belirtiyordu.⁴⁷⁸

İçişleri Bakanlığı süresince memleketin her bölgesine giden Ethem Menderes Doğu, Karadeniz vilayetlerinden sonra İç Anadolu dönemin Jandarma Genel komutanıyla birlikte Afyon, Isparta ve Antalya’yı ziyaret etmiş, DP İl Kongresinde bulunmuştu.⁴⁷⁹

Oradan Denizli’ye geçmiş burada da hidro-elektrik santralini açan İçişleri Bakanı, “*Hükümetimiz sizden aldığı maddi ve manevi kuvvetle şark hududundan garp hududuna kadar bütün memleketi karış karış imar etmeye çalışmaktadır. Her tarafta baş döndürücü faaliyetler görmekle iftihar ve gurur duymaktayız. Çalışkan halkın nasibi ve hakkı ne ise hepsinin birbiri ardı sıra tahakkuk etmesini temenni ederim.*”⁴⁸⁰ Sözleriyle memleketin gelişimini anlatmış ve her tarafta devamının geleceğini belirtmişti. Özellikle kazalarda çok içten karşılamlar olduğu gazete sütunlarına yansımaktaydı. “*Ethem Menderes Antalya’da 18 yıldır Yol Ve Alaka Görmeyen Gündoğmuşlular Vekile Candan Tezahüratta Bulundu*”⁴⁸¹ bu başlıklarla verilen haberlerle hem eski yönetimden muzdarip olan halk vurgulanıyor hem de halkın DP’nin başarılı işler çıkaran yönetimine ve yöneticilerine karşı duyulan alakanın yurt geneline yayılan havası aksettirilmiş oluyordu.

Bu sırada Mardin’de kaçak bir askerinin sebep olduğu bir jandarmayı öldürme vakasında, oraya gittiğinde katilin yakalanmaması konusuyla ilgilenen İçişleri Bakanı Ethem Menderes’in; burada bazı tedbirler aldırması sonucu, köydeki halkın zulme uğraması DP il teşkilat başkanı tarafından da tespit edilmiş, ilgili raporlar

⁴⁷⁷TBMMZC, 9. Dönem, 18. Cilt, 12 Birleşim, 03.12.1952, s.44.

⁴⁷⁸Zafer, 04.12.1952, s.1,4.

⁴⁷⁹Cumhuriyet, 18.09.1953, s.1.

⁴⁸⁰Zafer, 28.09.1953, s.1.

⁴⁸¹Zafer, 08.10.1953, s.1.

yazılmıştı. Ulus gazetesi bu haberi, “Demokrat Parti’nin Seçim Kampanyası Başladı mı?” şeklinde vermişti.⁴⁸²

2.2.6. Ethem Menderes’in Geçmişten Gelen Belediyecilik Misyonu

Ethem Menderes İçişleri Bakanlığı görevinde iken partililerin yerel yönetimlerle ilgili konularda başvurduğu bir isim olduğu, bunun nedenin de belediyecilikteki ciddi mesai döneminin etkili olduğu söylenebilir. Yerel örgütlenmede DP’lilerin kendisine yönelen ilgilileri olduğu ortadaydı. Bunun ilk örneğini İstanbul’da, ikincisini ise belediyecilik döneminden beri iyi ve yakın ilişkiler içerisinde olduğu İzmir DP il kongresinde görmüştü. Ethem Menderes bu kongrede delegelerden gelen yoğun bir istek üzerine kongre başkanı seçilmişti.

22 Mart 1952’de yapılan İstanbul İl Kongresinde Başbakan Adnan Menderes, dört bakan ve 40 kadar milletvekili bulunmaktaydı. Kongre Başkanlığı seçiminde, adaylar arasından ittifakla Ethem Menderes seçilmişti.⁴⁸³ Yine aynı yıl yapılan İzmir DP teşkilatı 6. İl Kongresine de katılım yüksekti. Ankara’dan İzmir İl Kongresine katılmak için Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Tevfik İleri ve Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoglu ile İçişleri Bakanı Ethem Menderes gelmişti. Kongreye katılan delegeler İstanbul İl Kongresinde olduğu gibi şiddetli ısrarlarla Ethem Menderes’in kongre başkanlığı yapmasını istemekteydiler. Bu talep üzerine konuşma yapan İçişleri Bakanlığı görevi dolayısıyla kongre başkanlığını üstlenmesinin uygun olmayacağını söylese de yoğun istekler dolayısıyla kabul etmek zorunda kalmıştı.⁴⁸⁴

Kongre başkanlıkları dışında DP yerel örgütlenmeleri hakkında yapılan çalışma ve kongrelerde Ethem Menderes’in ismini sık duymaktayız. 1953 yılında da DP ilçe örgütlerinin kongrelerine pek çok mebusla birlikte İçişleri Vekili Ethem Menderes de katılmıştı. Ethem Menderes’in uzun yıllar il başkanlığı ve belediyecilik yapmış olması örgütlenme çalışmalarında aranan bir şahsiyet olmasının temel sebebiydi.⁴⁸⁵ Örneğin 1953 yılının son ayında yapılan Türk Belediyecilik Derneği 5. Kongresinde, Meclis Reisi, Başvekil, Vekiller, Mebuslar ve yurdun her tarafından gelen belediye temsilcileri hazır bulunmuşlardı.

⁴⁸²Ulus, 03.09.1953, s.1.

⁴⁸³Milliyet, 22.03.1952, s.1.

⁴⁸⁴Zafer, 28.12.1952, s.1.

⁴⁸⁵Zafer,14.03.1953, s.4.

Bu kongrede bir konuşma yapan İçişleri Vekili Ethem Menderes, bu kongrenin ortak davalarda doğru kararlar, tedbirler alabilmek ve belediyelerle İçişleri Vekâleti arasında dikkatle üzerinde durulan işbirliğinin kuvvetlenmesi açısından önemli olduğunu vurgulamıştı. Kamu hizmeti sisteminin her gün daha çok genişlediği, vatandaşların ortak ve medeni ihtiyaçlarına cevap vermekte olan belediyelerin vazifelerinin bu kapsamda arttığını dile getiren İçişleri Bakanı, bu durumun belediyelere, vatandaşların yardımlarının daha çok artması gerektirdiğini söylüyordu. Bu kongrenin ilmi ve mesleki teşekküllerden ortaya çıktığı göz önüne alındığından belediyelerin ortak imkânları arayıp bulması hususunda azami gayret gösterdiklerinin görüldüğü, İçişleri Vekâleti olarak da her konuda bu kongreye yardım edeceklerini, vazife olarak gördüklerini söylemekteydi. 4. Kongreden çok şey öğrendiklerini, İçişleri Vekâletini ilgilendiren kısımlardan çıkan sonuçlarla gerekli kanunları yapma konusunda girişimlerde bulduklarını ve belediye kanun layihasının düzenlenmesinde bunların kullanıldığını eklemiştir.⁴⁸⁶

Ethem Menderes 1952 yılındaki bu ilk İçişleri Bakanlığından sonra Milli Savunma Bakanlığı yapacak sonrasında tekrar 1955 yılında İçişleri Bakanı olacaktı. Ethem Menderes 1956 yılında da yani ikinci kez İçişleri Bakanlığı görevi yaptığı sırada yine yapılan Belediyecilik Kongrelerine katılmıştı. Bu kongrede konuşan Ethem Menderes, şehir ve kasabaların kalkınmasını sağlayacak tedbirlerin konuşulması, anlaşılması bakımından bu kongrenin önemini anlatmıştı. Kongreler, belediyelerin gelişimi bakımından öneli veriler sağlıyordu. 1956'yılında Türkiye'de nüfusun arttığını şehir ve kasabaların büyüyor olduğunu söyleyen Ethem Menderes, buna örnek olarak da 1950'de 651 olan belediye sayısının 1956 yılında 860'a çıkmış olduğunu göstermekteydi. Nüfusun ve buna orantılı şekilde belediyelerin mütemadiyen artan masraf için belediye fonları oluşturulmuş, belediyelerin mali kaynakları genişletilmişti. 1948'de 72 bin küsur olan belediye gelirleri 1956'da 311 bin küsur liraya ulaşmıştı. Nüfusu 50 binden fazla olan belediyelerin her türlü harita, imar, plan, su, elektrik, mezbaha ve kanalizasyonlar bu fon yardımlarıyla yapılmaktaydı.⁴⁸⁷ Verdiği bu rakamlarla Ethem Menderes belediyelerin dünü bugününü özetlemiş, DP hükümetinin icraatlarını anlatmış, hem de kongreye katılanlara teşekkür etmişti. Ethem Menderes'in İçişleri Bakanı olduğu bu dönemde belediyelere karşı verilmesi muhtemel geniş yetkiler için kanun tasarısı oluşturulmuş,

⁴⁸⁶Zafer, 25.12.1953, s.1.

⁴⁸⁷Zafer, 29.05.1956, s.1.

bazı milletvekilleri bunların belediyelerde haksız tekel yaratacağını düşünerek bu tekliflere karşı çıkmışlardı.⁴⁸⁸ Gerek ilk gerekse ikinci dönem bakanlığı dönemlerinde Ethem Menderes'in belediyeçilikten gelen misyonundan Bakanlık dönemlerinde etkili bir biçimde faydalanmış olduğu görülmektedir.

2.2.7. İktidar ve Muhalefet Partisi Arasındaki İlişki

1953 yılı İçişleri bütçe görüşmelerinde iktidar ve muhalefet arasında ilk sözü alan Cumhuriyet Halk Partisi Erzincan milletvekili Cemal Göneç'in, partiler arası münasebetlerin normal ve medeni dünyadaki örneklerine yakınlık gösterdiği sözlerinden, o dönemde iktidar muhalefet partileri arasında sıcak havanın muhalefet partisi tarafından hissedilerek dile getirildiğinin kanıtıydı.⁴⁸⁹ Oluşan bu sıcak havanın ete kemiğe bürünen göstergesi olarak muhalefet partisi CHP, iktidarın demokrasinin istikbali için; muhalefet partilerinin görevlerini yaparken emniyet ve huzur içerisinde olmalarını, görüşlerine bakılmaksızın vatandaşların kanun önünde eşit sayılmalarını, iktidarın memleketteki muzır cereyanlara karşı takındığı tavrı takdir ediyordu. Komünist hareketlere karşı şiddetli şekilde karşı koyulmasını, muhalefet olarak tasvip edip memnuniyetle karşıladıklarını özellikle belirtiyordu. Ethem Menderes de muhalefet kanadından gelen bu yorumlara karşılık olarak muhalefetin huzur ve emniyet içinde çalışmasının, vatandaşların siyasi düşünceleri bakımından herhangi bir baskıya maruz kalmamadan eşit muamelenin devlet tarafından teminat altına alınmasının gayeleri olduğunu beyan ediyordu.⁴⁹⁰

Ancak zaman zaman gelişen bu ılımlı hava çok da uzun sürmemekteydi. İçişleri Bakanına, CHP'li milletvekili Kamil Boran tarafından İstanbul'da bir CHP toplantısına emniyet memurları tarafından müdahale edilmesi olayı sorulmuştu. İçişleri Bakanı ilgili soruya müdahalenin sebebinin bu toplantıda hatibin başbakan hakkında söylediklerinin yanlış anlaşıldığından kaynaklandığını söylemişti. Fakat CHP'li Vekil Kamil Boran, Vekilin cevabını yetersiz bulmuş ve kürsüden söz konusu hatibin toplantıda söylediği sözleri tekrar etmişti. Bu durum da mecliste bir

⁴⁸⁸ *Cumhuriyet*, 14.02.1956, s.1.

⁴⁸⁹ *TBMMZC*, 9. Dönem, 20. Cilt, 51. Birleşim, s.779., *Zafer*, 24.03.1953, s.1.

⁴⁹⁰ *Zafer*, 24.03.1953, s.1.

gerilime neden olmuş, sıra kapaklarına vurularak protesto edilmişti. Kamil Boran'ın sözlerinden sonra gerilen bu ortama meclis başkanınca son verilmişti.⁴⁹¹

2.2.8. İçişleri Bakanı Ethem Menderes'in 1953-1954 Yılı İçişleri Bakanlığı Bütçe Görüşmeleri ve Çıkarılan Yasalar

TBMM'de bütçe görüşmeleri, Türkiye'nin o yıl içerisinde bulunduğu durum, her alanda yaşanan gelişmeler ve istenilen değişikliklerin Bakanlık ile ilgili eleştirilerin en yoğun ve toplu bir şekilde dile getirildiği yer olmuştur. 1953 yılı İçişleri bütçesinin tartışmalarında da gerek muhalefet vekillerinin eleştirileri gerekse de İçişleri Bakanı olarak Ethem Menderes'in cevabı tüm sorulara ve sorunlara cevap verecek bir hal arz ediyordu.

2.2.8.1. Yerel Yönetimler

Bütçe görüşmelerinde iktidardan ve muhalefet partilerinden milletvekilleri söz alarak İçişleri Bakanlığına dair önerilerini ve eleştirilerini dile getirmişlerdi. 1953 Türkiye'sinde vekâleti ilgilendiren konular olarak; idari amirler, onların yönetim tarzları, vilayetlere yapılması gereken yardımlar, emniyet ve jandarma teşkilatına dair eksikliklerden bahsedilmişti. DP milletvekilleri kalkınmanın iyi düzeyde olduğunu özellikle köy imarı, ziraat ve modernleşmenin taşra için memnuniyet verici bir seviyeye ulaştığını ancak buraları yöneten yöneticilerin Valiler, Belediye Reisleri, Nahiye müdürlerinin kendilerini geliştirmeleri ve halka daha iyi muamele etmeleri gerektiği başlıca şikâyetlerdendi. Bu konuşmalarda birleşilen kilit nokta idare mekanizmasının ıslahıydı diyebiliriz. Bunlardan ayrı olarak İçişleri Bakanlığının hudut ihtilaflarını halletmesi, uyuşturucu maddelerle mücadelenin takibi gibi sosyal sorunlarda yer alıyordu.⁴⁹²

Milletvekillerinden sonra söz alan İçişleri Bakanı Ethem Menderes bu ve bunlar gibi pek çok soru ve şikâyete eksiksiz cevap vermişti. Sözlerine, *“Mesuliyet mevkiini işgal eden bu arkadaşınızın muvaffak olabilmesi için, murakabe salahiyetinde bulunan sizlerin irşad ve ikazına ihtiyaç vardır. Bütçe komisyonunda arkadaşlarımdan tenkidlerinden büyük istifadeler sağladım. Bunlar yeni yıl içinde*

⁴⁹¹Milliyet, 21.11.1953, s.1.

⁴⁹²TBMMZC, 9. Dönem 20. Cilt 51. Birleşim, ss.805-812.

alacağım tedbirler ve girişeceğim işler hakkında tenvir ve irşad edici mahiyet taşımaktadır. Bu münasebetle muhalefet ve iktidar namına konuşan arkadaşlarımla sözlerinin benim için aynı değeri taşıdığını, hiçbir tefrik yapmadan çok faydalandığımı arz etmek isterim” ⁴⁹³diyerek başlıyordu. Her konuşmanın kendisine katkısından bu şekilde bahsedip bu tenkitlerle pek çok kanun hazırladıklarını, bir kısmını da hazırlamakta olduklarını söylemiş ve teker teker açıklamalar getirmişti. ⁴⁹⁴

En fazla eleştiri getirilen mülki-idari taksimat ve idari yapıların yönetimi ve desteklenmesi hakkında, merkezi kuvvetlendirecek şekilde bazı yenilikler görülmüyordu. İdari taksimatın nasıl olması gerektiği konusunda kanunlar hazırlanmaktaydı. Bucak müdürlerini vekâletin ataması, idare amirlerinin amme hizmetinde daha aktif olabilmeleri için merkez kaymakamları ihdası ile ilgili bütçenin komisyonda olduğu gibi örnekler veriliyordu. İdare amirlerinin vasıflarını iyileştirmek üzerine çalıştıklarını, amme hizmeti ve asayiş mevzuunda aldıkları tedbirler, gösterdikleri gayret, devlet otoritesini muhafaza etmek maksadıyla vatandaşlara daima iyi muamele etmelerinin önemli olduğu, dürüst ve tarafsız olmaları gerekliliği üzerinden vekâletin her fırsatta bu hususlarda telkinlerde bulunduğu, kısa zamanda bu zihniyete sahip idare amirlerinin görüleceği teminatını veriyordu. ⁴⁹⁵

Kaza ve nahiyeler konusunda özellikle doğudaki illerde bu teşkilatlara yeterli önemin verilmediğinden şikâyet edilmekteydi. Ethem Menderes buralarda uzun zamandır geri kalmışlıktan doğan sorunların olduğunu, fakat teşkilatlanma çalışmalarının ilerlediğini açıklıyordu. Tam teşkilatlı nahiyeler ve kazaların dökümünü veren İçişleri Bakanı, belediyelerin miktarının da gün geçtikçe arttığını hatırlatıyordu. 1950 yılında 630 olan belediye sayısının 1954’de 729’a ulaştığını, bu belediyelerin içme suyu elektrik, imar planı ve harita vs. gibi diğer medeni tesisler için Belediyeler Bankasının çok çalıştığını gayretler gösterdiğini sözlerine ekliyordu. ⁴⁹⁶ Yerel yönetimlerin halka hizmet için geliştirilmelerinin yanı sıra belediyelerin çalışmalarının teftişinin de önemli bir konu olduğu, bu konudaki eksiklerin tespiti için teftiş kadrolarının oluşturulmaya çalışıldığı ve bazı belediyelerin görevlerinden el çektirildiği ayrıntı bir şekilde verilmişti. ⁴⁹⁷

⁴⁹³TBMMZC, 9. Dönem 20. Cilt 51. Birleşim, ss.805-812.

⁴⁹⁴Zafer, 24.03.1953, s.1.

⁴⁹⁵TBMMZC, 9. Dönem 20. Cilt 51. Birleşim, ss.805-812.

⁴⁹⁶TBMMZC, 9. Dönem 28. Cilt 48. Birleşim, s.757.

⁴⁹⁷TBMMZC, 9. Dönem 28. Cilt 48. Birleşim, s.759.

1954 yılı İçişleri Bakanlığı bütçesinde kaza ve nahiyeler, yeni nüfus kanunu, mülki teşkilat gibi idari yapılanmaların temellendirilmesini sağlayacak kanunlar çıkarılmıştı. Kaza ve nahiyeler için çıkarılan kanun, özellikle doğu illerindeki teşkilatlarda yeterli önem verilmemiş olan geri kalmışlıktan doğan bu yerlerde önem kazanıyordu. Belediyelerin miktarları gün geçtikçe artıyor, imar işleri geliştiriliyordu. İçişleri Bakanlığına bağlı Nahiye Müdürü, emniyet müdürleri ve jandarmaların terfileri konuşulan temel konulardandı.⁴⁹⁸

Bir yandan da mülki taksimat kasabalar gibi küçük yerleşim birimleri gittikçe büyümeye başladığı nüfus topladığından bahseden İçişleri Bakanı bu yerleşim yerlerinin şartlarının gelişen durumlardan dolayı değişmesi doğal olarak buraların yol, tesis, su hizmetleri bakımından devletçe birçok tedbir alınarak ilerlemelerin sağlanmasının gerekliliğinden, bu gerekliliklerden yola çıkarak büyük vilayetler mi küçük vilayet esasının kabul edileceği sorusunun mütehassıs heyetlerce tetkik edileceği belirlenmişti.⁴⁹⁹

İçişleri Bakanı bağlı Nahiye Müdürü, emniyet müdürleri ve jandarmaların terfileri konuşulan temel konulardandı. Tevhidi zabıta, jandarma teşkilatlarında telsiz tesisatının ulaşımı güç olan doğu vilayetlerinde dahi kurulmuş olduğu yapılan faaliyetlerin sıralandığı izahatta son sırada meclise aktarılıyordu.⁵⁰⁰

Bütçe görüşmeleri, İçişlerine yönelik önlemler ve kanunlar derken yine ülkede Bakanlığı yakından ilgilendiren gelişmeler meydana geliyordu. Öte yandan Balıkesir’de meydana gelen depremde bölgeyi ziyaret eden Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a İçişleri Bakanı Ethem Menderes, İşletmeler ve Bayındırlık Bakanları eşlik etmişti.⁵⁰¹ İçişleri Vekili olarak, bazı konulara açıklık getirilmişti.⁵⁰² İçişleri Vekili; Yönetimi önemli olan bir afet sırasında, özellikle emniyet ile ilgili alınan önlemleri, (şehrin planlanması gibi) bakanlık görevleri kapsamında yapılacakları bir bir sıralıyordu.⁵⁰³ Bu zelzele sonrasında Anadolu Ajansının yanlış yansıttığı haberlerden dolayı hükümet ve İçişleri Bakanlığına yönelik eleştiriler olmuştu. Bu durumda, Meclise de yansıyan bir gerilim yaşatmıştı. Bu konuda kendisine yöneltilen soruları cevaplamak için kürsüye gelen İçişleri Bakanı Ethem Menderes, “*AA’nın haberi Bandırma merkezli olarak verdiği, ancak haberi aynı günün öğleyin İçişleri*

⁴⁹⁸ **Milliyet**, 21.11.1953, s.1.

⁴⁹⁹ **Milliyet**, 21.11.1953, s.1.

⁵⁰⁰ **Milliyet**, 21.11.1953, s.1.

⁵⁰¹ **Zafer**, 20.03.1953, s.1.

⁵⁰² **Milliyet**, 24.03.1953, s.1.

⁵⁰³ **Milliyet**, 02.04.1953, s.7.

Vekâletinin resmi tebliğiyle düzelttiğini devlet radyosunun resmi bir bilgi almadan can ve mal kaybıyla ilgili gayri resmi bilgileri vermek istememiş, halk efkârını heyecana düşürmekten çekinmiştir,” diyerek açıklamıştı.⁵⁰⁴

2.2.8.2. Asayiş Sorunu

Bu konuların bir başka kolu olarak *asayiş meselesine* getirilen eleştiriler sonrasında “*Asayiş bir cemiyetin ruh hali olmakla beraber, mesul bir vekil olarak, bu memlekette asayiş vardır, diye mücerred bir iddiada bulunacak olursam, bu indi bir mahiyet taşımış olur.*” Bu durumu düşünceden fiile çıkarmak için çalıştıklarını, adalet teşkilatının da asayişin teminat altına alınması için çalışması, cezaların şiddetli olması gerektiğinin asayiş bakımından dikkate alınması gerektiğini söylüyordu.

Asayişin güvenli hale gelebilmesi için de maddeler sıralamaktaydı. Bunlardan ilki; yol şebekesinin genişlemesi ve yayılması, telli ve telsiz muhabere vasıtalarının bir ağ teşkil etmesi, asayiş ve emniyet teşekküllerinin motorlu araçlarla donatılması, iyi donatılmış asayiş elemanları hazırlanması ve en modern ülkeler örneğine göre yetiştirilmesi, dünyada mevcut yeniliklerin getirilmesi, teknik tesisler, laboratuvarlar kurmanın baş koşullar olduğu vurgulanıyordu. Bayındırlık Bakanlığıyla birlikte ilerleyen yol ve ulaşılması zor yerlere karakol yapımı gibi iki Bakanlığı ilgilendiren müşterek işler yapılmaktaydı.

Asayiş hususunda önemli yer kaplayan vilayetlerde telsiz tesisatı oluşturma çabaları giderek artarak tüm illere yayılmaya çalışılıyordu. Emniyet güçlerine araç takviyesi de en az telsiz tesisleri kadar mühimdi. Bu geliştirilecek donanım, asayiş sağlayan emniyet güçlerinin istenilen seviyede kullanması önemliydi. Bu amaçla geliştirici tesisler ve ihtisas kursları bu fikrin araçlarını oluşturuyordu. Ayrıca yurtdışında tahsil yapmak amacıyla öğrenciler gönderilmekteydi. Eğitimlerden başka polislik mesleğini icra edenlerin durumlarının iyileştirilmesi konusunda da polisliğin teminat altına alınması için kanun hazırlandığı, derecelendirilen polislerin maaşlarında düzeltme yapılacağı, sigorta ve emeklilik haklarıyla ilgili Maliye Vekâletiyle temasta bulunulduğu hususiyetle belirtilmişti. Bütçe görüşmelerinde yapılması dile getirilen bu iyileştirmeler gerçekleştirilmişti. Çıkarılan bu kanuna göre özetle; “6739 polisin bini 25, bini 30 3300'ü de 35 lira maaşa terfi edecekler.20 lira

⁵⁰⁴TBMMZC, 9. Dönem 21. Cilt 72. Birleşim, 24.04.1953, s.492.

asli maaşlı polis kadrosu 1439 kişiye indirildi.” Uzun yıllardır kadro bakımından terfi imkânından mahrum bırakılanlar için ve “maddi sıkıntı ve üzüntüler içinde vazifelerine istekle sarılmak imkânını bulamayan, buna rağmen, işini büyük bir dürüstlikle gören polislerimizin, bundan böyle daha canlı, dinamik ve hareketli bir çalışma temposuna kavuşacakları tahmin olunmaktadır,” deniliyordu.⁵⁰⁵

Memleketin gelişimi için İller Bankası kapsamında yapılacak işlerin ihale bedellerin geçen yıla oranla arttığı, 1953 yılında içme suyu olmayan hiçbir kasaba kalmayacağı, planlı programlı teknik bir çalışma ile elektrik tesislerinin ihaleleri yapılacağı gibi kalkınma adımları atılıyordu. İller Bankasının elinde bulunan yedi hidro-elektrik santralının bir kısmının ihalesinin yapıldığını söyleyerek sözlerini şöyle bitirmişti: *“Arkadaşlarımın bütün istek ve dileklerini tespit etmiş bulunuyorum. Bunları takip ve intaca çalışacağım. Hakkımda iltifatla dolu kelimeler kullandılar. Muhalif ve muvafık bütün arkadaşlarının yapıcı, iyi niyetli ve memleket ve millet hesabına faydalı konuşmaları ve ortaya koydukları mevzular, bizi irşad etmiş ve yolumuzu göstermiştir. Hepinize minnet ve şükranlarımı arz ederim.”⁵⁰⁶*

Vekillerin ısrarlar üzerinde durdukları bir diğer konu da memlekette ciddi bir sorun haline gelmiş olan uyuşturucu meselesiydi. İçişleri Vekili Ethem Menderes, bu konuyu açıklarken şu ifadeleri kullanıyordu: *“Hacmi küçük saklanması kolay, sıkleti hafif olan eroin'in satışına mani olmak için dikkatle ve sıkı bir surette takip ediyoruz. Bunu önlemek için ceza müeyyidelerinin şiddetlendirilmesi lazımdır”* bu suretle bunun içinde Adliye Bakanlığı ile dirsek temasında ceza şiddetlerinin arttırılmasının temel mevzu olduğu görülüyordu. Ethem Menderes asayiş için, *“Asayiş bir havadır ki, vatandaş bunu yurdun her tarafında teneffüs edebilmeli, huzuru, emniyeti, kendi nefsinde hissetmek suretiyle yapabilmelidir,”* diyordu.⁵⁰⁷

Öte yandan yeni nüfus kanunu, trafik kanunu gibi toplum düzenini sağlayacak kanunlar çıkartılmış yine içtimai bir mevzu olarak kadın ticareti konusunu bir zabıta mevzusu olmasının dışında sosyal bir dava olduğunu, vekâletler arası komisyonlarla müzakerelerde bulunarak çalışma içerisinde bulunduğu bildirilmişti.⁵⁰⁸

⁵⁰⁵Zafer, 08.07.1953, s.1.

⁵⁰⁶TBMMZC, 9. Dönem 28. Cilt 48. Birleşim, s.757.

⁵⁰⁷TBMMZC, 9. Dönem 28. Cilt 48. Birleşim, s. 757.

⁵⁰⁸Milliyet, 21.11.1953, s.1.

Bunların yanı sıra Türkiye'nin yerli filmciliğini korumak adına tedbirleri alınmıştı. Türkiye'de yerli filmciliğin kalitesiz olduğunun evvelden beri ortada olduğu, bu filmlere rağbetin çok olmasının da bu gerçeği değiştirmeyeceğinin üzerinde durulduğu haberde, “Başvekil Adnan Menderes, İçişleri Vekili Ethem Menderes'e verdiği bir emirle meclise yerli film sanayimizin kalkınması hususunda getirilecek kanunun hazırlık işleri ile meşgul olunmasını bildirmiştir.” Bu kanunla ilgili iki milletvekili, üç filmci ve bir gazetecinin çalışmasına karar verilmişti.⁵⁰⁹

Kanunlar konusunda: Özel idareler, belediyeler ve köy kanunları hazırlanmış, zabıtada birlik ve nüfus kanunları hazırlanması içinde maliye ile temas ederek hazırlıkların yapıldığı haberlerini veriyordu. Ülkenin sosyal ve bürokratik işlerinin düzenlenmesi amacıyla, medeni hal değişiklikleri, memleket nüfusu için arşivlerin hazırlanması gibi düzenlemeleri, bu başlık altında değerlendiriliyordu. Tüm bu düzenlemelerin yapılması için bin memur alımı ve yeni nüfus kütüklerinin hazırlanmasının yarattığı mali külfet de belirtiliyordu.⁵¹⁰

2.3. İKİNCİ İÇİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ (30 Eylül 1955-12 Ekim 1956)

1955'in son aylarında yapılan kabine düzenlemesinde, Ethem Menderes'in Milli Savunma Bakanlığı görevi sona ermiş, ikinci kez İçişleri Bakanı olmuş, Milli Savunma Bakanlığını da Adnan Menderes üstlenmişti.⁵¹¹ Bu kabine düzenlemesinden sonra Zafer gazetesinde çıkan yazı; “Halk'la Sevinç ve Huzur” başlığı altında uzun tetkik ve titizlikle isabetli şekilde yeni kabinenin kurulmuş olduğunu duyuruyordu. Ülke gündemini kabine kurulmasıyla ilgili bir buhran içerisinde bulunduğu haberlerinin doğru olmadığını, tahrik ve iftiraların kurulan kabine ile son bulduğunu ifade etmişti.⁵¹² Ethem Menderes, aynı zamanda Devlet Bakanı ve Vekâleten Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmekteydi.⁵¹³

Bu değişikliğin arkasında meydana gelen 6-7 Eylül olaylarından sonra bu kaosu kontrol altına alabilecek, Adnan Menderes'in güvenebileceği birini getirme amacı yatmaktadır. Ethem Menderes'in bu göreve getirilmesinin sebebinin bu olacağı düşünülür. Ortaya çıkan bu olayları ‘Kıbrıs Meselesi’ denilen ebedi sorunla

⁵⁰⁹Milliyet, 24.03.1954, s.6.

⁵¹⁰Milliyet, 24.03.1954, s.6.

⁵¹¹Arslan, Türkiye Parlamento Tarihi, s.174.; Milliyet, 08.12.1955, s.1.

⁵¹²Zafer, 10.12.1955, s.1.

⁵¹³TBMMZC, 10. Dönem, Cilt 8, 01.11.1955, s.24.

elbette ilişkisi vardır. Kıbrıs meselesi ve 6-7 Eylül olayları birbiriyle bağlantılı olaylardı. Rumların ebedi amacı olarak Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak amaçlanmaktaydı. Bu durum Türkiye'de de mitinglere neden olmuştu. Kıbrıs meselesini görüşmek üzere üçlü konferansla bir araya gelmişlerdi. Adnan Menderes, Makaros için “*Kasaba Papazı*” demiş ve Yunanlıların tarihten ders almadıklarını gibi söylemleri halkta da heyecanlara neden oluyordu. Londra'da, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında yapılacak olan toplantıya Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu katılmıştı.⁵¹⁴ Londra Konferansında yapılan ilk toplantılarda İngiltere Kıbrıs için Nato himayesinde ve Nato dâhilinde bir Türk-İngiliz-Yunan müdafaa grubu kurulmasını öngörmekteydi.⁵¹⁵ Konferans ilerledikçe Türk delegasyonu adına Fatin Rüştü Zorlu, Türkiye'nin Kıbrıs'a dair tezini açıklamıştı. Kıbrıs'ın Türkiye için stratejik önemine dikkati çeken Zorlu, Türkiye herhangi bir harp olayında savunmasında, kuvvetinde Kıbrıs'ı hesaba katmadan düşünülemezliğini, bu durumun en baştan anlaşma yapılmış devletlerce de kabul edilmiş olduğu ortada olduğunu söylemekteydi. Kıbrıs Adası, Türkiye ile İngiltere arasında Lozan Antlaşmasında mevzu edilmiş taraflar tarafından tasvip edilen sonuca erişilmişti. Şimdi yapılmak istenenler Lozan'ın revizyonu olarak düşünüleceğinin altını çizmişti. Konferansların devamında İngiltere, Ada için önerilerini sürmüştü ve Ada üzerindeki hâkimiyetini devam ettirecek self Gouvernement'u (hükümet) teklif etmişlerdi.⁵¹⁶

Olayların yaşanması üzerine Adnan Menderes, Haydarpaşa garından Zorlu'yu arar hemen geri gelin 6 Eylül 1955 akşamı konferans kesilir, kurul uçakla Türkiye'ye döner. Uçakta Ethem Menderes'in endişeli görüldüğü dünya kamuoyunun aleyhimize döndüğü iddiası vardır.⁵¹⁷

Atatürk'ün doğduğu evin bombalandığı iddiası ile binlerce insan sokağa dökülmüş, olaylar büyümüş yağma ve çapulun önüne geçilememişti. İçişleri Bakanı Namık Gedik, Emniyet Genel Müdürü Ethem Yetkiner'e, “Bu milli bir tepki halka yumuşak davranın” dediğini DP yönetimi de doğrulamıştı.⁵¹⁸ Gedik'in olayları nasıl bir yöne koyacağını bilemediği, önceden de yapılan Kıbrıs mitinglerinden biri olarak gördüğü söyleniyordu. Bu gösterilerde Kıbrıs için konferansta bulunan Türk

⁵¹⁴Zafer, 24.08.1955, s.1.

⁵¹⁵Zafer, 31.08.1955, s.1.

⁵¹⁶Zafer, 02.09.1955, s.1.

⁵¹⁷Apuhan, 27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine..., s.122.

⁵¹⁸Apuhan, 27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine..., s. 122.

heyetinin elini güçlendirmesi için Adnan Menderes tarafından telgraf çekilerek “Kıbrıs üzerindeki haklarımızda ne kadar ısrar edeceğimizi kestiremiyorlar, bir eylem yapılırsa faydalı olur” dediği, bunun üzerine de gösterilerin başlatıldığı söyleniyordu.⁵¹⁹ Tabii ki bu sadece bir tez, elbette sadece basit bir mitingden de bu sonuçlar doğmuş olabilir.

Olayların yaşanmasından sonra ülkeye dönen heyetten Ethem Menderes’e Namık Gedik’in yerine İçişleri Bakanlığı Vekilliği görevi verilmişti.⁵²⁰ Görevine başlar başlamaz, İstanbul’da tetkiklere başlayan İçişleri Bakanı Vekili Ethem Menderes, Genelkurmay Başkanı, orgeneral ve emniyet müdürleriyle birlikte izahat almışlar, yardım komiteleri organize edilmiş, bankada hesaplar açılmıştı. Yapılan tahkikler şu şekildeydi: 6 Eylül hadiselerinden zarar görenlerden beyanname alınarak bunlar tetkik ve tahkik edildikten sonra zararlar tespit edilecekti. Bu sırada Ethem Menderes İçişleri Bakanlığı Vekili hem de Devlet Bakanlığı görevlerine getirilmişti.⁵²¹ Devlet Bakanı Osman Kapani’nin istifası sonucunda bu göreve getirilmiştir.⁵²² 30 Eylül 1955-12 Ekim 1956 tarihleri arasında Devlet Bakanlığı görevinde bulunmuştur.⁵²³ Daha sonra Yassıada’da dava konusu olacak olan 6-7 Eylül olayları için Ethem Menderes, “6-7 Eylül hadiselerini komünistler yapmıştır, sol fikirli insanların eseridir” diyecekti.⁵²⁴

Türkiye’yi oldukça karıştıran ve sarsan bu olaylardan sonra DP büyük kongresini yapmaya hazırlanıyordu. Parti başkanlığı ile hükümet başkanlığının ayrılacağı bu fikrin genel merkeze muhalefet edenlerce ileri sürüldüğü, merkeze yakın bulunanların DP başkanlığı için Adnan Menderes’in aday gösterileceği Fuat Köprülü’nün de yine başkan yardımcılığında kalacağı söylentileri gazetelere yansıtacak kadar yankı bulacaktır.⁵²⁵

1955 Aralık’ında, darbeden sonra Ethem Menderes’in yargılanacağı davalardan biri olacak olan, TSK’ya ait uçağı kendi şahsi ihtiyacından dolayı kullanmış olması, TBMM’de Ali Yeniaras tarafından soru önergesi şeklinde yöneltilmişti.⁵²⁶ Diyarbakır mebusu Mustafa Ekinci, Ethem Menderes’in askeri uçakla yaptığı Diyarbakır seyahatini Bakandan sormuştu. Ethem Menderes “Lice ve

⁵¹⁹ Apuhan, **27 Mayıs’tan Yassıada Mahkemelerine...**, s. 122.

⁵²⁰ **Zafer**, 12.09.1955, s.1.

⁵²¹ **Zafer**, 16.09.1955, s.1; **Zafer**, 17.09.1955, s.1.; Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.174.

⁵²² **CA**, 30031753/2093175.

⁵²³ Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.174.

⁵²⁴ **Cumhuriyet**, 22.05.1977, s.1.

⁵²⁵ **Milliyet**, 12.10.1955, s.7.

⁵²⁶ **Milliyet**, 07.12.1955, s.1.

Kulp kazasındaki seçimlerde hadise çıkacağı haber aldıklarını bu yüzden uçağın kullanıldığı şeklinde bir açıklama getirmişti. Ethem Menderes için soru önergesi veren Mustafa Ekinci, Bakanın bu izahatından sonra “kendine has nezaketiyle sorumu cevaplandırdılar” diyerek aldığı cevaptan dolayı teşekkür etmişti.⁵²⁷1955 yılı bu çalışmalarla sona ermişti.

İçişleri Bakanlığı görevine gelir gelmez 1956 yılı bütçe görüşmeleri mecliste başlıyordu. 1956 yılı İçişleri Bakanlığı bütçesinde dikkati çeken hususlar bir bir maddeleşmişti. İki yıl öncede bu görevde bulunan Ethem Menderes iki yıl sonra da mühim çıkış noktası olarak idari-mülki taksimat meselesinden başlamıştı. Tam teşkilatlı nahiyeler kurmak, idari kaza teşkilatını mıntikalarda tesis etmek, nüfus meselesini ehemmiyetle ele almak, teftiş heyetlerini ve memur durumunu ıslah etmek hususunda izahat vermişti. Ethem Menderes yerel yapılanmaların en başında olan Valilerin durumundan hareketle konuşmaya başlamıştı. Valilerin maaşlarının yetersiz, görev yüklerinin fazla olduğunu bunu azaltmak için vali yardımcılığı görevinin ihdas edilmesinin gerekli olduğunu dile getirmişti. Çoğunlukla muhalefetin dile getirdiği eleştirilenden olan politik olarak valilerin merkezden emir aldığı yönündeki iddialara, “*Siyasi sahada valilerin çalışmasına katıyen müsaade etmiyoruz ve bunu asla hoş karşılamıyoruz. Valinin siyasi sahada uğraşması iktidarımıza fayda değil zarar verir.*” sözleriyle cevap vermişti.⁵²⁸

Asayiş meseleleri üzerine; mevcut polis miktarının az geldiği “İktisadi Polis” teşkilatı gibi yapılanmalarla hem polis sayısının artırılması hem de kaliteli polis yetiştirmek için alan açılması gibi fikirler öne çıkmıştı. Polis teşkilatından sonra zabıta teşkilatına yapılan atıfta 6-7 Eylül olaylarının zabıta konusunda da tedbir almaya yönlendirdiğini, büyük illerde “Zabıta Kışlaları” gibi teşekküller oluşturulma yoluna gidildiğini ifade etmişti. Yine 6-7 Eylül olaylarından yola çıkarak sorumlu devlet görevlileri için soru önergeleri verilmiş, hadiselerde mesul kaymakamlar, Bakanlık emrine alınmıştı. Emniyet Müdürü Kemal Aygün de sorumlu zabıta hakkında da kanuni işlem yapıldığı yönünde açıklamalar yapmıştı.⁵²⁹

Kaçakçılık konusundaki soruları cevaplandıran Ethem Menderes, İçişleri, Gümrük ve İhisarlar, Milli Müdafaa Bakanlığı ile işbirliği yapılarak mayın, tel örgü yapımı gibi önlemler alındığını meclis kürsüsünden duyurmuştu.Ethem

⁵²⁷TBMMZC, 10. Dönem, 8. Cilt, 18. Birleşim, 23.12.1955, s.401-404.

⁵²⁸Milliyet, 20.01.1956, s.7.

⁵²⁹Milliyet, 20.01.1956, s.7.

Menderes'ten sonra söz alan İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Dilaver Argun, milletvekillerinin teknik sorularına cevap vererek, mahalli idarelerin geçirdiği safhaları anlatmış, bunların muhtariyetlerinin kaldırılarak mahalli idarelerin daha da merkezileştirildiğini söylemişti.

1954 seçimlerinde Osman Bölükbaşı'nın lideri olduğu Cumhuriyetçi Millet Partisi Kırşehir'de en çok oyu almıştı. Söylenenlere göre Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başvekil Adnan Menderes, Kırşehir'in bu tercihten oldukça rahatsız olmuş şehri cezalandırma fikriyle kaza yapmışlardı. Osman Bölükbaşı mecliste Kırşehir'in kaza yapılmasının haksızlığı üzerinde sürekli durmuş, mecliste zaman zaman tartışmalar devam etmişti. Adnan Menderes konuyla ilgili mecliste; *"Türkiye'nin hiçbir tarafında, hiçbir vilâyetinde iki seçimde de % 3 ten fazla rey almayan bir partiye mensup bir milletvekili arkadaşın Kırşehir'de takip ettiği türlü iviceçli (eğri) siyaset malûmdur."* ⁵³⁰Osman Bölükbaşı da cevaben; *"Arkadaşlar; Başbakan bu kürsüde Kırşehir'in ilgasının siyasi sebeplere dayandığını açıkça itiraf etmiştir," tarihe bu geçecektir, milletin hafızasında bu yaşayacaktır,"* demiştir. ⁵³¹

Nihayetinde çıkarılan kanunla Kırşehir 30 Haziran 1954 tarihinde kazaya dönüştürülerek Nevşehir'e bağlanmıştır. ⁵³² 1957 yılında Ethem Menderes'in ikinci İçişleri Bakanlığı sırasında Kırşehir'in tekrar il olması gündeme gelmiş, mecliste verilen soru önergesine İçişleri Bakanı olarak cevap olarak; *"Arkadaşlar Kırşehir'in vilayet olma mevzuunun bir prensibe bağlanmasında ısrar etmişlerdir. Mülki taksimatın yenilenmesi mevzubahis edilmektedir. Bu iş ilmi bir heyete havale edilecek, komisyonlar kurulacaktır. Şimdilik bu mevzua fiili olarak dokunmak taraftarı değilim. Zira geçen sene Kırşehir'in kaza olmasına ait kanun meclisten geçmiş ve kanuniyet kesbetmiştir."* ⁵³³ Burada Ethem Bey'in olaya daha çok mevzuat kısmıyla açıklama getirdiği, siyasi açıdan bir değerlendirme yapmadığı da dikkat çekici bir noktadır. Nihayetinde 1957 yılında DP tarafından Kırşehir tekrar il yapılmıştı. ⁵³⁴ Türkiye'de mülki taksimat konusu İçişleri Bakanlığının üzerinde çalışma yaptığı konulardandı. 1956 yılında Ethem Menderes mülki taksimatın günün icaplarına göre yenilenmesi için biri idarecilerden, diğer ise ilim adamlarından oluşan

⁵³⁰TBMMZC, 10. Dönem 1. Cilt 15. Birleşim, s. 352.

⁵³¹TBMMZC, 10. Dönem 1. Cilt 15. Birleşim, s. 361.

⁵³²TBMMZC, 10. Dönem 1. Cilt 15. Birleşim, s. 361.

⁵³³Milliyet, 02.02.1956, s.1.

⁵³⁴TBMMZC, 10. Dönem 20. Cilt 79. Birleşim, s.120-189.

birer komisyon kurulmasını önerdikleri bunların şekillendirdikleri kanun tasarıları üzerinde çalışmışlardı.⁵³⁵

⁵³⁵Zafer, 26.02.1956, s.1.

III. BÖLÜM

ETHEM MENDERES'İN MİLLİ SAVUNMA BAKANLIKLARI

3.1. ETHEM MENDERES'İN BİRİNCİ MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI (17 Mayıs 1954- 15 Eylül 1955)

2 Mayıs 1954'de yapılan genel seçimleri sonucu tekrar Aydın'dan milletvekili seçilmiştir. ⁵³⁶Seçimlerin ardından kabine değişmiş, Ethem Menderes Milli Savunma Bakanlığına getirilmiştir. Ethem Menderes'in birinci Milli Savunma Bakanlığı görevi 17 Mayıs 1954- 15 Eylül 1955 yılları arasında devam etmiştir. ⁵³⁷İkinci defa, 19 Ocak 1958 yılında getirildiği Milli Savunma Bakanlığı görevine 27 Mayıs 1960 darbesine kadar giden süreçte görevine devam etmişti. ⁵³⁸

Milliyet gazetesi “*İcraatçı Kabine*” başlığıyla duyurmuştu. Bu kabinede Ethem Menderes, İçişleri Bakanlığı görevinden Milli Savunma Bakanlığına görevine getirilmişti. ⁵³⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli Savunma Bakanlığı görevine gelen Ethem Menderes'in, bakanlığı ile ilgili ilk haber “*Milli Savunma Bakanlığı-Partinin Ordu Programı*” şeklinde olmuştu. ⁵⁴⁰ Haberin içeriği ise, orduda iktidarda buldukları dört yıldan beri DP'nin gösterdiği gayretlerle ordu silah ve araçlarla daha kuvvetli ve kudretli bir hale gelmiş maddi, manevi bütün kaynaklar ve imkânlar ordunun önüne serilmişti. Dört yılın değerlendirmesini bu sözlerle dile getiren yeni Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes bundan sonrası için de memleketin bekasının devamlılığı için iktisadi kalkınmanın zaruri olduğu, bununla doğru orantılı olarak milli gelirin artışının sağladığı, rahatlıkla orduya tahsisatların daha çok artacağıydı. Bunlara ek olarak Amerika'nın sunduğu maddi ve teknik yardımlardan daha geniş ölçüde ve süratle yararlanma imkânlarına çalışılacağı beyan edilmişti. ⁵⁴¹

Ethem Menderes ve Ankara Valisi Kemal Aygün “Yeni Ulus” gazetesinde yer alan bir yazıda Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes ve Ankara Valisi Kemal Aygün'e, yayın yoluyla hakaret edildiğinden, mesul müdürü ile yazı sahibi hakkında

⁵³⁶ Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.174.

⁵³⁷ Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.174.

⁵³⁸T.C. Milli Savunma Bakanlığı, Bakanlık, <https://www.msb.gov.tr/Bakanlar/Detay/ibrahim-ethem-menderes>, (e. t: 04.05.2018)

⁵³⁹T.C. Milli Savunma Bakanlığı, Bakanlık, <https://www.msb.gov.tr/Bakanlar/Detay/ibrahim-ethem-menderes>, (e. t: 04.05.2018); Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.174.

⁵⁴⁰**Milliyet**, 19.05.1954, s.3.

⁵⁴¹**Zafer**, 25.05.1954, s.6.

dava açılmıştı. Bu yazı Özdemir Evliyazade'nin ifadelerine dayanarak haberleştirilen bir yazıydı. Ethem Menderes ile Ankara Valisi hakkında bazı iddialarda bulunmuş, bu iddialar “Yeni Ulus” gazetesinde İbrahim Gücüoğlu imzasıyla ve bütün teferruatıyla neşredilmişti.⁵⁴² Aynı bilgiyi Zafer gazetesi de haberleştirmiş, Falih Rıfkı Atay ve yazı işleri müdürü hakkında dava açıldığı haberlerini vermişti.⁵⁴³

DP hükümetinin göreve geldiği 1950 yılından itibaren orduda meydana gelen değişiklikler ve yapılan yardımların TSK'nin gelişmesi üzerinde etkileri hakkında konuşan Adnan Menderes, sözlerine dış siyasetten hareketle başlamıştı.

Bir ülkenin dış siyasette her ne kadar idealleri olsa da bu idealler Milli Savunma gayretlerine dayanmadığı sürece memleketin varlığının Savunma edilemeyeceği bu yüzden de DP'nin göreve gelir gelmez Milli Müdafaa konusuna ehemmiyet verdiğini söylemekteydi. 1950'de ordunun askeri ve teşkilat bakımından modern telakkilere aykırı bir halde ve Avrupa devletlerinin gerisinde bulunduğunu, birliklerin yapısı üzerinden verdiği örneklerle anlatıyordu. Birliklerde düşman baskınına uğraması ihtimali daha yüksek olan yerlerde bile büyükşehirlerde ihtiyat halinde bulunanlardan daha az personel ve malzeme bulunduğu, sanki Avrupa'da muharebe sahalarında yapılan savaş, taarruz ve savunma şekillerinden başka bir şekilde yapılabilinirmiş gibi gösterilerek ordu için Jandarma Kuvveti görünümü ortaya çıkarıldığı, yapılan yardımların dost ve personelin yönlendirmelerine kulak asılmadığı, teknisyenlere dayalı ordunun gerekliliğinin dikkate alınmadığı şeklinde özetlemişti.⁵⁴⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin dışarıda gelişen olaylarda izlemek zorunda olduğu yolu, “...Türkiye'nin tecrit edilmiş vaziyeti ve ittifaka bağlı bulunmaması ona verilen malzemenin bir harp halinde müşterek sulh cephesinin korunmasında kullanılıp kullanılmaması hususunu meşkûk (şüpheli) bırakmakta bu da Türk ordusuna dostlarımız tarafından fazla malzeme verilmesini önlemekteydi” sözleriyle ifade etmekteydi. Başvekil, DP'nin iktidara gelince değişen Milli Savunma sistemini ve stratejisini modern düşünceli subayların, istedikleri ıslahatı yaptıkları şeklinde desteklemekteydi. Bu sırada Nato'ya giren ülkenin Amerika'nın askeri yardım misyonuyla daha sıkı işbirliği kurularak modern Türk ordusunun kabiliyetinin ortaya

⁵⁴²Cumhuriyet, 21.05.1954, s.1.

⁵⁴³Zafer, 24.06.1954, s.1.

⁵⁴⁴Zafer, 16.10.1955, s.1.

çıkması için en modern malzemenin bol miktarda verilmesi sağlanmış ve bilgili Türk subayları çalışmalarla ileriye taşınılmıştı.⁵⁴⁵

1950 yılında 702 milyon olan Milli Savunma bütçesinin 1954 yılında; 1.336 milyon liraya yükseldiğini ordunun geldiği bu son durumda Amerika'nın, Türk milletinin, Türk subaylarının ve DP hükümetinin büyük hissesi olduğunu belirterek Milli Savunma konusunu sonlandırmıştı.⁵⁴⁶

3.1.3. Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in Yabancı Ülkelerdeki Tetkik ve Temaları

Ethem Menderes Milli Savunma Bakanı olduktan sonra ilk ziyaretini; Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin davetlisi olarak iki devleti alakadar eden konuları görüşmek üzere Başvekil, Başvekil Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, Hariciye Vekâleti Müsteşarı ve Kara Kuvvetleri Kumandanı Nurettin Baransel ile gittikleri Washington'a yapmıştı.⁵⁴⁷

Amerika'da yapılan görüşmelerin neticeleri de kendisini göstermeye başlamıştı. Orduya milyon dolarlık malzeme yardımının da içinde bulunduğu antlaşma maddelerinin gerçekleştirilmesinin süratlendirmesi öngörülüyordu. Türkiye; Nato ve BM gibi büyük ülkeler destekli teşkilatları çok önemsiyordu. Gelişmeye ve sanayiye yaklaşmanın fitilinin Batı'da olduğunu bilen Menderes hükümeti, ABD gibi Birleşmiş Milletlere üye olan diğer ortak ülkelerle arasındaki özellikle savunma alanındaki ittifak ve anlaşmayı kalıcı kılmak amacıyla sıkı ilişkiler ortaya koyuyordu. O ülkeleri birbirine yakınlaştırmak için kullanılan alanlardan biri de sosyal ve sanatsal etkinliklerdi.

Yugoslavya Milli Müdafaa Vekâletince hazırlanan fotoğraf sergisi Ankara'da açılmış, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes bu sergi için, "*Birleşmiş Milletler Antlaşması esasları dâhilinde dostumuz Yunan ve Yugoslav milletleri ile tesis ettiğimiz ve Ankara Antlaşması adı ile anılan dostluk antlaşması, müşterek sulhun korunması gayesi için kurulmuş bir eserdir.*" Bu antlaşmanın siyasi ve ekonomik

⁵⁴⁵Zafer, 16.10.1955, s.1.

⁵⁴⁶Zafer, 16.10.1955, s.1.

⁵⁴⁷Zafer, 01.06.1954, s.1.

cephelerinin yanı sıra, bu ülkelerin meşru müdafaa gayesi ile ele almış olduğu askeri işbirliğinin ileriye taşınmasından zevk duyulacağını belirtmekteydi.⁵⁴⁸

1954 yılında da Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile birlikte bir dizi gezilere katılmıştı. Cumhurbaşkanı ile Yugoslavya'yı ziyaret eden Ethem Bey, fabrikaları gezmiş ve daha sonra mevkidaşı ile görüşmelerde bulunmuştu.⁵⁴⁹ Gezilerine devam eden Milli Savunma Bakanı, Nato zirvelerine katılmak için Almanya'da bulunmuş, Batı Almanya Cumhurbaşkanı ve üst düzey yetkilileriyle görüşmeler gerçekleştirmişti.⁵⁵⁰ Yukarıda da bahsettiğimiz diplomatik düzeydeki bu ilişkiler, müttefiklik istekleri, askeri ve sosyal yönleri geliştirecek programlar ya da gelişmiş silah ve askeri mühimmat gibi gereksinimlerin karşılanması temellerini içermekteydi. Bu tür toplulukların Sosyo-kültürel yanlarının faaliyetlerini göstermek için; Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun, Nato Konseyi toplantıları için ile birlikte gittiği Paris toplantısı örnek olabilir. "Konsey üyesi bütün memleketler tebaaları nezdinde karşılıklı olarak birbirlerinin dil, tarih ve medeniyetlerinin ve bu arada ayrıca müşterek Avrupa medeniyetinin tetkikini kolaylaştırmak maksadıyla" bir kültür sözleşmesi imzalamışlardı.⁵⁵¹ Bu kültür sözleşmesi Avrupa ülkelerinin sadece askeri, ekonomik manada değil, kültürel manada da diğer ülkelerle müttefiklik boyutunu göstermekteydi.

Hükümetler arası iyi ilişkiler ve işbirliği sadece Birleşmiş Milletler üyesi devletlerle değil İran gibi Ortadoğu ülkeleriyle de ilerletilmekteydi. Ortadoğu ülkeleriyle girilen ilişkilerde ileri seviyede görülen Türkiye'de silahlı kuvvetlerinin eğitilmesi için heyetler geliyordu. Örneğin iki ülke arasında yapılan görüşmeler sonrası Milli Müdafaa Vekâletinin daveti üzerine İran Hava Harp Akademisine mensup 22 kişilik bir heyet, bazı tetkiklerde bulunmak maksadıyla gelmiş, Türkiye'de kendi alanları ile ilgili tesisleri gezmiş, incelemelerde bulunmuşlardı.⁵⁵²

İran gibi Libya hükümeti de Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmişti.⁵⁵³ Libya heyetinin gelişi Türkiye ve Libya arasında meydana gelecek olan alışverişin görüşmeleri olmuştu. Ziyaretin sonuçları kısa bir süre sonra kendini göstermiş

⁵⁴⁸ Zafer, 24.06.1954, s.1.

⁵⁴⁹ Zafer, 20.09.1954, s.5.

⁵⁵⁰ Zafer, 24.09.1954, s.1.

⁵⁵¹ Zafer, 20.12.1954, s.1.

⁵⁵² Zafer, 11.07.1954, s.1.

⁵⁵³ Zafer, 29.10.1954, s.5.

TBMM’nde Milli Savunma Bakanı Libya’ya silah verilmesi yönünde tavrı vermiş ve bu tavrı kabul edilmişti.⁵⁵⁴

3.1.2. NATO Üyeliği Hakkında

Milli Müdafaa Vekili Ethem Menderes, katıldığı toplantı ve açılışlarda verdiği önemli nutuklar, başında bulunduğu kurumların izledikleri yol ve uyguladıkları politikaların sonuçlarının aktarılması ve gelecek programların duyurulması bakımından hatırı sayılır bir öneme sahip oluyordu. Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, Aydın’da “Nato Sulh Yolu Sergisi”nin açılışında Nato ve Türkiye’nin Nato üyeliği hakkında konuşma yapmış; “*Malumunuz olduğu veçhile, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı bundan altı yıl evvel dünya sulhu ve insanlık ideallerinin mütecavizlere karşı korunması gibi bir gaye uğrunda kurulmuş ve bugün sulh ve hürriyetin başlıca mesnedi haline gelmiştir.*” Nato, “*...dünyada huzur ve sükûnu bozmak isteyen tehditleri ve tecavüzleri önleyip, karşı koyabilecek siyasi, askeri ve iktisadi kuvvete vasil olmak yolunda günden güne inkişaf gösteren hamlelerle ilerlemektedir.*”⁵⁵⁵

Nato’nun misyonunu bu şekilde özetleyen Ethem Menderes, Türkiye’nin Nato’ya girdikten sonra o güne kadar müdafaasız kalan Doğu Akdeniz’in teminat altına alınmış olduğunu dile getiriyordu. Amerika gibi müttefiklerin yüksek yardımlarına, TBMM’nin devlet bütçesinin mühim kısmını orduya ayırmasına, bütün bunların yanında ordunun ileri taşınmasında müttefik devletlerle yapılan müşterek askeri tesis programlarına, tertip ve tahakkuku imkânlarının geliştirici faaliyetler olduğuna dikkati çekmişti. Bu faaliyetleri, “*Nato memleketlerinin hava meydanları, radar şebekeleri, petrol tesis ve büroları, limanları, haberleşme tesisleri ve malzeme depoları karşılıklı ve müşterek yardımlarla kurulmakta, tevsi olunmakta ve istikbal için büyük hedeflere doğru gidilmektedir,*” sözleriyle özetlenmişti.⁵⁵⁶

Açılacak olan “Nato Sulh Yolu Kervanı” sergisi için de ortak gayeler etrafında birleşen milletlerin anlaşma ve sulh sembolü olduğunu söylüyordu.⁵⁵⁷

İkinci Dünya Savaşından sonraki durumu değerlendiren Ethem Menderes, Türkiye’nin Nato’ya girişiyle ilgili; “*Amerikan yardımı ve Nato’nun alakası*

⁵⁵⁴Milliyet, 09.12.1954, s.1.

⁵⁵⁵Zafer, 11.05.1955, s.1.

⁵⁵⁶Zafer, 11.05.1955, s.1.

⁵⁵⁷Zafer, 11.05.1955, s.1.

dolayısıyla askeri kudretimiz çok mahabetli bir hal almıştır.” Nato ve dış ülke yardımlarının getirilerinden memnuniyeti ifade eden Ethem Menderes bu ülkelerin Türkiye'nin harp kabiliyetlerini gördüklerinden dolayı ilgilerinin arttığını vurgulamıştı. Alınan Amerikan yardımlarının izahatını veren Milli Savunma Bakanı, ilk kısmın bilumum teçhizattan oluştuğunu ikinci kısmın ise Milli Savunma bütçesine iktisadi yardımlar olduğunu açıklamıştı. Alınan bu yardımlar ile TSK'nin kuvvet ve kudret hedefini artırdığının ortada olduğu, 1955 yılı bütçesinin 1954 senesindekinden 125 milyon lira daha fazla olduğu bu alandaki gelişmelerin hem Türkiye'nin kendi çabaları hem de Avrupa ülkelerinin, Nato ülkelerinin işbirliği planları dâhilinde ilerlediğini açıklamaktaydı.⁵⁵⁸

3.1.3. 1954-1955 Meclis Bütçe Görüşmeleri ve Yedek Subaylık Kanunu

Ethem Menderes'in Milli Savunma Bakanlığı döneminde Yedek Subaylık ile ilgili yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bu tasarıda yedek subaylar için istenenler, bir bir sıralanmıştı. Bunların başlıcaları; yedek subayların askerlik hizmetleri devlet hizmeti sayılacak, yedek subaylar muvazzaf subaylar gibi sınıflandırılacak, yedek subayların başarı gösterdikleri oranda terfi imkânları olacaktı.⁵⁵⁹ Bu kanun kısa zamanda yasallaştı. Bu kanuna göre, üniversite, lise, öğretmen okulu ve sanat enstitüsü mezunları yedek subaylık hakkına sahip olacaklardı. İl imtihanlarını geçemeyenler kıta görevlerini astsubay olarak yapacaklardı. Aynı kanun tasarısı meslek ve ihtisas sınıfları için talebelik devresi iki aya indirilmiş kıta hizmeti 16 aya çıkarılmıştı.

Yedek subaylık kanunundan sonra Milli Savunma Bakanlığı görev kapsamında önemli icraatların başında Doğu'da görev yapan subaylar için yapılacak evlerin planların yapılması tamamlanmış, 1955 ilkbaharında bu inşaatlara başlanılacağı duyurulmuştu.⁵⁶⁰ Bu duyurunun arkasından ilk konutlar, Temmuz ayında Erzurum'da yapılmaya başlanılmış, temel atma törenlerinde Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes de bulunmuştu.⁵⁶¹ Erzurum'dan sonra subay evleriyle ilgili Van'a geçen Ethem Menderes burada temaslarda bulunmuştu.⁵⁶²

⁵⁵⁸Zafer, 09.01.1955, s.1.

⁵⁵⁹Zafer, 14.12.1954, s.1.

⁵⁶⁰Milliyet, 12.12.1954, s.1.

⁵⁶¹Zafer, 16.07.1955, s.1.

⁵⁶²Zafer, 22.07.1955, s.1.

Gerek yedek subaylık gerekse de subayların barınma ihtiyacını karşılamak için devlet tarafından yapılacak olan lojman konularına 1955 yılı Milli Savunma Bakanlığı bütçesinde genişçe yer verilmişti. Ethem Menderes TBMM'ne her iki konuda da ayrıntılı bilgilendirmelerde bulunmuştu.

Subay ve astsubay yetiştirme meselesinde; Nato konseyi toplantısından sonra tetkik edildiğini söylediğimiz Kuleli Askeri Okulu ile ilgili ayrıntılara meclis bütçe görüşmelerinde de devam eden Milli Savunma Bakanı, bu okulun subay ve er yetiştirilmesinde örnek olması gerektiğini bunun içinde alınan tedbirlerden ve subayların dil bilgilerinin arttırılmasının gerekliliğinden bahsederek aslında bunların en acil gelişmeler olması gerektiğinin altını çizmişti.

Subayların terfi işleri konusu da DP'nin hükümete geldiği yıllardan beri gündemde olan konulardandı. DP'nin TSK ile alakalı manşetlerde görülen en mühim haberleri, hep subayların terfileri, durumlarının iyileştirilmesi, konut ihtiyaçlarının giderilmesi gibi mevzularla gündeme gelmekteydi.⁵⁶³ Yine bir sonraki yıl da Subay ve er yetiştirilmesinden sonra ordudaki astsubay ihtiyacını anlatan Milli Savunma Bakanı, bunların takım subayı vazifesini görecektir şekilde yetiştirileceği ayrıca büro ve geri hizmetlerde kadınlara istihdam sağlanacağı haberlerini de vermişti. Harp Okulları'nın üniversite seviyesine çıkarılması kararlaştırılmış, bu kanunla subayların daha kültürlü, verimli seviyede bulunarak mesuliyetli işleri yapabilecek duruma getirilmesi amaçlanmıştı.⁵⁶⁴ 1955 yılı bütçesinin en çok üzerinde durulanlar, ordunun artan kudreti, subay ve er yetiştirilmesi, astsubay ihtiyacı gibi konulardı.⁵⁶⁵

1954 meclis bütçe görüşmelerinde de devam eden Milli Savunma Bakanı, bu okulun subay ve er yetiştirilmesinde örnek olması gerektiğini bunun içinde alınan tedbirlerden ve subayların dil bilgilerinin arttırılmasının gerekliliğinden bahsederek aslında bunların en acil gelişmeler olması gerektiğinin altını çizmişti. Subayların terfi işleri konusu DP'nin hükümete geldiği yıllardan beri gündemde olan konulardandı. DP'nin TSK ile alakalı manşetlerde görülen en mühim haberleri hep subaylar terfileri, durumlarının iyileştirilmesi, konut ihtiyaçlarının giderilmesi gibi mevzularla gündeme gelmekteydi.⁵⁶⁶ Milli savunma Bakanı Ethem Menderes de aynen bu konuları meclis bütçe görüşmelerinde izah etmişti.⁵⁶⁷ Ordu hakkında, Ethem

⁵⁶³Zafer, 14.12.1954, s.1. ; Zafer, 12.12.1954, s.1.

⁵⁶⁴Zafer, 30.03.1955, s.1.

⁵⁶⁵Zafer, 09.01.1955, s.1.

⁵⁶⁶Zafer, 14.12.1954, s.1. ; Zafer, 12.12.1954, s.1.

⁵⁶⁷Zafer, 09.01.1955, s.1.

Menderes; ordunun ikinci dünya harbinden sonra çok muazzam teknik imkânlarla sahip olduğunu, kısacası “...*eski silah ve insan kitlesinden ibaret bulunan ordu zihniyeti tamamen motorize ve mekanize bir kitle haline gelmiş ve bu teknik makine ve malzemenin liyakatli ellerde büyük bir maneviyatla kullanılmasını istihdaf eylemiştir,*” demektedir.⁵⁶⁸

TBMM’ne ayrıntılı bir şekilde verilen izahatlardan sonra Milli Savunma Bakanlığı bütçesi 1954 senesinden 52 milyon fazla artışla kabul edilmişti.⁵⁶⁹ Bu artış, ek yatırımlar ve diğer tahsislerle 3 milyon liraya tekabül etmişti. Böylece Milli Savunma bütçesi ordunun her ihtiyacını karşılıyordu. Bütçe görüşmelerine Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes’in Cumhurbaşkanı Celal Bayar’la birlikte Pakistan’a gitmiş olmasından dolayı yerine Vekâlet eden Fatin Rüştü Zorlu tarafından devam edilmişti.

Sevk-i İdare; Türkiye’ye karşı bir saldırıda askerlerin ve subayların nasıl konuşlanması gerektiği, subayların Doğu, Batı bakmadan memleketin her köşesinde hizmete verilmeleri, personellerin tayin ve terfi işlemleri bu kapsamlar dâhilinde ilgilenilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştı. Yine özellikle Doğu’da görev yapan subayların mesken ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yapılan konutlar için Milli Savunma Bakanlığı bütçesine 2 milyon tahsisat ayrılmıştı.

Ordunun eksiklerinin karşılanması ve daha ileri bir seviyeye yükselebilmesi için kışla ve hastaneler yapılması mevcut olanlarının da gerekli tadilatlarla istenilen düzeye getirilmesi esas alınmıştı. Orduda yaygın bir şekilde görülen verem hastalığının tedavisi için aşı vurulmuş hastalık önemli oranda azalmıştı.

Kışlaların şehirlerin dışlarına götürülmesi, modern sıhhi tesisatla donatılması, eğitim merkezlerinin muntazam hale getirilmesi iyileştirme çalışmaları içersindeydi. Orduya besleyici gıdaların verilmesi hakkında kanun hazırlanmıştı.

Ordunun harp gücünün takviye edilmesinin en birinci yönlerinden biri teknoloji meselesiydi. Memlekette umumi iktisat ne kadar ilerlerse, fabrikalaşma artarsa doğal olarak askeri güçleri desteklemesi bakımından o kadar faydası olur. Sanayi gelişimi demek demir-çelik fabrikalarının, kamyon, traktör fabrikalarının ortaya çıkmasıydı. Bu fabrikalarda ordunun ikmalini kuvvetlendirecek müesseselerin meydana gelmiş olmasıydı.⁵⁷⁰

⁵⁶⁸Zafer, 09.01.1955, s.1.

⁵⁶⁹Zafer, 11.01.1955, s.1

⁵⁷⁰Zafer, 23.02.1955, s.1.

Bu açıklamaların yanı sıra 1955 bütçesinde Milli Savunma Bakanlığına getirilen eleştiriler de sıralanmıştı. Milli Savunma Bakanlığı döneminde Ethem Menderes'e ilk öneriler, parti milletvekillerinden eski General Yümnü Üresin'den gelmişti. DP döneminde memleketin muhtaç olduğu iktisadi gelişmeler dikkate alınarak yaptığı hamleler savunma ve emniyet konularını her şeyin üzerinde tuttuğunu söylüyordu. Eski bir general olarak ordu hususunda eksiklikleri dile getiren General Yümnü Üresin, en çok bütçenin Milli Savunma Bakanlığı'na bütçesine ayrılmasına dikkat çekmişti. Teknik kabiliyet, modern silah ve vasıtalar bakımından çağdaş ordular seviyesinde oldukları şeklinde genel bir değerlendirme yapmıştı.

- a) Teşkilat kanunu ıslah edilmeli,
- b) Askeri Şura kanunu ıslah edilerek, görevini, yetkisini tespit etmek ve en faydalı şekli vermek ilk önerilerindendi.
- c) Erkan-ı Harbiye-i Umumiye ile kuvvetler arasındaki emir kumanda, sevk ve idare münasebetinin kanunla tespit edilmeliydi.
- d) Mühim mıntikalarda bulunan birliklerin mevcutlarını yüzde oranının bu meyanda subay kadrolarının yükseltilmiş olması lazım ise diğer bölgelerde bulunanların mevcutları da bu prensibe tabi tutulması önemlidir.
- e) Askerlerin eğitilmesi mevzusunda ise; ilk talim ve terbiyeyi yapan eğitim merkezlerinin açılması ve bunların artırılması gerekmektedir, diyerek ordu için eğitilmiş olmanın önemine dikkat çekmişti.
- f) Orduya rağbeti arttırmak için terfi kanunlarını düzenlemesi mesleğe ilgi uyandırılması ve mesleğin devamını getirecek olanlar için belirli kıstasların belirlenmesi gerektiği bunun yanında tayin işlerinde sık sık ve çok kumandan ve subay nakil ve tayinini mecbur bırakan mevzuatta değişiklik yapılması gerektiğini önermekteydi. Özellikle randıman almak, hizmet ve vazifede istikrar sağlamak amacıyla bunların etkili yollar olduğuydu.
- g) Askerlik şubelerinde esaslı değişiklikler yapılmalı, subayların umumi kültürlerinin yükseltilmesi gerektiği, iaşeleri ve kıyafetleri ilgili eleştirilere yer verilmişti.⁵⁷¹

⁵⁷¹Zafer, 23.02.1955, s.1.,TBMMZC, 10. Dönem 5. Cilt 46. Birleşim, 22.02.1955, ss.515-518.

3.2. ETHEM MENDERES'İN İKİNCİ MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI (19 Ocak 1958-27 Mayıs 1960)

20 Ocak 1958 tarihinde Milli Savunma Bakanı görevine ikinci kez getirilmiştir.⁵⁷² Şem'i Ergin'in sıhhi durumunun bozukluğu sebebiyle istifa etmesi üzerine Bayındırlık Bakanlığı görevinde bulunan Ethem Menderes Milli Savunma Bakanlığı görevine getirilmişti.⁵⁷³ Aslında Şemi Ergin'in karşı bir girişim içerisinde bulunduğu düşünüldüğünden Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından istifa ettirildiği de kulislere konuşulanlar arasındaydı.⁵⁷⁴ Bu durumu Ethem Menderes anılarında da doğrulamış, Şemi Ergin'in istifaya sevk edildiğini Adnan Menderes'in kendisine haber göndererek Milli Savunma Bakanlığına tayin edildiğini bir an evvel İstanbul'a gelmesini istediğini yazmıştır.⁵⁷⁵ Menderes, Ethem Menderes'e güvendiğinden Milli Savunma Bakanlığına getirmişti.⁵⁷⁶

Milli Savunma Bakanı olarak Ethem Menderes'in yaveri Şemi Ergin'e de yaverlik yapan Adnan Çelikoğlu idi. Adnan Çelikoğlu anılarında; Ethem Menderes'in kendisinden önceki bakanının benimsenmemiş olmasının kendisini etkilediğini, ayrıca Şemi Ergin'in duyulan güvensizlik nedeniyle görevinden istifa ettirilmesinin ikilinin arasında meydana gelebilecek temaslara engel oluşturduğunu söylüyordu.⁵⁷⁷

Milli Savunma Bakanı olduktan sonra gazetelerde gördüğümüz ilk haber, astsubayların terfileri, polisler verilen mesai ücretlerinin belirlenmesi hakkındaki tasarılar idi.⁵⁷⁸ Milli Savunma Bakanı olarak ilk resmi görüşmesini de Bağdat Paktı Askeri komitesi toplantısında Birleşik Amerika'yı temsil eden Orgeneral M.Taylor ve Amerikan Yardım Heyeti Başkanı ile görüşmeler yapmıştı.⁵⁷⁹ Askeri okullara ilk gezisini ise Kuleli Askeri Lisesi ile Deniz Astsubay okuluna yapmıştı.⁵⁸⁰

Ethem Menderes Milli Savunma Bakanı olmasından sonra ilk bütçe görüşmelerine katılmıştı. Bu görüşmelerde, Milli Savunma Bakanı, geçmişle

⁵⁷²T.C. Milli Savunma Bakanlığı, Bakanlık, <https://www.msb.gov.tr/Bakanlar/Detay/ibrahim-ethem-menderes>, (e. t: 04.05.2018)

⁵⁷³**Milliyet**, 20.01.1958, s.1.

⁵⁷⁴ Adnan Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları- 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.97.

⁵⁷⁵ Yetkin, **İbrahim Etem Menderes...**, s.62.

⁵⁷⁶ Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları...**, s. 98.

⁵⁷⁷ Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları...**, s. 101.

⁵⁷⁸**Zafer**, 23.01.1958, s.1.

⁵⁷⁹**Zafer**, 25.01.1958, s.1.

⁵⁸⁰**Zafer**, 05.02.1958, s.1.

mukayeseler yaptı, ordu personel kanunu, teşkilat kanunu, terfi işleri, lojman mevzuu, talim-terbiye, iaşe ve sağlık işleri, celb, manevralar, ordu sergileri etrafında ayrıntılı bir konuşma yapmıştı.⁵⁸¹

Bu görüşmelerde en çok dikkati çeken spekülatif konu, ordudan istifalar üzerinedir. Ethem Menderes bu istifalar için; “... Ordu bünyesini zedeleyecek mahiyette değildir. 8 seneden beri devam eden bu istifa hiçbir zaman yüzde beşi geçememiştir. Diğer devletlerde daha yüksek nispetlere balığ olmaktadır” şeklinde açıklama yapmış ve bunları rakamlarla açıklamıştı.⁵⁸² Subay terfileri, durumlarının iyileştirilmesini esas kabul ederek pek çok adım atıldığını, terfi kanunu, personel kanunu, nakil ve tayin işlerinin kolaylaştırılması, lojman ihtiyacı gibi temel sorunları çözücü tasarılar yapılmış uygulamaya konulmak üzere hazırlanmıştı. Buna örnek olarak 1955 yılından 1958 yılına kadar alınan tahsisatlarla 472 lojman yapıldığını 1958 yılı ile birlikte bu sayının 864’e varacağını açıklıyordu.⁵⁸³

Ordu mensupları için misafirhaneler, talebe yurtları, dinlenme kampları ve ordu mensuplarının buralardan faydalanması koşulları temellendirilerek yeni uygulanacak tasarılar hazırlandığını beyan ediyordu.⁵⁸⁴

Orduya eleman yetiştirmek amacıyla astsubay ve subayların yetişmesi için harb okullarına ikmallerin sağlanması ve rağbetin artması ile yedek subay sayısının artmakta olduğunu gözlemlendiğini, ordunun Nato ordularıyla işbirliğinde bulunarak tatbikat ve manevralar yaptığını, ordunun silah ve vasıtaların bakım ve tamirine büyük ehemmiyet gösterdiğini bu amaçla makineleşmeye de önemli katkı sunulduğunu paylaşmaktaydı. Bahsedilen şekilde oluşan makineleşmeyi tersanelerin de daha sistemli bir şekilde işletilmesi sağlanarak gemi imalinde, deniz kuvvetlerinin ilerlemesi yönünde hamleleri sağladığı şeklinde örneklendirmişti.

Sadece ülkenin ürettiği silah ve vasıtalarla değil modern silahlar ve harp vasıtaları için Amerikan yardımlarının da yer aldığı bu araçsal yardımların yanında personellerin yetiştirilmesi gibi dallarda da yardımlar söz konusuydu. Bu yardımlar yeni silahların kullanılması, mühendis, doktor gibi alanlardaydı.⁵⁸⁵

Bu bütçe görüşmelerinde Amerikan yardımları ve Nato birliğine girilmesi mevzusunda, Milli Savunma Bakanlığı diğer milletvekilleri tarafından eleştirilmişti.

⁵⁸¹TBMMZC,11. Dönem 2. Cilt 45. Birleşim, 24.02.1958, s. 533.

⁵⁸²TBMMZC,11. Dönem 2. Cilt 45. Birleşim, 24.02.1958, s. 533-540.

⁵⁸³Zafer, 25.02.1958, s.1.

⁵⁸⁴TBMMZC,11. Dönem 2. Cilt 45. Birleşim, 24.02.1958, s. 533-540.

⁵⁸⁵Zafer, 25.02.1958, s.1.

Ordunun çok fazla bir kısmının,⁵⁸⁶ hatta İngiltere ve Fransa'dan daha fazla kısmının, Nato'ya verilmiş olduğunu daha az katkı sağlayanların Nato'dan daha fazla menfaat sağladıklarını, ayrıca Nato menfaatleriyle milli menfaatlerin uymadığını eleştirmişlerdi.⁵⁸⁷

1959 yılı bütçesinde milletvekillerinin Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığına sorulan başlıca sorular; ordudaki teknik elemanların NATO standartlarına göre yetiştirilip yetiştirilmediği, subay nakil ve terfileri, askeri okullar, yedek subay okuluna verilmesi düşünülen yeni şekiller, subay mesken, ordu mensuplarının maaş ve tahsisatları, konuları sorunların temelleriydi.⁵⁸⁸

3.2.1. Dokuz Subay Olayı

Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, ülke gündemini meşgul eden Dokuz Subay Olayı hakkında geniş bir tafsilat vermişti. Devletin güvenliğine karşı hareketten tutuklu bulunan bu 9 subayın mahkemeleri görülmüş, haklarında beş seneden başlamak üzere hapisleri ve ordudan atılmaları istenmekteydi. 9 ay sonra biten davada 8 subay beraat etmiş, Binbaşı Samet Kuşçu'ya 2 sene ceza verilmişti.⁵⁸⁹ Tutuklu subaylar kanuni çerçevelerde her türlü hakları olduğunu ve bu haklardan yararlandıklarını aldığı raporlara dayanarak anlatan Menderes, yargılanmaları için hazırlık tahkikatlarının yapıldığını bildirmekteydi.⁵⁹⁰

Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu DP milletvekili ve gazeteci, İstanbul Ekspres gazetesi sahibi olan Mithat Perin'den Başbakanla görüşürülmesini istemişti. Ancak Başbakan yerine İçişleri Bakanı Namık Gedik ile görüşür ve ihbarda bulunur. Planı ayrıntılarıyla anlatan Samet Kuşçu'ya "Bu kadar ayrıntıyı bilmek için o örgütte olmak gerekir" demiş ve bu olay Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a bildirilmişti. Celal Bayar, "Meseleyi deşmek gerek lazım beyler, meselenin üzerine eğilmek lazımdır. Tecrübelerimle bilirim, böyle başlar bu işler. Bu üç beş subayın kendi kendilerine yaptıkları bir hareket olamaz. Böyle dahi olsa meselenin üstüne ciddiyetle eğilerek hiç değilse askerin nelerden şikâyet ettiğini öğreniriz" der.⁵⁹¹

⁵⁸⁶ TBMMZC, 11. Dönem 2. Cilt 45. Birleşim, 24.02.1958, s. 710-711.

⁵⁸⁷ Zafer, 25.02.1958, s.1.

⁵⁸⁸ Zafer, 06.01.1959, s.1.

⁵⁸⁹ Zafer, 21.11.1958, s.1.

⁵⁹⁰ Zafer, 25.02.1958, s.1.

⁵⁹¹ Rıfıkı Salim Burçak, **On Yılın Anıları**, Dağıtım Dergah Yayınları, Ankara, 1998, s.529.

16 Ocak 1958 tarihinde Kuşçu'nun adlarını verdiği 8 subay ihtilal hazırlığı içerisinde olmak suçlamasıyla tutuklandı. Üçü albay biri Yarbay, dördü Binbaşı, biri yüzbaşydı. ⁵⁹² Emekli Kurmay Albay Cemal Yıldırım, Kurmay Albay Raci Aşkın, İlhami Barut, stajyer Yarbay Faruk Güventürk, stajyer Binbaşı Ata Tan, Binbaşı Samet Kuşçu, Binbaşı Ahmet Dalkılıç, Kurmay Yüzbaşı Kazım Özfırat, Yüzbaşı Hasan Sabuncu tutuklanmıştı. Tutuklanan subayları, 25 CHP avukatı savunmuştu. ⁵⁹³

Darbeden bir ay sonra tutuklananlar arasında olan Albay Faruk Güventürk'te vardı. Albay Güventürk, örgütlenme içerisinde hücrelerden birinin başındaydı. Ethem Menderes'ten önce Milli Savunma Bakanlığı yapan Şemi Ergin'in yaveri (daha sonra Ethem Menderes'in de yaveri olacak) olan Adnan Çelikoğlu'nun ayarlamasıyla 1957 yılının son haftasında Şemi Ergin ile görüşmüş, bu görüşmede Kurmay Yarbay Faruk Güventürk, orduda reformlar yapılmasının gerekliliği, memleket yönetiminin ıslahata ihtiyacı olduğunu, hükümetin yanlışlıklar içerisinde bocaladığını, yapılan hatalara müdahale edilmesi gerektiğini anlatmıştı. Ve "*Said Nursi'nin sakalı okşanıyor, ona Cadillac hediye ediliyor*" diyerek teklifini yapmıştı: "*Her şey hazır .. Başımıza geç... Bir tabancam var, emrinizdeyim.*" Şemi Ergin kendisine cevaben "*Ben basit bir avukatım. Bir ihtilale liderlik yapacak adam değilim.*" Cümlesini kurduktan sonra bu işten vazgeçin gibi bir öğüt vermemişti. Onun yerine: "*Görüşlerini rapor halinde bildir,*" diyerek uğurlamıştı. Ancak ertesi günü raporu vermeye geldiğinde Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin yoktu. Çünkü Dokuz Subay Olayı patlak vermişti. Ethem Menderes'in Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in kendisine gönderdiği o önemli mektubu neden kabineye haber vermediği sorusu gibi, Şemi Ergin'in de neden bu olayı haber vermediği bilinmemektedir. Öyle ki tutuklanmasından sonra Faruk Güventürk, Samet Kuşçu'nun ihbarından habersiz olduğu için kendisini Şemi Ergin'in ihbar ettiğini düşünmüştü. Hücre arkadaşları hemen dolabındaki eşyaları, Şemi Ergin'e yazmış olduğu mektubu imha etmişlerdi. Yazar Recep Şükrü Apuhan bunun nedeninin ordu-millet anlayışı olarak tanımlamıştı. Ancak yine de bakan hücrelere inerek bu soruna çözüm bulmamış hükümeti ve Başbakanı başına patlayacak bir darbeye baş başa bırakmıştı. ⁵⁹⁴

⁵⁹²Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s.208.

⁵⁹³ Apuhan, **27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine Menderes...**, s.134.

⁵⁹⁴ Apuhan, **27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine...**, ss.133-134.

Şemi Ergin de Ethem Menderes de Başbakan Adnan Menderes'e ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a konuyu haber vermeyerek, Türkiye'de darbe geleneğine giden yolu açmışlardır.

İşte bahsettiğimiz Kurmay Albay Faruk Güventürk Dokuz subay içerisinde tutuklananlar arasındaydı. Dokuz Subay olayıyla ilgili yaptığı açıklamada, Güventürk, eski iktidarın bu hadiseyi planladığını kendilerine zulüm yapıldığını, bu zulmün de Başvekil, Dâhiliye Vekili Namık Gedik, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, Emekli General Kazım Demirkan ve Binbaşı Samet Kuşçu tarafından hazırlanmış bir komplo olduğunu söylemiş bunu desteklemek için de, *“Samet Kuşçu bizzat Menderes'in ispiyonu idi. Mahkemenin hakkındaki iki senelik mahkûmiyet kararını Celal Bayar güçlükle tasdik etti. Bu şahıs tahliye edilince gene hükümet kanalıyla Antalya'da Şhall şirketine çok iyi bir maaşla girdi. Adnan Menderes'in son Antakya seyahatinde beraberdi”* sözleriyle örneklemiştir. Beraatından sonra Başvekil ve Milli Müdafaa Vekili Ethem Menderes'ten aldığı görüşme tekliflerini reddettiğini eklemiştir.⁵⁹⁵

Albay Faruk Güventürk bu komplo sonucu işkencelere maruz kaldıklarını söylemiş ve Ethem Menderes hakkında, *“Zamanın tam manasıyla tehlikeli, sinsi Milli Müdafaa Vekili Ethem Menderes bir gün hücrelerimizin bulunduğu koridora geldi. Dışarıda (bu b... burada mı yatıyor) diyen sesini işittim. Bizi yargılayan mahkemenin hâkimi Turgut Lüleci ve Reisi Tümgeneral Cemal Tural ağır tazyiklere maruz kaldılar...”*⁵⁹⁶

Adnan Menderes başta olmak üzere İçişleri Bakanı Namık Gedik, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in olayın küçük ve delilsiz bir ihbardan ibaret olduğunu, üzerine gidilirse ordunun iktidara karşı olduğu gibi bir düşüncenin doğacağını savunması üzerine meselenin üzerine gidilmez.⁵⁹⁷ Adnan Menderes'in ordu ile ilişkilerde genel olarak takındığı tavır olarak yakınları hep aynı söylemleri dile getiriyorlardı. *“... Bu olayın üzerinde çok durulmamalı, bu meselenin üzerine eğilmek büyük ümidimiz, büyük dayanağımız, büyük teminatımız, her şeyimiz olan orduya zarar verir.”*⁵⁹⁸

⁵⁹⁵ Milliyet, 01.07.1960, s.1.

⁵⁹⁶ Apuhan, **27 Mayıs'tan Yassıda Mahkemelerine ...**, s.134.

⁵⁹⁷ Muzaffer Çandır, **Manisa Milletvekili Yazar Samet Ağaoglu Hayatı-Sanatı-Eserleri**, Manisa İl Özel İdaresi, 2013. s.49.

⁵⁹⁸ Ilıcak, **50. Yılında 27 Mayıs Yargılanıyor**, s.49.

Adnan Menderes mahkemede tanıklık için giden Mithat Perin'e "*Sana şöyle konuş, böyle konuş demem gerekmez. Ama Türk ordusunda isyan-ihtilal söylentisi bunun olmasından daha beterdir,*" demişti. Davanın hâkimi General Arif hikmet Onat ise Perin'e "*Bayar, iyi araştırma ve buna bağlı tutuklama istiyor. Menderes, ordunun tepkisini çekmeyelim diyor. Şaşırdım kaldım,*" diyordu. Bu olay dış basında yankı bulunca T.S.K.'nın tüm mensuplarınca böyle bir olayı nefretle kınayacağı muhakkak diye açıklama yapılmıştı.⁵⁹⁹ Tutuklamalar ordu içi dayanışma sayesinde sonuç vermemiş, yargılamalar altı ay sürmüş ve dava beraat ile sonuçlanmıştır. İhbarı yapan Samet Kuşçu, yanlış ihbardan hüküm giymiş ve konu kapanmıştır.⁶⁰⁰

Bu olaydan sonra gündemi önemli başlıklarla veren gazetelerde, "*Partiler arası Çekişmelere Son Vermek İçin İktidar Bahar Havası Getirmeye Çalışıyor*" başlığıyla veren Milliyet gazetesi DP'nin yayın organı gibi görülen Zafer gazetesinin CHP kongresinde DP'lilerin çiçek götürdüğü, parti istişare toplantısını övdüğünü söylüyordu. Türkiye'nin siyasi çalkantılarında devlet adamları da üzerlerine düşen rolleri oynamaktaydı. Meclis içerisinde yaratılamayan bahar havasının parti kademelerinde iyi niyet atmosferi yaratılmaya çalışıldığı siyasi ortam hareketliliği söz konusuydu. Parti istişare toplantısında Ethem Menderes ile CHP Başkanı İsmet İnönü'nün hasbihalleri de bu iki gerilimli parti arasında ortamı yumuşatan hareketlerdi.⁶⁰¹

3.2.2. Öğrenci Propagandaları Hakkında Milli Savunma Bakanlığı Açıklaması

Milli Savunma Bakanlığı tarafından her yıl yapılan ve 3 ay süren gençliği ve vatandaşları günün modern icaplarına göre askerlik öncesi savunma eğitimine tabii tutmak amacıyla hazırlanan sivil müdafaa tatbikatları, 1958 yılında talebe mitinglerinin yapıldığı zamana rastlamıştı. Milli Savunma Bakanlığı açıklamasında, "*...Bu normal eğitimi, kendi hususi emel ve maksatları dâhilinde menfi propaganda ile istismar etmek isteyenlere inanılmaması ve bu gibilerin en yakın idare ve emniyet makamlarına bildirilmesi hususu sayın halkımızdan rica olunur.*"⁶⁰² Tatbikat amacıyla toplanmış bulunan bu topluluk içerisinde öğrenci hareketlerine iştirak

⁵⁹⁹ Apuhan, *27 Mayıs'tan Yassıda Mahkemelerine...*, s.134.

⁶⁰⁰ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s.208.

⁶⁰¹ *Milliyet*, 17.03.1958, s.1.

⁶⁰² *Zafer*, 19.06.1958, s.1.

edenler veya bu topluluğu da bu hareket içerisine çekmek isteyen bir eğilimin olduğuna kanii olan Milli Savunma Bakanlığınca böyle bir açıklama yapılmıştı.

Milli Savunma Layihası hazırlanmış ve encümenle kabul edilmişti. Bu layihaya göre; Milli Savunma öğretim ve eğitimi ilkokulların ilk sınıflarından başlatılmakta ve üniversitelerin öğretim sonuna kadar devam ettirilmektedir. Yüksek okullarda savunma dersleri verilecektir. Böylece yedek subay okullarındaki öğrenimler takviye edilmiş olacaktır. Üniversitelerde ise milli savunma kurslarına yer verilecektir.⁶⁰³

1959 yıllarının ilk ayında muhalefetten DP hükümetine ciddi bir eleştiri vardı. CHP'li Bülent Ecevit ordunun imar işlerinde kullanılmasını eleştirmiş, inşaat işlerinde çalıştırılan subay ve erlere tazminat verilir verilmediği gibi sorular sormuştu. Ordu için söylenenler sadece imar işlerinde çalıştırılan askerlerden ibaret değildi. Yine bir CHP'li milletvekili Ferit Melen de bakanlık binasının sadece birkaç kişiye açık olmasını eleştirerek, herkesin bakanlığa serbestçe girmesi gerektiği yönünde tenkitlerde bulunmuştu.⁶⁰⁴

Muhalefetin eleştirileri bu yöneydi. DP'nin resmi bir şekilde olmasa da fiili olarak sözcülüğünü yapan Zafer gazetesinde 1959 yılında Milli Savunma Bakanlığı değerlendirilmişti. Eleştiriler, bazı konu başlıklarına ayrılmıştı. Muvazzaf subay yetiştirilmesi, orduda okuma yazma, ordunun modernleştirilmesi, alınan bazı tedbirler sonucu katkılar, yedek subay yetiştirilmesi, teknisyen eratin yetiştirilmesi, astsubay yetiştirilmesi, erat yetiştirilmesi gibi başlıklardı.

Bu konuların içeriklerine bakıp iktidarda buldukları yaklaşık on yıl süresince Milli Savunma Bakanlığınca uygulanan politikaların sonuçlarının görülmesi için bir veri oluşturur.

Demokrat Parti iktidarda bulunduğu yıllarda muvazzaf subay, yedek subay, astsubay yetiştirilmesi gibi konular, Milli Savunma Bakanlığının temel işleri arasında görülerek ehemmiyet verilmişti. Yılsonunda yapılan değerlendirmelerde, bütçe görüşmelerinde Milli Savunma Bakanlığının yapılanlar listesinde en başta yer alıyordu. Milli Savunma Bakanlığı tarafından ordunun her şeyden evvel subay kitlesine dayanan bir varlık olduğunun vurgulanmasının ardından İstanbul'da açılan askeri ortaokullar ve askeri liseler, açılan ve öğrenci yetiştirme kapasiteleri artırılan Harp Okullarının durumları nitelik ve nicelik bakımından ortaya konmuştu. Nicelik

⁶⁰³Zafer, 19.06.1958, s.1.

⁶⁰⁴Milliyet, 07.01.1959, s.5.

ordunun modernleşmesiyle eşdeğeri. Modernleşme sonucu yeni teknolojiler, bunları kullanacak teknik eleman ihtiyacı teknisyen er yetiştirilmesi gerekliliğini ortaya koyuyordu. Astsubay hazırlamak için astsubay ortaokulları, modern orduların kullandığı gibi eğitim merkezleri kurulmuştu.⁶⁰⁵ Yapılan bu ataklar bazı söylentilere neden olacaktı. Demokrat Parti lideri Adnan Menderes'in 1950'li yılların sonlarına doğru, ordunun DP iktidarından memnun olmadığı yolundaki duyurular üzerine "*Ben bu orduyu yedek subaylarla da idare ederim*" dediği söylentileri dolaşmaktaydı.⁶⁰⁶ Bu söylentilerin bilinçli bir şekilde çıkarıldığı Adnan Menderes tarafından Yassıada'da da dile getirilmişti. Ancak bu söylentilerin mutlaka dayandırıldığı bir durum vardı. Subaylara dayanan bu kadar çok eğitim ve teşvik, orduda bu söylentinin çıkmasına sebep olmuş olabilir. Sözler söylenmemişse de darbeyi hazırlayanların bu sözleri propaganda amacıyla kullandığı bilinmektedir. Bu sözler 27 Mayıs'tan sonra da darbeyi meşrulaştırmak için kullanılmıştır.

Ordunun okuma yazma konusuna da katkısı rakamlarla ifade ediliyordu. Ordu karargâhlarında altı yerde okuma yazma merkezi açıldığı, her yıl 50.000'den fazla kişiye okuma yazma öğretildiği değerlendirilmeler arasında yer almaktaydı.⁶⁰⁷

Dış yardımların kullanım alanları ise daha çok ordunun modernleştirilmesi, gelişmiş teçhizatlı malzemelerin edinilmesi gibi alanlar olarak belirtilmişti. Zaten yardım sağlayan ülkelerin temel amaçları da bu alanlardı. Eğitim sistemlerinde yapılan reformlar ile silahlı kuvvetlerin personel ve vasıta bakımından gelişerek Milli Savunma kudretinin artmış olduğu subay ve astsubayların daha bilgili bir seviyeye ulaşması sağlanmıştı. Değerlendirmenin yapıldığı Zafer gazetesinde Nato'nun kurulması, amacı ve Türkiye'nin girmesi aşamalarına da yer verilmişti. İkinci Dünya savaşından sonra iki başlı bir sistem şeklinde bloklaşmasının ülkelerde zorunlu bir müdafaa sisteminin geliştirilmesine neden olduğunu, amaçlı aynı olan ülkelerle işbirliği gerçeğini dayattığını ekliyordu. Bu işbirliği de modern teçhizatlanma ve bunları kullanacak teknik bilgiye sahip olunmasını gerektirmekteydi. İşte Nato'da tüm bunları sağlamaktaydı.⁶⁰⁸

Milli Savunmaya ayrılan bütçelerin yani milletlerin iktisadi gücünün harp gücü hakkında bir kıstas olduğundan bahisle Türkiye'de Milli Savunma Bakanlığına

⁶⁰⁵Zafer, 29.10.1959, s.1.

⁶⁰⁶Yusuf Ziya Keskin, "Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları", **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2012 [V] 1,ss.107-130.

⁶⁰⁷Zafer, 29.10.1959, s.1.

⁶⁰⁸Zafer, 29.10.1959, s.1

ayrılan miktarın 1950 yılına göre büyük oranda arttığının gözle görünür olduğuna dikkat çekilmişti. Ayrılan bütçelerle geliştirilen orduda bulunan erlerin memleketin imarına katkılarına da değinilmişti. İmar ve yol yapımında erlerin hizmetlerine bütçe görüşmelerinde ayrıca değinilmişti. Bu konuya değinilmesinin bir diğer sebebi de muhalefet partisi olarak CHP'nin askerlerin kullanılmasını tenkit ettiklerini bu yıl ise DP'nin ileri sürdüğü fikirleri desteklediklerine işaret etmişlerdi.

3.2.3. Milli Savunma Bakanı Olarak Doğu Gezisi

Erzurum ve Kars'a tetkik gezilerinde bulunan Ethem Menderes, vilayetlerin ileri gelenleri ve ordu kumandanları ile görüşmeler gerçekleştirmişti. Adnan Çelikoğlu, anılarında bu geziye kendisinin ısrarı ile çıktığını, Ethem Menderes'in notlarında bu geziden çok memnun olduğunu yazdığını söyler.⁶⁰⁹ Buralarda yapılan köprülerin ve idari binaların açılışlarına da katılan Milli Savunma Bakanı, yapılan subay evlerinin durumuyla ilgili ayrıca ilgilenmişti.⁶¹⁰ Doğu illerinde iskân durumlarının istenildiği düzeyde olmadığını birlikler küçüldükçe hayati ihtiyaçlara ulaşmanın da zorlaştığı yönündeki izlenimlerini paylaşan Milli Savunma Bakanı, lojman inşaat tahsisatlarının 1960 bütçesiyle arttırılacağını, imkânların genişletilmesiyle ordu personelinin refah şartlarda yaşaması sağlanmış olacağını söylemekteydi.⁶¹¹ Subay evleri sorunlarının aşılması tüm sorunları ortadan kaldırmıyordu. Kendisinden evvel subay ve astsubay çocukları için tesis edilmiş olan talebe yurtları, bir diğer sıkıntılı konuydu. Subayların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ordu sosyal sigorta kanunu tasarısı meydana getirilmiş, bunların gelişimi sağlanmasını beklediklerini söylemişti. Ethem Menderes, *"...üç ana mevzu yani lojman, çocuk okutma imkânları ve ordu pazarları halledildiği takdirde, ordu personelinin hayat standardı büyük bir ferahlığa kavuşacaktır. Özlediğimiz bugünleri yaklaştırmaya gayret edeceğiz."*⁶¹² Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, doğu illerine yaptığı bu tetkik gezisinden sonra İzmir gibi batı illerine yönelik gezilere çıkmıştı.⁶¹³

⁶⁰⁹ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.105.

⁶¹⁰ Zafer, 17.01.1960, s.1.

⁶¹¹ Zafer, 25.01.1960, s.1.

⁶¹² Zafer, 25.01.1960, s.1.

⁶¹³ Zafer, 31.01.1960, s.1.

Milli Savunma Bakanına Manisa Tümen Komutanı o sırada İsmet Paşa'nın geçişi dolayısıyla aldıkları tedbirleri sayarken Ethem Menderes sözünü kesmiş, “*Paşam ben Milli Savunma Bakanım. Politika ile ilgim yok. Bana tümeninizin ihtiyaçlarından bahsedin*” diye karşılık vermişti.⁶¹⁴

O sırada Adnan Menderes, Ethem Menderes'i aramış ve acele helikopterle Ankara'ya çağırılmış, “Ethem sen oralarda görünme, hemen Ankara'ya gel” demiş. Ethem Menderes, uçakta muhalefetin hareketlerini doğru bulmadığını ama İsmet Paşa'nın başına taş atılmasının doğru olmadığını belirtmişti. “*Fakat bizimkine bunu anlatamıyorum. Biz kanunu, tüzüğü unuttuk, demokrasiyi, İsmet Paşa-Celal Bayar çekişmesi haline getirdik. Allah canımızı hayretsin*” şeklinde yorumlamıştı.⁶¹⁵

CHP lideri İsmet İnönü'ye karşı girişilen olaylarda (Topkapı, İnegöl) duruma müdahale eden görevli subayların saygı, hürmet göstermeleri, hükümet tarafından hoş karşılanmıyordu. Hal böyle olunca Milli Savunma Bakanına da bu subayların haklarında idari işlem yapması için baskı yapılıyordu. Bakan'ın bu konudaki düşüncesi ise; “*İsmet Paşa eski bir generaldir, yapılan normaldir, olay yapılmamalıdır,*” tarzındaydı.⁶¹⁶

Hükümet kanadından istenenler sadece sakıncalı bulunan bu subaylarla ilgili işlem yapılması değildi. Bazı milletvekilleri, Halk Parti'li ordu mensubu, askerlik şubesi başkanlarının da değiştirilmesini talep ediyorlardı. Milli Savunma Bakanı olarak Ethem Menderes'in bu taleplere karşı verdiği cevap ise; bu gibi olayların orduyu daha fazla politik kavgaya sokacağı gerekçesiyle mukavemet gösterme şeklindeydi. “*Ancak istekler Cumhurbaşkanı ve Başbakan'dan gelince yapmak zorunda kalıyordu.*”⁶¹⁷

Ethem Menderes'in sıkıyönetimi yumuşak tatbik etme tutumu, hükümet tarafından hoş gitmiyor olduğu söylentiler arasındaydı. Hatta bunun sonucu olarak Ethem Menderes'ten görevi bırakması istenmişti. O zamanın siyasi uygulamasına göre, başbakanın siyasi kabine içinde istemediği bakanı Ethem Menderes ziyaret eder, istifasını rica edermiş. Bu sefer bu istek Cumhurbaşkanı'ndan, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in görevi bırakması için geliyordu. Elçi olarak da meclis başkanı Refik Koraltan gönderilmişti. Öyle ki Ethem Menderes, eşyalarını toplamış ve birkaç gün bakanlığa geç gelmiş, fakat Başbakan Adnan Menderes en yakın

⁶¹⁴ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.107.

⁶¹⁵ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.107.

⁶¹⁶ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.108.

⁶¹⁷ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.108.

arkadaşının ayrılmasını kabul etmemişti. “*Beraber geldik, beraber gideriz*” demiş, böylece Ethem Menderes görevine devam etmiş, Yassıadada da Milli Savunma Bakanı olarak yargılanmıştı.⁶¹⁸

3.2.4. Astsubay Sınıfı Hakkında Kanun

DP iktidara geldikten sonra dışarıdan Harp Okulu mezunu olmayanlardan bir astsubay makamı oluşturulmuştu. Kimilerine göre makamları artık ocak bucak partililerinden sonra geliyordu.⁶¹⁹ Orduda subayları etkin kılmak için tasarıların yapılmasına devam edilmekteydi. Tam bir sınıf oluşturma, onları erat sınıfından çıkarmak, aylıkları, özlük hakları gibi mevzular tasarı dâhilinde ele alınmıştı.⁶²⁰ Harp silâh ve vasıtalarının daimî ehil personel tarafından kullanılması için idari, taktik ve teknik astsubay yetiştirilmesine hız verildiği askeri okulların talebe miktarlarının daha da arttırılacağı belirtilmekteydi.⁶²¹ Subaylarla ilgili yapılan son icraat da darbeden 20 gün önce çıkarılan “Türkiye Cumhuriyeti Ordusu Subay ve askeri memur ve muadilleriyle astsubaylara günlük hizmet giyecek eşyası verilmesi hakkındaki kanun layihasının kabulüydü.⁶²²

3.2.5. 1959 Yılı Milli Savunma Bütçesi Hakkında Ethem Menderes’in Konuşması

- a) Donanma: Geçen yıla oranla alınan araçlarla yükselen donanma kuvvetine parmak basan Milli Savunma Bakanı, donanmanın yeni gemiler ve tesislerle takviye edilmiş olduğunu söylüyordu.
- b) Kara kuvvetleri: Harp vasıtalarının geliştirilmesi, hatta atom kabiliyetli yeni silahlarla kara kuvvetleri de yüksek teknolojiyle bütünlüklü iyi bir seviyeye getirilmişti.
- c) Hava kuvvetleri: Yüksek vasıflı uçak ve elektronik cihazlarla donatılması yoluna gidilmişti.

⁶¹⁸ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.119.

⁶¹⁹ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.68.

⁶²⁰ Zafer, 25.01.1960, s.1.

⁶²¹ Zafer, 25.02.1960, s.1.

⁶²² Zafer, 07.05.1960, s.1.

“Bunlarla beraber, akaryakıt tesislerimiz, askerî hava meydanlarımız, yeni deniz tesislerimiz, daha buna mümasil birçok askerî inşaatımızla müdafaa eserlerimizin her yıl memleketin muhtelif yerlerinde kurulması ve her tarafına yayılması devam etmektedir.” Ethem Menderes bu gelişmelerin Amerikan mütehassısların yardımlarının büyük ehemmiyetini meclisteki konuşmasında da dile getirmişti. *“...Müttefikimiz Birleşik Amerika'nın yaptığı büyük yardımlar ve NATO'nun enfrastrüktür tahsisatı ve millî kabiliyetimizin verdiği imkânlarla tahakkuk etmekte ve geçen her yıl, bu sahada büyük terakkiler kaydetmektedir.”*⁶²³

Yapılan bu yardımların, modern harp malzemelerin kullanılması için müttefiklerden personelleri eğitmek için mütehassıslar gönderildiğini, bir kısmının da Amerika'da yetiştirildiği, bilgisini, dış yardımların ülkeye kazandırdıkları açısından değerlendirmişti. Bu fikirden başlayarak Türkiye'de teknik ve taktik gelişmeleri tetkik etmek için kurslar tertip edilmişti.

1959 Bütçe görüşmelerinde Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes çok önemli bir konuya değinmişti. Bu konu o kadar ilgi çekiciydi ki ordu içerisinde meydana gelen kaynamalardan siyasilerin haberdar olduğu intibasını baskın kılmaktaydı. Ethem Menderes, orduyu politikaya karışmaktan tenzih ederim diyerek başladığı konuşmasında, ordunun hayatında siyasete karışmadığını, karışmama konusunda da azami itina gösterdiğini ifade ediyordu. Bu doğrultuda düşünmeyenler için ise ilgi çekici bir şekilde cevap vermişti. *“Aksi iddiada bulunan arkadaşımız, inşaallah bir gün Millî Müdafaa Vekili olursa, ben kendisine bugünden ordunun politikaya karıştırılmaması, ümmet, millet, ordu muvacehesinde, sizlerin huzurunda tavsiye etmek kuvvet ve kudretini nefsimde bulundurmaktayım,”*⁶²⁴ diyerek Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde herhangi bir sorun olmadığını, siyasete bulaşma gibi bir fikrin bu kurum içerisinde yeşeremeyeceğini dile getirmişti.

Bir Askeri Şura toplantısında; *“Uçucu hava subaylarının emeklilik zamlarına ait kanun tasarısı il adli subaylarla mahkemelerde hâkimlik yapan kıta subaylarına ve adli amirlere verilmesi düşünülen tazminat tasarısı hakkında görüşmeler yapılmış, hizmet ve faaliyeti teşvik için ordu teşvik mükâfatları hakkındaki kanun tasarsısı müzakere edilerek kabul olunmuştur. Hava kuvvetleri pilotlarının emeklilik zamlarına ait olan tasarı kabul edilmiştir. Bundan başka kıta ve sicil yerleri*

⁶²³Zafer, 25.02.1960, s.1.

⁶²⁴Zafer, 25.02.1960, s.1.

hakkındaki teklif ve Deniz Kuvvetlerinin kıyafet tasarısı ile emeklilerin emekli olarak istihdamları hakkındaki kanun tasarısı müzakere edilmiştir."⁶²⁵

⁶²⁵Zafer, 03.03.1960, s.1.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ETHEM MENDERES'İN DIŞİŞLERİ VE BAYINDIRLIK BAKANLIĞI

4.1. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI

Fuat Köprülü Dışışleri Bakanlığı görevinden çekilince Dışışleri Bakanlığı görevi vekâleten Ethem Menderes'e verilmişti.⁶²⁶ 25 Kasım 1957 tarihinde bu görev Fatin Rüştü Zorlu'ya verilmek üzere kendisinden alınacaktı.

Daha Dışışleri Bakanlığının ilk bütçe görüşmesinde idari bakımdan sorulmuş soruları kendisinin cevaplandıracağını politik sorulara ise Adnan Menderes'in cevap vereceğini söylüyordu. Bu durum Ethem Menderes'e dışışleri bakımından yeterince mesuliyet verilmediğini göstermekteydi. Çünkü Adnan Menderes bu görev için Fatin Rüştü Zorlu'yu düşünmekteydi. Adnan Menderes onu yakın adamı yapacağı açıktı. 1954 seçimlerine Adnan Menderes'in ve yakın çevresinin isteği ile DP'ye girmiş milletvekili seçilmişti. Kıbrıs meselesinde onun heyet başkanı olarak görevlendirilmesi, ABD ziyaretinde Dışışleri Bakanı Mehmet Fuat Köprülü yerine yine Fatin Rüştü Zorlu'yu almasıyla Başbakan Adnan Menderes Fatin Rüştü Zorlu'nun yerini belli eden mesajlar vermiş oluyordu. Böylelikle Köprülü'nün Dışışleri Bakanlığında istifası ile Ethem Menderes'e Dışışleri Bakanlığını vekâlet etme görevi verilmişti.

Ethem Menderes'in bu görevi önemsiyor olduğu ve vekâleten değil de asaleten yürütmek istediği de seziliyordu. Ethem Bey, Fatin Bey'den önce de sonrada Dışışlerine vekâlet etmekten hoşlanıyor olduğu görülmüştü. “... *İşin politikasından değil yıldızından telinden, pulundan...*” 1958 yılında ikinci kez Milli Savunma Bakanlığı görevine gelmesinden sonra Dışışleri Bakan Vekilliği görevine yine devam eden Ethem Menderes hakkında Milliyet gazetesinde, “*Diyorlar ki*” başlığıyla yazılan köşe yazısında; “*Salı gecesini, Hariciye Köşkünde Ethem Menderes tarafından verilen davette üç yüz altın yıldız tabak kullanıldı...*”⁶²⁷ girişiyle Demokrat Parti hükümetinin bu tür davetlerinde gereğinden fazla gösteriş sezilmekte ayrıca Ethem Menderes'in de bu şaşanın içerisinde olduğu iddia edilmekteydi.

“*Fatin, Adnan Menderes'in ne kadar kaptisli olduğunu biliyordu. Bir gün kızıp dışışlerine önüne ilk geleni oturtabileceğini biliyordu. Kahırlanıyordu.*”

⁶²⁶Cumhuriyet, 21.06.1956, s.1.

⁶²⁷Milliyet, 02.02.1958, s.1.

Dışışleri Bakanlığı yapmaya Ethem Menderes'in hevesli olduğu, Fatin Rüştü Bey'in de kendisini o koltukta her daim garantide görmediği tetikte olduğu söyleniyordu. Konu Dışışleri olunca her bakımdan değerlendirmeler yapılıyordu. "... *Ethem Menderes'in hanımı da zarifti, cana yakındı, muamele bilirdi. İş önemliydi. Sessiz yarışma hanımlar arasında başlamıştı.*"⁶²⁸ Bir nevi yarış düzeni içinde Dışışleri Bakanlığını vekâleten üzerine alan Ethem Menderes'in ilk işi grubun eğilimine uyarak Zorlu'yu başbakanın yanından ve Ankara'dan uzaklaştırmanın çaresini araştırmak oldu. DP grubu da Fatin Rüştü Zorlu'dan memnun değildi. Yıldızı parlayan ve grup içerisinde dikkati çeken Zorlu'yu DP içerisinde pek seven yoktu. Bulunan formül Zorlu'yu büyükelçiliğe göndermekti. Ethem Menderes vakit geçirmeden planını uygulamaya koyup Zorlu'nun İsviçre'ye atanmasını öngören kararnameyi hazırlattı. Ancak Başbakan Zorlu'nun yanındaydı ve tayini durdurttu.⁶²⁹

Ancak Zorlu'nun Adnan Bey'in yanında önemli olduğu görülüyordu. Bir numaralı adamları olarak sıralanabilecekler arasında Samet Ağaoğlu, Mükerrer Sarol, Fatin Rüştü Zorlu ve Ethem Menderes vardı. Yazar Nimet Arzık, bunların en çaplısı ve en yetişmişi olarak Fatin Rüştü Zorlu'yu gösteriyordu. Adnan Bey'in her sabah Çankaya'dan Başbakanlığa yürüyerek indiğini, Ethem Menderes, Samet Ağaoğlu gibi bakanların da onu taklit ettiklerini Fatin Rüştü Zorlu'nun da Adnan Menderes'in gözüne girmek için saatlerce onunla yürüdüğünü, yürüdüğünü söylüyordu. Fatin Bey'in Namık Gedik'in, Hasan Polatkan'ın, Ahmet Salih Korur'un ve Hariciye Vekâletini gözüne kestiren Ethem Menderes'in nefretine rağmen her gün Başbakan'a yakınlaştığının görüldüğu izlenimler arasındaydı.⁶³⁰

Bu izlenimlerin ışığında Ethem Menderes'in girişimleri, Adnan Menderes tarafından engellenmişti. Ethem Bey, vekâleten bulunduğu görevde tam yetkili de değildi. Ethem Menderes'in dışışleri için gerekli yetkinlikte olmadığı yazılan hatıralarda da görülüyordu.⁶³¹ Zaten Bakan Ethem Menderes'in Zorlu'nun nüfuzunu kırmak için harcadığı çabalar harcadığı görülüyordu. Çünkü hem bakanlığı iyi tanımıyor hem de yapmak istediği değişlikleri Başbakana onaylatamıyordu.⁶³²

⁶²⁸ Arzık, **Menderes'i İpe Götürenler**, s.35.

⁶²⁹ Mahmut Dikerdem, "Bakanlıktan Ayrılan Zorlu, Dışışleri'ni Perde Arkasından İdare Ediyordu", **Milliyet**, 28.01.1980, s.5.

⁶³⁰ Arzık, **Menderes'i İpe Götürenler**, s.32.

⁶³¹ Mahmut Dikerdem, "Bakanlıktan Ayrılan Zorlu, Dışışleri'ni Perde Arkasından İdare Ediyordu", **Milliyet**, 28.01.1980, s.5.

⁶³² **Milliyet**, 28.01.1980, s.5.

Fatin Rüştü Bey’le araları da hiç iyi olmamıştı. Örneklendirmek gerekirse; “... Bazen bakanlar arasında benim resmim gazetede altta çıktı, senin resmin üstte çıktı diye Zafer’in yayın müdürüne tehditler yağardı. Ethem Menderes’in resmini bir gün Zafer gazetesi üstte koymuştu da Fatin gök gürültüsü koparmıştı”⁶³³Ethem Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu arasındaki ilişki yukarıda bahsettiğimiz gibi birbirini pek hazmedemeyen Adnan Menderes’e yakın olma konusunda gizli bir yarış haliydi. Fatin Rüştü Zorlu’nun kızı Sevin Zorlu 21 Mayıs 1960 günü evlerine gelen subayların Fatin Bey’le görüşmesinin ardından babasının Başbakan Adnan Menderes ile görüştüğünü ve aynen şunları söylediğini anlatır:

“Bir komplo var ve bu komployu çözmek için beni Milli Savunma Bakanı yapın. Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes’i de yerime Dışişleri Bakanlığına getirin. Böylece doğabilecek bir sıkıntıyı önlemiş olurum. Ayrıca Ankara’dan ayrılmamalısınız, yarınki Eskişehir programınızı iptal edin” Başbakan ise; “Sen zaten Ethem’i sevmesin” demiş bu ikaza önyargılı yaklaşmıştı.⁶³⁴

27 Mayıs’tan sonra Yassıada da ortaya çıkan tablo ise bu yarışın galibinin veya mağlubunun anlaşamadığı bir ahval içerisindeydi. Fatin Rüştü Zorlu ve Ethem Menderes aynı kanunlara oy vermiş, aynı davalarda yargılanmışlardı. Buna rağmen Ethem Menderes hatıra defteri tuttuğu için 10 seneye Zorlu ise kararın sonunda belirtildiği gibi “duruşmanın başından sonuna kadar Bayar ve Adnan Menderes’le birlikte olduğu intibamı verdiği” idama mahkûm edilmişti. “... Oysaki Ethem Menderes’in hayatı boyunca Adnan Menderes’le beraber olduğu herkesçe bilinen bir gerçek olup...” yaşananlar bu sonuçları doğurmuştu.⁶³⁵

Bu sıralarda sadece dışişleri değil Milli Müdafaa Bakanlığı da vekâletle yönetilmekteydi.⁶³⁶ Çok geçmeyecek Bayındırlık Bakanı Muammer Çavuşoğlu istifa edince, Ethem Menderes Nafia Bakanlığı görevine getirilmişti. Kabine revizyonu sonucu İçişleri Bakanlığı vazifesi son bulan Ethem Menderes, Dışişleri Bakanlığını vekâleten yürütmekte ve bunun yanına resmi olarak Bayındırlık Bakanlığı görevine getirilmiş oluyordu.⁶³⁷

⁶³³Arzık, *Menderes’i İpe Götürenler*, s.32.

⁶³⁴Şen, *Yassıada’nın Sessiz Tanıkları*, s.34.

⁶³⁵Nazlı Ilıcak, *50. Yılında 27 Mayıs Yargılanıyor*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, s.162.

⁶³⁶Zafer, 27.09.1956, s.1.

⁶³⁷Milliyet, 13.10.1956, s.1.

4.1.1. Dışişleri Bakanlığı Yurtdışı Temasları

DP 10 yıllık iktidarı boyunca ABD'ye bağımlı bir dış politika izlemiştir. Ethem Menderes de ABD yanlısı politikanın gerekliliğine inanan bir politikacıdır. ABD'li görevlilerle iyi ilişkiler kurmuş, gidenlerle hediyeleşmiş ve ABD nezdinde fahri diploma ve rozetler almıştır. “29 Nisan 1959 tarihli notunda Etem Menderes, ABD Kara Ordusu Lojistik İdare Merkezi'nden (Fort Lee Virginia) 19 Mart 1959'da aldığı bir resmî ödülü kaydetmiştir.”⁶³⁸ Hariciye Vekâleti Vekili göreviyle yurt dışı gezisine çıkarak Bonn'a gitmiş burada Türkiye'nin yeni Alman ordusuna silah vermesi mevzuunda, Batı Almanya müdafaa, iktisat, maliye ve içişleri vekâletlerinin temsilcileri ile görüşmeler yapmıştı.⁶³⁹

Ortadoğu'nun içerisinde bulunduğu durum ve Türkiye'nin alacağı vaziyet TBMM'de merak ediliyordu. 1950'lerden başlayarak İsrail bölgede etkin güç olmak için siyasi ve askeri çalışmalara başlamıştı. 1956 yılında Mısır'ın Süveyş kanalının kendilerine ait olduğunu ilan etmesiyle İngiltere, Fransa bu kararı tanımadı. Kanalın kendilerine bırakılmasını istemekteydiler. İşte dışarıda yaşanan bu gelişmeler, *Siyasi hadiselerin takip ettiği seyir ve Türk Hariciyesi ile müttefik hükümetlerin görüşleri hakkında izahat verilmesine* başlığıyla mecliste soru önergelerine sebep olmuştu. Ethem Menderes bu sorulara Hariciye Vekâleti Vekili sıfatıyla cevap vermişti: “Hiç şüphe yok ki, son haftalar zarfında, harici hadiseler, dünya sulhu bakımından çok ciddi endişeler uyandıracak bir mahiyet iktisap etmiştir. Siyasi hadiselerin sıklet merkezi bölgemizde ve memleketimiz etrafındadır. Bu itibarla, Orta Şark'taki vaziyetin Türkiye'yi ve Türkiye'nin dâhil bulunduğu geniş ittifak manzumesini pek yakından alakalandırması tabiidir,” sözleriyle başlamış ve Türkiye'nin hadiseleri takip ettiğini, müttefiklerle olayların tahlili ve tedbiri hakkında temas halinde olduklarını, zamanı geldiğinde meclisin aydınlatılacağını söylemişti.⁶⁴⁰ Dışişleri Bakanlığı'nın meclisteki açıklamasından sonra gazetelerde; “Filistin işi Birleşmiş Milletler teşkilatı içinde adilane ve nihai surette bir hal şekline zapt edilinceye kadar

⁶³⁸ Yetkin, İbrahim Ethem Menderes'in..., s.81.

⁶³⁹Zafer, 08.09.1956, s.1.

⁶⁴⁰TBMMZC, 10. Dönem 14. Cilt 4. Birleşim - Sayfa 66.

İsrail Elçimiz tekrar vazifesi başına gitmeyecek” şeklindeki açıklamalarla elçinin ülkeye çağırıldığı haberleri verilmişti.⁶⁴¹

Milli Savunma Bakanı, Ortadoğu ve Suriye mevzularını görüşmek üzere Londra’ya gitmiş, burada Ethem Menderes görüşülecek konularla ilgili gazetecilere verdiği beyanatta, *“Suriye, tabiatıyla esas mevzu olup, şimdiki halde en önemli meselelerden biridir”* diyerek esas konuyu açıklamıştı.⁶⁴² Londra’daki bu görüşmede Suriye ve Suriye’ye sızan Rus nüfus da ele alınmıştı.⁶⁴³ Londra’daki bu görüşmelerden sonra DP hükümeti İngiltere ve Fransa’nın Süveyş kanalının tahliyesini istemekte haklı olduklarını, bu durumda Bağdat ve Tahran tebliğlerinde de hisselerinin bulunduğunu, Ortadoğu’da Bağdat Paktının sulh ve istikrarın tesisi bakımından kıymetinin bir kere daha anlaşıldığının sonucuna varmaktaydı. Türkiye; Mısır’ın hükümdarlık haklarına riyakâr ve tüm alakadarların meşru menfaatlerini gözeten bir şekilde geçiş serbestisi tanınmasının sorunun çözülmesinin temel şartları olarak temenni ettiklerini bu temennilerin de Birleşmiş Milletlerin yardımıyla barışçıl yollarla tatminkâr bir neticeye varılmasını umduklarını dile getiriyorlardı.⁶⁴⁴ Böylece Türkiye 1955 yılında Bağdat Paktına dâhil olmuştur. Asıl amacı bölge devletlerini ortak bir teşkilât içinde bir araya getirmek, Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu’ya inmesini engellemek, bölgenin savunmasını Batı ittifakına bağlamak ve Batı’nın bölgedeki çıkarlarını korumak olan Bağdat Paktı, 5 Nisan 1955’te İngiltere, 23 Eylül 1955’te Pakistan ve 3 Kasım 1955’te de İran’ın katılmaları üzerine Kasım 1955’te Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere arasında Karşılıklı Güvenlik ve Savunma İşbirliği Teşkilâtı haline dönüştü.⁶⁴⁵ Ortadoğu ülkeleriyle yakın ilişki kurulmasının sebeplerinde biri yakın zamanda bölgede lider olma amacı vardır.⁶⁴⁶ Ethem Menderes günlüğünde Türk dış politikasının bazı icraatların hatalı olduğunu Köprülü ile konuştuklarında İngilizlerin burada kalmasını teklif etmelerinin yanlış olduğunu, Suriye sınırına asker yığmayı ilkinde kendisinin önlediğini, ABD’liler istiyor diye bunun yapıldığını aslında böyle bir istek olmadığını belirtmişti.⁶⁴⁷

⁶⁴¹Zafer, 27.10.1956, s.1.

⁶⁴²Cumhuriyet, 30.11.1956, s.1.

⁶⁴³Zafer, 01.12.1956, s.1.

⁶⁴⁴Zafer, 06.12.1956, s.1. ; TBMMZC, 10. Dönem 15. Cilt 22. Birleşim, 25.12.1958, ss. 325-335.

⁶⁴⁵ Davut Dursun, Bağdat Paktı (1955 yılında Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere arasında kurulan bölgesel savunma işbirliği ittifakı), TDV İslam Ansiklopedisi, 1991, ss.446-447.

⁶⁴⁶ Akşin ve diğerleri, Çağdaş Türkiye...,s.218.

⁶⁴⁷ Yetkin, İbrahim Ethem Menderes’in..., s.104.

4.1.2. Müttefik Birlikler ve Amerikan Yardımları Hakkında Görüşler

Dışişleri Bakanlığının bütçe görüşmelerinde mecliste görüşülen Amerikan yardımları hakkında Ethem Menderes, Amerika'dan gelen yardımlara müteşekkir olduklarını söylemekle beraber, Nato camiasının güvenliğini sağlamak için mali külfetin fazlaca ağır olduğunu, yardımların bu ileri görüşlülükle ele alınması gerektiğini söylemekteydi. *“İktisadi yardımın, karşılıklı mahiyeti ve Türkiye'nin maruz bulunduğu tehlike ve tekabül ettiği külfetler, diğer taraftan iktisadi ve askeri potansiyel ve imkânları ile dünya sulhuna yapabileceği hizmetler göz önünde tutularak bu külfetlerin münasip nispetlerde paylaşılmasına gayret edilmiş olmasını görmenin Türk milletinin derin memnuniyetini mucip olacağı şüphesizdir.”*⁶⁴⁸

Dışişleri bütçesinin müzakeresinin devamında Dışişleri Vekâleti vekili Ethem Menderes, bir tarafın barışçı bir tarafın ise genişleme politikası istediğini söyledi. Dünya'nın sulh ve istikrara kavuşması için ellerinden gelenleri yapacaklarını, barış cephesine mensup olanların huzur ve emniyet içinde yaşamları garanti altına alınmadıkça alınan tedbirlere uyacaklarını vurguluyordu.⁶⁴⁹ Kıbrıs meselesi üzerine de Yunanistan ile münasebetlerde samimi dostluk ve işbirliği havasının hâkim olmasının Türkiye için faydalı olacağını, ancak zaman zaman Kıbrıs halkının hayatlarına kastedilmesi şeklindeki tedhiş hareketlerinden dolayı Yunanistan ile ilişkilerin gelişmesi ümidinin sona ermesi durumuna getirildiğinin görüldüğünü ilave etmekteydi. Türkiye, Kıbrıs Adası'nın taksimi için her iki cemaate de kendi kaderlerini tayin hakkının tanınması gerekliliğini düşündüklerini, Yunanistan hükümetinin ise Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını sağlamayan hiçbir teklife itibar etmemekte olduğunu belirtiyordu.⁶⁵⁰

Ethem Menderes, Bağdat Paktı'nın 2. Yıldönümü münasebetiyle radyoda yaptığı konuşmada Eisenhower planını da değerlendirmişti. Bağdat Paktı'nın Ortadoğu'da yayılması muhtemel komünizm hareketlerinden kendini korumak ve Ortadoğu bölgesinin sulh ve istikrarını temin gayesiyle oluşturulduğunu ifade ediyordu. BM prensipleri ve müşterek emniyet sistemlerine dayanarak kurulan Bağdat Paktı'nın Nato gibi savunma tertipleri zincirinde bir halka olduğunu

⁶⁴⁸Milliyet, 16.02.1957, s.1.

⁶⁴⁹Zafer, 26.02.1957, s.1.

⁶⁵⁰Zafer, 26.02.1957, s.1.

söylüyordu.⁶⁵¹ Ortadoğu devletlerinin sulh ve emniyet içinde milli gelişimlere hizmet amacıyla Eisenhower planını, bölge istikrarına katkı sağlayacak önemli bir adım olarak görmekte olduklarını beyan ediyordu.⁶⁵² Bu beyanlarının ardından çok geçmeden Amerika'nın Bağdat Paketi'na katılması üzerine Türkiye namına görüş bildiren Hariciye Vekâleti Vekili Ethem Menderes, "*Bağdat Paketi'nin sulh ve emniyeti tesise matuf bir teşkilat olarak daima daha da kuvvetleneceğini her zaman söyledik. Amerika'nın, Pakt'ın askeri komitesine iltihakı, kanaatimizin ne kadar doğru olduğunu ispat eden bir hadisedir,*" demiş ve Amerika'nın barış için oldukça önemli adımlar attığını yıkıcı faaliyetlerin karşısında bu komiteye üye olmasının sevindirici olduğunu söylüyordu.⁶⁵³

Eisenhower yardımının⁶⁵⁴ tatbik edilmeye başlandığı sıralarda Pakt'a girmiş olması için de, "*Biliyorsunuz ki, Eisenhower doktrini, tazammum ettiği iktisadi ve askeri yardım ve beynelmilel kominizim taarruz ve tecavüzüne karşı teminat bakımından yalnız Bağdat Paketi azalarının değil, talepte bulunacak her iyi niyet sahibi Ortadoğu devletine racidir. Bu suretle, Birleşik Amerika, yardım ve teminatını Pakt azası olmak veya olmamak gibi bir kayıt ve şarta tabi tutmayarak verirken, Bağdat Paketi'nin da fiilen azası haline gelmek, bu paktın bir sulh ve istikrar unsuru olarak kıymetini bir kat daha ortaya çıkarmış ve onu kuvvetlendirmiş oluyor ve Eisenhower doktrini Amerika'nın Bağdat Paketi'ndan uzaklaşması şeklinde göstermeye çalışmış olanlara da şimdi Birleşik Amerika'nın nerede olduğunu iyice anlatmış bulunuyor.*"⁶⁵⁵ Eisenhower yardımını alan Türkiye, Amerika'dan ilk kez yardım alıyor değildi. Türkiye 10 yıl önce Marshall yardımından da yararlanmıştı.

Marshall yardımının 10. Yıl dönümünde radyoda verdiği bir nutukla değerlendirme yapan Dışişleri Bakan Vekili Ethem Menderes, "*...1947 senesinde Avrupa memleketleri ve bu arada Türkiye, İkinci Dünya Harbi'nin meydana getirdiği iktisadi sarsıntuların vaktin tesirlerine maruz bulunuyorlardı. Avrupa'da yani tecavüz emellerinin belirmediği bir devrede, bu ağır iktisadi durumun bir an bunu ıslahı suretle*

⁶⁵¹Zafer, 25.02.1957, s.1.

⁶⁵²Milliyet, 25.02.1957, s.1.

⁶⁵³Zafer, 15.03.1957, s.1.

⁶⁵⁴ 5 Ocak 1957 tarihli Eisenhower Doktrini, 1956 yılında yaşanan Arap- İsrail Savaşı'nın bir sonucudur. İsrail, İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a saldırması ile meydana gelen bu savaş esnasında Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'ya asker göndereceğini söylemesi üzerine ABD devreye girmiş ve savaşın sonlanmasını sağlamıştı. Ancak ortaya çıkan Sovyet tehdidi Amerika'yı bölgeye -hem ekonomik sıkıntılarını gidermek hem de ittifaklar ile Komünizme karşı mücadele etmek için- yardımcı olmaya yönlendirmiştir. Başkan Eisenhower, kongreye bir mesaj göndererek bu doktrini uygulamak için yetki istemişti. Yetkin, **İbrahim Ethem Menderes'in...**, s.100.

⁶⁵⁵Zafer, 15.03.1957, s.1.

hür Avrupa memleketlerinin bünyelerinin takviyesi zaruri idi. Fakat memleketler yalnız kendi güçleriyle buna muktedir olamadıkları gibi Birleşik Amerika'nın muhtelif vesilelerle ayrı ayrı yaptığı maddi yardımlar da kâfi gelmiyordu,” diyordu.⁶⁵⁶Amerika'nın Avrupa'nın siyasi kalkınmasını sağlamak amacıyla 1948 yılında Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu 16 ülkeye yardım sağlandığını aktaran Ethem Menderes, *“Memleketimiz Marshall planı ile başlayan Amerikan iktisadi ve teknik yardım programları çerçevesinde bugüne kadar 800 milyon doları aşan bir yardım temin etmiş ve bu hiç şüphesiz, giriştiğimiz geniş iktisadi kalkınma hareketinde ehemmiyetli bir unsur olmuştur,”*⁶⁵⁷ sözleriyle Amerikan yardımlarının geçmişte ülkeye katkılarını anlatan bir konuşma yapmıştı.

Ethem Menderes devrinde faşist diktatör olarak bilinen Franko İspanyasıyla iyi ilişkilere dayalı görüşmeler yapılmıştı. İspanya'nın Türk devlet adamlarına tevzii ettiği nişanlar kapsamında Büyükelçisiyle yapılan toplantıda hükümet adına konuşan Ethem Menderes, İspanya hükümetiyle ilgili *“Size, Türk hükümetinin de Türk İspanyol dostluğunu, siyasetinin çok mühim bir unsuru olarak telakki ettiğini belirtmek isterim. Biz İspanya'nın Ekselans Başkumandan Franko'nun dirayetli idaresi altında sulhun korunmasında ve emperyalist gayelere karşı konulmasında daima göstermiş olduğu büyük azmi, derin bir takdirle müşahede etmekte ve İspanya'nın gerek medeniyet âlemindeki durumu itibarıyla sulhperver milletler camiasındaki mevkiinin ehemmiyetini tamamıyla idrak etmekteyiz,”* sözleriyle İspanya ile dostluklarının pekiştirilmesi gerektiğini söylüyordu.⁶⁵⁸

4.1.3. Jokey Kulübü Başkanlığı

Ethem Menderes 1956 yılı itibarıyla Jokey kulübü başkanlığı görevinde bulunuyordu. Ethem Menderes'in bu görevi 27 Mayıs 1960 darbesine kadar devam etmiştir. ⁶⁵⁹ Jokey Kulübü adıyla düzenleme getirilen kurumun ilk başkanı Devlet Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu idi. Ondan sonra başkanlığa Bakanı Ethem Menderes seçilmişti. Her yıl düzenlenen seçimlerle idare heyetleri oluşturulmaktaydı. Örneğin; 1957 yılı idare heyetine Ethem Menderes, Sadık Giz,

⁶⁵⁶Zafer, 15.03.1957, s.1.

⁶⁵⁷Zafer, 06.06.1957, s.1.

⁶⁵⁸Zafer, 15.03.1957, s.1.

⁶⁵⁹TJK, Başkanlarımız, <http://www.tjk.org/TR/Kurumsal/Static/Page/Baskanlarimiz> , (e.t: 06.05.2019)

Fehmi Simsaroğlu, Sedat Evliyazade, Sait Akson, Sadık Eliyeşil ve Sadun Atığ seçilmişlerdi. ⁶⁶⁰ Bu isimlerden Türkiye Jokey Kulübü başkanlığı görevini sürdüren Ethem Menderes, 1958 yılında yenilenen seçimlerde yine aynı heyetle idareye seçilmişti. ⁶⁶¹ Ethem Menderes'in görevde bulunduğu bu süre içinde TJK içerisindeki gelişimlerde, idare heyeti raporlarında, yarışlara karşı her bakımdan ilginin arttığı, buna bağlı olarak da hipodromların istenilen mükemmellik de olabilmesi için bu yerlere sahip olunması gerektiği, TJK idare heyetinin hedefleri içerisinde bu alanı ilerletecek diğer faktörler de hesaplanıp planlar yapılmıştı. Buna örnek olarak da İzmir hipodromunu göstermekteydi. ⁶⁶² 1959 yılında da idare heyetine Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, İzmir mebusu Sadık Giz, Fehmi Simsaroğlu Sadun Atığ, Said Akson seçilmişlerdi. ⁶⁶³ TJK Reisi Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, Umumi Kâtip Sadık Giz idare heyetinde bulunuyorlardı. Ethem Menderes'in son başkanlık yılı olan 1960 yılında at yarışı ikramiyelerinde bir kat artış yaratılmış daha kapsamlı koşular yapılmaya başlanmıştı. ⁶⁶⁴

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Fehmi Simsaroğlu TJK başkanlığı görevini üstlenmişti. ⁶⁶⁵ Eriştığımız bilgilere göre 1999 yılından 2018 yılına kadar düzenli olarak TJK tarafından Ethem Menderes adına koşu düzenlenmektedir. ⁶⁶⁶

4.2. BAYINDIRLIK BAKANLIĞI (12 Ekim 1956-19 Ocak 1958)

Ethem Menderes 12 Ekim 1956 yılında Bayındırlık Bakanı o günkü yaygın kullanımıyla Nafia Bakanı olmuştu. ⁶⁶⁷ Kendisinden önce Bayındırlık Bakanlığı yapan Muammer Çavuşoğlu'nun sıhhi sebeplerden dolayı görevi bırakmasından sonra Ethem Menderes vazifelendirilmişti. Bayındırlık Bakanlığına getirilmesiyle ilgili; *“Benim Nâfia’da220 kalmama –hatta hükümette- muhalefet ediliyormuş. Şimdi Cumhurreisine konuşacak. Belki Nâfia Vekilliğimi nakil suretiyle kabinede tutacakmış. Mesela belki de Maarife... Cevaben kabinede yer almaktan mütemadiyen*

⁶⁶⁰Milliyet, 27.01.1957, s.1.

⁶⁶¹Zafer, 02.02.1958, s.1.

⁶⁶²Zafer, 02.02.1958, s.1.

⁶⁶³Zafer, 02.02.1959, s.1.

⁶⁶⁴Zafer, 17.03.1960, s.1.

⁶⁶⁵TJK, Başkanlarımız, <http://www.tjk.org/TR/Kurumsal/Static/Page/Baskanlarimiz> , (e.t:06.05.2019)

⁶⁶⁶TJK, Tüm Koşular, <https://www.tjk.org/TR/YarisSever/Query/Page/TumOnemliKosular> (e.t:02.08.2019)

⁶⁶⁷Arslan, **Türkiye Parlamento Tarihi**, s.174.; **Milliyet**, 13.10.1956, s.1.

sıkıntıdayım, istemiyorum. Bu hususta çoktan kararımı vermiş haldeyim. Açıkta kalsam... sevineceğim dedim... Ben dönüyorum dedim. İçeriye gireyim bekle dedi. Yarım saat bekledim. Cumhurreisi ile yanıma geldiler. Cumhurreisi Etem Bey Nâfia Vekillîğinizi tebrik ederim dedi güler yüzle ve nezaketle... Kendisi de tebrik ederim diyerek elini uzattı. Müsaade istedi, ayrıldık”

4.2.1. İstanbul’un İmar Planı

Bayındırlık Bakanı olmasının ardından üç gün geçmeden İstanbul’un imarı hakkında toplantı yapan Ethem Menderes, Unkapanı’ndan Taksim’e oradan da yeni yapılacak Belediye ve emniyet binalarına kadar İstanbul’un imar mevzuları incelenmiş kararlar verilmişti. Ethem Menderes’in Bayındırlık Bakanlığına getirilmesinde etkili olan faktörü tam olarak bilemiyoruz. Ancak Başvekil Adnan Menderes’in İstanbul’un imarına büyük ihtimam gösterdiği bilinmesi Ethem Menderes’in Bakanlık görevine bu açıdan bakılması faydalı olacaktır. Adnan Menderes’in imar faaliyetleri hakkındaki bu gibi açıklamaları yukarıda işaret edilen hususlara da delil teşkil edebilir. “...yurdun her tarafında ve bilhassa İstanbul’da geniş bir imar hareketine girişildiğini, bütün çalışmaların bir plan ve programa dayandığını, yapılan işlerin mali takatle muvazeneli olmasına büyük ehemmiyet verildiğini söyledi.”⁶⁶⁸Celal Bayar, Adnan Menderes’in imar konusuna çok önem verdiğini ve bu noktada İstanbul’u ayrı bir yerde tuttuğunu anlatır. Adnan Menderes yapılmasını gerekli gördüğü köprü için, “İki kıtayı birbirine bağlayacak Boğaz Köprüsü, iktisadî deveranın teneffüs cihazı olacaktır.” demişti. Bayar, İstanbul’un imarı konusunda Adnan Menderes’i desteklediğini kendisine söylemiştir.⁶⁶⁹

İstanbul’un imar planı gibi köylerin imarı hakkında da tasarı yapılmış ve bu tasarıda köy idarelerine ve köyün davalarına ihtiyaçlarına göre şekillenen tasarı hazırlanmıştı. Köylerin gelişi güzel büyümemesi, sınırları, ekim yerlerinin belirlenmesi, ihtiyaç sahibi olanlara iskân sahası gösterilmesi gibi temeller belirlenmişti.⁶⁷⁰ Modern şehircilik esasları göz önüne alınarak büyük rıhtımlar ve

⁶⁶⁸Zafer, 27.02.1957, s.1.

⁶⁶⁹ Yetkin, İbrahim Etem Menderes..., s.73.

⁶⁷⁰Zafer, 21.10.1956, s.1.

köprüler, gidiş geliş serbestliğini rahatlatacak önlemler ve tarihi kıymeti haiz eserlerin restorasyon ve düzenlenmesi işi de ele alınıyordu.⁶⁷¹

4.2.2. Su İşleri, Barajlar ve 1957-58 Bütçesinde Ethem Menderes'in İzahatı

Dünyanın en büyük baraj ve hidro-elektrik santrali olan Sarıyar Barajı Ethem Menderes'in Bayındırlık Vekilliği sırasında açılmıştır.⁶⁷² En büyük barajdan sonra gazetede "*Ethem Menderes Devrinde Altı Baraj İnşa Olunacak*" başlıklarıyla haberi verilen Konya ovasında Apa, Altunpa, May, Aksaray ovasında Mamasun, Yeşilirmak havzasında ve Tokat civarında Almuş, Büyük Menderes havzasında Çine civarında tesis edilecek olan Kayırlı barajlarına dair yapılan etütlerin tamamlanarak barajların inşa edilmelerine başlanacağı haberleri duyuruluyordu.⁶⁷³

1957 yılında yurdun dört bir yanında kuyular açılmış, barajlar ve hidro-elektrik santralleri kurulmuş, bu tesislerle susuz bölgelere hem su verilmiş hem de elektrik ihtiyacı karşılanmıştı. Su işlerine 1950-1956 seneleri arasında 667.043.000 TL tutarında bir yatırım yapıldığını açıklıyordu. Barajlar hususunda ise 1950-1956 seneleri arasında 85.000 hektarlık arazisi taşkınından korunmuş, bu program dâhilinde su taşkınlarında korunan arazi 173.500 hektarı bulmuştu. Barajlarının toplamıyla enerji ikmalinin toplamı hesaplanmıştı.⁶⁷⁴ Örneğin; Batı Anadolu'nun enerji ihtiyacının karşılaması için Hirfanlı Barajı'nın 1958'e kadar tamamlanması planlanmıştı.⁶⁷⁵ Bayındırlık Bakanı Ethem Menderes 1958 bütçesinde hidro-elektrik barajlarının Sanayi Bakanlığı'ndan Bayındırlık Bakanlığına devredilmesini istediklerini dile getirerek kalkınma planları dâhilinde barajların yükü de Bayındırlık Bakanlığına verilecek, ülke gelişiminin göstergeleri bakanlığın denetimine girecekti.⁶⁷⁶

Bütün bu yapılan çalışmaların Bayındırlık bütçesinde ayrıntısıyla üzerinde durulmuştu. Bütçe görüşmelerinde milletvekilleri Bayındırlık Bakanlığı işleri dâhilinde eleştirilerde bulunmuşlardı. Bayındırlık personelinin düzeltilmesi, yol, köprü inşaatının gecikmeleri, yapı ve imar kadrolarının genişletilmesi gibi konular

⁶⁷¹ Zafer, 11.02.1957, s.1.

⁶⁷² Zafer, .02.12.1956, s.1.

⁶⁷³ Zafer, 09.12.1956, s.1.

⁶⁷⁴ Zafer, 01.08.1957, s.1.

⁶⁷⁵ Zafer, 20.11.1957, s.1.

⁶⁷⁶ Zafer, 20.11.1957, s.1.

üzerinde durulmuştu. Karayolları yapımının; mühendis-teknisyen ihtiyaçlarının en çok hangi ilin yol için yardıma ihtiyacı olduğu, yurttta yapılmakta olan yol, baraj, su işleri, köprü yapımı gibi inşa işlerinin ne şekilde, ne kadar tahsisatla, ne kadar sürede yapılacağıyla alakalı mebuslarca pek çok soru cevaplanması için sorulmuştu. Örneğin; Diyarbakır-Muş yolunun durumunu, kalkınmanın gerektirdiği mühendis ve teknisyen temini için ne gibi tedbirlerin alındığı benzeri sorular sorulmuştu.⁶⁷⁷ Ethem Menderes, meclis bütçe encümeninde yukarıdaki gibi karayolları ve devlet su işleri müdürlerinin teknik mahiyet taşıyan soruları cevaplandıracağını bildiriyordu.⁶⁷⁸

İskân işlerini düzenlemek için tasarı hazırlanmıştı bu tasarıda muhtaç bütün vatandaşlara eşit haklar sağlanması, vatandaşların uzun vadeli taksitlerle borçlanma suretiyle tarla ve gayrimenkul sahibi olabilmesi için Çiftçi Topraklandırılma Kanunu ile özel fondan faydalanmasına dair hükümleri içeriyordu. Bunlardan ayrı kredi, bilgi ve kültürle teçhizleri ve toplu halde köyler kurulması, tabii afetlere maruz köylerle orman köylerinde yaşayan vatandaşların geçimlerini kolaylaştıracak tedbirlerin alınması gibi hükümler de tasarıda yer almış bulunmaktadır.⁶⁷⁹ Yapılan il ve köy yolları programlarının tatbik edildiğini Muş vilayeti üzerinden örnekle gösterilmekteydi.⁶⁸⁰

Bayındırlık Bakanı olmasından sonraki ilk bütçe görüşmelerinde Türkiye'nin tüm Bayındırlık hizmetlerine teker teker değinmişti. Konuşmasına Bayındırlık bütçesinin her yıl arttığından bahisle başlayan Ethem Menderes, karayolları, su işleri, devlet dairelerinin yapılmakta olduğu, afetlerden zarar görenlere yardımların başladığı yönündeki bilgilendirmeleriyle giriş yapmıştı. Yapılan ve yapılmakta olan demiryolu hatlarına örnekler vererek hatların ilerlediğini belirtiyordu.⁶⁸¹

Yurdun dört bir tarafında yapılan liman ve iskelelerin inşa ve ikmaline⁶⁸², havaalanlarının yapılmaya başlaması bilgilerinden sonra karayollarının gelişimini rakamlarla ortaya koyuyor, bir yıl içerisinde 3.690 olan yol kilometresinin 1957'de 5.500 olduğunu söylüyordu. Böylece yapılan karayollarının ve köprülerin rakamlarla toplam miktarlarını veriyor ve 1957'de yapılması planlanan rakamları paylaşıyordu.

⁶⁷⁷TBMMZC,10. Dönem 17. Cilt 47. Birleşim, ss. 902-904.

⁶⁷⁸TBMMZC, 10. Dönem 17. Cilt 47. Birleşim, ss. 902- 904.

⁶⁷⁹Zafer, 31.01.1957, s.1.

⁶⁸⁰Zafer, 14.02.1957, s.1.

⁶⁸¹Zafer, 14.02.1957, s.1.

⁶⁸²Zafer, 23.12.1957, s.1.

Karayolları Bütçesi	34.106
Su İşleri Bütçesi	394.967.579
Hava İşleri Bütçesi	110.000.000+225.000.00

Tablo 4: Karayolları, Su işler v.b. konulara ayrılan bütçeler verilmiştir.⁶⁸³

Liman: 1958 bütçesinde Ethem Menderes Türkiye'nin her tarafında limanlar, barınaklar, iskeleler yapılması lüzumlu olduğunu, Samsun, Haydarpaşa, Salıpazarı, İzmir, Mersin, İskenderun gibi büyük çapta limanlardan başka birçok küçük limanların hizmete açıldığını görmekteyiz

Devlet Yolları İnşaatı: 24 binlik yolun 23 binin bakıma alındığından başlayarak anlatan Ethem Menderes, beş senelik programlarını ve tatbiklerini anlatmıştı. Yollar, makineleşme ve yolların diğer ulaşım yollarına bağlantıları gibi konuları değerlendirmiş artan karayolları bütçesiyle zor coğrafi şartlarda dahi ilerletilen karayolları ile ulaşımın gelişmesinden karayollarının yarattığı en büyük sorun olan trafik kazalarına geçmişti. Trafik kazaları için bir yılda insan zayıyatının bini bulunduğu ve bunun iktisadi etkilerini de dile getirmekteydi.⁶⁸⁴

⁶⁸³TBMMZC, 10. Dönem 17. Cilt 47. Birleşim, ss. 902- 904

⁶⁸⁴TBMMZC, 10. Dönem 17. Cilt 47. Birleşim, ss. 902- 904

BEŞİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960'TAN ÖLÜMÜNE KADAR ETHEM MENDERES

DP'nin 1957 seçimlerinden sonra düşüşte olması, dış ödemelerdeki dengesizliğin getirdiği istikrar tedbirleri, devalüasyon, ülkenin ekonomik olarak parlak olmayan durumunu gözler önüne sermekteydi. Ülkenin dış ödeme dengelerinin bozulması, ekonomik durgunluk, işsizlik ve iflas getirmişti. Ethem Menderes'e tanıdık tanımadık pek çok kimseden mektuplar geliyor, bunların önemli bir kısmını da iltimas mektupları oluşturuyordu. Bu dönemlerde (21 Haziran 1958) gelen mektuplardan biri; Yılmaz Bayraktar "*Muhterem Enişteciğim*" hitabıyla başladığı mektupta; kendilerine yaptıkları iyilikleri unutmayacaklarını hem işe başladığını hem de yüksek makine mühendisliği okuduğunu "*Ablamızın ve sizin hürmetle ellerimizden öperiz. Sevgili Adnan'ında ayrı ayrı gözlerinizden öperiz.*"⁶⁸⁵ Bu mektuptan da anlaşıldığı gibi Ethem Menderes'in yakını olduğu tahmin edilen bu şahsa direk olarak yardım ettiği en azından çeşitli makamlarda araya girerek aracı olduğu ortadadır.

1954'te DP'nin az oy aldığı Malatya'nın ikiye bölünerek Adıyaman ilinin ortaya çıkarılması, yine 1954 seçimlerinde CMP'ne oy vererek Osman Bölükbaşı'nın kazanmasını sağladıklarından dolayı ilçe haline getirilmesi gidişatı göstermektedir. Bu konuyla ilgili Ethem Menderes anlarında "*Bir mebus böyle bir suçtan beş ay tevkif tutulamaz. Mahkeme birkaç hafta zarfında bir hükme varmalı idi... bu hadiseyi efkârı umumiye nezdinde yine aleyhimize çevirdi. Başvekil... Partiyi mahvediyor. İhtiraslarının kurbanı oldu, memleket ve parti,*" demiştir.⁶⁸⁶

DP 1957 seçimlerini kazanmış ancak beklediğinden daha az oy almış ve CHP'de koltuk sayısını arttırmıştır.⁶⁸⁷ Ethem Menderes pek çok ilde kaybettiklerini Adnan Menderes'in '*odundan namzet göstersem seçilir*' sözlerinin ise bu durum karşısında kulaklarında çınladığını, Bayar'ın ise bir davette "*İcap ederse diktatörlükle idare edeceğiz*" dediğini yazmaktaydı.⁶⁸⁸ Bu süreçte Adnan Menderes'in grubundan çok memnun olduğunu söylemesine karşın muhalif bir grubun oluşmakta olduğunu Nedim Ökmen gibi isimlerin kendisine gelerek 150

⁶⁸⁵BCA, 010-09-456-324-2-40.

⁶⁸⁶ Yetkin, **İbrahim Etem Menderes...**, s.129.

⁶⁸⁷TUİK Yayını, 1923-2011 Türkiye'de Milletvekili Seçimleri, Ankara, 2012, ss.5-9.

⁶⁸⁸ Yetkin, **İbrahim Etem Menderes...**, s.133.

kişiden imza topladıklarını Başbakanın fevri ve kaprisli halleri bunun en önemli sebebi olduğunu aktarmaktaydı. Ayrıca kendisinin de istifanın eşiğine geldiği anlar olduğunu ve Başbakanın kendisiyle her konuyu konuşmamasının cezasını çekeceğini söylemekteydi. Bunlardan ayrı olarak kavga edeceklerini bildiğinden dolayı kürsüde söz aldığı anda kanunların tatbik edilmesi gerektiğini kendileri içinde olması uygulanması gerektiğini söyleyemediğini aksi takdirde kavga edeceklerini yazmıştır.⁶⁸⁹ Ethem Menderes'in bu olaylar kapsamında Adnan Menderes'i uyarmaya çalıştığını yine notlarında yer vermekteydi; "*Bütün olumsuzlukların içinde Etem Menderes, başbakanı son hadiselerle ilgili uyarmak için yalnız olarak randevu istedi. Ancak başbakanın "Mecliste konuşuruz" deyip aramadığını ifade eden Etem Menderes, "Hiç aramadı ihtarına rağmen... Mühimsemedi ve böylece kaldı."*

⁶⁹⁰1959 sonlarında ise 97 imzayla toplanan grupta Sıtkı Yırcalı, Rıfkı Salim Burçak gibi isimler kabinenin değişmesini istemiş, Adnan Menderes ise '*Sizlere teessüf ederim!*' diyerek salonu terk etmiştir.⁶⁹¹

1958'de Türkiye ekonomik bunalıma girmiş, bunun çözüm yolu ise IMF ve Dünya Bankası tarafından borç almak şeklinde dayatılmıştır. Enflasyon artmış, önlem olarak da kamu kuruluşlarının ürettikleri ürünlere zam yapılmıştır. Devam eden süreç devaülasyonu fırlatmıştı. Seçimlere dönecek olursak 1957'de CHP'nin daha fazla milletvekilliği alması gelecek dönemler için DP'nin gözünü korkutmuş ve şiddetini arttırmıştır.⁶⁹² Yine aynı yıl halk arasında da şiddete dayalı olaylar çıkmış Gaziantep'te çıkan olay sonucu Ethem Menderes günlüğüne; bu durumun tehlikeli görüldüğü ve İsmet İnönü'nün ihtilalı yokladığı, önlem olarak radyo ve matbuat yayını yapılması kararı alındığını yazmıştır. Yine Bayar ve Adnan Menderes'in aynı zihniyette olduğunu Bayar'ın gerekirse İsmet Paşa'yı sehpaye götürmekte tereddüt etmem dediğini ancak benzer durumlar ortaya çıkarsa kendisinin buna rıza göstermeyeceğini söylemiştir.⁶⁹³ 1958'de Irak'da darbe oldu, Adnan Menderes'in yakın ilişki içerisinde bulunduğu Kral Faysal ve Başbakan Nuri Said darbeciler tarafından öldürüldü. Bu durum DP'yi oldukça etkiledi hatta müdahale etmek bile istediği ancak ABD'nin engel olduğu kaynaklarda yazmaktadır. Bu durum DP'de bir korku ortamı yarattı ve yapılan uygulamalar daha çok sertleşti. Bağdat Paktının kalan

⁶⁸⁹ Yetkin, **İbrahim Etem Menderes...**, ss.135-136. s.139.

⁶⁹⁰ Yetkin, **İbrahim Etem Menderes...**, s.141.

⁶⁹¹ Yetkin, **İbrahim Etem Menderes...**, s.141.

⁶⁹² Akşin ve diğerleri, **Çağdaş Türkiye...**, s.218.

⁶⁹³ Yetkin, **İbrahim Etem Menderes...**, s.146.

üyeleriyle ABD tarafından antlaşma yapıldı. Yapılan işbirliği antlaşmasında yer alan maddeye göre herhangi bir dolaylı müdahalede de ABD yardımı gelecekti. DP kendini güvene almak istiyordu. 6 Eylül'de Balıkesir'de muhalefeti darbenin benzerini yapmak istemekle suçladı. Şayet devlet görevlilerine baskı yapılırsa o meşhur sözünü 'Demokrasiye Paydos' diyeceklerini söyledi.⁶⁹⁴ Sonrası DP-CHP arasında karşılıklı bildirimler ile geçmiş, ülke günden güne gerilmiş, artık ortalıkta ihtilal sözleri dolaşmaya başlamıştı. 12 Ekim 1958'de DP lideri Başbakan Adnan Menderes, Manisa'da yaptığı konuşmada, muhalefetin yarattığı Kin ve Husumet Cephesi'ne karşı "Vatan Cephesi" kurulması gerektiğini vurgulamış ve ardından ülkenin dört bir yanında halk tarafından Vatan cephesi oluşturulmaya başlanmıştı. Öyle ki radyoda her gün Vatan cephesine katılan vatandaşların isimleri okunuyordu.⁶⁹⁵ 24 Kasım 1958 tarihinde Hürriyet partisi ve CHP birleşme kararı aldı. Ve CHP kurultayın 'İlk Hedefler Beyannamesi' adını verdiği iktidara geldiğinde yürürlüğe koyacağı; grev, sendika kurma, basın özgürlüğü, anayasa mahkemesi, üniversite özerkliği gibi esasları ilan etmişti.

Uluslararası mecrada ise Kıbrıs sorunu baş göstermiş, Rum EOKA örgütü Kıbrıs'ta yaşayan Türkler üzerinde baskılarını arttırmıştı. Türkiye alevlenmiş, İstanbul'da geniş katılımlı mitingler yapılmıştı. Bu mitinglerde "Ya taksim, ya ölüm" sloganları atılmıştı. Bu durum Türkiye, İngiltere, Yunanistan arasındaki görüşmeleri hızlandırmıştı. Başbakan Adnan Menderes ve beraberindeki ekip Londra anlaşmasını yapmak için giderken uçak düşmüş ve 14 kişinin öldüğü kazada Adnan Menderes sağ kurtulmuştu. Bu uçak kazası iktidar-muhalefet arasını birazda olsun yumuşatmış, CHP lideri İsmet Paşa'nın Londra'dan dönüşte Adnan Menderes'i garda karşılaması, soğuk esen rüzgârların etkisini biraz olsa da hafifletmişti. Fakat bu durum uzun sürmedi.

CHP yayın organı olan Ulus gazetesi başta olmak üzere muhalefete destek veren pek çok gazete aralıklarla kapatılıyor, Mayıs 1959'da da İsmet Paşa Uşak'ta saldırıya uğruyordu. Bu olaya da yer veren Ethem Menderes, "*Emniyet genel müdür muavininin kendisini ziyarete geldiğini ifade eden Etem Menderes, genel müdürün Uşak'a gönderilmesinin hatalı bir karar olduğunu yazmıştır. Etem Menderes, olaylara karşı verilen tepkilerin ayarsız ve acemice bir politika olduğunu da ifade etmektedir,*"denilmektedir. 1960 yılı itibarıyla muhalefet-iktidar savaşı daha da

⁶⁹⁴Akşin ve diğerleri, *Çağdaş Türkiye...*,ss. 218-219.

⁶⁹⁵Zafer, 08.04.1960, s.1.

alevlenmişti. ⁶⁹⁶ Bunun üzerine CHP'ye karşı girişimler arttı. İnönü Ege gezisinde DP'lilerin hışımına uğradı. İzmir, Manisa, Akhisar'da protesto edildi. Balıkesir'e geldiğinde Vali kendisini koruyamayacağını söyledi ve kente girmekten vazgeçti.⁶⁹⁷ İsmet İnönü'ye bu tarzda tertiplerin hazırlanması konusunda İstanbul Valisi Dilaver Aygün'den Namık Gedik'in Başbakan adına talepte bulunduğu kendisinin de bunu kabul etmediğini söylediğine yer vermektedir.⁶⁹⁸

DP grubu muhalefeti ayaklanma hazırlamakla itham etmekte ve her türlü tedbirin alınmasına karar verildiğini duyurulan gazeteler, DP iktidarının basına ağır şekilde hücum ettiği yönünde haberler yapıyordu. CHP'yi memlekette silahlı ayaklanmaları teşvik ve gizli faaliyette bulunan kollar kurmakla itham etmekteydi.⁶⁹⁹ *“CHP'nin Anayasanın hudutları dâhilinde bir parçası olduğu, vafsinin anayasanın hudutları çerçevesinde tekrar kazandırılması gerektiğini B.M.M.'de muhalefet görevini kuvvet ve yetkileriyle itaatkâr bir biçimde sürdürmesi gerektiği ikazlarında bulunuluyordu. CHP'lilerin ileri gittikleri silahlı ve tertipli ayaklanmalar hazırlayarak veya bu gibi teşebbüslere madden ve manen teşvik ettikleri ve bunları tertip ederek hücre usulü ile çalışan gizli kollar kurarak devletin emniyet ve selametini en tehlikeli taarruzlara hedef gösterdiklerini tespit ettiklerini söylemekteydiler.”* Bu hareketlerin türlü yazı ve haberlerle de desteklendiğini özellikle de devlet memurları, inzibat görevlilerini adalet mefhumunu yıkıcı maksatlarla baskı altında tutmanın son haddinde buldukları söylenerek ciddi şekilde uyarılmaktaydılar.⁷⁰⁰

Tahkikat komisyonu kurulması da olayları çığırından çıkaran bir başka gelişme olmuştu. Sadece DP milletvekillerinden oluşan, muhalefeti ve basınının faaliyetlerinin tahkik edilmesi için kurulan komisyonun bildirisinde, *“Demokrat Parti'li yöneticiler, Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimlerde aldığı yenilgiler nedeniyle bu dönemde daha sert bir muhalefet politikası güttüğü düşüncesindeydiler. Bu sert muhalefetin nedeni olarak da Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeniden iktidar olmak halkı anarşiye ve iktidara karşı ayaklanmaya teşvik etmekle suçlamışlardır.”*

⁷⁰¹Hatta DP CHP'yi silahlı siyasi çete kurmakla suçladı. Bu bildirin ardından DP

⁶⁹⁶Zafer, 08.04.1960, s.1.

⁶⁹⁷Akşin ve diğerleri, *Çağdaş Türkiye...*,ss.218-219.

⁶⁹⁸ Yetkin, *İbrahim Etem Menderes...*, s.153.

⁶⁹⁹Zafer, 08.04.1960, s.1.

⁷⁰⁰Milliyet, 08.04.1960, s.1.

⁷⁰¹ Şerif Gökçen Nalbant, Türkiye'de Merkez Sağın Kuruluşu: Demokrat Parti'nin Gözünden Cumhuriyet Halk Partisi, ADÜ, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Tez, 2014, s.3.

Meclis Grubu TBMM Başkanlığı'na muhalefetin eylemlerinin soruşturulması için bir önerge verdi.⁷⁰² Tahkikat komisyonu hakkında mecliste birçok hararetli konuşma yapan İsmet İnönü, konuşmanın sonunda DP'liler için “*Sizi ben bile kurtaramam*” demiş, mecliste büyük bir kavga kopmuştu. Öyle ki bu kavganın sokağa taşması ihtimaline karşı merkez komutanı, Ethem Menderes'in evinin korunması için inzibat eri göndereceğini söylemişti. Ethem Menderes gerek olmadığını eğer ihtilal olursa kale içinde dahi olsa onu bulacaklarını söylemişti.⁷⁰³ Tahkikat Komisyonu kapsamında partilerin etkinlikleri, komisyonların etkinlikleri ile ilgili yayınları, komisyonlar ile ilgili görüşmeler yasaklanmış, baskı rejiminin hakim olacağına sinyalleri görülmüştür.⁷⁰⁴

28 Nisan 1960'da İstanbul Üniversitesi öğrencileri büyük bir gösteri yapmış, polis yetersiz kalınca ordu birlikleri çağırılmış, bir öğrenci ölmüş, 40 yaralı üniversite Rektörü dahi tartaklanmıştı. Ertesi gün bu defa Siyasal Bilgiler ve Hukuk öğrencileri protesto düzenlemişlerdir.⁷⁰⁵

Bu iddialar başka kaynaklarla da DP aleyhine destekleniyordu. Ethem Menderes'e Zafer gazetesinden gönderilen bir yazı vardı ki bu yazı istihbarat amaçlıydı. Bilindiği gibi Zafer gazetesi o dönemde DP'nin haber servisi ve propaganda aracıydı. Gazetenin hangi konularda uyarı yaptığı DP tarafından hassas noktaların görülmesi açısından da önemlidir. Ele alınan yazıda beş madde olarak sıralanan bu havadisler tahmin edileceği gibi ordu ve Halk Partisi hakkındaydı.

5.1. 27 MAYIS 1960 DARBESİ

5.1.1. Ordu ve Basına Yansıyan Şekliyle Cuntacıların Ortaya Çıkışı

Dokuz Subay olayından daha önce bahsetmiştik, ordunun durumun anlaşılması için önemli aşamalardan biridir. Hükümet tarafından olayı açıklayan ve kınayan bildiri gelmiş bu bildiriye de yalnızca “...*İkinci Ordu Müfettişi Orgeneral Rüştü Erdelhun'dan olumlu tepki gelmiştir. Bundan sonradır ki Erdelhun Paşa Genelkurmay Başkanlığı'na getirilecektir. Mithat Perin, bu atamadan sonra orduda iktidara karşı olan güven duygusunun iyice sarsıldığını ve askerî darbenin tek*

⁷⁰²Nalbant, *Türkiye'de Merkez Sağın Kuruluşu: Demokrat Parti'nin...*, s.102.

⁷⁰³ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.125

⁷⁰⁴ Akşin ve diğerleri, *Çağdaş Türkiye...*,s.221-222.

⁷⁰⁵ Akşin ve diğerleri, *Çağdaş Türkiye...*,s.222.

seçenek olarak düşünölmeye başlandığını belirtmektedir.” Ethem Menderes bunun isabetsiz bir seçim olduğunu odunun moralini bozacağını yazmıştır.⁷⁰⁶

Bu olaydan sonra Ethem Menderes Genelkurmaydan bir Paşa'nın Halk Partisi mebuslarıyla görüştüğü ve sıkı bir temas içerisinde olduğu dile getirilerek hükümetin askeriye alanındaki icraatlarıyla ilgili olarak eleştirel bir dille bilgi verdiği söylenmekteydi.

Yazının devamında İzmir'de Halk partisi başkanı İsmet İnönü'ye kıta ile selam duran subay hakkında koruyucu bir rapor yazıldığını müjdelemiş ve iç emniyet işlerine askerlerin müdahalesi kararından bahsederek bu kararı hoş görmediğini, yetkinin hükümette toplanması gerektiği fikrini beyan ederek Halk Partililerden mecliste bu konunun ele alınmasını istemekteydi. Yazınını sonu bildirilen bu maruzatların Ethem Menderes tarafından tahkikinin yapılabileceği şeklinde son bulmaktaydı.⁷⁰⁷ Bu yolla DP hükümeti kendilerine yönelik komplo hareketleri içinde CHP ve orduyu işbirliği içerisinde gösteren örnekleri kendince sıraya koyuyor getirdiği yasaklara bu gibi istihbaratlar sayesinde gerekçelendiriyordu. Zafer gazetesinin haber servisi görevinin sadece DP icraatlarını halka duyurmak, DP'nin propagandasını yapmak şeklinde olmadığını elimizdeki bu örnekten net olarak anlıyoruz.

Olaylar artıp ülke gündemi gerildikçe her gün Bakan ve Başbakan'a gelen mektup sayısı da fazlalaşıyordu. Ethem Menderes'in MSB'na getirildikten sonra bakanlık yaverliği görevine devam eden Adnan Çelikoğlu, en kritik noktalara ihtilalci arkadaşlarını yerleştirme imkânı bulmuştu. Bunlardan biri konumundaki Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Kumandanlığı görevine Osman Köksal getirilmişti. Ethem Menderes Bayar'a tavsiye ederken “*Osman en iyi bir kurmaydır; ona ben kefil oluyorum.*” demişti.⁷⁰⁸ Bu birliği kritik niteliğe bürüyen bir tümene bedel olması ve en modern silahlarla donatılmış bir alay olmasıydı. Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Kumandanlığına cuntacı birlikten Osman Köksal getirilmişti. Cunta bu alayı yukarıda bahsettiğim nedenlerden dolayı çok önemsiyordu. O zaman Erkan şubesi Müdürü olan Osman Köksal, bir liste hazırlamış ancak kendi ismini vermemişti. Ethem Menderes, Cemal Gürsel'in de Albay Osman Köksal hakkındaki iyi telkinleri ile yaveri Adnan Çelikoğlu'na “*Albay*

⁷⁰⁶Yetkin, **İbrahim Etem Menderes...**, s.170.

⁷⁰⁷BCA, 010-09-98-304-1-40.

⁷⁰⁸Yetkin, **İbrahim Etem Menderes...**, s.171.

Köksal hakkında ne düşünürsün?” diye sormuş o da övgülerle bahsetmişti. Bunun üzerine Osman Köksal Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Kumandanlığı görevine Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes eliyle getirilmiş oluyordu.⁷⁰⁹

Bir anlamda şans eseri; yapılan mahalli seçimlerde bir şekilde muhafız alay evlerine dağıtılan pusulalar işaretlenmiş ve buradan alınan sonuçlarda DP'ye az oy çıkması ile bu haber Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a kadar ulaşmıştı. Celal Bayar bu haberdan sonra Muhafız Alay Komutanının değiştirilmesini istemiş, bu konuda yetkili olan Milli Savunma Bakanlığına talimat verilmişti. Gazetede bu haberin çıkmasından sonra Osman Köksal'dan önce Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Kumandanı olan Emekli Kur. Alb. Bahattin Ertürk, bir tekzip yazısıyla çeşitli noktalara itiraz etmişti. Alay Kumandanının değiştirilmesine sebep olarak verilen, işaretli pusula meselesini reddediyor, bu talebin Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'ten geldiğini ısrarına meşru sebep olarak yedi yıldır bu görevde olduğu ve terfi sırasında olması gerektiğini gerçek sebebin cuntacıların muhafız alayının emir ve kumandasını ele geçirmek olduğu İddialarını bu şekilde sıralayan eski Alay Kumandanı şu çarpıcı iddiada da bulunmuştu. *“Bu ısrarda o kadar ileri gidilmiştir ki, vekil aksi takdirde istifa edeceğini dahi beyan etmiştir.”⁷¹⁰*

Darbeyi yapan cuntacıların nasıl ortaya çıktığı, ne şekilde örgütlendikleri ve darbeyi yapmaya muktedir olmak için kilit noktalara nasıl geldiklerini inceleyen bir yazı dizisinde; hazırlanan listelerdeki 35 subayın tayininin Ankara'ya çıkartılması tayinlerin yapıldığı ay gelmeden yapılması zordu. Bu tayinlerin yapılması için Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in yaveri Adnan Çelikoğlu'na gidilmişti. Adnan Çelikoğlu'na hazırlıklardan bahsedilmeden ordunun istenen hale getirilmesi için Kara Kuvvetleri Karargâhının takviyesi gerektiğini, bunun içinde seçkin subayların, kıta hizmeti sürelerine bakmadan Kara Kuvvetleri Karargâhına getirilmelerinin faydalı olacağını belirterek ikna etmişlerdi. Yaver Adnan Çelikoğlu Milli Savunma Bakanı'na telkin yoluyla tayinleri yaptırmaya başlamış bir yandan da Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'e de tayinler yaptırılıyordu.⁷¹¹

Anılarında, Ethem Menderes'in bir gün gelen mektuplar içinden isimsiz bir mektup seçerek kendisine verdiğini ve okumasını istediğini yazar. *“Mektupta benim ve Osman Köksal'ın ihtilal hazırlığı içerisinde olduğu söyleniyordu. Koynunuzda*

⁷⁰⁹Milliyet, 13.06.1962, s.5.

⁷¹⁰Milliyet, 20.06.1961, s.5.

⁷¹¹Milliyet, 11.07.1961, s.5.

yılan besliyorsunuz” şeklinde biten mektup için Adnan Çelikoğlu Bakan’a açıklıkla eğer ordu ihtilal yapacaksa kendisinin de içinde olup olmamasının bir anlam ifade etmeyeceğini, “Siz bana Adnan Bey’in ne yapacağını söyleyin, bende size ne olacağını söyleyeyim” “Adnan Bey diktatör mü olmak istiyor?” diye sormuştu. Ethem Menderes’in bu soruya yanıtı hem ilgi çekici olmuş hem de bu olayın orada noktalanması bakımından manidar olmuştu. “O diktatörlük de yapamaz.”⁷¹²

Ordunun DP yönetiminden rahatsızlığını gösteren çeşitli belgeler Ethem Menderes’in evinden çıkan evraklar içersinde görülmüyordu. Güvenilir bir kaynaktan, gazeteciler cemiyeti ve bazı ordu mensuplarından, alındığı söylenen habere göre Halk Partililerin ve emekli generallerin yaptığı propagandanın kötü tesirleri olduğu söylenmekteydi. Bu propagandalara Adnan Menderes’in söylediği ve DP’nin yaptığı icraatlar destek vermekteydi. Adnan Menderes’in subaylara kıymet vermediği tezi, bir konuşmasında “*Ben orduyu yedek subaylarla da idare ederim*” demesi kanıt olarak gösterilmişti. Bu iddialar arasında yedek subayların generalliğe kadar yükseltilmesi haberleri, Askeri Şura’nın yedek subay kanunu üzerinde yoğunlaşması, askeri liselerde öğrencilerin alaya çıkarılmalarının kaldırılmasının gazetelerde ilanı gibi propagandalar ordu mensuplarınca hükümete duyulan sempatiyi azalttığı yer almaktaydı.⁷¹³

Bu evrakın devamında söylenenler örneklerle desteklenerek, Kore Savaşı’na katılan bir binbaşı memleket için savaştıklarını, madalyalar aldıklarını, ancak aynı kıdemi kendileri kadar emek sarf etmeyenlerinde aldığını isim vererek işaret ediyordu. İsmi verdiği mebus Natık Poyrazoğlu’nu orduya siyaset karıştırdığından dolayı suçluyordu. Yapılan madalya merasiminde birkaç mebus dışında halk olmadığını, orduya karşı halkın ve meclisin bir antipatisi olduğunu, mesleklerini eski itibarına yükseltmeleri gerektiğini, “*Yoksa ordudan kıymetli elemanlar birer birer ayrılıyorlar, hâlbuki ahlaksızlar ve kabiliyetsizler ayrılmış olsa biz de memnun kalacağız*” demiştir.⁷¹⁴

Ordunun rahatsızlıkları örneklerle kendisini gösteriyordu. İhtilalcilerden Adnan Çelikoğlu, Hükümetin kendince önlemler almaya çalıştığını, “*İkinci ordudan yeni kıtalar getirilmesi ve Ankara’da bodrum katında oturan subaylara gecekondular bölgesinden ev verilmesi ile ihtilale çare bulunmuştu sanki.*” İhtilalcilere dur

⁷¹² Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.126.

⁷¹³ BCA, 010-09-98-304-1-12.

⁷¹⁴ BCA, 010-09-98-304-1-13.

demenin mümkün olabileceğini fakat hükümetin, sertlik yanlısı idarecilerle bu işin üstesinden gelebileceklerine inanması işleri çıkmaza soktuğu görülüyordu. “*Ethem Menderes, Başbakan’a İçişleri Bakanı, İstanbul Valisi, Emniyet müdürü gibi idarecileri değiştirmesi gerektiğini söylemiş ama dinleyen olmamıştı.*” Ordu ve hükümet hiç iletişime geçmemiş, ihtilalciler hazırlıklarını yaparken “... *Milli Savunma Bakanı Menderes, orduyu tuttuğu için kenara itilmiş, hiç karıştırılmamıştı.*”⁷¹⁵

Darbeciler anılarında 28 Nisan’da henüz başlarında bir lider olmadığını, Paşa’ya durumun bahsedildiğini emekliliğini beklemek için İzmir’e giden Paşa’nın Faruk Güventürk’e haberini bekliyorum demesi darbenin liderliğini üstleneceğini gösterir. Gitmeden önce Ethem Menderes’e mektubun bırakıldığını biliyoruz.⁷¹⁶ Hatta Ethem Menderes’in 21 Mayıs 1959 tarihinde yazdığı nota göre, “‘*Kara Kuvvetleri Kumandanı Cemal Gürsel telaşla geldi. Kendisinden bahseden ve hükümet darbesi talimatı veren imzasız bir mektubu okudu ve verdi. İstifa edeyim, dedi, vazifeden... Çok samimi idi*’” şeklinde notu olduğu görülmektedir.⁷¹⁷ Cemal Gürsel’in Mektubun gelmesinden sonra Ethem Bey, Adnan Menderes’e durumların ancak kabine istifası ile düzeltilebileceğini söylemiş ve onu ikna etmişti. Hazırladıkları plana göre Başbakan’ın istifası ilk önce radyoda ilan edilecek daha sonra da Cumhurbaşkanı’na verilecekti. Fakat planları işlemedi. Meclis Başkanı Refik Koraltan’ın eve gelmesi ile işler bozulmuştu. Refik Koraltan, “Çocuklar sizde bir şey var” demiş, Ethem Menderes, “bir şey yok” derken, Adnan Menderes, “ben istifa ediyorum” demişti. Koraltan’ın gitmesinden hemen sonra Ethem Menderes köşke çağırılmıştı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Ethem Menderes’e “Seninki istifa edecekmiş, söyle yapmasın” demiş, Ethem Menderes, “Adnan’ı istifaya zorlayan benim, şimdiki aykırı tezi savunamam. Ancak arzu ederseniz sizin istifayı istemediğinizi arz ederim” diyerek, köşkten ayrılmış, olayı öğrenen Başbakan, “Biraz daha bekleyeyim Ethem” diyerek hayatını noktalayacak bir süreci de başlatmıştı.⁷¹⁸ 27 Mayıs’a gelişi önlemeye çalışanlar arasında Ethem Menderes en önde gelenlerdendi.⁷¹⁹

⁷¹⁵ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.127.

⁷¹⁶ Yetkin, *İbrahim Etem Menderes...*, s.176.

⁷¹⁷ Yetkin, *İbrahim Etem Menderes...*, s.171.

⁷¹⁸ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.128.

⁷¹⁹ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, ss.129-130.

Peki, 27 Mayıs Darbesi olduğu gün Milli Savunma Bakanı olan Ethem Menderes ne ile meşguldü?

Milli Müdafaa'nın o günkü gündemi subayların tayini için alınan bazı kararlardı. İstişari konseyi toplayan Ethem Menderes, subayların lehine bazı konular hakkında kararlar almıştı. Bunlardan biri tayin bölgelerine göre ayrılan şehirleri refah ve modern imkânlarla göre bu özelliklere bağlı olarak yeniden taksim etmekte. Ethem Menderes ayın 27'sinde bu işle meşguldü.⁷²⁰

5.1.2. Harbiye Yürüyüşü

27 Mayıs'a altı gün kala, Hindistan başkanı Nehru, Türkiye Cumhuriyeti devletinin resmi davetlisi olarak Türkiye'ye gelmişti. Nehru'nun geldiği gün Harp Okulu öğrencileri orduvi önündeki zafer heykeli etrafında toplanıp hükümet aleyhine sessiz yürüyüş yapmış, bu gösteri Harp Okulu'na sızramış ve öğrenciler zorla okullarına götürülmüşlerdi. Hükümetin bu durum karşısında ne yapacağını şaşırılmış halde olduğu, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in Harbiye binasını ziyaret ettiği ve okul komutanından bilgi aldığını görülmektedir. Burada verilen malumat ise, öğrencilerden birinin emekli albay babasının emniyet görevlilerince hırpalandığı gerekçesiyle öğrencilerin eyleme giriştiğiydi. Çok inandırıcı bir gerekçe gibi görülmektedir.⁷²¹ Burada düşünülen tek çare Harb okulunu tatile göndermek oldu.⁷²² Genel Kurmay Başkanı başka bölgeden tümen getirmek istediğini buna da Başbakanın izni olduğunu söylemiş, Adnan Çelioğlu Ethem Menderes'i etkilemiş ve Başbakanı arayarak esas böyle bir durumda ihtilalin çıkabileceğini söyleyerek ikna etmiştir. Olaya sağduyulu yaklaşıyor politikanın değişmesiyle çözüm bulunabileceğine inanıyordu. Bunun içinde okulun çevresindeki tankların kaldırılmasını emretmiş, 27 Mayıs hareketine olanak tanımıştır.⁷²³

⁷²⁰Cumhuriyet, 27.05.1960, s.1.

⁷²¹Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları...**, s.124.

⁷²²Akşin ve diğerleri, **Çağdaş Türkiye...**,s.181.

⁷²³Yetkin, **İbrahim Etem Menderes...**, s.177-178.

5.1.3. 27 Mayıs Darbesinin Gerçekleşmesi

Türk Silahlı Kuvvetlerinden bir grup albay ve daha alt rütbeli subayların gerçekleştirdiği 27 Mayıs 1960 Darbesi, Demokrat Parti yönetimine ve parlamentoya olduğu kadar ordu hiyerarşisine de karşı yapılmıştır.⁷²⁴

Gazetelerde; *“Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır”*⁷²⁵

27 Mayıs Gazetelerde Birçok Manşetle Duyurulmuştu. Milliyet *“Meclis Feshedildi”*, *“Yeni Anayasa Hazırlanana Kadar Siyasi Faaliyet Durdu.”* Hapisteki Gazeteciler, Subaylar Ve Talebeler Tahliye Olunuyor. Kapatılan Gazeteler Açıldı.” İkinci Başlık İse; *Gürsel: “Diktatör Olmayacağım” dedi,*” şeklinde verilmişti. Yan Başlıklarda İse; *“İlim Ve Hukuk Heyeti Kuruldu”*, *“Menderes, Kütahya Yolunda Yakalandı”* Gibi Başlıklara Yer Verilmişti.⁷²⁶

Cumhuriyet Gazetesinde; *“Memleketin Bugünkü Buhranına Ve Kardeş Kavgasına Mani Olmak Üzere Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Dün Gece Sabaha Karşı İdareyi Ele Aldı.”*

“Maksat Tarafsız Bir İdarenin Nezaret Ve Murakabesi Altında Süratle Yeni Seçimlere Gitmek Ve Bu Adil Seçimler Neticesinde Hangi Taraf Kazanırsa İdareyi Onun Ellere Devretmektir.

*Askeri İdare Bildiriyor: Bütün İttifaklarımıza Bağlıyız. Nato'ya Ve Cento'ya İnaniyoruz Ve Bağlıyız.”*⁷²⁷

Başlıklarının Yanında Hükümet Mensuplarının Akıbetlerine de Açıklama Getirecek Haberler Yapılmıştı. *“Hükümet Mensupları, Mülki İdare Amirleri Ordumuzun Muhafazası Altına Alındılar”*

“Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı ve Bakanlar ordumuzun muhafazası altına alındı.” Haberleriyle hükümet üyeleri hakkında bilgilendirilmelerde bulunulmuştu.

Bu iki gazetenin manşetlerine bakarak Cumhuriyet'in daha aleyhtar bir haber yaptığı hissi uyanmaktadır. Darbeye karşılık DP taraftarlarının ne gibi tepkiler verdiğini bir gazete organından öğrenemiyoruz. Çünkü yıllarca DP'nin resmi yayın organı olarak çalışan, bizimde haberlerinden çokça yararlandığımız Zafer gazetesi,

⁷²⁴Akşin ve diğerleri, *Çağdaş Türkiye...*,s.228.

⁷²⁵Milliyet, 28 Mayıs 1960, s. 1.

⁷²⁶Milliyet, 27.05.1960, s.1.

⁷²⁷Cumhuriyet, 27.05.1960, s.1.

27 Mayıs darbesinin arkasından bir daha yayın yapamıyor. Yazarları arasında DP'nin ileri gelenlerinden Samet Ağaoğlu, Advie Fenik, Bahadır Dülger, Zühtü Velibeşe, Burhan Belge, Faruk Fenik, Orhan Seyfi Orhon, Fuad Köprülü ve başka isimler de vardı. Zafer gazetesinin son sayısının çıktığı tarih 26 Mayıs 1960'tır. Bu sayıda Başvekil Adnan Menderes'in Eskişehir'e yaptığı gezinin haberi vardır.⁷²⁸ 27 Mayıs dolaylı olarak Zafer gazetesine de bir darbe yapmıştır.

Darbe olduktan sonra Milli Birlik Komitesi'nin ülkede tekrar düzen sağlamak adına giriştiği faaliyetler ortadaydı.⁷²⁹

Milli Birlik Komite Başkanlığı yayınladığı tebliğde, eski hükümet üyelerinin ve DP milletvekillerinin ve bazı yetkililerin Harp Okulu'nda tutulduklarını bildiriyordu.⁷³⁰ Bunlar arasında Ethem Menderes de vardı. Vekillerin tutuklandıktan sonra nezarethanelerde içinde buldukları ruh halleri gazetelere de konu olmuştu. Örneğin; “*Sabık Dâhiliye Vekili Namık Gedik ve Başvekâlet Müsteşarı Salih Korur kendileriyle konuşan bir muhabere teğmenine, Hakikatleri açıklayacağız demiştir.*” Ethem Menderes içinde bu tür bir değerlendirmeye gidilmiş ve onun hakkında “*İçlerinde en metin olanı Milli Müdafaa Vekili*” denmişti.⁷³¹

Yassıda'da kaldıkları süre boyunca Bayar, Adnan Menderes, Ethem Menderes bir numaralı koğuştaki kalmışlardır. Adnan Menderes'e konuşma izni verildiğinde yanına istediği tek kişi Ethem Menderes olmuştu. Ethem Menderes'te onun sağlığıyla ilgilenmiş, Albay Tarık Güryay anılarında Ethem Menderes'in adeta bir ağabey gibi yaklaştığını ailesini veremden kaybetmiş olduğunu söyleyerek dikkat edilmesi konusunda uyardığını yazmıştır. Bulunan muhafızlardan birinin anılarında, Ethem Menderes'in yüksek sesle konuştuğunda sağ kulağının ağrıdığını Almanya'da baktırdığı ameliyat gerektiğini doktorlara anlattığında duyduğunu bundan başkade çok titiz olduğunu banyoda unuttuğu havlunun bulunması için müracaat ettiğini söylemektedir.⁷³²

Ethem Menderes'i Harp okulunda görmeye giden emir subayı Adnan Çelikoğlu, aralarında geçen diyalogdan bahsetmişti: “*Odaya girince Ethem Menderes'i ceketini çıkarmış, askılı pantolonuyla bir karyola üzerinde uzanmış vaziyette bulduğunu, “Ayağa kalktı, ben elini öptüm. Maalesef sizin tren bu*

⁷²⁸Zafer, 26.05.1960, s.1.

⁷²⁹Cumhuriyet, 27.05.1960, s.1.

⁷³⁰Cumhuriyet, 29.05.1960, s.1.

⁷³¹Zafer, 29.05.1960, s.1.

⁷³²Yetkin, İbrahim Etem Menderes..., s.192.

*istasyonda durdu efendim,” dedim. Ethem Menderes, “bu hareket biraz da haklı engel olunamazdı,” diye söyledi.*⁷³³

Yanından ayrılırken bir emri olup olmadığını soran Adnan Çelikoğlu'na bir takım ricalarda bulunmuştu. Ethem Menderes, evinin anahtarlarını vererek, Ege Üniversitesi istimlâkinden almış olduğu paradan, 45.000 lira evinde çelik kasada olduğunu, karısının İstanbul'dan getirtilmesini, gerekli ihtiyaçlarının karşılanması için yardım etmesini, eğer mümkünse, eşi gelene kadar evinde kalmasını, bazı fırsatçıların kötülük yapabileceğini, ayrıca Harbiye'ye gelirken hiçbir eşya alamadığını, çamaşır, gömlek, traş takımı ve diş fırçası gibi eşyalarını rica etmişti. Bu istekler emir subayı tarafından karşılanmıştı.⁷³⁴

Ethem Menderes'in evine giden Çelikoğlu, burada tarihi değiştirecek ayrıntılara rastlamıştı. Radyonun açık unutulduğu detayını verdikten sonra Ethem Bey'in kendisine söylediklerini bir bir yapmış, çalışma odasındaki çelik kasada 30.000 lira ve K.K.K. Cemal Gürsel'in, Milli Savunma Bakanı olarak Ethem Menderes'e yazmış olduğu mektubu bulmuştu. Mektubun içeriğinden haberdar olan Çelikoğlu, mektubu okuduğunu ancak bir hata yaparak mektubu orada bıraktığını yazar.⁷³⁵

Bakan'ın şoförü eşi Şadan Menderes'i getirmiş, bir askeri hâkim, Şadan Hanım'ı arayarak evde arama yapacakları haberini vermişti. Günlük olarak ziyaretlerde bulunan Adnan Çelikoğlu, bir gün Şadan Menderes'in kendisine Ethem Bey'in not aldığı ajandasının gösterilmesinin mi gösterilmemesinin mi gerektiğini sorunca Çelikoğlu, *“İkimizde eski harfleri okuyamadığımızdan, notların lehine mi aleyhine mi olduğunu bilemediğimizden işi şansa bırakmak gerektiği ve bu notların onu zora sokmayacağı düşüncesinde olduğunu söyleyerek ikinci büyük hatamı yaptım,”*⁷³⁶ demektedir.

Evde bırakılarak yetkililerin eline geçmesine neden olunan hatıra defteri için, *“Başbakan, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar hakkında notlar vardı. Yassıada Adalet Divanı'nda, ajanda içinden bazı kısımlar okundu. Bu notlar mahkemede Celal Bayar ve ona bağlı ekip tarafından tepki ile karşılanmış ve aynı Semi Ergin gibi Ethem*

⁷³³Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları...**, s.135.

⁷³³Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları...**, s.135.

⁷³⁴Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları...**, s.135.

⁷³⁵Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları...**, s.135.

⁷³⁶Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları...**, s.136.

Menderes'in aforozuna neden olmuştu. Ama ajanda Ethem Menderes'in suçunu da hafifletmişti."⁷³⁷

Bu cümleden hareketle defterin de diğer eşyalar gibi emir subayına rica ile yok edilebileceği veya eşine bir mesajla yok edilmesinin sağlanabileceği gibi önlemler alınabileceği akla gelmektedir. Ama akla gelen tedbirlerin hiçbiri uygulanmamış, evde yapılan aramada hatıra defteri ve ajandalar adli yetkililerin eline geçmesine izin verilmiştir. Bilinen o ki Ethem Menderes'in hatıra defteri için söylenen dilden dile dolaşan bir iddia vardı. Ethem Bey'in o defteri anlaşmalı bir şekilde tutuklandıktan sonra kaleme aldığıydı. Bu çok ciddi bir iddiaydı. Fakat bu iddia şimdiye kadar kanıtlanamamıştır.⁷³⁸

Darbenin olduğu ilk günlerde, bir iş için Cemal Gürsel'in yanına giden Milli Savunma Bakanı'nın emir subayına; "*Adnan, bilirsin ben Ethem Bey'i çok severim ve elimde olan her şeyimle onun ceza almaması ve mağdur olmaması için çalışacağım. Git kendisine bu durumu söyle, üzülmesin,*" dediği iddia edilir.⁷³⁹

Cemal Gürsel'in bu iletisini Adnan Çelikoğlu'nun Ethem Bey'e iletmesi, onun tayinin çıkmasına neden olmuştu. Bir Piyade yarbayı ve iki nöbetçi yanında, Gürsel'in söylediklerini aynen iletmiş, eşinin iyi olduğunu söylemişti. Ethem Menderes, Adnan Çelikoğlu'nun bu havadisinden sonra, aynı odada kaldığı Namık Gedik'in de şüphelenmemesi için onunda bir isteği olup olmadığını sordurmuş, eşiyle ilgilenmesini istemişti. Bu konuşma Milli Birlik Komitesi'nde konuşulmuş, Cemal Gürsel ben gönderdim diyememişti.⁷⁴⁰

5.1.4. Namık Gedik'in İntiharı ve Ethem Menderes

27 Mayıs Darbesi'nden sonra tutuklanan hükümet üyeleri ve bürokratlar, Harp Okulu'nda tutulmaktaydılar. Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik Harbiye'de, aynı odada kalıyorlardı. Dikmen tarafına bakan odada 2 demir karyola vardı, sol taraftaki karyolada Ethem Menderes kalıyordu.⁷⁴¹ Aynı odada kalan iki bakan, 31 Mayıs'ta yani darbeden dört gün sonra Namık Gedik kendisini 4. kat penceresinden aşağı atmak suretiyle intihar etmişti. Gazetelerde

⁷³⁷ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.138.

⁷³⁸ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.138.

⁷³⁹ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.142

⁷⁴⁰ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.142.

⁷⁴¹ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.142.

Gedik'in intihardan önce asabi bir buhran geçirdiği iddia edilmişti. Olayın arkasından Ethem Menderes subaylar tarafından sorgulanmıştı. Ethem Menderes'in bu sorgu sırasında gözlenen hali de satırlara yansıtılmıştı. Zayıflamış görüldüğü ve ağır ağır konuştuğu aktarılan ifadede ayrıntı olarak veriliyordu.⁷⁴² Ethem Menderes, Namık Gedik'in bir kriz geçirdiğini ve pencereyi açarak aşağı atladığını söylemiş, bütün gayretlerine rağmen kendisine mani olamadığını ifade etmişti.⁷⁴³ Ethem Menderes ifadesinde, Gedik'in birbirini tutmayan laflar söylemeye başladığını, ondan önce de kitap isteyen subaya hırçın davranışlarda bulunduğunu, Ethem Bey'in araya girdiğini ve Gedik'i sakinleştirdiğini, ancak daha sonra da kendisinin tüm uğraşlarına rağmen sükûnet bulmadığını söylemişti. Ethem Bey eski vekilin gelecekte korktuğu için intihar ettiğini söylemişti.⁷⁴⁴

Tahkikatlar yapılmış eski İçişleri Bakanının cebinden iki mektup çıkmıştı. Biri oda arkadaşı Ethem Menderes'e diğeri ise ailesineydi. Ethem Menderes'e hitaben yazdığı mektupta; *"Ben sizin ve benim bilmediğimiz bir yere gidiyorum. Allah sizin yardımcınız olsun,"*⁷⁴⁵ şeklindeydi.

İçişleri Bakanı'nın bu şekilde intihar etmesinin ardından Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir haberde, Ethem Menderes'e dair bir iddia yer almaktaydı ki bu iddia direk Ethem Bey'i işaret ediyordu. *"Gedik'in intiharına Ethem Menderes'in devamlı telkinler yapmak suretiyle sebep olabileceği ihtimali üzerinde durulmakta ve Ethem Menderes'in sabık Başbakan Adnan Menderes'i mesuliyetten kurtarmak ve bütün suçu Namık Gedik'e yükleyebilmek maksadıyla herhangi menfi bir telkinde bulunabileceği ileri sürülmektedir."*⁷⁴⁶

Namık Gedik'in intiharı için Ethem Menderes yukarıdaki mahiyette bir şüphe uyandırmış, çeşitli iddialar isnat edilmiş olsa da hakkında yapılan tahkikatlar olumsuz neticelenmişti. Öte yandan Namık Gedik'in ailesi de sabık bakanın intihar ettiğine inandıklarını dile getirmişti. Oğlu Arda Gedik, Namık Bey'in pencereden atıldığına değil kendisinin intihar ettiğine inandığını, *"Ancak babamı çok iyi tanıyorum. Zaten babamın niyetinin bu olduğunu biliyorum,"* sözleriyle açıklamıştı.⁷⁴⁷

⁷⁴² **Milliyet**, 31.05.1960, s.1.

⁷⁴³ **Cumhuriyet**, 31.05.1960, s.1.

⁷⁴⁴ **Cumhuriyet**, 31.05.1960, s.1.

⁷⁴⁵ **Cumhuriyet**, 31.05.1960, s.1.

⁷⁴⁶ **Cumhuriyet**, 31.05.1960, s.1.

⁷⁴⁷ Şen, **Yassıada'nın Sessiz Tanıkları**, s.88.

5.1.5. Cemal Gürsel'in Ethem Menderes'e Mektubu

Kara kuvvetleri Kumandanı Cemal Gürsel'in Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e gönderdiği mektup ilk olarak 14 Haziran tarihinde kamuoyuna açıklanmıştı. Mektup kamuoyuna ikaz mektubu ismiyle aksetmişti.⁷⁴⁸

Ethem Menderes, K.K.K. Cemal Gürsel daha emekliliğe sevk edilmeden, Milli Savunma Bakanı'na mektup göndermeden önce orduvinde hükümet aleyhine bir takım konuşmaların yapıldığı, bu aleyhteki konuşmalarında başbakan tarafından duyulduğu bu durumun ordu için uygun bir tutum olmadığı Cemal Paşa'ya nasıl aksettireceğine dair yaveri Adnan Çelikoğlu'ndan fikir aldığı iddia edilmişti. Çelikoğlu da; *"Paşa'nın izin kâğıdının kendisinde olduğunu, izin verirsek görevden ayrılacağını, yerinde hükümeti destekleyen Org. Suat Kuyuş'un geçebileceğini, bu suretle bu konunun halledilebileceğini söyledim,"* demektedir.⁷⁴⁹ Milli Savunma Bakanı, bu teklifi kabul etmiş ve durum Cemal Paşa'ya arz edilmişti. Cemal Paşa, Ethem Bey'e bir mektup bırakacağını söylemesi üzerine Yaver Çelikoğlu; *"...bu mektubun hala sınırlı bir bunalım içinde olan hükümeti, bazı şeyler yapmaya itebileceğini söyledim, vazgeçmesini arz ettim,"* bunu kabul etmeyen K.K.K. Cemal Gürsel, *"bu benim tarihi vazifemdir,"* karşılığını vermişti.⁷⁵⁰

27 Mayıs akşamı Ethem Menderes'in kasasında görülen bu mektup, Ethem Menderes, tarafından okunmuş ve tavsiyelerin altı kırmızı kalemle çizilmişti.⁷⁵¹

Mektup dikkatle okunduğunda "orduya daha fazla sabretmeyin, bir an önce harekete geçin" anlamını içeren ifadeleri, Ethem Menderes, muhalefet için söylenmiş sözler düşünüp, hükümet namına üzerine almaz. Bu mektuptan da yalnızca Menderes'e bahseder. Başka hiçbir arkadaşına göstermez ve bahsetmez.

Yine Samet Ağaoğlu'nun tanıklığına dayanan bir hatıra da Kara Kuvvetleri Kumandanı Cemal Gürsel'in görevden ayrılırken orduya göndermiş olduğu mesaj üzerineydi. Cemal Gürsel vazifeden ayrılırken orduya siyasi ihtiraslardan uzak durmayı öğütlemişti, Adnan Menderes de kendisine cevaben yazdığı mektupta bu mesaja değinerek hararetle teşekkür etmişti. Milli Savunma Bakanı olarak Ethem Menderes de *"İzini olarak KKK'dan ayrılırken, orduya gönderdiğiniz ve şanlı Türk ordusunun her türlü siyasi cereyanların üstünde kalarak, memleket emniyet ve*

⁷⁴⁸Milliyet, 14.06.1960, s.1.

⁷⁴⁹Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.122.

⁷⁵⁰Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.122.

⁷⁵¹Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları...*, s.128.

müdafasına bağlı kalması hususundaki irşadınızı takdirle kaydetmek isterim,” diyerek bu mesajın önemini belirtmiştir.⁷⁵² Samet Ağaoğlu Cemal Gürsel’in, “siyasi ihtiras” sözünden kendilerinin kastedilmiş olduğunu söylediğinde, Başvekil Adnan Menderes itiraz etmiş.⁷⁵³ “*Hayır, hayır tam aksi biz iktidardayız, ne hırsımız olur? Bu söz muhalefete karşı söylenebilir ancak.*” Samet Ağaoğlu bu sezişinde ısrarcı olunca “*canım ne lüzum var böyle menfi tesirlere? Farzet öyle kulağının üstüne yat*” demiş. Samet Ağaoğlu ise bu hissinin doğruluğunu şu tarihsel kanıtla destekliyordu: “*Hâlbuki benim hissim doğrudu. Doğrudu, çünkü Menderes’e bu konuşmayı yaptığım gecedan en az on beş gün önce Gürsel, meşhur mektubunu Ethem Menderes’e göndermişti.*”⁷⁵⁴

Mektubun duyulmasının hemen ertesi günü sorulan ilk soru bu mektubun Bayar ve Menderes’e intikal ettirilip ettirilmediğiydi. “*Cemal Gürsel’in 3 Mayıs’ta Ethem Menderes’e gönderdiği mektubun Bayar ve Menderes’e intikal ettirilip ettirilmediği yolundaki bir soruyu da Albay Küçük şöyle cevaplandırmıştır: “bu suali hep beraber Ethem Menderes’e tevcih etsek daha iyi olur.*”⁷⁵⁵ Eski Başbakan Adnan Menderes’e mahkemede, mahkeme başkanı Başol tarafından mektuptan haberi olup olmadığına dair sorulan soru üzerine Adnan Menderes, “*Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel’den bir mektup alındığını ve Cumhurbaşkanının istifa etmesi lazım geldiğini, Ethem Menderes bana anlatmıştı. Hayati bir mesele olduğunu şimdi okunduğu zaman anlıyorum,*” demiş, Mahkeme Başkanı da bu mektubu alelade birinin yazmadığını duyması gerektiğini söyleyince Adnan Menderes de “*Gaflete gelmişim, almadım*” diyecekti. Zamanında mektubun Adnan Menderes’in gönlünü hoş etmek için yazıldığını, kendisini uyarmak isteyenlere; “*Silahlı Kuvvetler benimle beraberdir,*” demiştir. Mektubun saklanmasını kendisinin istediğini bunun duyulmasının Bayar’a kendisini ordunun istemediğini söylemek olur diye düşünmüştür.⁷⁵⁶ Ayrıca yine Adnan Menderes’in anlatımına göre mektubu Bayar’dan saklama nedenlerini Gürsel’le bir olup aleyhine bir komplo hazırlandığından şüphelenme durumu ortaya çıkacaktı. K.K.K. Cemal Gürsel’in gönderdiği bu mektubun mahkemede sadece birinci kısmı okunmuş, tavsiyeler kısmı okunmamıştı. Mektubun gösterilip gösterilmediği polemiklere neden olmuş net ve

⁷⁵²Yetkin, **İbrahim Etem Menderes...**, s.283.

⁷⁵³ Ilıcak, **50. Yılında 27 Mayıs Yargılanıyor**, s.96.

⁷⁵⁴ Ilıcak, **50. Yılında 27 Mayıs Yargılanıyor**, s.97.

⁷⁵⁵Milliyet, 15.06.1960, s.1.

⁷⁵⁶Yetkin, **İbrahim Etem Menderes...**, s.280.

tatmin edici cevaplar alınamamıştı. “Adnan Bey “ben görmedim” diyemedi. Ethem Menderes’te “Gördü” diyemedi”⁷⁵⁷

“Eski Ankara Valisi Dilaver Argun, anılarında mektubun yazıldığı şartlardan bahsederek İstanbul’da, Ankara Kızılay’da hemen hemen her gün gençlerin gösteriler düzenledikleri ve ‘İstifa Menderes’ sloganları attığını, Bayar’ın Menderes’ten daha sıkı talimatlarla önlem almaya çalıştığını, anlatmıştır. Dilaver Argun, Başbakanlıkta olduğu bir gün Ethem Menderes’in geldiğini ve Adnan Menderes’e bir mektup uzattığını söylüyordu. “Başbakan mektubu dikkatle gözden geçirdi ve mektubu bana uzattı. Bunu belki yanlışlıkla yapmıştı. Çünkü benim görmemi icap ettiren bir mektup değildi. Nitekim Ethem Menderes mektubu benden almak istedi. Fakat aradan geçen kısa zaman içinde mektubu okumuş hafızama nakşetmişim.” Ethem Menderes’e hitaben yazılan bu mektubun Yassıada’da yayınlanan mektupla alakası olmayan bir mektup olduğu, bu mektubun ilk maddesi, “Her türlü fenalıkların kendisinden geldiği anlaşılan Celal Bayar Cumhurbaşkanlığından çekilmeli, Adnan Menderes Cumhurbaşkanı olmalıdır.” İkinci maddesi ise; ‘Ankara ve İstanbul Örfi İdare Kumandanı hemen değiştirilmeli ve Tahkikat Encümeni değiştirilmelidir,’ şeklindeydi. Yassıada’da Adnan Menderes’in avukatlarının bu mektubun okunmasını ısrarla istediklerini ancak mahkeme Başkanı Başol’un Menderes’e adeta okunmasını istememesini ima edecek şekilde sorduğu, Adnan Menderes’in de okunmasını istemediği söyleniyordu. Argun yazdığı anılarının devamında bu mektuptan sonra alınabilecek önlemler ile bu sonun önüne geçilebileceğini, ayrıca tüm etkiler göze alınarak mektuptan da Devlet’in Başkanı olarak Celal Bayar’ı haberdar etmeleri gerekmekteydi. Argun bu mektubu yazarken Cemal Gürsel samimiydi, yoksa bu bir taktik miydi? Sorusunu soruyor bunun artık bilinmeyeceğini, belki ancak Ethem Menderes’in mektubun muhatabı olarak bilgi sahibi olabileceği yönündeydi. ‘Ehemmiyetli nokta bu mektubu neden Devlet Başkanına göstermediler veya kendilerini haberdar etmediler.’ Bu cihet bizce meçhul ve karanlıktı.”⁷⁵⁸

Mahkeme başkanı Başol, Ethem Menderes’in Cemal Gürsel tarafından hükümetin Milli Savunma Bakanına gönderilen bu mektubu hükümete bildirilmemesini “...fahiş bir hata” olarak nitelemişti.

⁷⁵⁷ Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları...**, s.128.

⁷⁵⁸ **Milliyet**, 30.08.1970, s.5.

Mahkemede, “Muhterem başkanım; yüksek divanın huzurunun şahsileşen karşılıklı konuşmalara müsait olmadığını takdir ediyorum. Avukat Gültekin Başak müdafaasında mühim bir noktaya temas etti. Sayın Gürsel tarafından şahsıma tevcih edilerek yazılmış olan mektubu kimseye haber vermeden bir aşk mektubu gibi cebimde sakladığımı söyledi. Siyasî hadiselerin o günkü şartlarını bilmek mevkiinde olan genç avukata cevap vermek lüzumunu görmüyorum. Fakat üzümlere söyleyeyim ki; Sayın Celal Bayar da aynı şeyi tekrar etmiş olduğu bu hususta, prensibime aykırı olarak, şahsiyata girerek izahatta bulunmaktan içtinap ederim. Ancak bir hakikati, tarih ve umumî efkâra yüksek huzurunuzda kısaca arz etmek zaruretini duymaktayım.

Mektup yazılmasında saik olan ahval ve şartları kayda lüzum görmüyorum. Yalnız mektup alındığı zamanki siyasî ahval ve şartlar içinde o günlerde ilgilileri haberdar etmemek hususunda takdirimi kullanmak sureti ile tarihî vazifemi ifa eyledim ve böylece doğması muhtemel vahim hadiseleri önlemiş olmanın verdiği vicdan huzuru içinde bulunmaktayım.”⁷⁵⁹

Samet Ağaoğlu bu mektubun kabineye bildirilmemiş olmasına en ciddi karşı çıkanlar arasındaydı. Mektup olayını ve Ethem Menderes’ten hesap sormasını şu şekilde anlatmıştı: “Başta Bayar’ın, hükümetin, genel idare kurulunun bu mektuptan ancak Harp Okulunda radyoda açıklandığı zaman haberi oldu.” Aralarındaki diyalog şu şekildeydi:

“Radyoyu dinleyince Ethem’in yanına gittim, neden bize haber vermedin?”

“Adnan istemedi”

“Kendisi okudu mu?”

“Hayır, mealinden bahsettim” ve ekleyerek “Mektuptan bazı yerler çıkartılmış. İçinde Adnan Bey’i çok metheden cümleler vardı” dediğini aktarmıştı.⁷⁶⁰

“Samet Ağaoğlu K.K.K. Cemal Gürsel’in Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes’e gönderdiği bu mektubu şöyle tasvir ediyordu: 27 Mayıs’ın esrarlı noktasının bu mektup olduğunu ve bu mektubun ültimatomdan başka bir şey olmadığını, istenilenler arasında Cumhurbaşkanının çekilmesinin de olduğunu bunun da bir darbe tehdidi olduğunu açıkladığı gerçeğin ise; “Kale çevrilmiştir. Çeviren kuvvet kumandana teslim olun diyor. Fakat kale içindekilerin Ethem Bey dışında bundan haberi yok. Ethem Bey’in dediklerini bir an için doğru sayıyorum ve Adnan Bey’in ona kimseye söylememesini tembih ettiğini kabul ediyorum. Fakat bir

⁷⁵⁹ Yetkin, İbrahim Etem Menderes..., s.221.

⁷⁶⁰ Ilıcak, 50. Yılında 27 Mayıs Yargılanıyor, s.97.

Milli Savunma Bakanı, hükümette ortak sorumlulukları bulunan arkadaşlarından, hatta başbakanın arzusuna rağmen, böyle bir ultiatomu nasıl, ne hakla, ne düşünceyle saklar, saklamaya kalkışır?”⁷⁶¹

“Yassıada’da duruşmada buna dikkat çektiği zaman mahkeme başkanı Başol’un “Kan dökülür de onun için” dediğini aktaran Samet Ağaoğlu, bunun haklı bir sebep olmadığını, hükümet üyelerinin durumu bilip ona göre davranmaları gerektiğini söylemiştir. ‘Ya bu mektup bir palavradır.’ Fikri kazanır, ona uyanlar kaderlerine razı olurlar ya da ‘mektup ciddi bir hareket başlangıcıdır’ düşüncesi hâkim olursa ona göre tedbirler düşünülürdü. ‘bunun içindir ki, mektubu sorumlu kişilere ve kurullara açıklamamış olan Ethem Menderes, tarih önünde bir kere de bu yüzden suçludur’ diyerek fikrini net şekilde ortaya koyan Ağaoğlu gibi düşünen de az değildi.”⁷⁶²

27 Mayıs’ta Başbakanlık yardımcılığı görevinde bulunan Medeni Berk de mektup hakkında, hükümete bildirilmesi halinde alacakları önlemleri dile getirmişti. Bu söylemler hükümet üyelerinin ne kadar gerçek ne kadar yanlış olduğu belli olmayan son çırpınışlarıydı. Medeni Berk’in ilk söylediği, “Üniversite hadiselerinden bir gün önce haberdar olsaydık, örfi idarenin ilanını bir gün önce kararlaştırdık” olmuştu. ⁷⁶³ Kendisinin de Cemal Gürsel Paşa ile konuştuğunu, ancak bu konulara temas etmediğini, mektubun kendilerine bildirilmemiş olmasını, “keyfiyet” olarak nitelemiş ve bu durumun üzerlerinde menfi bir tesir yaptığını söylemesi mektup dâhilindeki diğer eski hükümet üyelerinden birinin verdiği ilk kanaatti. ⁷⁶⁴

Bu duruşmadan sonra İstanbul ve Ankara olayları hakkında devam eden duruşmalarda söz alan, ifadeleri alınan diğer eski hükümet üyeleri ve milletvekillerinin hemen hemen hepsi Medeni Berk gibi mektubun paylaşılma durumunda bir “cankurtaran” görevi göreceğini defaten söylüyorlardı. Nedim Ökmen, “... Bu mektup siyasi basiretsizlikten bizi kurtaracak olan bir hamiyet köprüsü idi. Mektubun açıklanmaması ile yapılan hareketi tavsife kelime bulmaktan acizim. Onları Allaha havale ediyorum.” ⁷⁶⁵

⁷⁶¹İlıcak, 50. Yılında 27 Mayıs Yargılanıyor, s.97.

⁷⁶²Cumhuriyet, 15.02.1961, s.1.

⁷⁶³Cumhuriyet, 15.02.1961, s.1.

⁷⁶⁴ Cumhuriyet, 15.02.1961, s.1.

⁷⁶⁵Milliyet, 21.02.1961, s.1.

Sebati Ataman ise hatıra defteri tutanlar için “...*Memleket tehlikeye gidiyor. İdare edenler memleketi kötüye doğru götürüyorlarsa, mutabık değilsen çekil demek isabetli değil. Ben gündüzleri yapılan hareketlere “isabetli” “keramettir” “doğrudur” deyip geceleri hatıra defterine ruhunun acısını döken insanların kötülük yaptığına kaniim.*” diyordu.⁷⁶⁶

Mahkeme başkanı Başol ise adeta hatıra defteri tutan siyasileri koruyan bir tavırla Sebati Ataman’a konuşmasını notlar şeklinde hazırlamış olduğunu bu şekilde kendisinin de hatıra yazmış olduğunu söylemesi üzerine Sebati Ataman mahkeme başkanına cevaben, Ethem Menderes’in aldığı mektupları sakladığını fakat birçok şeyi hatıratında yazdığını söylemişti.⁷⁶⁷

Ethem Menderes’in 26 Temmuz 1961’de kaleme aldığı müdafaası için; “*müdafaamı ilgilendiren ve kısmen konuşarak tekrarladığım sözlerimi yazılı halde sunuyorum*” demiş ve müdafaasına ilave etmesi gerektiğini düşündüğü üç noktayı işaret etmişti. Bunlardan biri; mahkemede müdafa yaparken Celal Bayar ve avukatı Gültekin Başak’ın kendisiyle ilgili olarak hakaret kastı olan ifadeler kullandıklarını ve Ethem Menderes’e “... *hiç vatanperverlik yok mu?*” gibi sataşmalarda bulunduğundan bu ithamlara “*Başkalarının vatanperverlik vesaire hislerine dil uzatanlar bu gibi manevi kıymetlerden uzak olanlardır*”⁷⁶⁸ şeklinde cevap vermişti.

Ethem Menderes yazılı müdafaasında yine Celal Bayar’dan bahsederek Avukatı Gültekin Başak’ın, Cemal Gürsel’in Ethem Menderes’e yazdığı o ünlü mektup hakkında, Menderes’in bu mektubu, “*kimseye haber vermeden bir aşk mektubu gibi cebimde sakladığını söyledi,*” ithamına yer veriyordu. Aynı şeyi Celal Bayar’da tekrarlamıştı. Ethem Bey bunun üzerine; “*bu hususta prensibime aykırı olarak, şahsiyat yoluna düşüp izaha girişmekten istimal ederim*” diye cevap vermişti. Ancak yine de bir açıklamaya girişmiş ve mektubun yazıldığı durumun ve şartların malum olduğu o şartlarda “... *alakalıları haberdar etmemek hususunda takdirimi kullanmak suretiyle tarihi vazifemi ifa eyledim. Ve böylece muhtemel vahim hadiseleri önlemiş olmanın verdiği vicdani huzuru içinde bulunmaktayım,*” diyerek tarihi mektup hadisesine dair açıklamasını yapmıştı.⁷⁶⁹ Bu vahim hadiselerden kastını; dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ı korumakla görevli kumandanların dahi bu darbenin parçası olduklarını, Ethem Menderes’in bu mektubu açıklaması ile

⁷⁶⁶Milliyet, 21.02.1961, s.1.

⁷⁶⁷Milliyet, 21.02.1961, s.1.

⁷⁶⁸BCA, 010-0-009-000-000-33-100-1 /3.

⁷⁶⁹BCA, 010-0-009-000-000-33-100-1 /3-4.

hükümet tarafından alınacak şiddet tedbirlerine karşılık verileceği ihtimalini dikkate alarak “... o tarihte sırra ihanet suret ile yapılacak bir açıklama memleketi kardeş boğuşmasına götürecektir, ihtilale başka bir mahiyet verecek, belki kanlı hadiseler yol açacak ve her halde memleket aleyhine zararlı olacaktır,”⁷⁷⁰ diye düşünerek kendi kanaatinde takdirini kullandığını ifade etmişti.

Kara Kuvvetleri Kumandanı Cemal Gürsel Paşa'nın Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e hitaben kaleme aldığı mektuba ilişkin olarak Ethem Menderes savunmasında tarihi cevabını vermişti. Ethem Bey'in özetle söylediği yazılı ve sözlü savunmalarında tekrar ettikleriydi: “Bu mektubun yazılmasına sebep olan ahval ve şartı kayda lüzum görmüyorum. Bu mektubu aldığımız zaman siyasi şart ve ahvalin karışıklığı malum. Kimseye haber vermemek suretiyle takdirimi kullanıp bu suretle doğması muhtemel vahim hadiseleri önlemek istedim. Bugün bu yüzden vicdan huzuru içindeyim.” demişti. Ethem Menderes zaten kötü olan siyasi havanın daha çok bulanmaması için mektuptan kimseye bahsetmeme inisiyatifi aldığını hiçbir pişmanlığı ve vicdanen rahatsızlığı olmadığını ilk defa ve net bir biçimde söylemişti.⁷⁷¹ Mektuptan bahsedilmemesinin nedenleri çeşitli şekillerde okunmuştu, “ordu içindeki dalgalanmaları gizleme gayreti”, Adnan Menderes ile Bayar'ın arasını açmak ihtilali kolaylaştırmak amacıyla yapılmış olabileceği düşünülenler arasındadır.⁷⁷²

Mektup ile ilgili ortaya çıkan bu kaos ortamında bu iddianın cevaplanmasının zaruretini Avukatı Ferruh Ağan; “Şu anda müvekkilimin tarih huzurunda taşınması melhuz mesuliyeti, bunun ailesi efradına sirayeti derecesini göz önünde tutarak hakikati arz etmek istiyor...” şeklinde açıklıyordu.⁷⁷³ Milli Savunma Vekâleti makamında bulunan Ethem Menderes'e hitaben yazılan bu mektubun içeriğini sadece Orgeneral Cemal Gürsel'in bildiğini, bu içeriğin alakalı makama açıklanması gerekliliğinin devlet menfaatlerine uygun olduğunu, dolayısıyla da bu alakalı şahsın Başvekil sıfatıyla Adnan Menderes olduğunu düşündüğü için sadece ona bildirmiş olduğunu ifade ediyordu. Böyle bir mektubun varlığını bildiğini Adnan Menderes de sorgusunda; “Hisleri bildiğim için mektubun üzerine düşmedim” sözleriyle teyit etmişti.⁷⁷⁴

⁷⁷⁰BCA, 010-0-009-000-000-33-100-1/9.

⁷⁷¹Milliyet, 27.07.1961, s.5.

⁷⁷²Yetkin, İbrahim Etem Menderes..., s.280.

⁷⁷³BCA, 010-0-009-000-000-33-100-1/8.

⁷⁷⁴BCA, 010-0-009-000-000-33-100-1/8.

Ethem Menderes'e Orgeneral Cemal Gürsel'in Kara Kuvvetleri Komutanı olduğu sırada Milli Savunma Bakanı olarak kendisine gönderdiği mektubu kabine arkadaşları ile paylaşmamasından dolayı birçok tenkide maruz kalmıştı. Samet Ağaoğlu paylaştığı anılarında bir gün Harp Okulu öğrenci gazinosunda arkadaşlarının Ethem Menderes'e hücumlarından korkan kumandanın kendilerine nezaret eden binbaşığı göndererek silah doğrultup, "Eğer aranızda birbirinizle münakaşaya tutuşursanız, haber veriyorum ateş edilecek" dediğini Ethem Menderes'i de kapısının yanında bir masa ve iskemle vererek oturttüğünü söylüyordu.⁷⁷⁵ Ethem Menderes'in bu konuda üzerine çok gidildiğinden icra mevkiinde olmayan milletvekillerinin dahi bu durumdan istifade ederek bütün suçu Ethem Bey'e attıklarından dolayı rahatsızlığını, gerek yazılı müdafaasında gerekse de avukatı tarafından Yüksek Adalet Divanına gönderilen dilekçelerde anlatmıştır.⁷⁷⁶

K.K.K. Org. Cemal Gürsel'in, devrin Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e mektubun yayınlanmasına bile yasak konulmuştu. İşin çok ilginç yanı, yasak bildirisinde yer alan şu satırdı: "*Bu yayın yasağının yayınlanması dahi yasaktır.*"⁷⁷⁷ Ethem Menderes de 26 Temmuz 1961'de kaleme aldığı müdafaasında; "*Müdafaamı ilgilendiren ve kısmen konuşarak tekrarladığım sözlerimi yazılı halde sunuyorum,*" demiş ve müdafaasına ilave etmesi gerektiğini düşündüğü üç noktayı işaret etmişti. Bu noktalardan ilki; notlarının Yeni İstanbul gazetesinde yayınlanmasından dolayısıydı. Bu konuda adaletçe açıklananlardan hariç diğerlerinin yayınlanmasına karşı çıktığını açıklayan Ethem Menderes bu konuda bu yazıların nasıl gazete tarafından ele geçirildiğini, buna kimin hizmet ettiği hususunda kanuni takibat yapılmasını istemekteydi. Başlamış olan neşrin durdurulmasını ve başka gazetelerde de yayınlanmasının engellenmesini de isteyen Menderes bunu ek bir dilekçe ile de Yüksek Adalet Divanı Başkanlığına bildirmişti.⁷⁷⁸

Bu mektup hakkında Başbakan Adnan Menderes'in oğlu Aydın Menderes'in yazdıkları çok önemlidir diye düşünüyorum. Aydın Menderes, babasının çocukluk arkadaşının bu yaptığını dürüstlüğe aykırı bir durum olarak tarif ediyordu. Bu mektubun önemini Adnan Menderes'e açıklamamış olmasını, dolayısıyla ordunun nabzının nasıl olduğu konusunda başbakanı bilgilendirmemiş olmasını, kabinesinde

⁷⁷⁵ Ilıcak, **50. Yılında 27 Mayıs Yargılanıyor**, s.97.

⁷⁷⁶ BCA, 010-0-009-000-000-33-100-1/8.

⁷⁷⁷ Milliyet, 19.11.1996, s.21.

⁷⁷⁸ BCA, 010-0-009-000-000-33-100-1/6.

yer alan bir bakanın sorumluluğundan başka insani ahlak olarak da velinimeti Başbakana bir nevi ihanet olarak niteliyordu.

“Dahası, Gürsel tahrif edilmiş olarak mektubu açıkladığında, konu Yassıada duruşmalarında gündeme gelmiş, fakat Ethem Menderes, ‘Gürsel, Adnan Bey’in Cumhurbaşkanı olmasını istiyordu’ demek mertliğini de göstermemişti.” Ve ekliyordu, *“Ethem Menderes, siyasi ahlak bakımından tarihten kırık not almıştır.”*⁷⁷⁹

Adnan Menderes’in bu mektuptan haberi olması halinde gelişebilecek tezleri de sıralayan Aydın Menderes, zaten liberal anayasa hocası Prof. Dr. Ali Fuat Başgil’in Menderes hükümetinin istifasını ve bir seçim koalisyonu kurulmasını tavsiye ettiğinde Menderes’in kabul ettiğini, fakat Celal Bayar’ın karşı çıktığını, DP içerisinde Sıtkı Yırcalı, Rıfki Salim Burçak gibi değişik çözümler düşünenlerin sayısının az olmadığını, Gürsel’in bu mektubunun DP içinde farklı çözümlerin geliştirilmesine vesile olabileceğini söylemişti, Ona göre, *“Ethem Menderes’in vebali büyüktür.”*⁷⁸⁰

Darbeden sonra Başvekil Adnan Menderes, Başvekil’den başka Ethem Menderes, Namık Gedik, Aydınlılar tarafından hemşehrilikten çıkarılmış. Aydınli gençler İstasyon Meydanı’nda toplanmış mitinge Yurtiçi Bölge Komutanı Tümgeneral de katılmış ve *“Aydın yalnız Türk ordusunun kalesidir’, ‘Vatan, millet yolunda altınları yediler.’ ‘Böyle hemşerilere lanet olsun’ ‘Sofraya gelir iftar bilmez, camiye gider halı alır parasını ödemez,”* demiştir. Mitinge Cemal Gürsel de şöyle bir mesaj göndermiştir: *“... Kurtuluş Savaşı’nda düşmana karşı bütün gücü ile kahramanca savaşan Aydınlıların bu ikinci kurtuluş harekâtı karşısında gösterdikleri hissiyatı ve asil heyecanı birincisinin devamı olarak manalandırıyorum,”* sözleriyle darbenin yaratıcıları sabık vekilleri, hükümet mensuplarını yermişlerdi.⁷⁸¹

Aydın Menderes de isimleri ihanetle anılanlar için şunları söylemiştir: *“Şemi Ergin, Ethem Menderes gibi isimler çıktıktan sonra kolay kolay kendi memleketlerine gidememişlerdir. Gitseler de ellerini sıkan olmamıştır. Büyük bir yalnızlık adeta boykot içinde kalan ömürlerini geçirmişlerdir. Toplum değer yargularında bu ölçüde yanılması düşünülemez.”*⁷⁸²

Daha sonradan bu konuyu ele alanlar arasında mektup hakkında üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Birincisi, mektubun yazılmasında Ethem Menderes’in rolü

⁷⁷⁹ Menderes- Akyol, **Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes**, , s.26.

⁷⁸⁰ Menderes- Akyol, **Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes**, , s.26.

⁷⁸¹ **Milliyet**, 04.07.1960, s.1.

⁷⁸² Şen, **Yassıada’nın Sessiz Tanıkları**, s.345.

olduğu, ikincisi; söz konusu mektuptan Adnan Menderes'e Ethem Menderes tarafından ayaküstü bahsedildiği, üçüncüsü ise; Adnan Menderes'in kendi kararıyla mektuptan bahsetmek istemediğidir.⁷⁸³

5.2. ETHEM MENDERES'İN YASSIADA YARGILANMALARI

Gazeteler; eski bakanlardan en önde yürüyen, kısa boylu, esmer yapılı Ethem Menderes'in koyu gri bir takım elbise giydiğini yazıyordu. Anayasayı, tebdil, tağyir ve ilga suçundan dolayı yargılandığı davadan başka Ethem Menderes, haksız iktisap, görevi kötüye kullanmak gibi suçlardan dolayı da hakkında davalar açılmıştı.

Artık Yassıada'da yargılamalar başlıyordu. Belirlenen kriterlere göre suçlar 7'ye ayrılıyordu. Bunlar;

- 1- Halk partisi mallarının alınması
- 2-Kırşehir'in kaza haline sokulması
- 3-Emekli Sandığı Kanunu'nun 39. Maddesinin değiştirilerek hakim teminatı ve mahkeme istiklalinin zedelenmesi
- 4-Seçim kanunundaki seçmen niteliğinin ihmali
- 5-Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunun Çıkarılması
- 6-Meclisin üstünde yetkilere sahip tahkikat encümeni kurmak
- 7-Anayasayı iptal, tağyir ve tebdil mahiyetinde salahiyetler kanunun çıkarılması

Suçlar gibi suçlularda 7'ye ayrılıyordu.

- 1-Sakit devlet başkanı
- 2-Sakit hükümet başkanı
- 3-Sabık bakanlar kurulu
- 4-Sabık milletvekilleri
- 5-Tahkikat komisyonunun kurulmasını isteyenler
- 6-Sakit meclis reis ve vekilleri
- 7-Tahkikat komisyonu üyeleri⁷⁸⁴

Ethem Menderes, DP iktidarı süresince bakanlık görevi yaptığından sabık bakanlar kurulu kıstasından ve 7 suçun 3'ünden yargılanacaktı.

⁷⁸³Yetkin, **İbrahim Etem Menderes...**, s.281.

⁷⁸⁴**Milliyet**, 12.10.1960, s.1.

Anayasayı ihlal, İstanbul olayları idam ile cezalandırılmış, Ankara olaylarında ise en az 20 yıl ağır hapis cezası istenmekteydi.⁷⁸⁵

Bunlardan ayrı olarak hakkında rüşvet ve iltimas davaları da oldukça çoktu. Kayseri ve Yeşilhisar olaylarında ise hakkında meni muhakeme kararı verilmişti.⁷⁸⁶

Yassıadada DP iktidarı yargılanmaya başlandıktan sonra duruşmaların belirleyici hareket noktaları hatıra defterleri olmuştu. Ethem Menderes, Refik Koraltan ve Şemi Ergin'in hatıra defterleri duruşmalarda belirleyici bir rol oynamıştı. Pek çok kişiye bu hatıra defterlerine dayanılarak ithamlarda bulunulmuş gerçek veya değil töhmet altında kalmalarına neden olmuştu. Gazetelerde de hatıra defterlerinin işlevi, şu cümlelerle özetlenmekteydi; "*Kararnamenin en enteresan yönlerinden biri sabıkların hatıra defterlerinden alınmış parçalarla süslenen kısımlardı.*"

Hatıra defterlerine darbeciler ve onlardan yana olanlar tarafından DP'nin iç yüzünü gösterdiğine inanılan belgeler olarak bakılmaktaydı.

5.2.1. Demokrat İzmir'in Tahribi Davası

DP döneminde yayın yapan Demokrat İzmir gazetesi, Demokrat Parti iktidarı aleyhine yayın yaptığı iddiasıyla 2 Mayıs 1959 tarihinde, gazete binasına yürüyen yaklaşık 150 kişilik grup tarafından önce binanın camları kırılmış, sonra kapıları kırılarak içeri girilmiş ve baskı makinelerinin tahrip edildiği bir saldırı yaşanmıştı.⁷⁸⁷ O dönemde DP İl binasına da bir saldırı gerçekleşmişti. İzmir'de meydana gelen bu iki saldırıyla ilgili olarak Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes tahkikat yapmak amacıyla İzmir'e gitmişti. Demokrat İzmir gazetesine saldıranların DP'liler olduğu söylentisi ortalığı karıştırmıştı. Ethem Menderes yetkililerle görüşmeler yapmıştı.⁷⁸⁸

Gazetenin tahribi davaya neden olmuş, bu dava Yüksek Adalet Divanında görülen dava ile birleştirilmişti. Davada Demokrat İzmir gazetesine baskı yapmak için verilen kâğıtları azaltıp, ilanları kısıttığı iddiası yer almıştı. 27 Ocak 1961'de Yassıada'da görülen davanın duruşmasında eski Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, İzmir Valisi Hadımlı'yı ziyaretinde Hadımlı ile parti ve belediye reisi

⁷⁸⁵Milliyet, 13.10.1960, s.6.

⁷⁸⁶Milliyet, 04.12.1960, s.1. Bkz. Bu olay İsmet İnönü'nün Kayseri'de yapılacak olan kongreye katılmak için trenle harekete geçmiş, ancak tehlikeli olacağı iddiası ile Himmetsdede ve İncesu'da durdurulması olayıdır. Yetkin, **İbrahim Etem Menderes...**, s.156.

⁷⁸⁷Cumhuriyet, 28.01.1960, s.1. Demokrat İzmir gazetesi DP iktidarı yanlısı yayın yapmaktaydı. Fakat darbeden sonra yayın politikasını değiştirmiş veya değiştirmek zorunda kalmıştır.

⁷⁸⁸Milliyet, 03.05.1959, s.1.

Faruk Tunca ile arasında geçen konuşmayı aktarmıştı. Bu konuşmada “*Demokrat İzmir’in işi bitecek*” dediklerini olay vuku bulduktan sonra bu durum ile birleştirerek defterine yazdığını söylemişti.⁷⁸⁹ Mahkemede verdiği ifade de meseleyi Başbakan’a aktardığını daha sonrada Başbakan’ın emri ile Tunca’nın mevcut görevlerinden uzaklaştırılması için talimat verdiği ifade edilmişti.⁷⁹⁰ Tunca, Ethem Menderes’i yalanlayarak “... kendisi için hilafî hakikattir bu ifade... Küçük bir âdemi takip kararı almak için bu tarzda konuşmaya başlıyor.” demişti.⁷⁹¹ Devam eden duruşmalarda sanık Tunca’nın avukatı Ethem Menderes’i, hükümet erkânını sanık durumuna düşürmüş bir insan olarak vasıflandırmıştı. Eski Bakan Ethem Menderes’in İzmir Parti ve Belediye reisi Tunca’yı kaçak olmadığı halde kasten asker kaçağı olarak göstermesinin gazeteye yapılan saldırıdan sonra olduğunu söylüyordu. “*Faruk Tunca’nın askerlik durumunun karışık hale getirilmesine sebep, hükümetin yıkılmasına, iktidarın bütünü ile birlikte parmaklıklar arkasına alınmasına sebep olan Ethem Menderes’tir. Büyük asker ve insan Cemal Paşanın mektubunu saklayıp hükümete getirmeyen bu adam, Faruk Tunca’ya olan şahsi... Ve kini yüzünden, onu Adnan Menderes’e gammazlamak maksadıyla, mevcut raporunu dosyasından kaybederek, hıncını almak yoluna gitmiştir. Huzurunda hiçbir münasebet, yokken (Faruk’un askerlik meselesinden dolayı İzmir Parti ve belediye reisi olarak istenmediğini) söyledi. Faruk’un cevabı hatırlardadır: (hakkındaki tahkikatın bir tekinden kurtulmak için olsun, arkadaşlarını yakmakta beis görmeyen adam) dedi.*”⁷⁹²

Avukat, Ethem Menderes’in Faruk Tunca’ya bir kini olduğunu, bu kininin nedenini ise, kanunsuz olarak edinmek istediği bir arsanın alınmasını engellemesinden ileri geldiğini iddia etmişti. Ethem Menderes’in hatıra defteri içinde “*Hatıra defterinden ziyade rüya tabirlerine benziyor*” demişti.⁷⁹³

Demokrat İzmir gazetesi davası bu bakımdan daha önemli bir mahiyet kazanıyordu. Bu davanın duruşmalarında Adnan Menderes ilk kez en eski dostu, kader birliği yaptığı en yakın arkadaşı sabık Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes’in hatıra defteri hakkında tenkitlerde bulunarak konuşmuştu.

⁷⁸⁹Cumhuriyet, 28.01.1961, s.1.

⁷⁹⁰Milliyet, 28.01.1961, s.1.

⁷⁹¹Cumhuriyet, 28.01.1961, s.1.

⁷⁹²Milliyet, 12.03.1961, s.1.

⁷⁹³Milliyet, 12.03.1961, s.1.

Ethem Menderes'in gazetesinin tahribiyle ilgili olarak malumatı dâhilinde hatıra defterine yazdığı pasaj duruşmada Mahkeme Başkanı tarafından aynen okunmuştu: "İzmir gazetesi matbaasının yanmasında Vali ile Başbakan arasında telefon konuşması olmuş. Hazin teşebbüsler. Haçlı zihniyetlerle yıpranmaktayız." Bu sözlerin mahkemede okunmasından hemen sonra Adnan Menderes bunu reddetmişti. "Ethem Menderes'in bazı insanlar gibi kendi ruhi özleyişlerini bu deftere geçirmiş olduğunu, bunların doğruluğu üzerinde münakaşa etmek icap ettiğini söyledikten sonra, "Katiyen beyefendi, katiyen, doğru olamaz" demişti.⁷⁹⁴ Adnan Menderes'in sözlerinden sonra Mahkeme Başkanı Başol Ethem Menderes'in hatıra defteriyle alakalı olarak şu sözleri söylemişti: "*Bu deftere göz atınca Ethem Menderes'in kendi iç âleminde doğru bir adam olduğu anlaşılıyor. En büyüğünden en küçüğüne kadar hadiseleri defterine geçiriyor. Yapılan hareketi doğru bulmamışsa tenkid etmiş ve bazıları hakkında nefretini de açıklamıştır,*" diyerek fikrini beyan etmiş, aynı zamanda Ethem Bey'in tarafında yer alan bir tutum geliştirmişti.⁷⁹⁵

5.2.2. Anayasayı İptal, Tagyir ve Tebdil Davası

Diktatörlük Meselesi: Yassıada savcısı Egesel İstanbul ve Ankara olayları için anayasanın 146. Maddesine dayanarak 44 sanık için idam cezası istemişti. Bu iddianamenin esası olarak şu ele alınabilir. "*146. Maddenin tatbikini istemekte fazla cömert davrandığım iddia edilebilir*" diyen Egesel, eski devir ileri gelenlerinin memlekette diktatörlük kurmak, terör havası uyandırarak anayasayı tamamen ortadan kaldırmak gayesiyle hareket ettiklerini bildirmiştir. *Celal Bayar'ı baş sanık olarak gösteren Egesel, düşük Cumhurbaşkanının "ateş" emri verdiğini ve Harbiye'nin tenkil edilmesi suretiyle memlekette dikta rejiminin tesisine çalıştığını, Menderes'in Bayar'dan farklı olmadığını, Bakanlar Kurulu üyelerinin bu gidişi tutmaları ile desteklediklerini, idamı istenen diğer sanıkların da dikta rejiminin kurulmasına fiilen yardımcı olmak gayreti ile çalıştıklarını ifade etmiştir.*"

Ethem Menderes bu davada 20.07.1961 tarihinde Yüksek Adalet Başkanlığına Ethem Menderes Avukatı Ferruh Ağan tarafından verilen; Anayasayı tebdil, tagyir ve ilgaya teşebbüs etmeye azmettirmek suçundan zanlı Celal Bayar ve

⁷⁹⁴Milliyet, 16.03.1961, s.1.

⁷⁹⁵Milliyet, 16.03.1961, s.1.

Adnan Menderes'in hareketlerine iştirak etmek, son iddiaya göre adı geçenlerin asli fail olarak tecelli eden aynı gayeye matuf hareketlerinde onlarla birlik olmak ve bu suretle T.C.K.'nun 146. maddesinin birinci Fıkrasına uygun şekilde cezayı müstelzim harekette bulunmaktır. Ethem Menderes'in notları dava boyunca kullanılmıştır. Adnan Menderes'in Avukatı bu defter için, "Bu günah çıkarma kabilindedir, delil olarak olamaz" demiştir. Mahkeme Başkanı Ethem Menderes'in notlarını tarafsız yazdığını bu onun için âleminde düzgün biri olduğunu gösterir demiştir. Bayar durumu sorgulamış ancak Başkan araya girerek Ethem Menderes'i adeta savunmuş olduğu söylenir. Hayrettin Erkmen araya girerek Ethem Menderes'in her şeyi yazacağını hatta yemek menüsünü nasıl yazmadığına hayret ettiğini söylemiştir.⁷⁹⁶

Bu ceza maddesi içerisinde değerlendirilen suçlar, Kırşehir'in kazaya çevrilmesi, Halk Partisi mallarının alınması gibi kanunlardı. Ancak esas önemli olanın komisyon kurulması ve Salahiyet Kanunu çıkarılması gibi konulardı. Tahkikat Komisyonu ve Salahiyet Kanunu açıklanırken; anayasaya ve iç tüzüğe aykırı olarak Tahkikat Komisyonu kurulduğu ve bu komisyona anayasa hükümlerinin ihlal edici şekilde salahiyetler verilmiş olduğu ve bu suretle T.C.K.'nun 146. Maddesi olan Anayasayı, tebdil, tağyir ve ilga suçunun işlenmesine cebren teşebbüs edilmiş olduğu iddia edilmiştir.⁷⁹⁷

Bu suçlamanın ardından Başvekil'in grupta bu konuları müdafaa etmiş olmasının, hükümet beyanı olarak geçmesinin, kanunen mümkün olmadığı altı çizilmişti. Ve avukatları Ethem Menderes'in belirtilen kabine toplantılarına katılmadığı ve yargılandıkları kanunlar çıkarken mecliste olmadığı; suç olarak isnat edilenlerin geçersiz savlar olduğunu içeren bir savunma yapmışlardı.⁷⁹⁸ Özellikle tahkikat komisyonu ve salahiyet kanunları hakkında diğer ülkelerin anayasalarıyla karşılaştırmalı müdafaalar yapmışlardır.⁷⁹⁹

Müdafaada çıkarılan bu kanunları, çıkarılış şekillerini savunsalar da Celal Bayar ve Adnan Menderes'i savunmanın üzerlerine düşmediğini konuya buradan giriş yapmışken onlar hakkındaki bazı maruzatlarını da bildirmişlerdi.

Celal Bayar ve Adnan Menderes tarafından yapılan hataları *manevi cebir ve tehdit fiili* olarak değerlendirmişlerdi. Milletvekili seçimi için sahip oldukları yetki oranı, Bayar'ın devlet reisi olduktan sonra parti ile alakasını kesmemesi, DP remzi

⁷⁹⁶Yetkin, **İbrahim Etem Menderes...**, s.207.

⁷⁹⁷BCA, 010-0-009-000-000-33-100-1/13.

⁷⁹⁸BCA, 010-0-009-000-000-33-100-1/11.

⁷⁹⁹BCA, 010-0-009-000-000-33-100-1/21.

taşıyan bir bastonla gezmesi, mecliste umumi heyet toplantılarını takip etmesi, bazı kanunlara karşı veto hakkını kullanmaması, idealistlerin tasfiye edilmesi, Menderes'in parti başkanı sıfatını kullanarak parti yoklamalarında kazananlara karşı veto hakkını kullanması gibi tam esaslı bir dayanak oluşturmayan hadiselerin özünden uzak deliller olduğunu kesin ispat edici bir nitelik taşımadığı özellikle vurgulanmıştır.⁸⁰⁰

Açılan davalar, isnat edilen suçlar hakkında yapılan bu savunmalarda Ethem Menderes'in de fikirlerini barındırdığı kuşkusuzdu. 10 yıllık iktidarları sırasında içerisinde bulunduğu iktidar topluluğu ile birlikte yapılan kimi yasama ve yürütme kararları hakkında yapılan bu suçlamalar üzerinde düşündüklerini kısaca belirtmekte fayda var.

Tahkikat Komisyonu ve Salahiyet Kanunu hakkında yapılan suçlamaların ardından Halk Partisi mallarının geri alınması konusunda anayasanın ihlal edilmiş olmadığı Halk Partisi'ne vaktinde kanunla verilen milyonlarca liralık eşyanın geri alınmasının normal olduğu, Kırşehir'in kaza yapılmasının ise idari zaruretlerden doğduğu Dâhiliye Vekâleti'nin bunu gerekli gördüğü bu gereklilikte de bir suç kastı olmadığını açıklamıştı.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu tatbikinde idare amirlerinin ve mülkiye amirlerinin görev sahasında olduğu, bunların uygulama şekillerinin vekiller heyetini bağlamayacağı, hususi komisyon kurulmasının da kanuni olduğu, bunun hakkında açıkça ceza tayini dahi istenmediği belirtilmişti.⁸⁰¹ Ethem Menderes'in ne komisyon teşkilinde ne de Salahiyet Kanunu'nda alakasının tespit edilemediği belirtilmişti.⁸⁰²

5.2.3. İstanbul-Ankara Olayları

Ethem Menderes'in İstanbul ve Ankara olaylarında üniversitelilere sakin olmalarını telkin ettiğini ve örfi idare kumandanlıklarına öğrencilere karşı harekete geçmeleri için emirler vermemiş, aksine onlara karşı iyi davranmaları telkininde bulunduğunu eklemişlerdi.⁸⁰³ Savunmalardaki bu iddiayı daha ileri götüren Milli Savunma Bakanlığı yaveri Adnan Çelikoğlu anılarında, "1960'daki Ankara öğrenci

⁸⁰⁰BCA, 010-0-009-000-000-33-100-1/26.

⁸⁰¹BCA, 010-0-009-000-000-33-100-1/28.

⁸⁰²BCA, 010-0-009-000-000-33-100-1/29.

⁸⁰³BCA, 010-0-009-000-000-33-100-1/30.

olaylarında müdahalede bulunan sıkıyönetim askerleriydi. Yapılan müdahaleleri Bakan teftiş ediyordu. Ve olaylarda komutanları koruyordu.” diyor ve ekliyordu: “Bu durum Cumhurbaşkanı’nın hoşuna gitmiyordu.”⁸⁰⁴

Ayrıca bu öğrenci yürüyüşlerinin gaz bombaları kullanılarak önlenmesine bizzati katıldığı belirtilen iddianamelerin hayret verici olduğu, toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu çıktığı zaman bu kanunu da müdafaa ettiği ve bütün ayrıntılarıyla tatbik ettiği iddialarının doğru olmadığı belirtilmişti.

Gösteri ve Yürüyüş Kanunu’nun değiştirilmesi biraz da muhalefetin sesini kısma yönelikti ya da onun için kullanılmıştı denilebilir. İnönü’nün yurtiçi gezilerini engellemek için gösteri yürüyüşleri kanunu aleyhte değiştirilmesi kararlaştırılmış, Ethem Menderes ise, “... bu yasanın uygulanmasının İçişleri Bakanını yıpratacağını düşünen Ethem Menderes İçişleri Bakanlığından istifa etmişti.”⁸⁰⁵

Aksine İçişleri Bakanı olduğu sırada Ethem Menderes’in başkanlığında hazırlanan başka bir toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu teklifi verilmiş olduğundan bahsedilerek, bu kanunun oldukça toleranslı olduğu, ancak kabul edilmediği, onun yerine Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan kanunun kabul edildiği açıklanmıştı. Bu kanun çıktığı zaman Ethem Menderes’in Türkiye’de dahi olmadığı “Geldiği zaman layihanın kesbettiğini görmüş ve tatbik edilemeyeceği bir şekil aldığı görünce, vekâletten istifa etmek istemiş, fakat kendisine Nafia Vekâleti teklif olunca 12/X/1956 tarihinde Vekâlet vazifesi değiştirilmiştir,” sözleriyle izah edilmişti.⁸⁰⁶

Bu olaylar Ethem Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ı karşı karşıya getirmiştir. Bayar ile görüşen Ethem Menderes, orduya yapılan müdahalelerden ordunun rahatsız olduğunu söylemiş, Bayar da Ethem Menderes’in orduyu temsil etmesinin hatalı olduğunu söylemiştir. Bu olay karşı karşıya gelindiğinin göstergesiydi. Yine anılarda Refik Koraltan’ın, Ethem Menderes’i istifa ettirmekle görevlendirilmişti. Bu arada Ethem Menderes’in telkinleriyle Adnan Menderes de istifayı düşünmekteydi. Durumu öğrenen Refik Koraltan, Bayar’a haber vermiş Ethem Menderes’i yanına çağıran Celal Bayar Başbakanı istifadan vazgeçirmesini istemiştir. Ethem Menderes, Adnan Menderes’i Bayar’ın aklına uymakla

⁸⁰⁴Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları...**, s.73.

⁸⁰⁵Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları...**, s.73.

⁸⁰⁶BCA, 010-0-009-000-000-33-100-1/30.

suçlamaktaydı. Cumhurbaşkanı, Ethem Menderes'e; *"Biz örfi idare getirmeyi düşünüyoruz, siz ne dersiniz? "Örfi idarenin hangi ahvalde çıkarılacağı, anayasada açıkça belirtilmiştir. Hukukçularımız durumu incelesinler. Ne derlerse ona göre davranılır."* Bu diyalogun ardından tartışmışlar ve istifa durumu ortaya çıkmıştır. Ethem Menderes istifasını yazarak Başbakan Adnan Menderes'e vermiş, Bayar'da İstanbul'dan Ankara'ya dönüşte Bolu'da Başbakanı karşıladığını ve Ethem Menderes'e karşı doldurmuştur. Ankara'ya ulaştığında istifa mektubunu okuyan Adnan Menderes mektubu yırtıp atmıştır.⁸⁰⁷ Ethem Menderes, zaman zaman *"Çekil artık Adnan! Bu iş bitti! Hükümet hiç kimsenin tapulu malı değildir. Çekil! Mahvolacağız. Hem kendini, hem arkadakileri mahvedeceksin..."* ama Adnan Menderes istifa kabul etmez. Arkadaşını bırakmaz ama küser, küskünlüğün üç ay bile sürdüğü olur. Ethem Menderes'ten kendisine nasihat vereceği için kaçır. Şevket Süreyya Aydemir'in yorumuna göre diğer nasihatçiler ona daha güçlü görünür.⁸⁰⁸ İstanbul ve Ankara'da yaşanan öğrenci protestoları sırasında Ankara kulislerinde ve kendi aralarında bunlar tartışılmaktaydı.

Gazetelerde davanın duruşmalarında bu olaylarla ilgili resimlere bakan eski hükümet üyelerinin ruh halleri merceğe altına alınmıştı. Bayar ve Adnan Menderes'in resimlere bakmak istemediklerinin gözlemlendiği, Başkan'ın özellikle laf atması üzerine resimlere baktıklarını, bilhassa Ethem Menderes ile Şemi Ergin'in resimlere bakarken heyecanlandıklarının görüldüğü yazılmıştı.⁸⁰⁹

Devam eden İstanbul ve Ankara olaylarının duruşmalarında Ethem Menderes'in *"...gün geçtikçe bitkinleştiği gözden kaçmamıştır."*⁸¹⁰ Meydana gelen protestolarda öğrenci ve halka ateş açan zabıta memurlarına Milli Savunma bütçesinden para verildiğini Ethem Menderes açıklamış, para alan polisler de bu parayı aldıklarını kabul etmişlerdi.⁸¹¹

5.2.4. Harbiye Yürüyüşü Davası

27 Mayıs'a altı gün kala, Hindistan başkanı Nehru, Türkiye Cumhuriyeti devletinin resmi davetlisi olarak Türkiye'ye gelmişti. Nehru'nun geldiği gün Harp

⁸⁰⁷ Yetkin, **İbrahim Etem Menderes'in...**, s.278.

⁸⁰⁸ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, ss.372-373.

⁸⁰⁹ **Cumhuriyet**, 03.02.1961, s.1.

⁸¹⁰ **Cumhuriyet**, 04.02.1961, s.1.

⁸¹¹ **Cumhuriyet**, 15.02.1961, s.1.

Okulu öğrencileri orduevi önündeki zafer heykeli etrafında toplanıp hükümet aleyhine sessiz yürüyüş yapmış, bu gösteri Harp Okulu'na sızramış ve öğrenciler zorla okullarına götürülmüşlerdi. Hükümetin bu durum karşısında ne yapacağını şaşırılmış halde olduğu, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in Harbiye binasını ziyaret ettiği ve okul komutanından bilgi aldığını görülmektedir. Burada verilen malumat ise, öğrencilerden birinin emekli albay babasının emniyet görevlilerince hırpalandığı gerekçesiyle öğrencilerin eyleme giriştiği idi. Çok inandırıcı bir gerekçe gibi görülmektedir.

Harp Okulu Yürüyüşü olayının anlatıldığı duruşmada tanık olarak da dinlenen Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Kumandanı Osman Köksal, Bayar'a Harbiyelilerin bu yürüyüşünün hükümete karşı olduğunu söylemişti. Cumhurbaşkanı da Köksal ile Milli Savunma Bakanının söyledikleri arasındaki farka işaret etmişti. Anlaşılan o ki Ethem Menderes durumu basite indirgemenin daha iyi olacağı düşüncesiyle hareket ediyor, anlatılanlara rağmen okul komutanının mazeretini savunuyordu. Ethem Bey'in müdahalesi ile durum yumuşamış, Harp Okulu'nun Menteş'e kampa gönderilmesi kararlaştırılmıştı.⁸¹² Duruşmada o günü anlatan Osman Köksal, 23 Mayıs günü Ethem Menderes, Harp Okulu öğrencileri için *"İzinli gitsinler cezalarını görürler"* dediğini söylemiş ve şunu da eklemişti; *"Yalnız vicdanen şunu da söylemem icap eder ki: Ethem Menderes iç âlemi yumuşaktır. Kendisini iyi tanırım. O zaman neden istifa etmedi? Hep onu düşünüyorum,"* dedikten sonra Mahkeme Başkanı Başol ile aralarında adeta sohbetvari bir diyalog gelişmiş ve Başol, *"kendini Adnan Menderes'e bağlamış sıyrılıp çıkamıyor"* demişti.⁸¹³

Anayasayı ihlal davasının bir duruşmasında eski Meclis Başkanı Refik Koraltan ve Ethem Menderes'in tutukları hatıra defterlerinden hareketle sorulan sorular üzerine Celal Bayar ve Samet Ağaoğlu'nun çok kızdığı gazete haberlerinde yerini almıştı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, bir ziyafette *"icap ederse, İsmet Paşa'yı, sehpaye götürmekte tereddüt etmem... İcap ederse, memleketi diktatörlükle idare edeceğiz..."* şeklinde konuşmalar yaptığı iddia edilmiştir. Bu konuda Celal Bayar *"Arkadaşım hiç olmazsa bir icap ederse notu koymuş. Bunu koymayabilirdi de! "kendisine teşekkür ederim"* deyince sanıklar arasında gülüşmeler olmuştu.

⁸¹² Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları...**, s.124.

⁸¹³ **Milliyet**, 07.04.1961, s.5.

Mahkeme Başkanı Başol yine burada da Ethem Menderes'i koruyan bir tavırla, Ethem Menderes'in hatıratında çok samimi olduğunu söylemiş ve bu konu, Ethem Menderes'e sorulduğunda, Ethem Menderes, bu sözleri doğrular mahiyette olarak "Duyduğumu yazmışım efendim" cevabını vermişti.⁸¹⁴ Ethem Menderes'in bu sözleri tüm salonu germiş özellikle Samet Ağaoğlu mikrofon başına gelerek, Ethem Menderes'i seviyesizlikle itham etmişti. Samet Ağaoğlu Ethem Menderes'in söylediklerini yalanlayarak aksine Celal Bayar'ın "...diktatörlük gelirse yazık olur" dediğini bunları nasıl olurda yazabildiğini birçok kişinin bu hatıra defterleri yüzünden itham ediliyor olduğunu söylüyordu. "Hangi maksatla yazılırsa yazılsın hatıra defterleri, akıldan uzak not defterleridir ve Ethem Menderes'in kaleminden de ancak böyle not çıkar" demesi Mahkeme Başkanı Başol'a "Niçin? Ethem Menderes'in kaleminden niçin böyle şeyler çıkarmış? Sorusunu sordurmuş, Samet Ağaoğlu da cevaben "Bayar'ın hayatını sonuna gelmiş bir insan olarak samimiyetle söylediğini Ethem Menderes'in oradaki konuşmaları anlamamış olduğunu" ileri sürmüştü ve eklemiştir "Muhterem başkanım, çünkü anlamıyor konuşulanları bir sofrada yapılan sohbetin seviyesine çıkamıyor maalesef..." demiştir.⁸¹⁵

Ethem Menderes'in hatıra defterine Celal Bayar hakkında yazdığı bu iddialar kendisinden önceki Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin tarafından da doğrulanıyordu. Şemi Ergin'nin de hatıra defteri vardı. Ama Ethem Bey'i sadece hatıra defterinde yazılanlar ile değil duruşmalarda verdiği ifadeyle de doğrulamaktaydı. Celal Bayar'ın Ethem Menderes'in aktardığı gibi bir konuşma yaptığını, kendisinin de "Diktatör bir kişi olur. Kim olacak beyefendi?" diye sorduğunu eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dan cevap almadığını söyleyerek Ethem Menderes'i teyit etmişti. Şemi Ergin'in bu teyidi gözleri Samet Ağaoğlu'na çevirmiş o da "Yüksek Divanınız tarihi hakikatlere ermek için çok şahsi ve tamamen indi mülahazalarla tutulan hatıra defterlerinden faydalanamaz" şeklinde bir refleks göstererek cevap vermiş, Başkan Başol, yine hatıra defteri tutanları koruyan tavırla, "Onu divan takdir eder" diyerek cevap vermişti.⁸¹⁶

Sadece mahkeme başkanı Başol değil, ada komutanı Tarık Güray da Ethem Menderes'i koruma altına alan taraf olarak değerlendirilmektedir. DP kabinesinde Çalışma Bakanlığı yapan, üç dönemin Giresun milletvekili Hayrettin Erkmen de

⁸¹⁴Milliyet, 19.05.1961, s.1.

⁸¹⁵Milliyet, 19.05.1961, s.1.

⁸¹⁶Ilıcak, 50. Yılında 27 Mayıs Yargılanıyor, s.410.

hatıra defterinde yazılan Bayar'ın dikta rejimine götüreceği iddialarını mahkemede reddedince, bu durum Ada Komutanı Albay Tarık Güryay'ın hoşuna gitmemişti. Hayrettin Erkmen'in bu tavrı üzerine, “... odamı değiştirdi ve beni daha sıkı bir rejime tabi tuttu. Biz kendini savunan insanlardık. Söylediklerimizin hakikat olup olmadığının dahi araştırılmaması lazım gelirdi. Kaldı ki, biz hakikatin ta kendisini söylüyorduk.” Bu şekilde kötü muamelelere maruz kalmış, kendini yukarıda sözlerle savunmuştu.⁸¹⁷

Devam eden duruşmalarda dikta rejimi tartışmalarında Ethem Menderes, eski arkadaşı Adnan Menderes'in diktatör olma isteği iddialarına karşılık olarak, kendi fikrini beyan etmişti. Adnan Menderes'in hataya düşebileceğini, ancak dikta rejimine gitmeyeceğini belirtmiş, Başkan Başol Ethem Menderes'e defterinde “*Tenkite ve nefretinizi izhar etmişsiniz. Şikâyetçisiniz de neden ayrılıp çıkmıyorsunuz?*” ve bu kadar doğru gitmeyen bir işleyişin içerisinde neden ayrılmadığını diyerek pek çok kişinin kafasındaki soruyu sormuştu. Ethem Menderes, bu soruya istifanın bir şey kazandırmayacağını düşündüğüm için, şeklinde yanıtlamıştı. Yaveri Adnan Çelikoğlu da zamanında bu soruyu kendisine sormuş ve şu diyalog yaşanmış: “*Lider etrafı ile liderdir. Etrafını seçmesini bilmeyen liderin liderliğinden şüphe etmek gerekir.*”

Adnan Çelikoğlu: “*O halde neden istifa etmiyorsunuz?*”

Ethem Menderes: “*Ben Adnan'ı bırakmam*”⁸¹⁸Avukatları Ferruh Ağan ile Esat Ramazanoğlu da Ethem Menderes'in Adnan Menderes ile çalışmaya devam etmesinin sebebini, ahlaki olarak niteleyip çocukluk arkadaşı olduklarını söylemişti. Avukat Ferruh Ağan, “*Vefa ve bağlılık duygusu şayanı takdirdir. Ahlakın zem ettiğini kanun cezalandırmayabilir, Fakat ahlakın methettiği hale kanun dahi kıyamaz*” demiş, Ethem Menderes'in hatıratında Adnan Menderes için “*Başbakanın şeref ve haysiyetini düşünmek ve ona halel getirecek sebepleri önlemek isterim.*” Bu satırların sahibinde başka duygu ve düşünceler aranmaz. Onun hakkında verilecek karar beraat olmalıdır. Ayrıca Ethem Menderes, kendisinin “*İddia makamınca diktabaşlarının hemen yanında yer almak, resmi ve siyasi hayatta tam mutabakat halinde hareket ettiği isnat ile de teczim edilmek istenmekteyim,*” yani Ethem Bey hükümetle, Cumhurreisi ve Başvekilin icraatları ile aynı kefiye konmak istemediğini yazıyordu. Kendisinin her daim onlarla aynı fikirde olmadığını hatta münakaşa ve

⁸¹⁷ Ilıcak, **50. Yılında 27 Mayıs Yargılanıyor**, s.410.

⁸¹⁸ Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları...**, s.119.

mücadele içerisinde olduğunu düşünce ve kanaatine uygun olmayan teklifleri kabul etmediğini ifade ediyordu.

Bu ifadelerine delil olarak da 1960 yılının Mart- Nisan aylarında Celal Bayar'ın Refik Koraltan aracılığıyla "*Kendisi ile iş ve fikir birliği yapamayacağız ve beraber çalışamayacağız*" diyerek Ethem Menderes'ten istifasını istemesi olayını göstermekteydi. İstifanamesini vermesine rağmen Başvekil Adnan Menderes'in Cumhurbaşkanı'nin kendisiyle görüşmeden böyle bir karar vermesinden dolayı istifasını kabul etmediğini söylüyor ve Adnan Menderesle de her sahada fikir beraberliğinde olmadıklarını, çatışmalarının eksik olmadığını ekleyerek sadece Celal Bayar ile değil Adnan Menderesle de aynı görüşleri benimsemediğini adeta ispat etmeye çalışıyordu.⁸¹⁹

Yassıada savcısı Egesel de Bakanlardan Ethem Menderes'in bütün Anayasayı tebdil ve tağyir eden kanunlara oy verdiği kesin surette anlaşılmadığını söylemiş ve demiştir ki: "*Devrin birçok siyasi adamlarının iç yüzünü ve tutumlarını onun hatıra defterinden bütün teferruatıyla öğrenmiş olduk. Bu yüzden müteşekkiriz. Bu hatıra defterinde diktaya doğru gidişi en iyi şekilde açıkladığını gördük. Resmi hayatında bütün kötülöklere iştirak etmiş olması, bu yazılarından sonra cidden şaşılacak şeydir. İnsan çok defa politika içinde yanlış adım atabilir. Ama kendisi dikta başlarının hemen yanında yer almıştır. Burada soğukkanlı suç işlemiş olduğu görülüyor.*"⁸²⁰Yassıada ekibinin bu görüşlerinin oluşmasında hatıra defterleri olan siyasilerin ayrı bir yeri olduğu gözle görünüyordu. Ethem Menderes hakkında yansıtılan görüşler ise genel olarak iç âlemindeki dürüstlüğü ve mücadelesini politika hayatında tespit edilmiş olması halinde onun hakkında müsamahalı bir şey istenebilmesine sebep olarak görülebileceğiydi.⁸²¹ Divanın bu tespitleri Celal Bayar'a *Divanın da işaret ettiği gibi iç yüzünde temiz bir adam deniliyor. Ben de aksini iddia etmiyorum. Fakat bir devlet adamı olarak Ethem Menderes'in parlamento hayatında hiçbir fikri müdafaa ettiğini veya bir arkadaşını tenkid, ikaz ettiğini görmedim. Nasıl Orgeneral Cemal Gürsel'den aldığı mektubu sır gibi saklamasının sırrını da hala anlamış değilim*" sözlerini söyletmişti.⁸²²

⁸¹⁹BCA, \010-0-009-000-000-33-100-1/5.

⁸²⁰Milliyet, 15.07.1961, s.5.

⁸²¹Milliyet, 15.07.1961, s.5.

⁸²²Milliyet, 22.07.1961, s.5.

Ethem Menderes, maruz kaldığı tafüm sataşma ve hakkında yapılan tüm ithamlara savunması sırasında cevap vermişti. Ethem Menderes, hatıra defterine yazdıklarını Celal Bayar'ın söylemiş olduğundan yazdığını ifade etmişti.⁸²³

İstanbul ve Ankara olayları davasında 116 kişiden 47'si beraat ederken içlerinde Ethem Menderes'in de aralarında bulunduğu 69 kişi çeşitli cezalara çarptırılmıştı.⁸²⁴ Ethem Menderes'e 10 yıl hapis cezası verilmişti.⁸²⁵ Cumhuriyet gazetesi, eski hükümet erkânı ve vekillerin haklarında alınan kararı duydukları andaki ruh hallerini kendi yorumlama şekillerine göre tarif etmişlerdi. Ethem Menderes; ise şu şekilde tarif etmişlerdi: *“Heyecanını sık sık yutkunmakla gösteriyordu. Kararı öğrenince daha da fazla yutkunmaya başladı.”*⁸²⁶

5.2.5. Haksız İktisap Davası

Milli Müdafaa Vekili Ethem Menderes ile eşi ve çocuklarına ait 14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960 tarihleri arasındaki servetleri hakkında bir rapor hazırlanmıştı. Bu raporun amacı gayrimeşru şekilde servet iktisap edilip edilmediğinin anlaşılmasına dairdi. Her türlü gayrimenkul, menkul mallar, alacaklar, haklar, gelirler ve borç iddialarını Ethem Menderes'in medeni hali, sosyal statüsü, hayat tarzı göz önüne alınarak beyannamede gösterdiği oranlarla kıyas edileceği belirtiliyordu. Bu kıyaslamaya göre Ethem Menderes'in 10 yıl içerisinde geliri 982.912.39 lira, kazandığı safi servet ise 902.13.75 olarak tespit edilmişti.⁸²⁷ *“Kaynağı tespit edilemeyen servet tutarı 427.626.36 lira olarak tespit edilmiş bulunmaktadır.”* Ethem Bey'in iktisap ettiği iddia edilen bu miktarın 10 yıl içerisinde genel olarak haksız yere iktisap edildiği söylenen 1.119.579.95 liranın %3,2'si demekti.⁸²⁸ Bu rakamların nasıl oluştuğu tek tek açıklanmıştı.

Bu belgelerde Ethem Menderes'in hayatı incelenmişti. Evli bir çocuk babası olduğu oğlunun adının İbrahim Adnan Menderes olduğu, 1945 yılında doğup hangi okullarda okuduğuna kadar ayrıntılar yer almıştı. Bu bilgilere 1957 yılına kadar

⁸²³Milliyet, 27.07.1961, s.1.

⁸²⁴Cumhuriyet, 27.07.1961, s.1.

⁸²⁵Arslan, *Türkiye Parlamento Tarihi*, s.174.; Milliyet, 15.09.1961, s.1.

⁸²⁶Cumhuriyet, 16.09.1961, s.1.

⁸²⁷BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/18.

⁸²⁸BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/7.

kirada oturduğu bu tarihten sonrada inşa ettirdiği kendi evinde oturduğu eklenmişti.⁸²⁹

Ethem Menderes'in 1950'deki serveti içerisinde Adnan Menderes'le müşterek sahip oldukları pamuk ziraatı yapan 800 dönümlük çiftlikten 10 yıl içerisinde 450.155.70 lira kazanç elde ettiği, Aydın Tarım Kredi ve Satış Kooperatiflerinden 10 yılda 6.915 lira ve Milli Aydın bankasında da 10 bin lira civarında hissesi bulunduğu beyanlarla tespit edilmişti.⁸³⁰ 1950 yılından sonra hissedar olduğu Anonim şirketler vardı. Bu şirketler; Süt Hayvanları ve Süt Sanayi A.Ş., Aydın Tekstil Sanayi T.A.Ş., Turistik Tesisler ve A.Ş. gibi şirketlerdi. Bu şirketlerden hisselerinin toplam miktarı olarak 337.350 lira değerindeydi.⁸³¹ Ayrıca 1950-1952 yılları arasında serbest meslek faaliyetinden de cüzi miktarda bir kazanç sağladığı söylenmekteydi.⁸³²

Ethem Menderes'in serveti verdiği varlık beyanı ve gerekli mercilerden alınan bilgilerle karşılaştırılmalı şekilde incelenmişti. Örneğin; eşi Şadan Menderes adına bir şirkete apartman almak için verilen kaparo bedeli Ethem Menderes tarafından varlık beyanlarında bahsedilmemiş olduğuna hemen dikkat çekilmişti.⁸³³ Belgelerde bu borcun gerçek bir borç mahiyetinde olmadığına tetkik edilmiş olduğu belirtiliyordu.⁸³⁴ Sadece verilen bu paranın değil Ethem Menderes'in Vekil olduktan sonra edindiği düşünülen silahlarının da varlık beyanı içerisinde yer almadığı bilirkişi tetkik raporunda belirtilmişti.⁸³⁵

5.2.6. Ethem Menderes'in Varlık Beyanı

1950 yılından sonra Ethem Menderes'in kazandıkları başlıklara ayrılmış şekilde izah edilmişti. Ethem Menderes'in 9 adet gayrimenkulü bulunduğu tespit edilmişti. Bu gayrimenkullerden kirada olanlarından kira bedelleri, değerleri araştırılmıştı.⁸³⁶

⁸²⁹BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/17.

⁸³⁰BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/19.

⁸³¹BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/30.

⁸³²BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/16.

⁸³³BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/20.

⁸³⁴BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/26.

⁸³⁵BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/26.

⁸³⁶BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/28. ; BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/30.

Evinde tespit edilen değerli eşyalar; Varlık beyanında 5 tane yazılan kürkün evde 8 tane çıkmış olduğu bu fazla çıkan 3 tanenin kayınvalide Berika Bayraktar'a ait olduğu ayrıntısına dahi girilmişti.

Ethem Menderes'in evinde tespit edilen muhtelif eşyaların kıymeti 50.081 lira olarak belirlenen miktarın 20.441 liralık kısmı 2260 dolar, 42 adet Reşat altını, 1 beşibiryerde altın ve paralardan başka saat, fotoğraf makinesi, gibi çeşitli eşyalar bu rakamın içerisindeydi. Madalyalar bile bu kapsama alınmak istenilmiş, fakat hediye olduğu gerçeği hesaba katılarak daha sonra çıkartılmıştı.⁸³⁷ Daha sonra yapılan çıkarımlarla bu rakam 38.491 olmuştu. Ethem Menderes'in varlık beyanında sahip olduğu halılar dahi önemli bir yer kaplamış ve ne zaman edinildiği konusunda fazlaca kafa yorulmuştu. Ethem Menderes, sahip olduğu 29 halıdan 7'sinin hediye olduğunu beyan etmiş bilirkişi de bu konuyu da ele aldığı raporunda, halıların hediye olarak verilmesinin normal olmadığını, ayrıca Ethem Menderes'in gelirinin 1950 yılından itibaren daha fazla arttığını dikkate alarak bunların çoğunun bu tarihten sonra alınmış olacağı kanaatine varıldığını belirtiyordu.⁸³⁸

Ethem Menderes'e ait yukarıda bahsettiğimiz silah, mücevher, halı, kürk, dolar gibi eşyalar 1950'den sonraki kazanımlar olarak listelenmişti. Bu listenin toplamı 302.395.81 liraya tekabül etmişti. Evdeki bu malların dışında Ethem Menderes'in 1958 yılında edindiğini beyan ettiği zirai alet ve makineler içinde 31.742.89 lira olarak tespit edilmişti.⁸³⁹ Ethem Menderes'in evinde yapılan eşya tespitinde 5.464.80 lira değerinde yabancı içki tespit edilmişti.⁸⁴⁰

Borçlar;

Ethem Bey borçlarının toplam miktarı olarak da 236.050.66 lira beyan etmişti. Belgelerde bu beyan edilen borç tutarının bazılarının gerçek mahiyette olmadığı, bazı borçlarında listelerde beyan edilmediği belirtilmişti.⁸⁴¹ tetkikler neticesinde son olarak 217.441.20 lira borcu olduğu belirlenmişti.⁸⁴²

Vekilliği sırasında yaptığı harcamalar;

Şahsi ticari kazançlarından başka vekilliği sırasında hususi olarak harcadığı miktarlarda tek tek ortaya serilmekteydi. Ethem Menderes kendisinin beyan ettiği

⁸³⁷BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/22.

⁸³⁸BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/22.

⁸³⁹BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/24.

⁸⁴⁰BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/17.

⁸⁴¹BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/24.

⁸⁴²BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/30.

şekliyle iç harciraş olarak 38.808.25 lira, dış harciraş olarak 45.346 lira olarak ifade etmekteydi.

Hususi olarak yaptığı harcamalar eğlence masrafları, eğitim masrafları, hususi seyahat masraflarıdır.⁸⁴³

Yapılan tüm bu hesaplamaların ardından Ethem Menderes'in 1950-1960 yılları arasında kaynağı tespit edilemeyen 424.626.36 lira kazancı olduğu tespitine varılmıştı.⁸⁴⁴

Ethem Menderes'in 26 Temmuz 1961'de kaleme aldığı müdafaasında; *"müdafaamı ilgilendiren ve kısmen konuşarak tekrarladığım sözlerimi yazılı halde sunuyorum"* demiş ve müdafaasına ilave etmesi gerektiğini düşündüğü üç noktayı işaret etmişti. Bunlardan ikinci nokta ise mal beyanı konusundaydı. Ethem Menderes mal beyanının gazetelerde aslına uygun olarak aksettirilmediğini, kendisinin bilgileri toplu olarak ilgili kurumlara teslim ettiği halde yanlış aksettirildiğini söylemekteydi. İlettiği müdafaada bu yayınlara binaen ortaya koyduğu hesap ile gazetelerde yayınlanan hesapların yanlışlığını bildiriyor ve divandan henüz hakkında bir karar verilmeden yapılmış olan yayınlara haksızlığını arz ettiğini ifade ediyordu.⁸⁴⁵

5.2.7. Görevi Kötüye Kullanma Davaları

Ethem Menderes'in 1952 yılından 27 Mayıs 1960 tarihine kadar bulunduğu bakanlık görevlerinde yetkilerini kötüye kullandığı düşünüldüğü hususlar hakkında davalar açılmıştı. Bu davaların içerikleri, kendilerine isnat edilen suçların izahı açısından dikkat çekicidir. Davaların açılmasına neden olan suçlar altı ayrı davaya ayrılmıştı. İşleniş tarihlerine göre davaların içerikleri de şu şekildeydi.

Ethem Menderes'in görevi kötüye kullanma davalarının ilki Milli Savunma Bakanlığı sırasında verdiği bir karardan dolayıldı. Bu ilk davada; *"Ethem Menderes'in, meri mevzuata göre gerekli formaliteleri yerine getirmeden İstanbul Harbiye Mektebi binası ön cephesi, radyo evine bakan eski Sipahi Ocağı ve İstanbul Kumandanlığı binasının tamamını ve Ertuğrul Kışlası'nın keza tamamının*

⁸⁴³BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/17.

⁸⁴⁴BCA, 010-0-009-000-000-261-800-7/30.

⁸⁴⁵BCA, 010-0-009-000-000-33-100-1 /1.

yıkılmasını emretmek suretiyle memuriyetini kötüye kullandığı”⁸⁴⁶ suçlamasıyla Adnan Menderes ile birlikte yargılanmışlardır.

Düzenli bir şehir planı olmadığı iddia edilen İstanbul’da yol yapımı için planlanan güzergâh üzerinde bulunan yukarıda adı verilen yerlerin, yıkılma emirlerinin hiçbir kanuni mesnede dayanmadan Başvekil Adnan Menderes’in verdiği şifahi emirle Milli Savunma Bakanlığınca yıktırılarak yerine getirildiği iddiası bu davanın temel sorunuydu.

Adnan Menderes’in şahsi ve keyfi teşebbüsü ile parasız ve programsız girişilen imar hareketi ile yapılması kararlaştırılan Yıldız-Zincirlikuyu-İstinye-Tarabya-Büyükdere yolu güzergâhına tesadüf eden Ertuğrul kışlalarının, Şişli Caddesi güzergâhına denk gelen Harbiye Mektebi binasının ön kısmı, Hilton Otelinin panoramasına mani olduğu sebebiyle Sipahi Ocağı’nın yola dair planlar içerisinde yer almamasına rağmen Başbakan Adnan Menderes’in verdiği emri, Ethem Menderes’in de teyidiyle (18 Mart 1955’de Ethem Menderes’in emriyle Milli Emlak Müdürlüğüne teslim edildiği) keyfi şekilde askeri birlik ve vasıtalarca yıktırılarak yola bağlandığı böylece mevzuat hükümlerine aykırı davranıldığı bu hareketlerin hiçbir yürütme ve istimlâk muamele kararı olmadan yapıldığıydı.⁸⁴⁷ Verilen şahit ifadelerinde de oklar direk Adnan Menderes’i işaret ediyor ve pek çok şahit emri onun verdiğini kesin dille ifade ediyordu.⁸⁴⁸

Milli Müdafaa Vekâletinin de sözlü verilen emirlerle işin içinde olduğu, yine durumu yaşamış olan kişilerce duruşmalarda ifade edilmişti.⁸⁴⁹Bu konuyla ilgili ilginç bilgilere rastlanmaktaydı. Adnan Menderes’in yıkımla ilgili verdiği şifahi emir uygulanmayınca, karargâha giderek görevli memura, *“Başvekil aynı soruyu buna sormuş, Cemal de evet böyle bir emir şifahi olarak gelmiş idi, fakat muamelesi tekemmül ettirilip yazılı olarak bana bir emir gelmedi, deyince Adnan Menderes sen beni tanımıyor musun? Eğer benim verdiğim emir yapılmazsa, senin kulağından tutar çevirir çevirir bir fırlatırım soluğu Van da bulursun diye tehditte bulunmuş,”* yıkımın bu diyalogdan sonra başlatıldığı,⁸⁵⁰Ethem Menderes de sipahi ocağının

⁸⁴⁶BCA, 010-0-009-000-000-315-980-1/1.

⁸⁴⁷BCA, 010-0-009-000-000-315-980-1/25. ; BCA, 010-0-009-000-000-315-980-1/110.

⁸⁴⁸BCA, 010-0-009-000-000-315-980-1/38.

⁸⁴⁹BCA, 010-0-009-000-000-315-980-1/37.

⁸⁵⁰BCA, 010-0-009-000-000-315-980-1/113.

tahsisinin kaldırılması için heyet kararı çıkardıktan sonra yıkımın başlatılmış olduğu kozmik ifadelerle belirtiliyordu.⁸⁵¹

Ertuğrul Kışlasının bir kısmının Yıldız'dan geçecek çevre yoluna katılmak üzere yıkılması konusunun da şifahi emirlerle bildirildiği Milli Müdafaa Vekili Ethem Menderes'in halen içinde birliklerin olduğu kışlanın dört gün içinde boşaltılması için acele biremir verdiği bir başka iddiaydı, Ertuğrul kışlasının yıkılmasıyla ilgili davada şahitler ordunun çeşitli mukavemetlerine rağmen Adnan Menderes ve Ethem Menderes'in kat'i emirleriyle kışlanın belirlenen kısımlarının yıkıldığı yönünde ifadeler vermekteydiler.⁸⁵² Adnan Menderes ise verilen kararların ne şekilde ve nasıl uygulandığı hakkında bilgisi olmadığını, bir emir verdiğini dahi hatırlamadığını ifade ediyor, böyle bir emir verilmiş dahi olsa gerekli formalitelerin yerine getirilmeden söylenen şekilde tatbik edilmiş olmasının belediyenin suçu olacağını işaret ediyordu.⁸⁵³ Bu noktada Nafia Vekili Kemal Zeytinoglu öldüğünden Adnan Menderes'in emirleri ne suretle verdiği de tam açıklanamamıştı.

Ethem Menderes binaların hazine mülkü olduğunu tasarrufunun Milli Savunma Bakanlığına ait olduğunu belirterek başladığı savunmasında her iki binanın da gerekli aşamalardan geçmeden yani tasdikli planı olmadan, hazinece belediyeye devredilmeden yıkılmasında Milli Savunma Bakanı olarak kendisinin hiçbir bilgisi olmadığını, bunların mahalli belediye, İçişleri, Nafia Bakanlıkları gibi kurumları ilgilendirdiğini belirtmişti. *"ben şahsen Milli Savunma Bakanı olarak bu binaların yıkılmasına dair ne emir vermiş ne de bir talimat hazırlamış değilim."* Sadece bu binaların boşaltılacağına kendilerine tebliğden başka alakalarının olmayacağını, kendi bakanlığıyla kurulan ilişkin binaların askeri birliklerce yıkılmış olmasından dolayı ise, *"...bu ekipler o zaman Başvekilin emriyle mahalli belediyelerin sevk ve idare ve kontrolü altında çalışmakta idiler. Bu sebeple işin bu safhasıyla da benim ilgim yoktur,"*⁸⁵⁴ diyerek kendisini savunmuştu.

Bu dava, 23 Ocak 1963'de yürürlüğe giren Af Kanunu kapsamında ele alınarak 18 Mart 1963 tarihinde beraatına karar verilmişti.⁸⁵⁵

Tarih sıralamasına göre ikinci sıraya denk gelen bu davada sadece görevi kötüye kullanma fiili yoktu. Doğrudan Ethem Menderes'in şahsi ticari faaliyetleri ile

⁸⁵¹BCA, 010-0-009-000-000-315-980-1/115.

⁸⁵²BCA, 010-0-009-000-000-315-980-1/35. ; BCA, 010-0-009-000-000-315-980-1/36.

⁸⁵³BCA, 010-0-009-000-000-315-980-1/156.

⁸⁵⁴BCA, 010-0-009-000-000-315-980-1/155.; CA, 40063334/1786333

⁸⁵⁵BCA,010-0-009-000-000-315-980-1/2.

görev ve yetki sınırlarını aşarak kullandığı iddia edilmekteydi. Bu davada Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in yanında Ağrı Milletvekili Selim Yatağan da yargılanmaktaydı. Suçun içeriği mahkeme zabıtlarında kısaca şu şekilde açıklanmıştı: “*Ethem Menderes'in ortak olduğu Trakya'da Süt Sanayi T.A.Ş.'nin çiftliğini ana yola bağlayacak yolun askeri vasıtalarla yapılmasını emretmek suretiyle görevini kötüye kullandığı ve diğer sanık Selim Yatağan'ın adı geçeni bu suça azmettirdiği,*” yönünde bir suçlama söz konusuydu.⁸⁵⁶

Ethem Menderes ve Ağrı Milletvekili Selim Yatağan, süt şirketinin ortakları arasındaydılar. Ortaklar arasında Ethem Menderes ve Kemal Zeytinoğlu'ndan başka beş milletvekili de bulunmaktaydı. 30 ortak ve bir milyon sermaye ile bu işletme 26 Nisan 1956 tarihinde kurulmuştu.⁸⁵⁷ Zarar eden çiftliğe 1958 yılında Ziraat Bankası'ndan kredi sağlanarak sermaye yardımı gerçekleşmişti. Böylece Ziraat Bankası da hissedar olmuştu. Söz konusu bu çiftliğin 7,5 kilometrelik yolunun askeri vasıtalarla yapıldığının delillerle sabit olduğu belirtiliyordu.⁸⁵⁸ Belgelerde ortaklardan Milletvekili Selim Yatağan'ın müracaatı ve Ethem Menderes'in emri ile araçların sarf edeceği yakıt miktarı karşılanarak bu işlem gerçekleştirildiği ifade edilmekteydi.⁸⁵⁹

Ethem Menderes bu davayla ilgili savunmasında, “*Hadımköy ve civarındaki köylerin yollarının askeri vasıtalarla yapıldığını, bu arada ana yolla ilgili bulunan çiftlik yolunun da yapılmış olduğunu, askeri vasıtaların betahsis çiftlik yoluna verilmediğini söylemiştir.*” Yani Ethem Menderes yolun özellikle yapılmadığını söylemekteydi. Selim Yatağan ise bu yolun yapılması talebinin kendisine değil sermaye yardımıyla işletmeye ortak olan Ziraat Bankası'na ait olduğunu aktarmıştı.⁸⁶⁰ Ancak bilirkişiler onlarla aynı fikirde değildi. Ethem Menderes ve Selim Yatağan'ın nüfuz ve yetkilerini kendi şahsi menfaatleri için kullandıkları kanaatine varılmıştı.⁸⁶¹

Ethem Menderes ortak olduğu bir şirkete ait yolu askeri vasıtalarla yaptırdığı için “*Bakanlık vazifesini suistimal eden Ethem Menderesin fiil ve hareketine uygun bulunan ...*” yargılanmasına karar verilmişti.

⁸⁵⁶BCA, 010-0-009-000-000-307-955-2/53.

⁸⁵⁷BCA, 010-0-009-000-000-307-955-2/53.

⁸⁵⁸BCA, 010-0-009-000-000-307-955-2/27.

⁸⁵⁹BCA, 010-0-009-000-000-307-955-2/28.

⁸⁶⁰BCA, 010-0-009-000-000-307-955-2/28. ; BCA, 010-0-009-000-000-307-955-2/36.

⁸⁶¹BCA, 010-0-009-000-000-307-955-2/54.

Bu dava 23 Ocak 1963'de yürürlüğe giren Af Kanunu kapsamında ele alınarak 16 Mart 1963 tarihinde beraatına karar verilmişti.⁸⁶²

Üçüncü davada Ethem Menderes dönemin Deniz Kuvvetleri teknik grup başkanı Tümamiral Adnan Kaynar ile birlikte yargılanmaktaydı. Ethem Menderes'in oğlu için Amerika'dan getirttiği bir deniz motoruna tekne yapılması için Adnan Kaynar'a emir vererek görevini kötüye kullandığı, Adnan Kaynar'ın da bu emri ilgililere ileterek suça iştirak ettiği, suçun mahiyeti olarak açıklanmıştı. Askeri bir hizmetle alakası olmayan bu durum hakkında nasıl iş emri çıkartıldığı ve teknenin yapıldığı tarihlerde döner sermaye kanunu çıkmamış olmasına rağmen teknenin yapım emrinin kanuni açıklamasının ne olacağı sorulan en önemli sorulardı.⁸⁶³

Adnan Kaynar, Yüksek Soruşturma Kuruluna yazdığı dilekçede bu durumu şöyle açıklamaktaydı. Ethem Menderes'in kendisini çağırarak bir botu olduğunu onun için bir tekne yaptırmak istediğini söylemiş ve Gölcük tersanesine emir vermiş zaten mütedavil sermaye kanununun da teknenin inşa süresi zarfında çıkmış olacağını kendisinin ilk müşteri olmak istediğini beyan ettiğini ifade etmekteydi. Bu müdafaaya karşılık Ethem Menderes de Adnan Kaynar'ı çağırdığını durumu anlattıktan sonra kime yaptırabileceğini sorduğunu, Adnan Kaynar'ın da ben alakadar olurum dediğini söylüyordu. Ethem Menderes sonradan da konuyla alakadar olduğunu, bu işi devlet tersanesinde yapmanın uygun olup olmadığı konusundaki çelişmesini Adnan Kaynar'a ifade ettiğinde, o da mütedavil sermaye kanunun hazırlandığını, herkese bu şekilde siparişler yapılabileceği yönünde cevap verdiğini ifadesinde yer veriyordu.

Adnan Kaynar kendi ifadesinde de buna yer vermişti. Mütedavil sermaye sisteminin kanunlaşmasının ardından yeni muhasebe sistemlerine geçildiğinden fabrikalara dahi maliyet muhasebe planlarının verilmediği dolayısıyla mütedavil (tedavülde bulunan) sermayeden yaptıkları işlere ait hesaplar kapatılamamıştı. "*Veyine maliyetin hesap edilememesinden dolayı fabrikalar, Ethem Menderese yapılan teknenin hesabını tahsil edememişlerdir.*"⁸⁶⁴Bu konuda verdikleri ifadeler birbirine uymaktaydı. Ethem Menderes de teknenin yapım masrafını birkaç kere sorduğunu ancak her seferinde henüz hesap yapılmadığının söylendiğinden bahsetmekteydi. "... Yani bana müteaddid isteklerime rağmen hesap vererek fatura

⁸⁶²BCA, 010-0-009-000-000-307-955-2/2.

⁸⁶³BCA, 010-0-009-000-000-308-958-2/39.

⁸⁶⁴BCA, 010-0-009-000-000-308-958-2/17.

ile parayı almaya rıza göstermediği için ödemedim... Tahmin ediyorum ki mütedavil sermaye ile çalışmaya intikal devresinde bunların hesaplarının çıkarılması geciktiğinden hesap verememiştir.” Ayrıca hususi şahıs olarak sipariş bedeli tahsil edilemeyen tek şahsın Ethem Menderes olmadığı bu tür tamir ve tadilat yapılan fabrikalarda bu durumun görüldüğünü belirtmişti.⁸⁶⁵ Teknenin yapılması ve İzmir’e sevki konusunda da en yetkili şahsın Deniz Kuvvetleri Kumandanı Fahri Korutürk olduğu ve kendisinin konuyla ilgili malumatı olduğu belirtilmişti.⁸⁶⁶

Bu dava, 23 Ocak 1963’de yürürlüğe giren Af Kanunu kapsamında ele alınarak 16 Mart 1963 tarihinde beraatına karar verilmişti.⁸⁶⁷

Görevi kötüye kullanma davaları kapsamında Ethem Menderes’in yargılandığı bir diğer davada, *“Ethem Menderes’in oğluna ait deniz motoruna kızak yapılması için Deniz Kuvvetleri Ege Üs Komutanlığına emir vermektir.”* Memuriyet görevini kötüye kullandığının tespitinden dolayı davanın açıldığı belirterek, oğlunun deniz motoruna yapılan kızak ve kayığın tamir masraflarının gemi onarım bölümünden ödenmesi, ceza kanununa göre birinci suçtu. Ama olay iki aşamalı gerçekleşmişti, ikinci aşama yani ikinci suç ise, onarılan kayığın Ege Üs Kumandanlığına ait araçlarla Çeşmeye gönderilmesiydi.⁸⁶⁸

Kızak yapımı ve kayığın tamir masrafları, çürüğe çıkartılmış iki bot ve deniz binek motor araçlarının tamirine sarf edilmiş gibi sahte evraklar düzenlenerek halledilmiş olduğu ifade edilmekteydi.⁸⁶⁹

Bu dava 23 Ocak 1963’de yürürlüğe giren Af Kanunu kapsamında ele alınarak 16 Mart 1963 tarihinde beraatına karar verilmişti.⁸⁷⁰

“Ethem Menderes’in Çeşme’deki yazlık evinde bulunan telefona ait masrafları Kara Kuvvetleri bütçesinden ödettirmek suretiyle memuriyet görevini kötüye kullandığı...” gerekçesiyle yargılanmıştı.⁸⁷¹

Milli Savunma Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğü konuşmaların resmi içerikle yapıldığını belirtmek suretiyle faturaların onaylanarak ödemelerinin yapıldığı belirtiliyordu. Bakanın bu konular hakkında bilgisi olmadığı emir subayı Adnan Çelikoğlu’nun bu işlerle ilgilendiği, Adnan Çelikoğlu’nun da *“... bu konuşmaların*

⁸⁶⁵BCA, 010-0-009-000-000-308-958-2/18. ; BCA, 010-0-009-000-000-308-958-2/35.

⁸⁶⁶BCA, 010-0-009-000-000-308-958-2/36.

⁸⁶⁷BCA, 010-0-009-000-000-315-980-1/2.

⁸⁶⁸BCA, 010-0-009-000-000-308-958-2/18.

⁸⁶⁹BCA, 010-0-009-000-000-308-958-2/18.

⁸⁷⁰BCA, 010-0-009-000-000-308-958-2/1.

⁸⁷¹BCA, 010-0-009-000-000-312-969-4/1.

Kara Kuvvetleri bütçesinden ödettirildiğini, Özel Kalem Müdürünün bu konularda bakana bilgi verdiğini veya vermiş olması gerekli olduğunu” ifade vermişti.⁸⁷²

Ethem Menderes’i bir nevi töhmet altında bırakan Adnan Çelikoğlu’nun ifadesinin içeriğine bakıldığında, uygulanması gerekenin gerçekten böyle olması gerektiği için mi yoksa darbeci subaylardan olduğundan dolayı mı verdiği çelişkisini akla getirmektedir.

Bu soruşturmadaki ifadesinde Ethem Menderes, Çeşme’deki evindeki telefonla yaptığı görüşmelerde resmi ve şahsi konuşmaları birbirinden ayırtıp resmi konuşmaların Kara Kuvvetlerince, şahsi konuşmaların da kendisi tarafından ödendiğini söylemekteydi.⁸⁷³

Bu dava 23 Ocak 1963’de yürürlüğe giren Af Kanunu kapsamında ele alınarak 18 Mart 1963 tarihinde beraatına karar verilmişti.⁸⁷⁴

Ethem Menderes hakkında görevi kötüye kullanmak suçundan açılan bu davada suçun içeriği şu şekilde açıklanmaktaydı: “*Ethem Menderes’in DP içindeki hizipleşmeyi yerinde halletmek üzere Elazığ’a gidip gelmesi için müntehir İçişleri Bakanı Namık Gedik’e bir askeri uçak tahsis ettirmek suretiyle...*” memuriyet görevini kötüye kullandığı yolundaydı.⁸⁷⁵ Namık Gedik’in bu seyahatinde yanında Manisa Milletvekili Samet Ağaoğlu ve Çanakkale Milletvekili Emin Kalafat da bulunuyordu. Dolayısıyla bu davada Ethem Menderes ile birlikte sanık olarak yargılanmaktaydılar. Bu konu daha o zaman 12 Ocak 1960 tarihli meclis görüşmelerinde de sözlü olarak dile getirilmişti.⁸⁷⁶ Hava Kuvvetleri Komutanlığı nakliye uçaklarının Devlet Reisi, Başvekil, Milli Müdafaa Vekili, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi dışındakilerin olağandışı olaylara mahsus olarak kullanılabileceği bunun da Milli Müdafaa Vekilinin emri ile olacağı kanunen belirtilmişti. Ethem Menderes’in uçağı tahsis etmekle Bakanlık görevini kötüye kullandığının sabit olduğu belirtiliyordu.⁸⁷⁷

Bu dava 23 Ocak 1963’de yürürlüğe giren Af Kanunu kapsamında ele alınarak beraatına karar verilmişti.⁸⁷⁸

⁸⁷²BCA, 010-0-009-000-000-312-969-4/20.

⁸⁷³BCA, 010-0-009-000-000-312-969-4/25.

⁸⁷⁴BCA, 010-0-009-000-000-312-969-4/2.

⁸⁷⁵BCA, 010-0-009-000-000-306-948-1/1.

⁸⁷⁶BCA, 010-0-009-000-000-306-948-1/19.

⁸⁷⁷BCA, 010-0-009-000-000-306-948-1/22.

⁸⁷⁸BCA, 010-0-009-000-000-306-948-1/2.

5.2.8. Zimmet Davaları

Ethem Menderes'in yabancı askeri erkâna hediye edilmek üzere askeri depodan hurda silahlar arasından seçilen 6 vinçester tüfek ile 9 barabellum tabancanın revizyonunun ve kayda tabi işlemlerinin yapılmasının ardından Bakanlık odasındaki kasaya yerleştirilmeden üzerlerine E.M. remzi konulmuş, Ethem Menderes bunu, “*tabancalar üzerine ad ve soyadının baş harflerinin yazılmasının teamül olduğunu bana da bildirdiler. Bende koyarsanız koyun dedim*” şeklinde açıklamıştı. 27 Mayıs'tan sonra bu silahlardan bir vinçester tüfek, iki barebellum tabancanın noksan olduğu tespit edilmiş olduğundan bu davalar açılmıştı. Tüfeğin Amerikalı Generale hediye edildiği, kayıp iki tabancadan birinin evinde bulunduğu diğerinin ise eski yaverine hediye ettiği, Kore'deki Türk birliğine gönderilmek üzere Türkçe şarkılar doldurulan ses kayıt bantlarından 6 tanesinin de evinde bulunduğu iddialarına alınan sorgusunda cevap vermişti.⁸⁷⁹

Ethem Menderes evinde bulunan tabancayı kendisinin evine götürmediği gibi evinin kütüphanesinde istiflenmiş bir şekilde duran ses kayıt bantlarından da haberi olmadığını, bunların ne zaman gönderildiğini bilmediğini izah ediyordu. Eksik olan tabancadan ikincisini yaverinin tabancası olmadığını söylemesi üzerine” *Bu tabancalardan birisi işinize yarayacak olursa alın, vazife sırasında kullanırsınız*”⁸⁸⁰ dediği, verdiği savunmasında yer almaktaydı.⁸⁸¹ Hem mevcut bulunan hem de Kore Büyükelçisi tarafından gönderilen 10 adet ses kayıt bantlarının hikâyesini de; Kore'deki birliği teftişe gittiğinde askerlerin saat farkından dolayı memleket şarkılarını dinleyemedikleri için teyp bandı istediklerini bildirince şarkı doldurulması için bantları hazırlattığını bu tür eşyaları asla zimmetine geçirmedeğini olsa olsa Nisan 1960'da istifa etme girişiminde verdiği emirle şahsi eşyaları toplanırken bunlarında evine gönderildiğini 27 Mayıs'ı takip eden hareketli günlerde evinde istif bir şekilde durduğunu anlatmıştı.⁸⁸² Ayrıca bir kısım bandında söylenildiği gibi Kore'ye gönderildiğini doğrulanmaktaydı.⁸⁸³

Bu davada tanık olarak dinlenen kişiler Ethem Menderes ile örtüşen ifadeler vermişlerdi. Yaver Turgut Yazgan, Milli Savunma Bakanının “...*Silaha karşı*

⁸⁷⁹BCA, 010-0-009-000-000-334-1027-1/5.

⁸⁸⁰BCA, 010-0-009-000-000-334-1027-2/19.

⁸⁸¹BCA, 010-0-009-000-000-334-1027-1/6.

⁸⁸²BCA, 010-0-009-000-000-334-1027-1/6.

⁸⁸³BCA, 010-0-009-000-000-334-1027-3/99.

merakı vardı,” diyerek silahın Ethem Menderes’in evinde bulunduğunu söylese de sonunda toplanan eşyaları ile gitmiş olabileceği fikrinde birleşmekteydi.⁸⁸⁴ Ethem Menderes’in Zimmetine geçirmekle suçlandığı silahlar konusunu belki de hususi silah koleksiyonu olması daha da önemli kılmıştı. Evinde yapılan tetkiklerde koleksiyonuna ait 33 adet silah tespit edilmişti.⁸⁸⁵ Adnan Çelikoğlu ise, Eski Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes’in evinde bulunan ses bantları için “...*bunlar ne çalıyor diye Vekil bey dinlemek istedi; evine gitti, bunu iyi biliyorum,*” şeklinde ifadesini veriyor. Silah konusunda ise tesadüfen götürülmüş olduğunun doğruluğu üzerinde duruyordu.⁸⁸⁶ Hususi Kalem Müdürü Selami Tolunay da Ethem Menderes’in ifadelerini doğrulayan ifadeler vermişlerdi.⁸⁸⁷

Davanın sonunda Ethem Menderes’in ifadesi ile şahitlerin ifadelerinin örtüştüğü, söz konusu eşyaları zimmetine geçirmediğinin açık olarak görülmesinden dolayı sadece devlet malı olan silahı yaverine vererek görevi kötüye kullanmak suçundan ceza alması gerektiği, ancak bu cezanın da çıkmış olan Af Kanunu kapsamına girmesinden dolayı Ethem Menderes’in beraat etmesine karar verilmişti.⁸⁸⁸

Bunlardan hariç Zorlu-Hasan Polatkan ve Kayseri Nato ihalesi konusunda hatıra defterinde bütçe mali kontrol Müşavirinin her fırsattan istifade ile istismar ettiklerini Zorlu ve Polatkan’ın ise buna kesinlikle karşı çıktığını, Osman Kavrakoğlu’nun kumarhane işlettiğini yazdığı notu üzerine karşı çıkmış araştırma yapılmış ve böyle bir kumarhanenin olmadığı beyan edilmiştir. Bütün bunlar üzerine Ethem Menderes ele geçen hatıra defteri ve notları için mahkemede söz alarak “*Ben bu notlarımı savcılık makamına kendi elimle ve irademle tevdi etmiş değilim. Bu notlar müsadere edilen evrak arasında bulunmuştur. Bunların içinden adalete yardım edecek bir takım deliller çıkarılmış ve hukukî malzeme olarak kullanılmak istenmiştir. Bir ajanda defterine; Devlet Demir Yollarından hediye olarak gönderilmiş ki her sene gönderilir, Devlet Demir Yollarından gönderilen bir ajanda masamın üzerinde duruyordu. Bir kısmına o gün yapılmış ve yapılacak olan ziyaretler, dilekler ve buna mümasil bir takım maddeler kısa kısa yazılmıştır. Ayrıca vak’alara taalluk eden kısmına da bazı şahsî mülahazalar ve görüşler ilave*

⁸⁸⁴BCA, 010-0-009-000-000-334-1027-1/8.

⁸⁸⁵BCA, 010-0-009-000-000-334-1027-3/145. ; BCA, 010-0-009-000-000-334-1027-3/146.

⁸⁸⁶BCA, 010-0-009-000-000-334-1027-1/8.

⁸⁸⁷BCA, 010-0-009-000-000-334-1027-1/7.

⁸⁸⁸BCA, 010-0-009-000-000-334-1027-1/13. ; **Milliyet**, 03.10 1964, s.1-7.

*edilmiştir. Fakat bunların tarafımdan açıklanmadıkça bir hukukî kıymeti olmadığına kaniim. Çünkü nihayet bu mütalaa ve mülâhazalar benim kafamın içinde yaşayan düşüncelerden başka bir kıymet ve mahiyet taşımaz. Fakat malzeme olarak ele alındığı takdirde eğer tevsik cihetine gidilecek olursa o zaman bir hukukî kıymet ifade eder veyahut doğrudan doğruya membaundan kendi kulağımla işittim dersem bu bir hukukî kıymet ifade eder, inkâr ettiğim zaman,*⁸⁸⁹ diyerek üzüntüsünü bildirmiştir.

Ethem Menderes Yassıda da anayasayı ihlal davasından yargılanmış 10 yıl hapis cezası almış⁸⁹⁰ ardından cumhurbaşkanlığına yazdığı dilekçe ile affını talep etmiş altı aylık süreyle tahliye edilmiş⁸⁹¹ verilen sağlık raporu ile kalan cezası cumhurbaşkanının onayı ile kaldırılmıştır. Yargılandığı bütün davalardan beraat etmiştir.⁸⁹²

⁸⁸⁹ Yetkin, **İbrahim Etem Menderes...** ss.214-217.

⁸⁹⁰ MSB, <http://www.msb.gov.tr/Bakanlar/Detay/ibrahim-ethem-menderes> , (e.t: 18.08.2019)

⁸⁹¹ Milliyet, 03.10.1964, s.1.

⁸⁹² Yetkin, **İbrahim Etem Menderes**, s.17.

SONUÇ

Ethem Menderes, Adnan Menderes ile arkadaşlıkları ile başlayan süreç sonrası hayatının önemli bir bölümünde fiilen politikacılık yapmıştır. ETHEM Menderes ve Adnan Menderes'in arkadaşlıkları yedek subaylık yaptıkları askerlik döneminde daha çok pekişmiştir. Milli Mücadele akabinde Aydın'da bulunmaları Adnan Menderes'in ailesinden kimse kalmaması onları daha çok yakınlaştırmıştır. Ethem Menderes'in Aydın'da Çakırbeyli Çiftliğinde pekişen arkadaşlıkları ve burada yaşanan olaylarda eserlerde bahsedildiği gibi pek çok konuya soğukkanlılıkla yaklaşmış olması ve Adnan Menderes'in bir anlamda sağduyusu olmuştur. Bu durum da iki arkadaşın birbirini farklı özellikleriyle tamamladığını göstermektedir.

Milli Mücadele'den dolayı yarım kalan eğitimlerini yine birlikte tamamlamışlardır. Ethem Menderes'in eğitim, Batılı kültür gibi argümanlara önem vermesi modern bir tarza sahip olduğunu göstermektedir. Kurulan cumhuriyetin çağdaş bireyi ve politikacı imajını sürdürmüştür.

Adnan Menderes ile SCF ile siyasete girmiş, siyasete CHF'ında devam etmiştir. 1930-1945 yılları arasında Aydın'ın en önemli siyasi siması haline gelmiştir. CHP il başkanlığı, belediye başkanlığı ve kooperatif başkanlığı gibi Aydın siyasetine ve ekonomisine yön veren bir isim olmuştur. 1946 yılına gelindiğinde DP'nin Aydın kuruluşunu ve örgütlenmesini yürütmüştür.

1950 seçimleriyle milletvekili olarak meclise girmiş, 1952'ye kadar çok aktif görev almamış, ismi çok fazla duyulmamıştır. İlk Bakanlık görevine, 1952 yılında İçişleri Bakanlığı olarak başlamış, bakanlıklar içerisinde en meşakkatli, DP politikasını kitlelere aktaran bir bakanlık yapmıştır. Ve bu düşünce ile hareket ederek sık yurtiçi gezilerine çıkmış ve özellikle de doğu bölgelerine seyahatler gerçekleştirmiştir.

İkinci İçişleri Bakanlığı ise 6-7 Eylül olayları sonrasında başlamış ve birincisine nazaran çok yoğun geçmemiştir. Zaten Adnan Menderes'in en sıkıntılı dönemlerde kendisini göreve getirdiğini, son dönem Milli Savunma Bakanlığı göreviyle kanıtlanmıştır. İkinci kez Milli Savunma Bakanlığı'na atanması yukarıda da bahsettiğimiz gibi sıkıntılı bir dönemden sonra olmuştur. Dokuz Subay olayından sonra bu göreve getirilen Ethem Menderes kilit rol oynamıştır. Yaveri Adnan Çelikoğlu sayesinde diğer DP'lilere oranla ve bulunduğu konum itibarıyla ordu içindeki kıpırdanmaları gözlemliyor ve birtakım girişimlerde bulunmaya çalışıyordu.

Yine Fuat Köprülü'nün istifa etmesi üzerine Vekâleten Dışışleri Bakanlığı yapmıştır. Yine bir kriz döneminde, Adnan Menderes'in kendisine güvendiği en önemli şahsiyettir. Bu süreçte NATO, Kıbrıs Meselesi konularında DP politikası kapsamında irtibatlar kurmuştur. Bu süreçte ABD'yi destekleyen bir politikanın yürütülmesini de sağlamıştır. Dış görüşüne önem veren, kibarlığı ile bilinen Ethem Menderes'in bu görevi asli olarak yapmak isteği aktarılanlar arasında olmuştur. Muhtemelen kendi vizyonuna ve bakış açısına bu görevi daha uygun görmekteydi.

27 Mayıs'a giden süreçte ordu içindeki kıpırdanmalar görülmeye başlanmış, Adnan Menderes'in partili, yol arkadaşları artık ona destek vermiyor ve onun aleyhine ittifaklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Ethem Menderes bundan günlük notlarında özellikle bahsetmiştir. Hatta Adnan Menderes'i uyardığını artık iktidardan çekilmesi gerektiğini zaman zaman söylediğini, kendisinin istifayı düşündüğü anlaşılmaktadır.

Hatıra defterindeki, diktatörlük üzerine bahisler, Celal Bayar, Ethem Menderes arasındaki diyalog, haksız iktisap iddiaları, görevi kötüye kullanma ithamları Yassıada mahkemelerine anayasayı ihlal davasında ve diğer pek çok davada DP'lileri sanık durumuna getirmiştir.

Cemal Gürsel'in Ethem Menderes'e uyarı şeklinde gönderdiği mektuptan, kendisinin Adnan Menderes'e bahsettiğini hem anılardan hem de Yassıada tutanaklarından öğrenmekteyiz. Ancak milletvekilleri mektubun kendileriyle paylaşılmamasını uzun süre eleştirmişler ve hain olarak görmüşlerdir. Fakat sadece bu kanaatle sonuca varılamayacağı unutulmamalıdır. Zaten Ethem Menderes de duruşmalarda verdiği ifadeden aldığı notların tamamen kendi için yazmış olduğunu bir gün böyle olaylara sebebiyet vereceğini düşünmediğini ve bunlardan dolayı kendisini sorumlu hissettiğini belirtmiştir. Sadece hatıra defterinin neden olduklarına bakarak Ethem Menderes'e hain gibi tanımlamalar yapmak oldukça yanlış olacaktır. Mevcut belgeler üzerinden objektif şekilde değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyim.

Ethem Menderes'in 1964'ten sonraki yaşamıyla ilgili elimizde fazla bilgi yoktur. Yapılmak istenen görüşme ve röportajlara olumlu yanıt alınmamış ve siyasete bir daha girmemiştir.

KAYNAKÇA

Arşivler

1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

490-1-0-0-1573-405; 490-01-621-38-1; 490-01-621-37-1; 490-01-621-40-1. ;
490-0-001-000-000-622-41.; 490-01-621-37-1-36.; 490-01-621-38-1.;
490-01-621-3-81. ; 490-1-0-0-1573-405.490-01-621-37-1.; 490-01-621-40-1.;
490-01-622-41-1.; 490-01-621-39-2.; 490-01-622-41-1.; 490-01-824-261-1.,
490-0-001-000-000-622-41-1.; 490-01-245-973-1.; 490-01-62-242-1.;
490-01-622-42-1., 490-01-621-39-1.; 490-0-1621-38-1.;
490-0-001-000-000-1176-129-2.; 010-09-456-324-2.; 010-09-98-304-1.;
010-0-009-000-000-33-100-1., 010-0-009-000-000-261-800-7.;
010-0-009-000-000-315-980-1.; 010-0-009-000-000-307-955-2.;
010-0-009-000-000-308-958-2.; 010-0-009-000-000-312-969-4.;
010-0-009-000-000-306-948-1.; 010-0-009-000-000-334-1027-1.

2. Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)

30001163/3/91/1163
40063334/1786333
30031753/2093175.
40063334/1786333
60000146/114.

Gazeteler

Anadolu (Yerel, 1935-1942)
Aydın (Yerel, 1937-1945)
Cumhuriyet (Ulusal, 1945-1990)
Demokrat İzmir (Yerel, 1946-1950)
Halkın Dili (Yerel, 1941-1943)
Milliyet (Ulusal, 1953-1996)
Yeni Asır (Yerel, 1939-1940)
Zafer (Ulusal, 1950-1960)

Kitaplar ve Tezler

Apuhan, Recep Şükrü, **27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine Menderes**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Arzık, Nimet, **Menderes'i İpe Götürenler**, Kurtuluş Matbaası, Ankara, 1966.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam III. Cilt**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Aydemir, Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2019.

Burçak, Rıfıkı Salim, **On Yılın Anıları**, Dağıtım Dergah Yayınları, Ankara, 1998.

Burhan, Sabahattin, **Ege'nin Kurtuluş Destanı-Yörük Ali Efe**, Nesil Yayınları, İstanbul, 1998.

Çandır, Muzaffer, **Manisa Milletvekili Yazar Samet Ağaoğlu Hayatı-Sanatı-Eserleri**, Manisa İl Özel İdaresi, 2013.

Çelikoğlu, Adnan, **Bir Darbeci Subayın Anıları- 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Eroğul Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2017.

Menderes, Aydın, **Babam ve Ben**, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2012

Menderes, Aydın, Taha Akyol, **Demokrasiden Darbeye Adnan Menderes**, Doğan Kitap, İstanbul, 2011.

Sarol, Mükerrerem, **Bilinmeyen Menderes 1-2**, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014.

Sina Akşin ve diğerleri, **Çağdaş Türkiye 1908-1980**, 4. Cilt, 6. Basım Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

Şen, Erdal, **Başbakan Adnan Menderes'in Hayatı- Bir Yiğit Vardı-**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011.

Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyet'inde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931**, Beşinci Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

Yalçın, Soner, **Efendi- Beyaz Türklerin Büyük Sırrı-**, Doğan Kitap, İstanbul, 2014.

Arslan , Zühtü, **Türkiye Parlamento Tarihi**, TBMM- IX. Dönem 1957-1960, Tbbm Kültür ve Sanat Kurulu Yayınları, No.156., 2011.

Makaleler ve Bildiriler

Akdağ, Menderes, **1946-1950 Yılları Arasında Aydın'da Siyasal Yaşam**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Akdağ, Menderes, **Türkiye Cumhuriyet'inde Çok Partili Yaşam Geçiş Sürecinde İlin Sosyal ve Ekonomik Şartları Işığı Altında Aydın'da Siyaset (1946-1950)**, Aydın, 2008.

Balcı Meral, Yeşim Karadeniz, "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Siyasetteki Muhafif Oluşuma Etkisi Ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 57. Sayı, Temmuz 2018.

Dursun, Davut, Bağdat Paketi (1955 yılında Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere arasında kurulan bölgesel savunma işbirliği ittifakı), **TDV İslam Ansiklopedisi**, 1991.

Güneş, Günver, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2006, XXV, 39.

Güneş, Müslime, Aydın Halkevleri ve Adnan Menderes, **Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, **Journal Of Modern Turkish History Studies**, XIII/27 (2013 Güz/Autumun).

Keskin, Yusuf Ziya, "Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları", **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2012 [V] 1

Nalbant, Şerif Gökçen, Türkiye'de Merkez Sağın Kuruluşu: Demokrat Parti'nin Gözünden Cumhuriyet Halk Partisi, ADÜ, **Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Tez, Aydın, 2014.

Özsarı, Mustafa, Ege Bölgesi Ege Bölümü Halkevleri ve Yayın Çalışmaları, Balıkesir, 2002.

Teber, Mehmet, **Adnan Menderes Üzerine Bir Biyografi Çalışması**, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2002.

Yalçın, Osman, Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulanması, İstanbul Üniversitesi **Avrasya İncelemeleri Dergisi(AVİD)**, I/I(2012).

Yetkin, Bilgen İbrahim Etem Menderes (Siyasi Hayatının Demokrat Partili Yılları), **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Konya, 2018.

Yusuf Ziya Keskin, “Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları”,
Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Erzincan, 2012 [V] 1

İnternet Kaynakları

<https://www.msb.gov.tr/Bakanlar/Detay/ibrahim-ethem-menderes> (e. t: 04.05.2018)

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/799/10213.pdf> (e.t: 02.02.2018)

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=5029&P5=B&page1=12&page2=12 (e.t: 07.04.2018)

<http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.pdf>
(e.t: 12.03.2018)

<http://www.ankara.gov.tr/icerik/eski-valiler> (e.t: 26.07.2019)

<http://www.tjk.org/TR/Kurumsal/Static/Page/Baskanlarimiz> (e.t:06.05.2019)

<https://www.tjk.org/TR/YarisSever/Query/Page/TumOnemliKosular>(e.t: 02.08.2019)

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/799/10213.pdf> (e.t: 28.11.2018)

<http://docplayer.biz.tr/32041728-Mehmet-teber-adnan-menderes-uzerine-bir-biyografi-calismasi-bogazici-universitesi-bahar-2002-istanbul.html> (e.t:02.05.2018)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/bagdat-pakti> (e.t: 17.07.2019)

<http://www.aydinlikgazete.com/menderesin-kitabi-babam-ve-ben-i-tamami-makale,18606.html> (e.t: 22.07.2018)

EKLER

Ek 1: Aile Dostları Ve Eşi İle

Ek 2: Ailesi ile

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

C.H.P. Genel Sekreterliğine

C. H. P. Genel Sekreteri

Ankara

23607 2 Mart 1945

6. 2. 1945 tarih ve I/7445I sayılı emir

karşılığıdır.

Belediye reisliğinden istifamın Dahiliye Bakanlığınca kabul olunduğu dün Valilikden tebliğ edildi. Bu günden itibaren Belediye reisliğini, Valinin Bakanlığa vekillliğini inşa eylediği encümen üyesinden Hüsnü Cihan'a bırakarak tamamen ilişgimi kesmiş bulunduğumu, yeni reis seçimi sonuncunun ayrıca bildirileceğini hürmetlerimle arz ederim.

C.H.P. Aydın il idare
kurul başkanı

Ethem Menderes

5 Mart 1945
2. 3. 1945

Ek 3: Belediye Başkanlığından istifası

(S. 2)

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

" Şahsıma hitaben yazılan bu mektubu başkalarına göstermemeli doğru buldum. Takdirimi saklamak yolunda kullandım. " demiş olmakla şahsi bir tasarruftan bahis eylemiştir. Bu ifadeye bir sırrı muhafaza etmek kararının icrasından başka bir şeye haml olunamaz. Esasen müvekkilimle böyle bir mektubun sir olarak muhafazası lüzumuna kanidir.

Zamanın Reisi cumhurunu muhafazaya memur kuvvetler kumandanının dahi dahil bulunduğu anlaşılın ihtilâl kuvvetlerinin böyle bir açıklama karşısında hükümetçe alınacak şiddet tedbirlerine karşı göstereceği reaksiyon nazarı alınırca bu kanaat ve takdirdeki isabetten asla şüphe edilemez.

Zamanla ve ancak şimdi anlaşılıyor ki o tarihte sarra ihanet suretile yapılacak bir açıklama memleketi bir kardeş boğuşmasına götürecekti, ihtilâle başka bir mahiyet verecek, belki kanlı hadiselerle yol açacak ve her halde memleket aleyhine zararlı olacaktı.

Müvekkilim bunu böyle biliyor değildir. Fakat hadiseler ona hak vermiş oldu. Görülüyor ki mektubun açıklanmaması şahsi bir tasarruftan doğmuş değildir. Mahiyetinde isabetsizlik yoktur.

Netice : Tetkikat sırasında nazara alınmak ve gerektiği takdirde müvekkilime gösterilerek teyid ettirilerek ve dosyada muhafaza buyurulmak üzere işbu arizeyi badehu gizli evrak meyanında muhafazasına karar verilmesi recası ile takdim ediyorum."

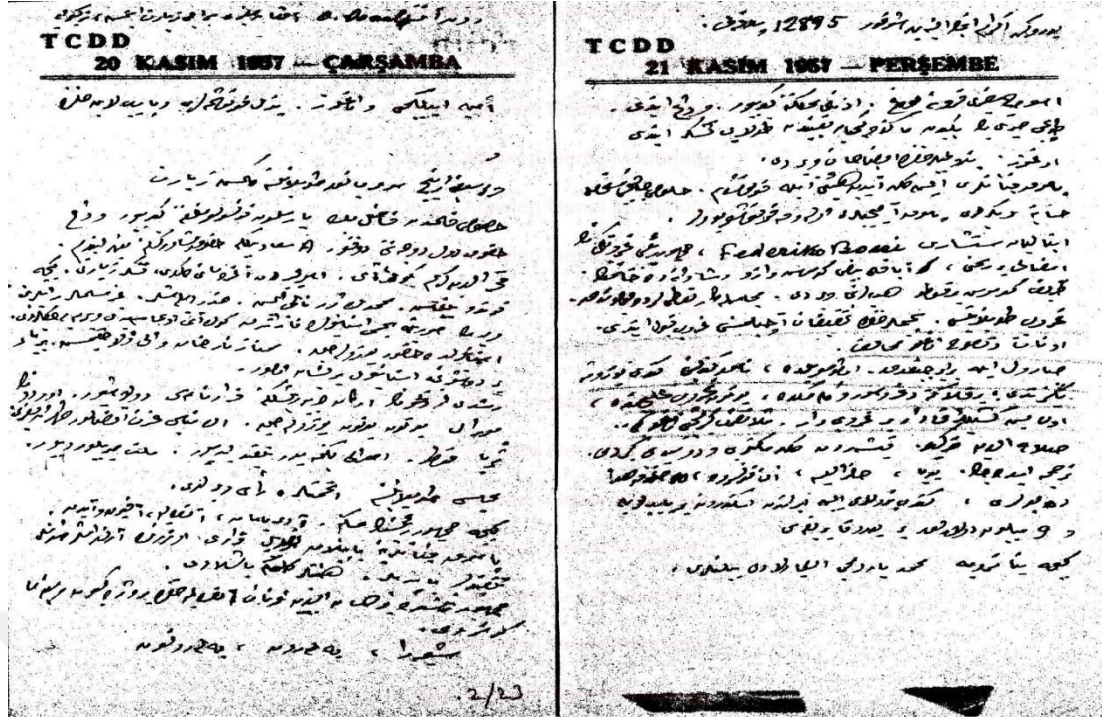

15/8796

010 09 23 100 8

Ek 4: Ethem Menderes'in Cemal Gürsel'in mektubu ile ilgili yazılı beyanatu

Fon No: 10 9 0 0 - Kutu No: 10 - Dosya No: 20 - Sıra No: 3 Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Ek 5: Ethem Menderes'in Osmanlıca yazdığı Hatıra Defteri

Ek6: Ethem Menderes Yurtdışı gezisinde

Ek 7: Ethem Menderes ve Celal Bayar resmi ziyarette.

Ek 8: Ethem Menderes Yassıadada.

7097-10

ETEM MENDERES

7097-15

DÜŞÜK BAKANLAR YEMEKTE (ÖN PLANDA KORALTAN VE ETEM MENDERES)

Ek 9: Ethem Menderes Yassiadada.

Ek 10: Ethem Menderes Refik Koraltan ile yemekte.

Ek 11:Ethem Menderes Yassıada yargılamalarında.